

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ÂDET DÖNGÜSÜNÜN TESPİTİYLE İLGİLİ FIKHİ HÜKÜMLERİN TIBBİ VE SOSYAL VERİLER IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktora Tezi

GÜLSÜM SOYDAN

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ÂDET DÖNGÜSÜNÜN TESPİTİYLE İLGİLİ FIKHİ HÜKÜMLERİN
TIBBİ VE SOSYAL VERİLER IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Doktora Tezi

GÜLSÜM SOYDAN

Danışman: PROF. DR. ABDULLAH KAHRAMAN

İSTANBUL, 2024

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: Gülsüm SOYDAN
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Program	: İslam Hukuku
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora - Nisan 2024
Anahtar Kelimeler	: Âdet, hayız, temizlik, tuhur, döngü, süre.

ÖZET

ÂDET DÖNGÜSÜNÜN TESPİTİYLE İLGİLİ FIKHİ HÜKÜMLERİN TIBBİ VE SOSYAL VERİLER IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Klasik fıkıh kitaplarının yazıldığı zamanlarda muayene ve teşhis için yeterli teknik donanım olmadığından fukaha, âdet döngüsünü tespit edebilmek amacıyla çoğunlukla, âdet ve temizlik dönemlerinin asgari ve azami sürelerini dikkate almıştır. Bu süreleri de konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgileri olan rivayetlerle belirlemişlerdir. Özellikle Hanefî mezhebinde âdet ve temizlik dönemlerinin asgari ve azami süreleri, dinin belirlediği miktarlar olarak kabul edilmiş, konuyla ilgili tıbbi açıklamalar, kadının kanaati ve örf (sosyal veri), hükme giden sürecin dışında bırakılmıştır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise Hanefî mezhebinden farklı da olsa asgari ve azami süreler belirlenmiş olmakla birlikte kadının âdet kanamasıyla özür kanamasını birbirinden ayırt etme yetisine (temyize) de önem verilmiştir. Öte yandan, çevrelerindeki kadınların âdet düzenlerini de araştıran fakihler, elde ettikleri bilgileri hükme varırken örfi delil olarak kullanmışlardır. Bu da Hanefî mezhebiyle diğer mezhepler arasında önemli bir usûl farkı ortaya çıkarmıştır.

Âdet döngüsü, kadının yaşı, mutadı, hastalığı, doğum kontrol yöntemi, kullandığı ilaçlar, psikolojik durumu ve çevresel koşullara göre farklılık gösterir. Bu itibarla âdet dışında başka bir sebeple açıklanabildiği takdirde standart süreler içinde kaldığı gerekçesiyle her

kanama/lekenin âdet süresine dâhil edilmesi ihtiyatlı bir yaklaşım değildir. Çünkü yanlış tespit edilen âdet döngüsü sebebiyle ibadet ve aile hayatındaki birçok dinî hüküm de isabet etmemiş olur. Âdet döngüsünün tespitiyle ilgili alan uzmanlarının görüşleri yol gösterici olmalıdır. Ayrıca kadınların, kanamanın niteliği ve vücuttaki semptomları gözlemleyerek kendi kanaatlerine göre amel etmesi, içinde bulundukları durumla daha uyumlu olacağı için ibadet ve aile hayatındaki huzura katkı sağlayacaktır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Gülsüm SOYDAN
Field : Islamic Studies
Subfield : Islamic Law
Supervisor : Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Degree Awarded and Date : Doctorate - April 2024
Keywords : Menstruation, hayd, tuhr, cycle, duration, ta‘abbud.

ABSTRACT

ASSESSMENT OF FIQH RULINGS REGARDING THE DETERMINATION OF THE MENSTRUAL CYCLE IN LIGHT OF MEDICAL AND SOCIAL DATA

Since there was not enough technical equipment for examination and diagnosis, the scholars of Islamic jurisprudence mostly took into account the minimum and maximum durations of the menstrual and non-menstrual period in order to determine the menstrual cycle. They determined these periods with narrations that are directly or indirectly related to the subject.

Particularly the Hanafi school of thought considers the minimum and maximum durations of the menstrual and non-menstrual periods as amounts specified by religious teachings, thus, medical explanations on this matter and the woman's discretion or social convention in the process of the judgement were excluded.

Shafi'i, Maliki, and Hanbali schools of thought, although differing from the Hanafi school, emphasize the importance of a woman's ability to distinguish (tamyiz) between menstrual and non-menstrual bleeding while minimum and maximum durations are also considered determined. On the other hand, jurists who researched the menstrual patterns of the women around them used the information they obtained as socially conventional evidence when making decisions. This has revealed a significant methodological difference between the Hanafi and the other schools of thought.

The menstrual cycle varies according to factors such as a woman's age, habits, illness, contraceptive method, medications used, psychological state, and environmental conditions. Therefore, it is not a cautious approach to include every bleeding/stain in the menstrual period on the grounds that it falls within the standard durations if it can be explained for reasons other than menstruation. This is because

inaccurately identified menstrual cycles can lead to many religious rulings in worship and family life being incorrect. The opinions of experts in the field regarding the determination of the menstrual cycle should be guiding. In addition, women observing the characteristics of their bleeding and symptoms in their bodies and acting according to their own judgment will contribute to peace in worship and family life as it will be more compatible with their situation.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU VE AMACI.....	10
2. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	11
3. TEZDE UYGULANAN YÖNTEM.....	16

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂDET KANAMASININ NİTELİKLERİ, BAŞLANGICI VE BİTİŞİ

1. KAVRAMLAR.....	18
2. ÂDETİN MAHİYETİ	20
3. ÂDET DÖNEMİNİN BAŞLANGICINI TESPİT ETME	28
3.1. Kanamanın Görülmesi ve Hissedilmesi Hakkındaki Görüşler	28
3.2. Hijyenik Ürünlerle Kanamanın Dışarıya Çıkışının Engellenmesi	29
3.3. Âdet Döneminin Lekelenmeyle Başlaması Hakkındaki Görüşler	36
4. ÂDET DÖNEMİNİN BİTİŞİNİ TESPİT ETME	39
5. SUFRA: SARI LEKELER	47

İKİNCİ BÖLÜM

ÂDET DÖNGÜSÜNDE ASGARİ VE AZAMİ SÜRELER

1. ÂDETİN EN KISA SÜRESİ.....	54
2. ÂDETİN EN UZUN SÜRESİ.....	60
3. TEMİZLİK DÖNEMİNİN (TUHUR) SÜRESİ	71
3.1. İki Âdet Arasındaki Temizlik Süresi	71
3.2. Lohusalıkla Âdet Arasındaki Temizlik Süresi	78

3.2.1. Lohusalığın Başlangıç Zamanı.....	78
3.2.2. Düşüklerden Sonra Lohusalık	82
3.2.3. Lohusalığın Asgari ve Azami Süresi	84
3.2.4. Lohusalık Sürecinde Kesintili Kanama Ve Âdet Döngüsünün Başlaması	88
4. ÂDETİN ZAMANI	92
5. ÂDET DÖNGÜSÜNDEKİ SÜRELERE ETKİ EDEN FAKTÖRLER.....	94
5.1. Fiziksel ve Çevresel Faktörler	94
5.2. Doğum Kontrol Yöntemleri	97
5.2.1. Rahim İçi Araçlar (RİA/Spiral).....	98
5.2.2. Doğum Kontrol Hapları.....	100
5.2.3. Âdet Geciktirici İlaçlar	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂDET DÖNGÜSÜNÜN TESPİTİNİ ZORLAŞTIRAN DURUMLAR

1. DÜZENSİZ/SÜREKLİ KANAMALAR	105
1.1. İntikal ve İbdal	116
1.2. Kesintili Kanama	121
2. İLK DEFA GÖRÜLEN ÂDET KANAMASI	134
3. MENOPOZ ÖNCESİ DÖNEMDE ÂDET	143
SONUÇ.....	146
KAYNAKLAR	152

KISALTMALAR

b.	Bin/ibn (oğlu)
bint.	Bint (kızı)
Bk./bk.	Bakınız
b.y.	Baskı yeri yok
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
H.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
No.	Numara
nşr.	Neşreden
öl.	Ölümü
PKOS	Polikistik Over Sendromu
RİA	Rahim İçi Araç
s.a.s.	Sallâllâhu ‘Aleyhi ve Sellem
ts	Tarihsiz
thk.	Tahkik eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri
y.y.	Yayıncı yok

ÖNSÖZ

İlimle meşgul olabilecek beden ve ruh sağlığını bizlere bahşeden Yüce Allah’a hamdolsun. Kur’an’ı ve hikmeti, en güzel örneğiyle insanlığa takdim eden Allah Rasûlü’ne salâtüselam olsun.

İnsan neslinin devamı için kadın ve erkeğe verilen özelliklerden kadınların payına düşen âdet döngüsü, tarihin her döneminde tıbbın, dinin ve toplumun yakından ilgilendiği konulardan biri olmuştur. Çünkü âdet (ve lohusalık), kadın sağlığından ibadet ve aile hayatına kadar pek çok farklı alanda belirleyici role sahiptir. Bu sebeple, kadınların periyodik olarak kendi bedenlerinde var olan değişimleri anlamlandırabilmesi hem sağlıkları hem de dinî yaşantıları açısından son derece önem arz etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de de ifade buyurulduğu üzere (el-Bakara, 2/222), “ezâ” niteliği taşıyan âdetin verdiği sıkıntıları biraz olsun hafifletebilmek, konuyla ilgili tıbbi ve dinî bilgilerin elde edilmesine bağlıdır.

Tezimizde âdet döngüsüyle ilgili fıkhi bilgileri ortaya çıkarmak nispeten daha kolay oldu. Ancak tıbbi bilgilere ulaşmak amacıyla farklı bir disiplinde okuma, dinleme ve görüşmeler yapmak, doğru anladığına emin olmak zordu. Örneğin dinî hassasiyeti olan doktorların ilmihâl bilgilerinin, tıbbi bilgilerini gölgelediğine şahit olduk. Dinî hassasiyeti olmayan bazı doktorlar ise gereksiz bulduğu için araştırmamıza katkı sunma konusunda mesafeliydi. Ayrıca ülkemizdeki mütedeyyin kadınların âdet döngüsüyle ilgili dinî bilgileri, onları kendi bedenlerinde yaşadıkları gerçekliğe yabancılaştırdığı için çalışmamız gereği yaptığımız görüşmelerde zaman zaman birbirimizi anlamakta zorlansak da birçok kadın, kendi âdet döngüsünü tanıma noktasında farkındalık kazandı.

Fikir hâlinde olgunlaşma aşamasına kadar doktora tezimizde pek çok insanın, kurum ve kuruluşun emeği bulunmaktadır. Allah’a şükretmenin bir nişanesi olarak insanlara teşekkür etmeden bu çalışma tamamlanmış sayılmaz. İlk başta, kadınlara özgü hâllerle ilgili akademik çalışma yapmaya yönlendirmesi ve konunun ayrıntılı, hassas ve açık bir şekilde ele alınması amacıyla ihtiyaç duyulan ilmî ortamı temin etmesi sebebiyle mensubu olmaktan onur duyduğum Din İşleri Yüksek Kurulu’muza teşekkürü bir borç bilirim. Kurul’daki vazifemiz vesilesiyle yurt içinden ve yurt dışından kadın din görevlilerimizin yoğun ve çeşitli sorular yönelmiş olması sayesinde hem sorunları tespit etme hem de ürettiğimiz çözümlerin sağlamasını yapma imkânı elde ettiğimiz için kadın din görevlilerimizin her birine ayrı ayrı teşekkür etmek isterim. Tez süreci boyunca edindiğim bilgileri müzakere etme fırsatı bulduğum, tezime önemli katkılar sunan ve yazdıklarımı da incelemek üzere zaman ayıran Kurul Uzmanı kıymetli hocam Dr. Halil Kılıç’a minnettarım. Tezin tıbbi yönü hakkında istişare ettiğim, kaynak tavsiyesi aldığım ve sayelerinde birçok farkındalık kazandığım Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanları Prof. Dr. Esmâ Sarıkaya, Dr. Havva Pars Ağargün, Dr. Saliha Eroğlu, Dr. Sare Davutoğlu,

Dr. Elif Gülaç ve Dr. Şule Selman’a da şükranlarımı sunarım. Tezime katkıları ve samimiyeti sebebiyle Ayşe Sena Erol’a da teşekkür ederim. Gösterdikleri sevgi ve saygıyla günümü güzelleştirerek çalışma azmimin artmasında katkısı olan herkesi de burada yâd etmek isterim.

Fıkıhın en önemli ve girift meselelerinden biri olan âdet döngüsünün tespitiyle ilgili araştırma yapma konusunda beni daima cesaretlendiren danışman hocam Prof. Dr. Abdullah Kahraman’a, tez izleme komitemde bulunan ve tezime değerli katkılar sunan Prof. Dr. Ayşe Esra Şahyar ve Doç. Dr. Tuba Erkoç Baydar hocalarıma, uzun soluklu bu süreç boyunca daima hoşgörü ve nezaketi elden bırakmadıkları için çok teşekkür ederim. Her insan ürünü gibi bu çalışma da gerekli özen gösterilmesine rağmen kusurdan hali olamayacaktır. Babanzâde Ahmet Naim’in *Tecrid-i Sarih Tercümesi*’nin mukaddimesindeki o nahif ifadelerini burada anmadan geçemeyeceğim: “*Naks u hatadan selâmet beşere müyesser değildir. Ümit edilir ki erbâb ı ilm u insâf tesadüf edecekleri hataları kemâl-i rıfk ile tashîh ve ıslâha, noksanlarını ikmâle himmet buyururlar.*”

Doktora tezimizin son demleri, Filistinli kadınların hunharca katledildiği, hayatta kalanların da âdet, gebelik ve lohusalık süreçlerini en ilkel şartlarda yaşamak zorunda bırakıldığı insanlık adına utanç duyduğumuz katliam günlerine denk geldi. Bu sebeple çalışmamı hem Filistinli kadınlara hem de ekmek pişirmek için doktora tezini yakmak zorunda kalan Filistinlilere ithaf ediyorum. Zira önsözde bu satırları yazma hayali, çalışmayı tamamlayabilmek için tek motivasyonumdu.

Gülsüm SOYDAN
Ankara, 2024

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu, kadınların âdet döngüsü hakkındaki fıkhi hükümlerin, güncel tıbbi ve sosyal verilerle birlikte değerlendirilmesinden ibarettir. Âdet döngüsüne taalluk eden hükümler, kadının ibadet ve sosyal hayatından eşiyile olan özel ilişkisine ve boşanma süreçlerine kadar oldukça kapsayıcıdır. Dolayısıyla konuyla ilgili çalışmalar da ilgili hükümler etrafında şekillenmiş ve her zaman canlılığını korumuştur. Bununla birlikte son yıllarda tıbbi imkânların gelişmesi vesilesiyle vajinal kanamaların sebepleri ve mahiyetinin tespiti geçmişe nazaran daha mümkün olduğundan âdet döngüsünün bizzat kendisini anlama ve anlamlandırma çabasına da yoğunlaşmıştır. Ayrıca tıbbi doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, hastalıkların bilinmesi, tedavilerin yan etkileri, kadının sosyal yaşamındaki koşulların değişmesi ile âdet döngüsüne etki eden unsurların çeşitliliği de kanıksanamaz bir şekilde artmıştır. Tıbbi ve fıkhi bilgiler arasında ortaya çıkan çelişik durumlar, âdet olduğunu bilmesine ya da bunun teşhisini uzmandan almasına rağmen kendisine istihâze (özür) hükümleri verilen kadının, dinî ve ailevi yaşantısında bocalamasına, huzursuz ve kararsız bir ruh hâli yaşamasına neden olmaktadır. Tam tersi, fıkhıta şart koşulan sürelerle uygun bütün kanama ya da lekelerin âdet olarak kabul edilmesi de aslında âdet olunmamasına rağmen âdet hükümleriyle amel edilmesi anlamına gelebilmektedir. Yine çeşitli sebeplerle âdet döngüsüyle ilintili ya da ilintisiz lekelenmeler, teşhis alan hastalıkların bir sonucu olarak kesilmeyen vajinal kanamalar, ayrıca menopoz öncesi ve sonrası düzensiz kanamalar da kadınların hem kendisi hem de din görevlileri açısından hüküm verilmesi zor bir mesele hâline gelmiştir.

Tüm bu gerekçelerle âdet döngüsü hakkındaki tıbbi verilerle fıkhi hükümlerin eş zamanlı ele alınmak zorunda olduğu iyiden iyiye anlaşılmıştır. Bu çalışma, fıkhi hükümlerin çerçevesi geniş tutulduğunda söz konusu birlikteliğin ne kadar sağlanabileceğini anlama yönünde bir ilk adım çabasıdır. Yani öncelikle güncel tıbbi verilerin, fıkıh mirası içinde yer alıp almadığını araştırmak gerekir. Zira âdet döngüsünün tespiti hakkında toplumda yaygın olarak bilinen dinî hükümler/fetvalar, fıkıhın diğer konularına nispetle daha ihtilafsız, kesin ve taabbüdî nitelik taşıdığı izlenimi vermektedir. Halbuki konuyla ilgili çok fazla ihtilaf ve farklı yaklaşım vardır. Kadınların kendi âdet döngüsünün farkında olması, vajinal kanamalarını tanıyıp sınıflandırarak bunların sebeplerini tahmin edebilmesi ve yine kendisine uygun fıkhi hükümleri tercih edebilecek duruma gelmesi, ibadet ve aile hayatındaki huzur açısından son derece önemlidir.

Âdet döngüsü hakkındaki fıkhi hükümlerin, güncel tıbbi ve sosyal veriler ışığında tekrar değerlendirilmesi suretiyle, son yıllarda bu alanlar arasında meydana gelen makas açıklığını en aza indirmek; kadının yaşadığı gerçeğe uygun dinî hükümlere ulaşmak böylece kadınların dinî hayatlarını gönül huzuruyla yaşayabilmesi için bir katkı sunmak bu çalışmanın yegâne amacıdır.

2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Fıkıh ve tıp alanları arasında interdisipliner bir çalışma gerektiren tezimizde, temelde iki disipline ait kaynaklardan da istifade edilmiştir. Ancak tıbbi kaynaklar sadece konuyla ilgili fıkhi sorunların anlaşılması ve çözümlenebilmesi açısından ele alınmıştır. Nihai olarak hükme varırken ise fıkhi esaslar korunmuştur.

Çalışmada yer verilen kadınların âdet döngüsüyle ilgili fıkhi hükümler, fûru fıkıh kitaplarında “Hayız” ve “Nifas” başlığıyla yer alan müstakil bölümlerden elde edilmiştir. Fıkıhın kaleme alındığı ilk dönemlerden itibaren âdet ve lohusalıkla ilgili uzun bir literatürün oluştuğunu söylemek mümkündür. Fakihler, dinî ve dünyevi hayata dair pek çok konuyu etkileyen kadınlara özgü hâlleri anlamak için yoğun bir çaba sarf etmişler hatta kimi zaman bir nevi saha araştırması yaparak kadınlar arasında yaygın olan örfü tespit etmeye çalışmışlar ve sonuçta, ulaştıkları kanaatleri kitaplarında sadeleştirip uygulanabilir hükümler hâline getirmişlerdir. Bu sebeple mezheplerin kadınlara özgü hâllerle ilgili hükümlerini ortaya koymak için belli başlı fûru kitaplarına müracaat edilmesi yeterli olmuştur.

Fıkıh literatüründe âdet ve lohusalığa dair birkaç kaynak, müstakil olması ve Hanefî mezhebindeki görüşleri derli toplu, sahih-zayıf olarak bizlere aktarması sebebiyle öne çıkmaktadır. Bu kaynaklar arasında belki de en önemlisi, Birgivi Mehmet Efendi’nin (öl. 981/1573) *Zühru’l-müteehhilîn ve’n-nisâ’ fî ta’rîfi’l-athâr ve’d-dimâ’* ismini verdiği risalesidir. Risalenin önsözünde, ömrünün çoğunu kadınlara özgü hâllerle ilgili dinî hükümleri öğrenmek için sarf ettiğini dile getiren Birgivi, bu konuda kabukla özü, doğruyla yanlışı, zayıfla kuvvetliyi birbirinden ayırt edebildiğini vurgulamıştır. Hanefî mezhebinde kadınlara özgü hâllerle ilgili fetvaların son derece sistematik olarak ele alındığı Birgivi’nin risalesi, alanla ilgili araştırma yapanların vazgeçilmez bir kaynağı olma özelliğini hâlâ korumaktadır. Ancak risale oldukça kısa ve öz bilgi içerdiği için üzerine çeşitli şerhler yapılmıştır.

İbn Âbidîn’in (öl. 1252/1836), *Menhelü’l-vâridîn min bihâri’l-feyz ‘alâ zühri’l-müteehhilîn fî mesâili’l-hayz* isimli risalesi, Birgivi’nin risalesi üzerine yazılan en önemli şerhlerden biridir. İbn Âbidîn, Birgivi’nin risalesini açıklayıcı bir hâle getirmiş ve her konuda mezhepteki ihtilafları belirterek fetvaya esas olan ve zayıf görüşleri serdetmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Birgivi’nin risalesini, İbn Âbidîn’in risalesi olmadan okumak, bazı eksik ve yanlış anlamalara kapı aralayabilir. Hanefî

mezhebindeki âdet ve lohusalığa dair hükümlerin sistematik hâle gelmesinde bu iki eserin önemli bir katkısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu katkının hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Fetva makamı açısından karışık ve çoğunlukla fetva veren kişinin yaşamadığı kadınlara özgü hâllerin, kalın çizgilerle net bir şekilde çerçevesinin çizilmesi müftî açısından büyük bir kolaylık olmuştur. Nitekim risalelerde de bu açıkça ifade edilir. Ancak daha çok Hanefî mezhebi özelinde söylemek gerekir ki; bu kalın çerçeve, zamanla meselenin kendisiyle örtüşmez hâle gelmiştir. Dolayısıyla söz konusu risalelerdeki bilgilerle fetva vermek kolay olsa da fetva verilen açısından gönül huzurunu sağlamak her zaman mümkün olmamıştır.

Birgivî ve İbn Âbidîn'in risalelerini tahkik eden Eşref Münîb ve Hidâyet Hartford, bu risalelerle birlikte bunlar üzerine yazmış oldukları, *İrşâdü'l-mükellefîn ilâ dekâiki Zühri'l-müteehhilîn* isimli eseri¹ aynı kitapta bir araya getirmişlerdir. Birgivî'nin risalesinin ikinci bölümünde yer alan açıklayıcı örneklerin çözümü üzerinde yoğunlaşan eser, risaleden istifade edilmesini kolaylaştırmıştır. İki bölüme ayrılan risalenin ilk bölümünde Birgivî ve İbn Âbidîn'in risalelerinden âdet ve lohusalığa dair madde madde külli kaideler çıkarılmış, ikinci bölümde ise bu kaideleri açıklayıcı örnekler ve tablolar üzerinden farazi meselelerin çözümüne yer verilmiştir. Eserin sonunda vajinal kanama/akıntılarının ismi, sebebi, miktarı, niteliği ve kokusunun belirtildiği bir tablo bulunmaktadır. Bu tablonun ardından da kadınların âdet ve temizlik süresini ve zamanını not etmeleri için örnek tablolar verilmiştir. Bu hâliyle *İrşâdü'l-mükellefîn* eseri, konuyla ilgili Hanefî sistematüğün korunması ve sonraki nesillere aktarılması konusunda katkı sunmuştur.

Âdet ve lohusalığa dair mezheplere göre hükümlerin derlendiği ve daha anlaşılır bir hâle getirildiği güncel Arapça kitaplar olduğu gibi *Ahkâmü'n-Nisâ* isimliyle çeşitli hacimlerde yazılan kitaplarda da bu konulara yer verilmiştir. Ali İrfan Barca'nın *Davâbitü fenni'r-riyâda fi'l-ahkâmi'l-hayz ve'n-nifâs ve'l-istihâza*, Fâtıma bint. Sâlih Hâmid'in *el-A'zârü'l-hâssa bi'n-nisâ ve ahkâmühâ fi'l-'ibâdât*, Muhammed Beşîr eş-Şukfe'nin *Fıkhu ahkâmi'l-hayz ve'n-nifâs fi'l-mezâhibi'l-erbe'a*, Eymen 'Abdülhamîd el-Bedârîn'in *el-Müyesser fi ahkâmi'l-hayz ve'l-istihâza ve'n-nifâs*, Tehânî bint. 'Abdullâh el-Hanînî'nin *Def'u'l-hayz ve'sticlâbuhû ve ve'ddirâbâtuhû*, Esmâ bint. 'Abdurrahmân er-Reşîd'in *el-Ahkâmü'l-fikhiyye li-emrâzi'n-nisâ ve'l-vilâde* isimli eserleri konuyla ilgili müstakil olarak yazılan güncel Arapça çalışmalardır.

Âdet döngüsüyle ilgili fıkhîta belirtilen asgari ve azami sürelerin, tıbbi verilerle ve kadının içinde bulunduğu durumla çoğu zaman uyuşmaması, özellikle kadın araştırmacıların dikkatini çekmiş

¹ Eşref Münîb - Hidâyet Hartford, "İrşâdü'l-mükellefîn ilâ dekâiki Zühri'l-müte'ehhilîn" (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1426/2005).

gözükmektedir. Nitekim Suudi Arabistan’da bulunan İmam Muhammed b. Suud İslâm Üniversitesi’nde güncel tıbbi meselelerle ilgili yapmış olduğu fıkhi çalışmalarıyla tanınan Dr. Heyle bint. Abdurrahman tarafından âdet döngüsündeki temizlik süresiyle ilgili *Ekallu’t-tuhr beyne’l-hayzateyn -ru’yetün fikiyyetün tıbbiyye-* isimli makalenin de bu sâikle kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Makalede tıbbi veriler ışığında mezheplerdeki bütün görüşler, delilleri ve itirazlarıyla birlikte tartışılmış olup fıkıh kültürü açısından oldukça önemli ve sistematik bilgiler sunulmuştur. Dolayısıyla makale, tezimizin ilgili başlığı altında hem konunun işlenişi hem de ulaşılan sonuç açısından yol gösterici olmuştur.

Son yıllarda ülkemizde de kadınlara özgü hâllere taalluk eden hükümlerden ziyade bu hâllerin bizzat kendisiyle ilgili yapılan fıkhi çalışmalarda bir artış ve benzerlik gözlenmiştir. Marmara Üniversitesi bünyesinde hazırlanan iki tez hem aynı üniversite çatısı altında hem de bir yıl arayla tamamlanmış olması açısından bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Kevser Bulut tarafından 2020 yılında tamamlanan *İslam Hukuku ve Tıpta Kadınlara Özel Haller* isimli yüksek lisans tezi,² âdet döngüsü ve lohusalık hakkında fıkhi ve tıbbi bazı özet bilgiler içermektedir. Tezin isminden de anlaşılacağı gibi meselelerin tıbbi ve fıkhi boyutu ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Tezde Hanefî mezhebinin dışındaki mezheplerin görüşlerine de zaman zaman yer verilmiştir. Ancak iki farklı disipline ait tezdeki bilgiler, birbirinden bağımsız olarak durmakta olup pratik çözümler üretmek hedeflenmemiş gözükmektedir.

Rumeysa Bayoğlu tarafından 2021 yılında tamamlanan *Hanımlara Mahsus Hallerin Tıp İlmi ve İslam Hukuku Açısından İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezi³ de yukarıdaki yüksek lisans tezi gibi konuyu tıbbi ve fıkhi olarak iki ayrı bölümde ele almıştır. Bu çalışmada farklı olarak gebelik ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Tezde Hanefî mezhebinin dışındaki görüşlere nadiren yer verildiği anlaşılmakta olup daha çok Ebû Yûsuf (öl. 182/798) ile İmam Muhammed’in (öl. 189/805) belli meselelerdeki ihtilafları üzerinde yoğunlaşarak bu bölüm tablolarla zenginleştirilmiştir. Tezde kadınlara özgü hâllere taalluk eden hükümlere de değinilmiş, ayrıca kanamanın dışındaki vajinal akıntılar da anlatılmıştır. Her iki yüksek lisans tezi de tıbbi ve fıkhi bilgileri ayrı ayrı sunması, derinlemesine incelenmesi gereken pek çok başlığa yer verdiği hâlde konuları yüzeysel işlemesi ve nihayetinde günümüzde kadınların âdet ve lohusalığa dair yaşadığı sorunlara çözüm üretmemesi ya da böyle bir hedeflerinin olmaması sebebiyle bizim çalışmamızdan ayrılmaktadır. Bizim çalışmamızda tıbbi verilere, fıkhi hükümlerden tercih yapabilmek amacıyla aynı başlık altında yer verilmiş olup fıkhi

² Kevser Bulut, *İslam Hukuku ve Tıpta Kadınlara Özel Haller* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

³ Rumeysa Bayoğlu, *Hanımlara Mahsus Hallerin Tıp İlmi ve İslam Hukuku Açısından İncelenmesi* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

bilgilerin merkezi konumu korunmuştur. Çünkü tıp ilmi meseleye sağlık-hastalık kıskacında bakmakta, tıbbın da teşhis koyamadığı sebebi geçici vajinal kanama/lekeler ise dinen hüküm beklemektedir. Bu sebeple konuyla ilgili dinî hükümler, tıbbi verilerle eşit hâle getirilmemiş ancak onların ışığında dinî hükümler değerlendirilmiştir.

Kemal Yıldız tarafından kaleme alınan *Hanımların Özel Halleri* isimli kitabın ilk yarısında âdet ve lohusalığın tespiti üzerinde durulmuş ayrıca kısa da olsa bazı konularda dört mezhebin hükümlerine yer verilmiştir. Özellikle eserde, âdetin öncesinde uzun süren lekelenmelerin âdetten sayılmayacağına dair yapılan tercih, çalışmamız için önemli bir kaynak olmuştur. Bununla birlikte eserin hacminin küçük oluşu, tıbbi verileri aktarırken çoğu yerde kaynak gösterilmemesi ve tarih itibarıyla günümüz tıbbi veri ve uygulamalarına uzak kalması, konuyla ilgili güncel çalışmalara ihtiyacı hissettirmektedir.

Âdet ve lohusalık hakkında ülkemizde yayımlanan müstakil eserler olduğu gibi kadın ilmihâli ismiyle tüm ilmihâl konularına yer verilen eserlerde de âdet ve lohusalığa dair başlıklar bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında farklı meslek ve cinsiyetten yazarlar tarafından kaleme alınan konuyla ilgili büyük hacimli kitaplardan cep boy kitapçıklara kadar geniş bir çeşitlilik bulunmaktadır. Kadın ilmihâli türünden eserlere, Rauf Pehlivan'ın *Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali*, Hâce Fatma Eskişehirli'nin *Tam Kadın İlmihali*, Sevim Asımgil ve Merve Şahin'in *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali*, Kübra Ülkü'nün *Kadın ve Aile İlmihali*, Dilaver Selvi'nin *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali*, Mustafa Kasadar ve Sadık Akkiraz'ın *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali*, Ümmühan Hambeyoğlu'nun *Büyük Kadın İlmihali* örnek verilebilir. Ayşe Gül'ün *Kadın İlmihali*, Halit Doğan'ın *Delilleriyle Tesettür ve Kadın İlmihali*, İkrâm Arslan'ın *Pratik Kadın ve Aile İlmihali*, Mehdi Aydın'ın *Kadın İlmihali*, Jale Şimşek'in *Soru ve Cevaplarla Kadın İlmihâli*, Mustafa Necati Bursalı'nın *Kadın İlmihali*, Halil Dülger'ın *Kadın İlmihali*, Hamdi Döndüren'in *Delilleriyle Aile İlmihali*, Mehmed Paksu'nun *Kadın ve Aile İlmihali*, Ali Kara'nın *Aile İlmihali*, Şule Uysal'ın *Kadın ve Aile İlmihali* eserleri ise orta boy kadın ilmihâli türündendir. Faruk Beşer'in *Hanımlara Özel Fetvalar* isimli eserinde âdet ve lohusalığın tespitinden ziyade bunlara taalluk eden hükümlerle ilgili sınırlı sayıda başlık bulunmaktadır. *Hanımlara Özel İlmihal* kitabında ise nispeten daha ayrıntılı hükümler vardır. Kadın ilmihâli türünde yazılan eserlerde âdet ve lohusalığın tespiti ile ilgili oldukça sınırlı sayıda ve Hanefî mezhebinin en temel görüşleri aktarılmış, nadiren diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmiştir. Bazılarında bulunan çok az tıbbi bilgi, fıkhi bilgidен bağımsız olarak sunulmuştur.

Âdet ve lohusalığa dair müstakil olarak yazılan, Asuman Karamustafaoğlu'nun *Hanımlara Mahsus Fıkhi Hükümler*, Cemaleddin Hocaoglu (Kaplan)'ın *İslam'da Kadın ve Özel Halleri*, Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti'nin *Hanımlara Mahsus İlmihal*, Abdürrezzak Öz'ün *İslam'da Kadının Özel Halleri*, Ahmet Mahmut Ünlü'nün *Kadın Hâlleri Risâlesi*, Hasip Asutay'ın *Kadınlara Özel Haller*, Abdullah

Sevinç'in *Sorulu-Cevaplı Kadınlara Ait Özel Haller*, Mehmet Efe'nin *Kadınlığımız ve Özel Halleri* gibi eserler örnek verilebilir. Bu eserlerde, kadın ve aile ilmi hâli türünden eserlere göre klasik fıkıh kitaplarındaki ayrıntılara daha çok yer verilmiştir.

Hafsa Bilgin'in *Hanımlara -Özel Gün- Defteri* isimli eseri, ayrıca üzerinde durulmaya değerdir. Yazar, çalışmalarında Nureddin Yıldız'ın öncülük ve rehberlik ettiğini belirtmiş olup kitabın giriş kısmında Nureddin Yıldız'a ait bir önsöz de vardır. Kitabın takdim bölümü ise bir doktor tarafından yazılmıştır. Baskısının orijinalliğiyle önce çıkan kitap, aynı konuda yazılan diğer kitaplara nazaran sıradan ve sınırlı ilmi hâl bilgilerini ihtiva etmez. Bilakis Hanefî mezhebinin klasik kaynaklarındaki anlaşılması ve uygulanması zor bazı hükümleri, sayfa tasarımıyla görselliğe hitap edecek şekilde aktarır. Özellikle kesintili kanamayla ilgili konularda İmam Muhammed'in görüşünü esas alması açısından ülkemizde basılan kitaplardan ayrılır. Eserde yer yer doktor görüşlerine atıf yapılsa da doktorun açıkça beyan ettiği istmoselden kaynaklı kanamanın âdet olmadığına dair tıbbi bilgi, Hanefî mezhebindeki azami süre sınırına aykırı bulunduğu için dikkate alınmaz. Öte yandan, âdet öncesi bazı kanama/lekelerin kadının zann-ı gâlibiyle âdetten sayılmayabileceğine dair yaklaşımlar çalışmamızdaki sonuçlarla örtüşmektedir.

Tıbbi kaynaklardan istifade ederken ise fıkıh kaynaklarında izlenen metot uygulanmamıştır. Çünkü alan uzmanlarının ifade ettiğine göre tıbbi verilerde en eski ya da tarihsel sürece ait birden çok kaynağın delil olarak gösterilmesi uygun bir yöntem değildir. Geçerli olan bilgi, en son ve yeni olandır. Tıbbi bilgilerin kitaplara geçip müsellemler bir hâl alması ise uzun zaman gerektirir. Bütün bu sebeplerle çalışmamızda Prof. Dr. Esmâ Sarıkaya'nın tavsiyesi üzerine 2021 baskı tarihine sahip bir jinekoloji kitabı olan *Berek & Novak Jinekoloji* takip edilmiştir. Ancak fıkıhın ve tıbbın, kadınlara özgü hâlleri incelerken bakış açıları farklı olduğundan fıkıhtaki meselelerin karşılığına dair tıbbi veriye her zaman ulaşamamıştır. Bu ihtiyacı gidermek üzere alan uzmanı doktorlarla görüşmeler yapılmış ve doktorların kendilerine ait internet sayfalarındaki pratiğe dönük, vulgarize edilmiş açıklama ve tavsiyelerine de çalışmada yer verilmiştir. Doktorların kendi internet sitelerinde olmayan ya da bulunamayan ancak YouTube platformunda yer alan videolarda konuyla ilgili nokta atışı açıklamalar varsa bu videolar da kaynak olarak gösterilmiştir. Kadınların âdet döngüsünü tespit ederken yaşadığı güncel sorunlara yönelik üretilen pratik cevap ve tavsiyelere ulaşma imkânı ancak bu şekilde sağlanabilmiştir.

Tıbbi ve fıkhi eserlerin yanı sıra fakihlerin hükme varırken kaynak olarak kullandıkları örfe (sosyal veriye) de çalışmamızda yer verebilmek için Dr. Heyle bint. 'Abdurrahmân'nın makalesindeki anket çalışmasının sonuçlarına da ilgili başlıklar altında yer verilmiştir.

3. Tezde Uygulanan Yöntem

Kadınların âdet döngüsüyle ilgili, dört mezhebin temel kaynakları arasında yer alan belli başlı klasik fıkıh eserlerindeki “Hayız” ve “Nifas” bölümlerinin tamamı incelenmiş olup elde edilen her bilgi tezdeki ilgili başlık altında yerini almıştır. Bu aşamada söz konusu kitap bölümlerinin içerisinde konuyla ilgili bir sistematik olduğu gözlemlenmiş ve bu sebeple bütüncül yaklaşımın faydaları gözetildiğinden, tarama usûlü bir çalışma yapılmamış, her kitabın “Hayız” ve “Nifas” başlıkları tamamen okunduktan sonra elde edilen bilgiler, tezdeki ilgili başlıkların altına eklenmiştir. Başlıkların altına eklenen her yeni bilgi de daha önce eklenen bilgilerle bir örgü oluşturacak şekilde işlenmiştir. Aktarılan fıkhi bilgi, günümüz ilmihâllerinde varsa bu kaynağa da atıf yapılmıştır.

Fıkhi bilgiler aktarılırken konuyla ilgili ihtilaflar genelde rivayetlere dayandığı için söz konusu rivayetlerin sıhhat durumu, kabul ya da reddedilme gerekçeleri hakkında ayrıntılara yer verilmeye çalışılmıştır. Hadis kaynakları dipnotta gösterilirken babın altında birden fazla hadis varsa bahse konu hadisin hangisi olduğu yönünde şüpheleri gidermek üzere hadis numarası da verilmiştir. Ancak babın altında tek hadis olması ya da hadisler arasında hükme tesir eden büyük farklar olmaması durumunda bab/sayfa numarasıyla yetinilmiştir.

Her başlık altındaki konu, fıkhi açıdan ortaya konulduktan sonra tıbbi veriler aktarılmıştır. Bu aşamada tıbbi verilerin mevcut fıkhi hükümlerle benzer ve farklı yönleri üzerinde durulduğu için iki alanın karşılaştırıldığı bir gri alan bulunmaktadır. Tıbbi veriler elde etmek amacıyla jinekoloji kitaplarından, tıp dergilerindeki makalelerden, alan uzmanı olan doktorların bizzat kendilerinden, internet sayfalarından ve gerektiğinde YouTube platformundaki videolarından istifade edilmiştir. Çünkü çalışmamız her ne kadar akademik olsa da kadınların pratik hayatına katkı sunma gayesi taşıdığı için henüz tıbbi literatüre girmeyen ya da burada bulamadığımız soru ve cevaplara, alan uzmanı doktorlar tarafından vulgarize edilmiş bilgilerin içinde rastlanmıştır. Ulaşılabilir ve kontrol edilebilir olması gayesiyle, akademik tartışmalardan uzakta, halk düzeyinde bilinen/bilinmesi gereken tıbbi bilgilere bu şekilde ulaşılmıştır. Ayrıca her ne kadar konuyla ilgili tıbbi bilgilere aşinalık kazanılsa da alanın uzmanı gibi okuma ve değerlendirme yapılamayacağı açıktır.

Hanefî mezhebinin dışında kalan mezheplere göre özellikle âdet döngüsünün sürelerine ait dinî bir belirleme olmayıp bunun tespiti örfe bırakılmıştır. İstikrâ metodunu kullanarak bir nevi saha araştırması yapan müçtehitler bu yöntemle ulaştıkları bilgiler üzerine fıkhi hükümler inşâ etmişlerdir. Bu sebeple çalışmamızda fıkhi ve tıbbi bilgilerin aktarılmasıyla yetinilmemiş, müçtehitlerin kullanmış olduğu istikrâ metodundan da istifade edebilmek için bir âdet döngüsü hakkında Dr. Heyle bint. ‘Abdurrahmân tarafından yapılan bir anket çalışmasına da yer verilmiştir.

Fıkhi bilgilerin, tıbbi ve sosyal verilerin aktarılmasından sonra varsa konuyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu kararları belirtilmiş ve bu kararlardaki kronolojik değişime dikkat çekilmiştir. Bütün bunlardan sonra her başlığın son kısmında o başlıkla ilgili ulaşılan sonuçlar ifade edilmeye çalışılmış ve imkân dâhilinde fıkhi hükümlerden tercih yapma yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂDET KANAMASININ NİTELİKLERİ, BAŞLANGICI VE BİTİŞİ

1. Kavramlar

Âdet, klasik fıkıh eserlerinde çoğunlukla “hayız” kelimesiyle ifade edilir. Kelimenin kök anlamı itibarıyla hayız, herhangi bir yerden akan sıvılar için kullanılan ortak bir tabirdir. Taşıp akan sular için de kullanılan hayız kelimesi,⁴ kadın için âdet kanamasını, erkek için cinsel ilişkide azli ifade ettiği gibi bazı ağaçların kırmızımsı reçine salgılaması da hayız kelimesiyle nitelendirilmiştir.⁵ Türkçe’deki “havuz (الْحَوْض)” kelimesi de aynı kökten gelmekte olup suyun kendisine doğru akıp biriktiği yer anlamındadır.⁶

Kanın akışkan özelliği⁷ ya da toplanma anlamı⁸ sebebiyle hayz (الْحَيْض) kelimesiyle ifade edilen âdet dönemi için, kan/kanama anlamında tams (الطَّمْث),⁹ kök harfleri itibarıyla savaş, mücadele gibi anlamları olan ancak, ergenliğe ulaşma anlamı da içeren ark (العَرْك),¹⁰ yine kök harfleri itibarıyla gülme

⁴ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. ‘Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî ‘î İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 7/142.

⁵ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnû’s-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-‘İlmiyye, 1419/1998), 1/226; Kâsım b. ‘Abdullâh er-Rûmî el-Hanefî el-Konevî, *Enîsü'l-fukahâ’ fî ta’rifâtîl-elfâzîl-mütedâvile beyne’l-fukahâ’*, thk. Yahyâ Hasan Murâd (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-‘İlmiyye, 1424/2004), 13.

⁶ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman er-Rakbî Battal, *en-Nazmü'l-müsta’zeb fî tefsîri garîbi elfâzîl-mühezzeb*, thk. Mustafâ ‘Abdülhafız Sâlim (Mekke: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, 1408/1988), 1/45; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/143.

⁷ ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü’t-ta’rifât*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-‘Arabî, 1405H), 127; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn min bihâri’l-feyz ‘alâ zühri’l-müteehhilîn fî mesâilîl-hayz”, *Zühru’l-müteehhilîn ve’n-nisâ’ fî ta’rifîl-athâr ve’d-dimâ’*, thk. Hidâyet Hartford, Eşref Münîb (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1426/2005), 119.

⁸ Ebü ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. ‘Alî el-Mâlikî el-Haraşî, *Şerhu muhtasarı Halîl* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 1/203.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/142; Ebü Mansur ‘Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Se‘âlibî, *Fıkhü'l-luğa ve sirru'l-'Arabîyye*, thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî (b.y.: İhyâu’t-Türâsîl-‘Arabî, 1422/2002), 94.

“Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.” meâlindeki Rahman sûresinin 56. âyetinde kelime, bekaret anlamında kullanılmıştır:

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ أَنْ تُحَاطَبْنَ مِنْ قِبَلِكُمْ وَلَا جُنَّ

¹⁰ İfrad haccı için Hz. Peygamber’le (s.a.s.) birlikte ihrama giren ashab-ı kiram, umre için ihrama girmiş olan Hz. Âişe’nin Serif denilen bölgeye geldiğinde âdet olduğunu rivayet ederken bu kelimeyi kullanmıştır:

أَقْبَلْنَا مُهْلَيْنِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَجٍّ مُفْرَدٍ وَأَقْبَلْتُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا بِعُمْرَةٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِسَرِفٍ عَزَّكَ

(Müslim, “Menâsik”, 2909)

anlamındaki *dahik* (الضحك),¹¹ gözünde büyütme, büyük görme anlamındaki *ikbâr* (الإكبار)¹² ve sıkıp çıkarma anlamındaki *i'sâr* (الإعصار)¹³ gibi kavramlar da kullanılmıştır.¹⁴ Bunların dışında âdet dönemi için *nifâs* (النفاس),¹⁵ *firâk* (الفراق), *dirâs* (الديراس) isimleri de kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶ Ayrıca *kur'* (الْقُرْء) kelimesi de müşterek bir isim olup hem âdet hem de temizlik dönemi için kullanılır¹⁷ ve kökü itibarıyla *toplamak, bir araya getirmek* anlamına gelir. Temizlik döneminde kanın vücutta toplanması, âdet döneminde ise rahimde toplanması yönüyle kelime, mekân açısından müşterek anlam taşır. Ayrıca âdet ve temizlik dönemlerinin her birinin kendisine mahsus bir zaman dilimi olması sebebiyle de zaman açısından müşterek anlama sahiptir. Nitekim aynı kökten gelen *okuma* anlamı da harflerin ve kelimelerin bir araya getirilmesini ifade eder.¹⁸

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/142; Ebü'l-Hasan 'Alî İsmâîl b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-'a'zam*, thk. 'Âişe 'Abdurrahmân (Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtûtâtü'l-'Arabiyye, 1424/2003), 3/23.

Hûd sûresi 71. âyette geçen kelime, İbrahim peygambere çocuk müjdesi vermek üzere gelen meleklerin amaçlarını açıkladığında Hz. İbrahim'in karısının güldüğü ya da âdet görmeye başladığı olarak tefsir edilmektedir:

وَأَمَّا رَبُّهُ فَاتَمَّةٌ فَضَحِكَتْ

¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/142; Hâşim Özdaş, “Kur'an'da Geçen Dahike (ضحك) ile Ekber (أكبر) Lafızlarına Yüklenen Hayız Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskiye* 42 (Eylül 2020), 985-1005.

Yûsuf sûresi 31. âyette geçen ve Hz. Yûsuf'u gören kadınların onun güzelliği karşısındaki şaşkınlıklarını ifade eden kelime, İbn Abbas tarafından “âdet görmeye başladılar” şeklinde tefsir edilmiştir:

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ

Ayrıca aynı kelime, bir Arap şiirinde âdet görme anlamında kullanılmıştır:

تَأْتِي النِّسَاءَ عَلَى أَطْهَارِهِنَّ وَلَا ... تَأْتِي النِّسَاءَ إِذَا أَكْبَرْنَ إِكْبَارًا

“Âdet olmadıklarında kadınlarla birlikte oluruz; âdet oldukları zaman değil.”

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/576-577.

Nebe sûresi 14. âyette geçen kelime, içerisinde yoğun su barındıran bulutlar için kullanılmıştır:

وَأُنْزِلْنَا مِنَ الْمُغْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا

¹⁴ Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fî fîkhi mezhebi İmâmî's-Şâfiî*, thk. 'Alî Muhammed Me'ûd - 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1419/2000), 1/378-379; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik Şerhu kenzi'd-dekâik ve minhâtü'l-Hâlik ve tekmiyetü't-Türî* (Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 1/200.

¹⁵ Ebü 'Abdullâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahihu'l-muhtasar*, thk. Muhammed Zühre b. Nâsir en-Nâsir (Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 1422H), “Hayız”, 4 (No. 298); Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni İbn Fâris, *Hilyetü'l-fukahâ*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmuhsin et-Turkî (Beyrut: eş-Şirketü'l-Müttehîde li't-Tevzî', 1403/1983), 63.

¹⁶ Mansûr b. Yûnus b. Salâhüddîn el-Buhârî, *Keşşâfû'l-kınâ' 'an metni'l-'iknâ'* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 1/196; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/200; Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebü Bekr es-Suyûtî, *el-Müzhîr fî 'ulûmi'l-luğa ve envâihâ*, thk. Fu'âd 'Alî Mansûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1418/1998), 1/489; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/142.

¹⁷ Ebü Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnü'l-Enbârî, *el-Eddâd*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1407/1987), 27; İbn Fâris, *Hilyetü'l-fukahâ*, 183.

¹⁸ Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. 'Abdurrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 1/372.

Âdet hâliyle ilgili soru sorarken ‘*ırâk* (العراك)’ kelimesinin kullanılması üzerine Hz. Âişe (öl. 58/678), Allah’ın Kur’ân-ı Kerim’de isimlendirdiği şekilde *hayız* kelimesinin kullanılmasını istemiştir.¹⁹ Bu örnek de kadınların, başkalarıyla konuşurken çekinmeleri sebebiyle *hayız* kelimesini tercih etmediği, daha dolaylı anlatımlar içeren kelimeleri kullandığı izlenimini güçlendirmektedir.²⁰ Türkçe’de de benzer şekilde *âdet*, *aybaşı* ve *ay hâli*,²¹ *hastalık*, *kirlilik* vb. dolaylı anlatımlar²² kullanılmaktadır.

Tıp dilinde ise âdet dönemi, *menstrüasyon*²³ ve *regl*²⁴ gibi kelimelerle ifade edilmektedir.

Fıkıh alanında yapılan bir çalışmada âdet dönemi için *hayız* kelimesinin kullanılması gerektiğine dair bir beklenti olsa da kelimenin Türkçe’ye geçmemesi ve tez boyunca sıkça kullanılan *âdet döngüsü* tamlaması için uygun olmaması sebebiyle, tutarlılık açısından da çoğunlukla *âdet* kelimesi tercih edilmiştir. Kaldı ki *hayız* kelimesi, ıstılahi bir kavram olmayıp²⁵ sadece *âdet* kelimesinin Arapça karşılığıdır. Bununla birlikte çalışmada ihtiyaç duyuldukça *hayız* ve *menstrüasyon* ifadelerine de yer verilecektir.

2. Âdetin Mahiyeti

Kur’ân-ı Kerim’de *hayız* kelimesiyle ifade edilen kadınların âdet dönemi, “ezâ” olarak nitelendirilmiştir.²⁶ Âdet döneminde vücuttan çıkan kanın ibadetlere engel olan, sıkıntı veren bir necâset olması ve birçok alanda çeşitli hükümler gerektirmesi sebebiyle ezâ şeklinde vasıflandırıldığı yorumunun²⁷ yanı sıra eşine yaklaştığında erkeğin bundan tiksineceği ve âdet hâlinin erkeğe eziyet olacağına dair görüşler de bulunmaktadır.²⁸ Ayrıca âyette, taraflardan her ikisi için de âdet dönemindeki

¹⁹ Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (b.y.: Cem‘iyyetü’l-Meknez, 1431/2010), 9/1079.

²⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû‘ Şerhu’l-mühezzeb* (b.y.: Dâru ‘Âlemi’l-Kitâb, 1423/2003), 2/262.

²¹ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 09 Ağustos 2022), “Aybaşı”.

²² “Âdet oldum demek yerine halk arasında kullanılan tabirler nelerdir?”, <https://www.kizlarsoruyor.com> (Erişim 31 Aralık 2023).

²³ Ayfer Aydoğan - Sami Aydoğan, *Medical Translation Dictionary (Tıp Çeviri Sözlüğü)* (PDF: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2013), “Âdet”, 4.

²⁴ Sağlık Bakanlığı, “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü”, <https://hsgm.saglik.gov.tr/> *Menstruel Dönem (Adet dönemi)* (Erişim 17 Mart 2024).

²⁵ Kâsânî, *hayız* kelimesinin “şer‘î örfte” kullanıldığını söylerken muhtemelen kelimenin âyet ve hadislerde geçtiğine atıf yapmaktadır. Bk. ‘Alâ‘uddîn Ebû bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâi‘ fî tertîbi ş-şerâi‘* (b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986), 1/39.

²⁶ el-Bakara, 2/222.

²⁷ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/380.

²⁸ Ebû’l-Berekât ‘Abdullâh b. Ahmed en-Nesevî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şi‘âr (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 2005), 1/119.

cinsel ilişkinin ezâ olarak nitelendirilmiş olması da mümkündür.²⁹ İbn Müflih (öl. 884/1479) ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) babaya iyilik etmeyi bir kez, anneye iyilik etmeyi ise üç kez emretmesini, kadınlara özgü hâllerde çekilen sıkıntılara bağlamıştır.³⁰ Nitekim Lokman sûresi 14. âyet-i kerimede bir annenin hamilelik sırasında çektiği sıkıntılara değinildiği üzere âdet hâlinin de hamile kalma ihtimalinden dolayı çekilen bir sıkıntı olduğunda şüphe yoktur. Bazı güncel kaynaklarda da âdet döneminin bizzat kendisi eza şeklinde nitelendirilmiştir.³¹

Fıkıhta hayız, kadının ön tarafından, doğum yaptığı ve cinsel ilişki kurulan yerden (vajina/ferçten), sağlıklı olmanın belirtisi olarak periyodik şekilde dışarıya çıkan belli niteliklerdeki kanamayı ifade etmektedir.³² Kız çocuğunun buluş çağına girdiğinin bir belirtisi olan bu kanama, belirli zaman dilimlerinde ve belirli sürelerde olur. Âdet kanaması rahimden gelir. Dolayısıyla hamile kadın âdet görmez.³³

Şâfiî fakihlerden Nevevî (öl. 676/1277), eserlerinde âdetle ilgili ahkâmın girift olduğunu ve dikkat gerektirdiğini, birçok fakihin konuyla ilgili hatalı hükümler verdiğini savunmuştur.³⁴ Ancak fıkıh literatüründe kadınların âdet döngüsünü anlayabilmek için yoğun bir çaba harcadığı, ayrıca konuyla ilgili günümüzdeki tıbbi verilere çok yakın tespitlere ulaşıldığı dikkat çekicidir. Bu itibarla klasik kaynaklarda âdet kanının nitelikleri; siyaha çalan kırmızı renkte, ateş kırmızısı, kendisine has kokusu olan ve rahmin, sağlık belirtisi olarak belli sürelerde salgıladığı kan şeklinde sıralanmıştır.³⁵ Hadis-i şerifte, "bilinen siyah kan" şeklinde nitelendirilen³⁶ âdet kanının siyah olmasından kasıt, kırmızı rengin üst üste gelmesi sebebiyle siyah gibi görünmesi olarak izah edilmiştir. Nitekim artık güncel kaynaklarda da bu rengin hakiki siyah olmadığı siyaha meyleden bir renk olduğu şeklinde açıklamalar

²⁹ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/269.

³⁰ Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. 'Abdullâh er-Râmînî ed-Dımaşkî İbn Müflih, *el-Mübdî 'fî Şerhi'l-muknî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/226.

³¹ Celal Yıldız, *el-Mikbâs fî ahkâmî'l-hayz ve'n-nifâs* (İstanbul: Dâru'l-Edâ, 1415/1995), 24-28.

³² Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000), 3/136.

³³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'îlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. 'Abdullâh et-Turkî, 'Abdülfeţâh Muhammed el-Hulv (Riyad: 'Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997), 1/386; İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 120.

³⁴ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/262.

³⁵ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004), 1/56; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer el-Bağdâdî ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 1/405; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/150; Ebû'l-Bekâ 'Âlemüddîn Sâlih b. Ömer b. Reslân el-Kinânî İbn Reslân, *Şerhu süneni Ebî Davûd* (el-Feyyûm: Dâru'l-Felâh, 1437/2016), 2/496-497.

³⁶ Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. 'Âdil Muhammed - 'Ammâr 'Abbâs (Kâhire: Dâru't-te'sîl, 1433/2012), "Tahâret", 111 (No. 286); Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horasânî en-Nesâî, *es-Sünenü's-suğrâ* (Kâhire: Dâru't-Te'sîl, ts.), "Tahâret", 137 (No. 220); Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/383.

bulunmaktadır.³⁷ Ayrıca rengi, kokusu ve kıvamına göre kuvvetli ve zayıf olarak da ikiye ayrılan âdet kanı, kuvvetliden zayıfa, siyah-kırmızı-sarı/kahverengi olarak sıralanmıştır. Hoş olmayan bir kokuya sahip ve kıvamı yoğun âdet kanı da kuvvetli kategorisinde değerlendirilmiştir.³⁸

Fıkıh kitaplarında gıdaların, âdet kanının rengini değiştirebileceği belirtilmekte,³⁹ bu itibarla yukarıda belirtilen temel renklerin dışında yeşil, bulanık ve toprak rengi de âdet kanının renkleri olarak zikredilmektedir.⁴⁰ Kanın asıl renginin kırmızı olduğu belirtildikten sonra içeriğinde ağır basan özelliklere göre kalınlaşıp siyahımsı ya da incelendiği zaman sarımsı (diş, saman ve ipek sarısı vb.) olduğu gibi ayrıntılı açıklamalar da yapılmıştır. Bulanık renk, suyun bulanık, tozla karışmış hâline benzetilmiştir.⁴¹ Yeşil renk konusunda ise Hanefî mezhebi içerisinde bazı ihtilaflar bulunmakla birlikte⁴² gıda olarak tüketilme alışkanlığı olmayan bazı ot/sebzelerin⁴³ yenilmesi sonucu âdet kanının yeşil renk olabileceği ya da yeşil rengin aslında bulanık rengin bir tonu olduğu da söylenmektedir. Toprak renk de yine bulanık rengin bir tonudur.⁴⁴ Toprak rengindeki akıntının, sarı ya da bulanık ile sarı rengin arasında bir renk veya şiddetli sıcaklarda vajinadan salınan ve hükmü olmayan ince bir akıntı olduğu da söylenmiştir.⁴⁵ Üzerinde sarı renkte lekelerin olduğu pamuk parçalarını bir bez içerisinde Hz. Âişe'ye gönderen kadınlar, bu lekelerin hükmünü öğrenmek istemiş, bunun üzerine Hz. Âişe “Beyaz akıntıyı görene kadar acele etmeyin.”⁴⁶ demiştir.

Nihayetinde âdet ve lohusalık zamanında gelen ve hâlis beyazın dışında bütün renklerdeki akıntılar, âdet ve lohusalık kanı olarak kabul edilmiştir.⁴⁷ Ancak bazı kaynaklarda ise kahverengi ve sarı akıntılar, irin/iltihap gibi görülmüş ve âdet kanı olarak kabul edilmemiştir.⁴⁸ Örneğin Ebû Yûsuf, siyah/kırmızı

³⁷ Mûsâ Kâmil ‘Abbûd, *el-Hayz ve ahkâmühü’ş-şer’iyye* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1987/1407), 20.

³⁸ Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/296.

³⁹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 1/39.

⁴⁰ Âdet kanamasının renklerinin sıralandığı güncel bir ilmihâldeki, “Kadının idrar yolundan gelen kanın rengi çeşitli olabilir.” cümlesinden âdet kanamasıyla idrarın çıkış yerinin aynı olduğunun zannedildiği anlaşılmaktadır. Bk. Cemaleddin Hocaoglu (Kaplan), *İslam’da Kadın ve Özel Halleri* (2014: Ümmet Yayınları, İstanbul), 160.

⁴¹ Ebû’l-Hasenât Muhammed ‘Abdülhay b. Muhammed ‘Abdülhalîm b. Muhammed Eminüllâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *‘Umdetü’r-ri’âye bi tahşiyeti Şerhi’l-vikâye*, thk. Salâh Muhammed Ebû’l-Hâcc (Ürdün: Merkezü’l-‘Ulemâi’l-‘Âlemî, ts.), 2/130.

⁴² Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 1/39.

⁴³ Zamanından önce koparılmış yeşil ekin. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 1/202.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139.

⁴⁵ Ferîdüddîn ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*, thk. Şebbir Ahmed el-Kâsimî (Diyobend: Mektebetü Zekerîyyâ, 2010), 1/475.

⁴⁶ Buhârî, “Hayız”, 19; Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû ‘Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Mustafâ el-A’zamî (Ebû Dabî: Müessesetü Zâid b. Sultân, 1425/2004), 2/80 (No. 189).

⁴⁷ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 169.

⁴⁸ Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/287.

kanamadan önce gelen kahverengi lekeleri, âdetten kabul etmemiştir.⁴⁹ Öte yandan, menopoz döneminde gelen kanamaların âdet olarak kabul edilebilmesi için hâlis siyah/kırmızı olması şart koşulmuştur.⁵⁰ Hanefî mezhebinde âdet kanının niteliğinin nadiren dikkate alındığı bir diğer husus ise âdetli kadınla cinsel münasebetin kefaretiyle ilgilidir. Buna göre kanama siyah/kırmızı olduğunda bir dinar; sarı olduğunda ise yarım dinar sadaka verilmesi hükmü kabul edilmiştir.⁵¹ Kanamanın renginin tespitinde ise tamponun ilk çıkarıldığı andaki rengin dikkate alınması, bundan sonraki değişerek dönüşen renge itibar edilmemesi de ince bir ayrıntı olarak belirtilmiştir. Çünkü beyaz akıntı, kuruduktan sonra sararabilir ya da tam tersinin olması mümkündür.⁵² Kendisine bu konuda soru sorulan müftînin, kolaylık olması amacıyla bu görüşlerden biriyle fetva vermesi güzel görülmüştür.⁵³

Âdet kanının niteliklerinin tespiti, onu istihâze (özür) kanından ayırmak için önemlidir. Çünkü birbirine zıt fıkhi hükümlere tabi olan bu iki kanın dışarıya çıkış yolu aynıdır.⁵⁴ Ancak hayız, sağlık; istihâze ise hastalık belirtisi olma yönüyle birbirinden ayrılır ve hüküm de buna göre değişir. Hayız ve istihâze kelimelerinin aynı kökten (h-y-z) türetilmesi, bu iki kanama arasında fıkhi açıdan bir bağ kurulduğunu gösterir gibidir. Hanefî eserlerde istihâze, rahimden değil,⁵⁵ vajinanın girişindeki damarlardan gelen, kokusu olmayan bir hastalık (fesat) kanı olarak tarif edilmiştir.⁵⁶ İstihâze kanı, parlak açık kırmızı renkte özelliği ile âdet kanından ayırt edilmeye çalışılmıştır.⁵⁷ Bununla birlikte hastalık, gıdalar, mevsim ve coğrafya farklılığının, âdet ve istihâze kanının niteliklerini değiştirebileceği gözlemi de klasik eserlerde yer almaktadır.⁵⁸

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/189.

⁵⁰ Mehmet Efendi Birgivi, “Zühru’l-müteehhilîn”, *Zühru’l-müteehhilîn ve’n-nisâ’ fi ta’rîfi’l-athâr ve’d-dimâ’*, thk. Hidâyet Hartford, Eşref Münib (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1426/2005), 72.

⁵¹ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Beyrut: y.y., 1412/1992), 1/298.

⁵² İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 169-170.

⁵³ İbn Nuceym, *el-Bahru’r-râik*, 1/202.

⁵⁴ Dışarıya çıkış yolu farklı olduğu hâlde rahimden geldiği düşünülen kanamalar da vardır. Nitekim Ebû’l-Leys Semerkandî, günümüzde “basur/hemoroid” denilebilecek makattan çıkan kanamanın da aslında rahimden geldiğini söyler. Bu sebeple kanama her kesildiğinde gusûl abdesti alınmasını ve cimadan kaçınılmasını müstehap olarak değerlendirir. Bk. Ebû Hafs Hüsâmuddîn es-Sadrüşşehîd Ömer b. ‘Abdülazîz b. Ömer el-Buhârî İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-Burhânî fi’l-fıkhi’l-Nu’mânî*, thk. ‘Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2004), 1/209. Aslında bu değerlendirme, âdetin mâhiyetini tespit için mevcut tıbbi verilerin dikkate alındığını gösteren güzel bir örnektir. Ancak ne var ki klasik eserlerde yer alan görüşlerin, güncel tıbbi verilerin süzgecinden geçirilmeden, günümüze olduğu gibi aktarılması, fakihlerin usûlüne uygun gözükmemektedir.

⁵⁵ İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/208.

⁵⁶ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 125; Ahmet Mahmut Ünlü, *Kadın Hâlleri Risâlesi* (İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2018), 8.

⁵⁷ Birgivi, “Zühru’l-müteehhilîn”, 68.

⁵⁸ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 1/389-390; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/56.

Hanefî mezhebine göre vajinal kanamalar, sahih ve fasit olarak ikiye ayrılmış ancak bu ayrım kanamanın niteliklerinden ziyade niceliği dikkate alınmıştır. Sahih kan, üç günden kısa, on günden uzun sürmeyen kandır. Fasit kan da bunun tersidir. Hanefî mezhebinde istihâze ile fasit kan ayrımı üzerinde durulmamış, hatta zaman zaman istihâzenin, fasit kan olarak isimlendirildiği olmuştur.⁵⁹ Dokuz yaşından küçük çocuğun gördüğü kanama, âdetle bir ilgisi olmadığı için fesat (hastalık) kanıdır, diyenler olduğu gibi meşhur olan görüş, bunun da istihâze kanı olduğu yönündedir.⁶⁰ Hanefî mezhebine göre, dokuz yaşından önce ve menopozdan sonra (siyah ve kırmızı renkte kanama hariç), hamilelik esnasında görülen kanamalar, âdetin en kısa süresinden az, en uzun süresinden fazla devam eden kanamalar, istihâze kanı olarak nitelendirilmiştir.⁶¹ Görüldüğü üzere Hanefî mezhebinde istihâze kanının, âdet kanamasıyla doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır.

Şafîilere göre ise, âdet kanamasını takip etmeyen ve âdet kanı olabilecek niteliklere de sahip olmayan kanamalar, hem istihâze hem de hastalık (fesat) kanı olarak isimlendirilmekle birlikte genel olarak bu durumlar için fesat kanı ifadesi tercih edilmiştir.⁶² Hanbelî kaynaklarda da benzer bir nitelendirme bulunmaktadır. Buna göre âdetin en uzun süresinden sonra devam eden kanamalar istihâze olarak isimlendirilirken bunun dışında kalan kanamalara ise hastalık kanı denilmiştir.⁶³

Âdet kanamasını tespit edebilmek için dönemin şartlarının elverdiği kadarıyla fıkıh eserlerinde çeşitli yöntemler belirlenmiştir. Bunların başında düzenli âdet gören kadınlar için “süre”nin takip edilmesi, böylece bu sürenin dışında gelen kanamalara, istihâze hükmünün verilmesi gelir. Hanefî mezhebinde âdetin en kısa süresini belirleme gayretleri de kanamanın, âdet mi yoksa istihâze kanı mı olduğunun anlaşılması için tayin edilen bir ölçü şeklinde tanımlanmıştır. Nitekim lohusalığın en kısa süresinin tayin edilmediği Hanefî mezhebinde, bunun gerekçesi, doğumdan sonra gelen kanamanın lohusalık kanaması olduğunda şüphe bulunmaması şeklinde açıklanmaktadır.⁶⁴

Şafîî mezhebinde âdetin tespiti için süreyle birlikte kanın niteliğindeki değişim de dikkate alınmıştır. Âdet kanını siyah, kırmızı ve sarı renk olarak üçe ayıran Şafîîlere göre, âdet süresi boyunca siyah ya da kırmızı tek renk kan görülmesi hâlinde bunun tamamı âdettir. Ancak siyah, kırmızı ve sarı

⁵⁹ İbn Âbidîn, “Menhelü'l-vâridîn”, 126, 128.

⁶⁰ İbn Âbidîn, “Menhelü'l-vâridîn”, 121; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/200.

⁶¹ Birgivî, “Zühru'l-mütehhilîn”, 82; Kemâlüddîn Muhammed b. 'Abdülvâhid b. 'Abdülhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/160.

⁶² Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avviz - 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/277, 289, 294.

⁶³ Ebü'l-Hasen 'Alâüddîn 'Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmuhsin et-Türkî - Muhammed el-Hulvî (Kâhire: y.y., 1415/1995), 2/363.

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/136.

renkteki kanların sırası ve her birinin âdetin en kısa süresine ulaşip ulaşmaması, ayrıca toplam sürelerinin de âdetin en uzun süresini geçip geçmemesi, hükümlerde belirleyici olmuştur.⁶⁵ Ayrıca hastalıkların, âdet ve istihâze kanına ait bilinen niteliklerin değişimine sebep olabileceği Şâfiî kaynaklarda da yer almaktadır.⁶⁶

Mâlikî kaynaklarda ise yukarıdaki görüşlere ilave olarak âdet kanaması, gıdaların ve vücudun bir artığı olarak görüldüğü olmuştur.⁶⁷ Ayrıca Mâlikî mezhebine göre kahverengi/sarı lekeler de âdetten kabul edilmiştir.⁶⁸

Fakihler, âdet ve temizlik dönemlerinden oluşan bir âdet döngüsünün toplam süresini belirlerken kamerî ayların gün sayısı olan otuz rakamını dikkate alırlar. Bazı kaynaklarda ise gerçeğin böyle olmadığı belirtilerek bu kabule itiraz edilmiştir.⁶⁹ Fıkıhta âdet döngüsünün otuz gün; bir kamerî ay sürmesinin delilleri, âdet gören kadınlar için üç âdet dönemi olan iddetin, âdet görmeyen kadınlar için üç ay olması⁷⁰ ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müstehâza olan bir kadının âdet ve temizlik süresini takdir ederken âdet ve temizlik döneminin toplam süresini otuz olacak şekilde hesaplamasıdır.⁷¹ Ayrıca tecrübi bilgilerin de bu yönde olduğu söylenmiştir.⁷²

Fıkıh ıstılahında âdet ve temizlik dönemi; *devr* (الدَّوْر),⁷³ tıbbi terminolojide *siklus* olarak isimlendirildiği gibi Türkçe'de ise döngü kelimesi maksadı karşılamaktadır. Tıbbi terminolojide menstrüasyon/mens olarak isimlendirilen âdet, bu döngünün parçası olarak ele alınmıştır. Normal bir menstrüel sıklısta hormon üretimiyle birlikte endometriyum dokusu kalınlaşır ve böylece embriyonun implantasyonu için zemin hazırlanmış olur. Ovülasyon döneminde implantasyonun gerçekleşmemesi hâlinde ise endometriyumun yüzeysel tabakası atılır. Vajinal kanamanın başladığı ilk gün, menstrüel

⁶⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/391-398. Ayrıntılı bilgi için “Âdetin En Kısa Süresi”, “Düzensiz/Sürekli Kanamalar” ve “Sufra: Sarı Lekeler” bölümlerine bakılabilir.

⁶⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/389.

⁶⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/383.

⁶⁸ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebû'l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ li Şerhi muhtasarı Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1994), 1/536.

⁶⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/396.

⁷⁰ et-Talak, 65/4.

⁷¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 287); Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (Kâhire: Dâru't-Te'sil, 1437/2016), “Tahâret”, 95 (No. 128); Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (Kâhire: Dâru't-Te'sil, 1435/2015), “Tahâret”, 117 (No. 627); Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Müsned*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (Kuveyt: Şeriketü Gırâs, 1425/2004), 1/206 (No. 110); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/2386 (No. 27788).

⁷² Heyle bint. 'Abdurrahmân, “Ekallü'l-tuhr beyne'l-hayzateyn -ru'yetün fikihiyyetün tıbbiyye-”, *Mecelletü mecma 'i'l-fikhi'l-İslâmi* 36 (2017), 255.

⁷³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/292.

siklusun da ilk günü olarak kabul edilmiştir.⁷⁴ Mens kanaması, kan ve doku kökenli parçalardan oluşan heterojen bir karışımın (süspansiyon), serum ve servikovajinal sıvıdan oluşan bir karışımın içerisinde vajinadan dışarı atılması anlamına gelir. Âdetin gününe göre karışımın içerisindeki kan oranı değişmekle birlikte ortalama %50'ye yakındır.⁷⁵

Fıkıhta, kanamanın olup olmaması açısından değerlendirilen âdet döngüsü, âdet ve temizlik dönemi olarak iki bölüm hâlinde incelenirken tıpta ovülasyonun merkeze alındığı farklı iki dönem (faz) söz konusudur. Foliküler faz; mensin ilk gününden itibaren gerekli hormonal değişimlerle birlikte tek bir yumurta hücrelerini saran, besleyerek koruyan folikülün olgunlaşıp ovülasyon döneminde dominant yumurta hücrelerinin folikülden dışarı atılmasıyla tamamlanan dönemdir. Bu fazın ortalama süresi, 10-14 gündür. 28 günlük tipik bir siklusta ovülasyon 14. günde gerçekleşir. Foliküler fazın süresindeki değişiklikler, âdet döngüsünün toplam süresinde belirleyici role sahiptir. Luteal faz ise ovülasyondan mensesin başlamasına kadar geçen ve ortalama süresi 14 gün olan dönemdir. Bütün bu süreçler, hormonal değişimlerle birlikte yol alır.⁷⁶

Düzenli âdet döngüsü olan kadınlarda bile ovülasyon olmayabilir. Ancak yine de âdet düzensizlikleri, anovülasyonu akla getirir. Âdet öncesinde yaşanan meme hassasiyeti/büyümesi, şişkinlik ve ruh hâlinde değişiklik olması gibi semptomlar, ovülasyonla bağlantılıdır. Kadınların %18 ile %20'si âdet düzensizliği yaşamaktadır. Üreme çağındaki kadınların âdet döngüsü 21-35 gün arasında değişmekle birlikte ortalama süre 27-29 arasındadır.⁷⁷

Ovülasyonu olan kadınların %3 ile %5'i, iş, aile ya da akademik sorumluluklarını aksatan premenstrüel disforik bozukluk hastalığının semptomlarından şikâyetçidir. Âdet döngülerinin çoğunda, âdetten önceki hafta boyunca en az beş kez ilgili semptomların görülmesiyle karakterizedir. Âdetin başlamasından birkaç gün sonra semptomlar azalmaya başlar. Belirgin duygusal değişkenlik, gerginlik ve sinir, kendini alçaltan düşünceler, depresif durum/umutsuzluk gibi semptomların en az biri, tanı koyulabilmesi için var olmalıdır. Olağan yaşam faaliyetlerine ilginin azalması, konsantrede zorlanma,

⁷⁴ David L. Olive vd., “Üreme Fizyolojisi”, çev. Abdülkadir Turgut, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 120-123.

⁷⁵ Michelle Solone - Paula J. Adams Hillard, “Erişkin Jinekoloji: Üreme Çağı”, çev. Onur Karaaslan, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 194.

⁷⁶ Olive vd., “Üreme Fizyolojisi”, 120-123.

⁷⁷ Mira Aubuchon vd., “İnfertilite”, çev. Elif Bayraktar - Verda Alpay Türk, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 957.

iştahta belirgin değişiklik, uyku bozuklukları, şişkinlik ve memede hassasiyet de ek fiziksel semptomlardır.⁷⁸

Öte yandan, tıbbi terminolojide *dismenore*,⁷⁹ kadınların %60'ından fazlasında görülen yaygın bir jinekolojik rahatsızlık olup bazen altta yatan bir patolojiyle ilgili (sekonder), bazen bir patoloji olmaksızın ağırlı menstrüasyon (primer) anlamına gelir. Daha çok genç yaşlarda görülen dismenore, 40'lı yaşlara kadar devam edebilir. Primer dismenore, genellikle âdetin başlamasından birkaç saat önce veya hemen sonra başlar ve 2-3 gün sürebilir. Bu tür dismenore, kramplarla birlikte doğum sancısına benzer, bel ve kasık ağrıları, bulantı, kusma ile karakterizedir. Sekonder dismenore ise altta yatan bir patolojiyle ilişkili olup âdetten 1-2 hafta önce başlayarak kanamanın kesilmesinden birkaç gün sonraya kadar devam edebilir.⁸⁰

Güncel tıbbi verilere bakıldığında âdet döngüsü, fıkhîte ele alındığı gibi kanamanın olduğu ve olmadığı iki dönemin toplamından ibaret değildir. Ovülasyon ve semptomlar âdeti tespit etmek için önemli iki unsurdur. Tıbbi muayene ve tetkiklerle de vajinal kanamaların sebebi çoğu zaman anlaşılabilir. Ayrıca tıpta âdet döngüsüyle ilgili açıklamaların, kanamanın azlığı-çokluğu, düzensizliği ve bunların altında yatan sebepler, hastalığın ya da patolojinin varlığı gibi teşhisler etrafında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Fıkhi açıdan bakıldığında ise tıbbın bugünkü verilerine sahip olmadıkları için fakihler, konuyla ilgili naslardan yola çıkarak, bazen de âdet kanamasını ayırt etmeye yönelik gözlemler ve kadınların tecrübeleri üzerinden çeşitli usûller belirlemişlerdir.

Buraya kadar yer verilen fıkhi ve tıbbi bilgilere göre; her mezhebin âdet kanamasını tanıyabilmek ve ulaştığı sonuçların üzerine hüküm inşa etmek üzere bazı kıstaslar belirlediği anlaşılmaktadır. Hanefî mezhebi, sadece asgari ve azami süreleri dikkate alırken, diğer üç mezhepte sürelerle ek olarak kanın niteliklerindeki değişim de esas alınmıştır. Hanefî mezhebinde sadece İmam Muhammed, kanama dışarı çıkmadan kısa bir süre önce kadının bunu hissedeceği ve bu andan itibaren âdet hükümleriyle amel etmenin uygun olacağı görüşündedir.⁸¹ Mâlikî fıkıh kitaplarında kadınların, rengi ve kokusuyla âdet kanamasını tanıdıklarına dair tespitler bulunmaktadır.⁸² Şaşırtıcı bir husus vardır ki o da özellikle âdet

⁷⁸ Angela Devi Shrestha - Nada Logan Stotland, “Genel Psikiyatrik Sorunlar”, çev. İpek Betül Özçivit., *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 510.

⁷⁹ Andrea J. Rapkin vd., “Pelvik Ağrı ve Dismenore”, çev. Sebile Güler Çekiç, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 251.

⁸⁰ Rapkin vd., “Pelvik Ağrı ve Dismenore”, 258-261.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bk. “Kanamanın Görülmesi ve Hissedilmesi Hakkındaki Görüşler” bölümü. Ayrıca bu görüşe güncel bir ilmi hâl kitabında yer verilmiştir. Bk. Hâce Fatma Eskişehirli, *Tam Kadın İlmi hali* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1995), 119.

⁸² Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/541.

döneminin öncesinde vücutta oluşan semptomlara -ulaşılabildiği kadarıyla- hiç değinilmemiş olmasıdır.⁸³ Bunun belki bir istisnası; İmam Muhammed'in, kanama görülmeden önce âdetin hissedileceği görüşüdür. Ancak bu görüşte semptomlar açıkça belirtilmemiş, sanki hissedilen şey, sadece rahimde kanamanın başlamasıdır. Günümüze gelindiğinde semptomların, bir vajinal kanamaya âdet hükmü verebilmek için temel belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda da geçtiği üzere, âdet öncesinde yaşanan meme hassasiyeti/büyümesi, şişkinlik ve ruh hâlinde değişiklik olması gibi semptomlar, ovülasyonla bağlantılıdır. Bu itibarla, âdet döngüsünü tespit etmede asgari ve azami süreler önemini korumakla birlikte semptomlar da göz ardı edilmeyecek kadar önemlidir.⁸⁴ Kaldı ki ulaşılan tıbbi bilgi/ilmkânlar sebebiyle kadınların kendi vücutlarını tanıyarak bir kanamanın âdet olup olmadığına dair kanaatinin, sürelerden daha öncelikli hâle geldiği söylenebilir.

3. Âdet Döneminin Başlangıcını Tespit Etme

3.1. Kanamanın Görülmesi ve Hissedilmesi Hakkındaki Görüşler

Âdet döneminin başlangıcı, kanamanın zuhûru; yani vajinadan dışarıya çıkıp görülmesiyle mi yoksa burûzu; dışarıya çıkmaya da kanamanın başladığının hissedilmesiyle mi gerçekleşeceği konusunda fıkıh literatüründe bazı ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. Genel olarak kabul edilen görüşe göre kanamanın vajinadan dışarı çıkması ya da vajina açıklığı ile aynı hizaya gelmesiyle âdetin başladığına hükmedilir.⁸⁵ İmam Muhammed'den rivayet edilen ancak zâhiru'r-rivâye dışında kalan bir görüşe göre ise kanın vajinadan dışarı çıkması (zuhûr) değil, âdet kanamasının başladığının hissedilmesi (burûz), âdet döneminin başladığına kanaat etmek açısından yeterlidir.⁸⁶ Çünkü âdet döneminin vakti bellidir ve kadın âdet kanamasının başlayacağını hisseder.⁸⁷ Buna göre Ramazan ayında güneşin batışından biraz önce âdet olacağını hisseden kadın, kanama iftardan sonra dışarı çıksa da o günün orucunu kaza eder.⁸⁸ Ancak Kâsânî (öl. 587/1191), İmam Muhammed'in görüşüne itiraz etmiştir.⁸⁹ Nitekim geceleri âdet kanamasının gelip gelmediğini görebilmek için kandil isteyen kadınların olduğu

⁸³ Günümüz ilmihâllerinde zaman zaman semptomlara yer verilmektedir. Ancak bu durum, âdetin tespiti için değerlendirilmemiştir. Bk. Mehmet Efe, *Kadınlarımız ve Özel Halleri* (Ankara: Gaye Matbaacılık, 1983), 10; Halit Doğan, *Delilleriyle Tesettür ve Kadın İlmihali* (Ankara: Dolunay Yayınları, 2003), 132; Ayşe Gül, *Kadın İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), 76.

⁸⁴ Güncel kaynaklarda âdet döneminde görülen semptomlara önem verildiğine dair örnek bir çalışma için bk. Yıldız, *el-Mikbâs fî ahkâmî'l-hayz ve'n-nifâs*, 25.

⁸⁵ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 153.

⁸⁶ Bu görüşe yer verilen güncel bir ilmihâl kitabı için bk. Hasip Asutay, *Kadınlara Özel Haller* (İstanbul: Hâcegân, 2003), 12.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/140.

⁸⁸ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 122.

⁸⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 1/39.

kendisine ileildiğinde Zeyd b. Sâbit'in kızı, Rasûlullah (s.a.s.) zamanında böyle zorluklara girmediklerini, sadece kanamaya dokunmanın yeterli olduğunu söylemiştir.⁹⁰ Dokunulabilmesi için de kanamanın dışarıya çıkmış olması gerekir; hissedilmesi yeterli değildir.

Âdet kanamasının zuhûrunu değil de burûzunu dikkate alan İmam Muhammed'in bu görüşü, âdet döneminin süresini uzatacağı gibi âdetin başlangıcını net olmayan bir ölçüye bağlamaktadır. Ancak âdetin burûz ile başlayacağı görüşüyle amel etmenin kolaylaştırıcı bir yönü de vardır. İmam Muhammed'in görüşüne göre Ramazan ayında oruçlu iken âdet olacağını hisseden ama kanaması henüz dışarıya çıkmadığı için yeme-içme ya da ilaç alma ihtiyacını gideremeyen kadının orucu zaten bozulmuş olacağından yeme içmesinde ve ilaç almasında bir sakınca gözükmemektedir. Zira tıbbi açıdan bakıldığında rahimde kanamanın başlamasıyla âdet dönemi de başlamış olur. Kanamanın dışarıya çıkış hızı, miktarı, ardından onun dışarıya çıkışını kolaylaştıracak kanamalar olup olmaması ve çıkış yolunda anomalilerin varlığıyla yakından ilgilidir. Ancak fıkhi açıdan hükme varabilmek içinse mümkün olduğunca kesin, somut ve yanılma payı az bir illet lazımdır ki o illet de kanamanın görülmesidir. Bu itibarla orucu bozma ihtiyacı gibi bir durum ortaya çıkmadıkça kanamanın rahimden ayrıldığına hissedilmesiyle âdeti başlatmamak daha ihtiyatlı olur. Nitekim fakihler, şüpheyile namazın bırakılmayacağı hususunda da hemfikirdir.⁹¹

3.2. Hijyenik Ürünlerle Kanamanın Dışarıya Çıkışının Engellenmesi

Kadınların vajinal kanama ile birlikte günlük yaşamlarına devam edebilmeleri için kullandığı hijyenik ürünler, dönemin şartlarına göre geçmişten günümüze çeşitlilik göstermekte olup bu husustaki arayışlar da son bulmuş değildir. Bu itibarla hijyenik ürünlerin en yaygınları olan tampon ve bez/ped, ayrıca yakın gelecekte yaygınlaşması beklenen menstrüel kapla ilgili tıbbi, çevresel ve sosyolojik açıdan bazı fıkhi değerlendirmelerin yapılması gerekli hâle gelmiştir. Söz konusu değerlendirmeler, çalışmanın kapsamına uygun olarak hijyenik ürünlerin âdetin başlangıcını tespitteki etkisi etrafında şekillenecektir.

Âdet hâlindeki kadınların hangi ürünleri nasıl kullanacaklarına dair bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından farklı zamanlarda ayrıntılı açıklamalar bulunmaktadır. Bir defasında, âdet döneminden sonra nasıl gusledeceğini soran bir kadına Hz. Peygamber, güzel kokuya batırılmış pamuk ya da bez parçasıyla temizlenmesini söylemiştir. Bunun üzerine kadın, tekrar nasıl temizleneceğini sormuş ve aynı cevabı

⁹⁰ Kâsânî rivayetindeki kişinin Hz. Âişe olduğunu aktarıırken hadis kaynaklarında bu kişinin, Zeyd b. Sâbit'in kızı olduğu belirtilmiştir. Bk. Buhârî, "Hayız", 19; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2/80 (No. 190).

⁹¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/43; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/219; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/406; Ebû'l-Kâsım 'Abdülkerîm b. Muhammed b. 'Abdülkerîm el-Kazvînî er-Râfî'î, *el-'Azîz Şerhü'l-vecîz*, thk. 'Ali Muhammed 'Avd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 456; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/427, 430.

almıştır. Üçüncü kez de aynı soruyu sorunca Hz. Peygamber, “*Subhânallah!*” diyerek yine aynı cevabı vermiştir. Allah Rasûlü daha ayrıntılı bir tariftten hayâ edip yüzünü çevirince Hz. Âişe, kadını bir kenara çekip o pamuk/bez parçasıyla kan izlerini silmesini söylemiştir.⁹² Bu rivayetlerden dolayı fakihler de âdet kanamasını temizlerken güzel koku sürülmesini sünnet olarak kabul etmişlerdir.⁹³

Tampon, belki de vajinal kanamalar için kullanılan/bilinen en eski hijyenik üründür. Fıkıh kitaplarında *kürsüf* (الْكُرْسُف) olarak geçen tampon, aslen sıcak ülkelerde yetişen ve kabuğunun ortadan yarılmasıyla açığa çıkan pamuk için kullanılan bir tabirdir.⁹⁴ İlk dönem fıkıh kitaplarında kürsüfün/pamuğun, hem vajinanın ağız kısmına yerleştirilen tampon anlamında hem de dış genital organların üzerine konulan pamuk/bez anlamında kullanıldığına rastlamak mümkündür.⁹⁵ Ancak sonraki dönemlerde *kürsüf*, anlam daralmasına uğrayarak vajinanın ağız kısmına yerleştirilen sıkılaştırılmış pamuk ya da aynı işlevi gören bez parçası için de kullanılır olmuştur.⁹⁶ Nitekim daha ayrıntılı tariflerde, buruna yapılan tampona da benzetilmiştir.⁹⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.s.), ilk defa âdet olan genç kıza ya da istihâze hâlindeki kadına dönemin örfü gereği tampon kullanmayı tavsiye etmesinden,⁹⁸ ayrıca âdet dönemlerinin bitip bitmediğine karar vermek için üzerinde sarı akıntılar olan tamponların Hz. Âişe’ye gönderilmesinden⁹⁹ anlaşılmaktadır ki, tampon İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren vajinal kanama/akıntılar için kullanılan bir üründür. Ancak tampon kullanımı, dinî bir emir/uygulamadan ziyade dönemin şartlarıyla ilgilidir. Nitekim Hz. Peygamber’in, istihâze olan bir kadına ilk aşamada tamponu tavsiye etmesinin,¹⁰⁰ bu durumdaki kadının özür hükümlerine tabi olarak namaz kılacağı için üzerinde ya da kıyafetinde namaza engel bir necasetin bulaşmamasını sağlamaya

⁹² Buhârî, “Hayız”, 13, 14. Güncel bazı ilmihâl kitaplarında bu rivayetlere yer verilerek dinimizin, hayız, nifas, taharet, cima gibi en mahrem konuları bile edep dairesinde öğrettiğini, müslümanların bu hükümleri öğrenip amel etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bk. Dilaver Selvi, *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2005), 272. Öte yandan diğer bazı ilmihâl kitaplarında, bu konuların, konuşmaksızın kırmızı bir elmanın dış ve iç rengi üzerinden temsili şekilde sorulduğu ve cevaplandırıldığına dair bir menkıbeye yer verilmiştir. Abdürrezzak Öz, *İslam’da Kadının Özel Halleri* (Tarsus: Öğretmen Ofset, 1988), 66; Mehmet Paksu, *Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2014), 204-205; Asuman Karamustafaoglu, *Hanımın Mahsus Fıkhi Hükümler* (İstanbul: Dila Filmcilik Yayıncılık, 2013), 12.

⁹³ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 171.

⁹⁴ Nevevî, *el-Mecmû’*, 1/41.

⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/151.

⁹⁶ Buhâtî, *Keşşâfü’l-kınâ’*, 1/214; Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/380; Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-‘Aynî, *el-Binâye Şerhu’l-hidâye*, thk. Emîn Sâlih Şabân (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/2000), 1/635.

⁹⁷ Ebû Muhammed Harb b. İsmâil b. Halef el-Kirmânî, *Mesâilu Harb b. İsmâil*, thk. Muhammed b. ‘Abdullâh (Beyrut: Müessesetür’r-Reyyân, 1434/2013), 328.

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 287); Tirmizî, “Tahâret”, 95 (No. 128); İbn Mâce, “Tahâret”, 115 (No. 622).

⁹⁹ Buhârî, “Hayız”, 19.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 287); Tirmizî, “Tahâret”, 95 (No. 128); Şâfiî, *el-Müsned*, 1/206 (No. 110); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/2726 (No. 28119).

matuf olduğu da söylenmiştir.¹⁰¹ Rivayetin devamında kadının, tamponun da engelleyemeyeceği kadar çok kanaması olduğunu söylemesi üzerine Hz. Peygamber ona bez kullanımını, daha da çok kanaması olması hâlinde ise bu döneme özel bir elbise edinmesini tavsiye etmiştir.

Fıkıh kitaplarında, tampon kullanımı genel olarak kabul görmekle birlikte bazı kısıtlayıcı görüşler de belirtilmiştir. Birgivî, bekâreti olan kadınların sadece âdetli iken tampon kullanabileceğini, temizlik döneminde ise kullanmaması gerektiği görüşündedir. Bekâreti olmayan kadınların ise hem âdet hem de temizlik dönemlerinde devamlı tampon kullanması gerektiğini söyler. İbn Âbidîn bu gerekliliği, bekâreti olmayan kadınların vajinal kanama/akıntılarının her zaman gelebileceğinden hareketle özellikle namaz esnasında bir tedbir olarak izah etmiştir.¹⁰² Diğer bazı kaynaklarda ise bekâreti olmayan kadınların âdet döneminde tampon kullanması sünnet, temizlik döneminde ise müstehab olduğu belirtilerek tamponsuz bir şekilde namaz kılınması caiz görülmüştür.¹⁰³ Tamponun vajina içerisine yerleştirilmesini, elle tatmin/istimnâya benzeterek caiz görmeyen fakihler de vardır.¹⁰⁴ Bu sebeple oruçluyken tampon kullanılmayarak bezle yetinilmesi söylenmiştir.¹⁰⁵ Hatta tamponun tamamı vajina içerisine yerleştirilmese bile aynı gerekçelerle tampon kullanılmasını mekruh görenler de vardır.¹⁰⁶ Ancak fakihlerin bu çıkarımları, kesin bir delile dayanmayıp bazı tavsiyelerden ibarettir.

Fıkıh kitaplarında tampon kullanımının âdetin başlangıcını tespit etmede hükme tesir ettiği durumlara da yer verilmiştir. Buna göre âdet başlamadan önce tamponun yerleştirilmiş olması hâlinde âdet başlar ve sadece içeride kalan kısmı ıslanırsa bu kan henüz dışarıya çıkmadığı için âdet dönemi başlamış sayılmaz. Tamponun tamamı vajinanın içerisindeyken kanla ıslanmış olsa burada da kanın dışarıya çıkışı söz konusu olmadığı için âdetin başladığına hükmedilmez.¹⁰⁷ Eğer kanama, tamponun, dışarıdan görünen kısmına ulaşmışsa o zaman âdet döneminin başladığına hükmedilir. Günümüzde ise tamponların dışarıda kalan bir kısmı bulunmamakta, sadece çıkarılabilmesi için tampona bağlı olan ip vajina dışına sarmaktadır.¹⁰⁸ Âdet başlamadan önce yerleştirilen tampon çıkarıldığında kanama

¹⁰¹ Ebû ‘Abdülazîz Kutbüddîn Ahmed b. ‘Abdurrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî Şah Veliyullâh, *Huccetü’llâhi’l-bâliğa*, thk. es-Seyyid Sâbık (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1426/2005), 1/304.

¹⁰² İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 170-171.

¹⁰³ Leknevî, *‘Umdetü’r-ri’âye*, 2/113; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 1/203; İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/215.

¹⁰⁴ İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/215.

¹⁰⁵ Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/380. Faruk Beşer’in de vajina içerisine ıslak tamponun bir miktar, kuru tamponun ise tamamen girmesinin orucu bozacağı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Faruk Beşer, *Hanımlara Özel Fetvalar* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 2018), 110.

¹⁰⁶ İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/215; ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*, 1/478.

¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/140.; İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 172-174.

¹⁰⁸ Barış Çoban, “Tampon Nasıl Takılır Ve Kullanılır?”, <https://www.opdrbariscoban.com> (Erişim 24 Ocak 2024).

görülürse âdetin başlangıç zamanı, tamponun çıkarılma zamanıdır.¹⁰⁹ İstihâza durumunda ise kanın vajinadan dışarı çıkması engellenirse istihâze hükümleri ortadan kalkmış olur.¹¹⁰ Dışarı çıkmadıkça istihâze kanının hükmü yoktur.

Öte yandan, İmam Muhammed'in görüşünü bu bağlamda tekrar hatırlamakta fayda vardır. Zira İmam Muhammed, kadınların âdet kanamasını "hissedeceğini" ve kanama dışarı çıkmasa da bu hisle birlikte âdet hükümlerinin geçerli olduğu görüşündedir. Dolayısıyla İmam Muhammed'in bu görüşü, âdetin başlangıcını tespit etmede tampona özel zikredilen görüşlerin karşısında durmaktadır.¹¹¹

Vajinal kanamalardan korunmak için fıkıh kitaplarında tavsiye edilen bir diğer hijyenik ürün ise bez kullanımıdır. Bu yöntem, dönemin şartlarına uygun olarak avret mahallinin üzerine konulan iki ucu yırtılmış geniş bir bez parçasının yırtık uçlarını, beldeki başka bir bez/ipe bağlama şeklinde tarif edilmiştir. Bazı fakihlerin, kanın aynı yerde toplanmasından dolayı sıkıntı oluşması hâlinde zararın defî için bezin kullanılmayabileceğini de belirtmeleri,¹¹² kadın sağlığına verdikleri önemi göstermektedir. Öte yandan, istihâze olan kadınların çok şiddetli kanamalar gördüğü ve dönemin vajinal kanamadan korunma yöntemleri olan tampon ya da bezin de yeterli gelmediği zamanlar olmuştur. Nitekim Hz. Âişe, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) eşlerinden birinin aşırı kanamadan dolayı altına bir kap (الطست) koyduğunu ve bu şekilde mescitte itikafa girip namaz kıldığını bize aktarmaktadır.¹¹³

Günümüzde bez kullanımının geliştirilmiş şekli olan pedler, vajinal kanamalardan korunmak için en çok tercih edilen hijyenik üründür. Hijyenik pedler, geçmişteki vajinal kanamalardan korunma yöntemlerine göre oldukça kolaylık sağlasa da bazı alışılmış zorlukları vardır. Öncelikle belirtmek gerekir ki pedlerin, ekonomik olarak aile bütçesinde bir kalem olması ve kadınların bütçenin belirlenmesinde söz sahibi olma durumu, hijyenik pedlere ulaşma imkânında belirleyici olmaktadır.¹¹⁴ Ayrıca pedlerin ekonomik maliyeti, tek kullanımlık olması, yanında bulundurma zorunluluğu ve kullanıldığında değişim için uygun ortam sorunu, uygun ortam bulunamadığında ped değişimi ve tuvalet ihtiyacının ertelenmesi, mahremiyet gereği atık pedlerin erkekler tarafından görülmemesi gerektiği inancı, örfe göre pedlerin yıkanıp ya da yakılıp atılması, gömülmesi gibi zorluklar, 20 milyon kadının

¹⁰⁹ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 171. Bu bilgiye yer verilen güncel bir ilmihâl için bk. Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti, *Hanımlara Mahsus İlmihâl* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2021), 71.

¹¹⁰ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 155.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. "Kanamanın Görülmesi ve Hissedilmesi Hakkındaki Görüşler" bölümü.

¹¹² Buhâtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 1/214; Nevevî, *el-Mecmû*, 2/380.

¹¹³ Bk. Buhârî, "Hayız", 10.

¹¹⁴ Tuğba Dünder - Sevgi Özsoy, "Menstrual Hijyen Yönetiminde Menstrual Kap Kullanımı", *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi* 6/2 (2020), 23-24.

bir ayda 500 milyon atık ped oluşumuna sebep olduğu düşünüldüğünde pedlerin doğada geri dönüşümünün bulunmaması, daha ekonomik ve sosyal hayatta rahat ettirecek alternatif ürün arayışlarına sebep olmuştur. Menstrüel kap, bu arayışların bir neticesidir.¹¹⁵

Menstrüel kap, silikon ya da lateksten üretildiği için esnek olup vajina içerisine yerleştirilmek suretiyle kanamayı kendisinde toplayan hijyenik bir üründür. Kullanımdan sonra atılmayan menstrüel kap, ortalama on yıl aynı işlevi görebilir. Tamponlar kanamayı az da olsa emerken pedler ise kanamayı tamamen emer. Ancak menstrüel kap, adından da anlaşılacağı üzere kanamayı emmez, dolayısıyla içerisinde biriken kanın boşaltılması gerekir. Yaş ve vajinal doğum gibi etkenlere bağlı olarak menstrüel kabın çeşitli boyutları bulunmaktadır. İlk patent tarihi 1867'lere dayanmakla birlikte ilk kullanılabilir kabın patentinin 1937'de alındığı belirtilmiştir.¹¹⁶

Vajina içerisinde tampondan daha aşağıda bir konuma yerleştirilen menstrüel kabın doğru yerleştirildiği takdirde kullanıcı tarafından hissedilmediği ve kabın tamamı içeride olduğundan rahatsızlık vermediği belirtilmiştir. 12 saatten uzun kullanılabilen menstrüel kap, kanın miktarına göre daha sık da boşaltılabilir. Tuvalet boşaltılan kap suyla durulanıp aynı şekilde vajinaya yerleştirilebilir. Takip eden âdet dönemi için kaynatılıp sterilize edilerek tekrar kullanıma uygundur.¹¹⁷

Yoğun kanama sebebiyle iş ve okul devamsızlığına, sosyal hayattan geri kalmaya sebep olmayan, ekonomik, çevreci, tıbbi müdahale gerektirmeksizin kullanılabilmesi açısından menstrüel kaba olumlu bakılsa da vajinanın genişleyebileceği, bekâretin bozulabileceği, kabın ileri gitmesi hâlinde ameliyat gerekebileceği gibi kadınların duyduğu endişeler de aktarılmaktadır.¹¹⁸

Menstrüel kabın pek çok kronik soruna çözüm sunmasının yanı sıra kullanım zorluğu da inkâr edilemez. Kabın vajinaya yerleştirilmesi ve çıkarılması, kanın dökülmesi, vajinada yabancı cisim hissi, az da olsa sızıntı ihtimali bu zorluklardandır. Ancak kullanım süresi arttıkça kadınlar bu materyale alıştıklarını belirtmişlerdir.¹¹⁹

Hijyenik ürünler, tıbbi açıdan değerlendirilecek olursa; tamponun âdet kanamasını hapsedmesinden ziyade sağlıkla ilgili başka yönü karşımıza çıkmaktadır. Buna göre rahimden ayrılarak vajinadan dışarı atılması gereken kanın vajina içerisinde beklemesi, toksik şok sendromu gibi ölümcül enfeksiyonlara sebep olabilir. Hastalık genellikle menstrüasyon ve tampon kullanımıyla ilgili olmakla birlikte ilişkisiz

¹¹⁵ Dündar - Özsoy, "Menstrual Kap", 20-22.

¹¹⁶ Dündar - Özsoy, "Menstrual Kap", 17, 20.

¹¹⁷ Dündar - Özsoy, "Menstrual Kap", 18-19.

¹¹⁸ Dündar - Özsoy, "Menstrual Kap", 17-18, 21.

¹¹⁹ Dündar - Özsoy, "Menstrual Kap", 22-23.

vakalar da yaşanmıştır. Birden fazla organı etkileyen toksik şok sendromunda yüksek ateş, şiddetli baş ve boğaz ağrısı, kusma, mide bulantısı, hipotansiyon, yaygın miyalji, baş dönmesi, titreme, bayılma, bilinç bulanıklığı, güneş yanığı benzeri döküntü, böbrek ve kalp disfonksiyonu sonucu çoklu organ yetmezliği ve ölüm görülebilmektedir.¹²⁰ Bu itibarla vajinal kanamalarda sürekli tampon kullanımı doktorlar tarafından tavsiye edilmez. Ancak hijyene dikkat ederek en fazla iki ya da dört saat gibi kısa süreli tampon kullanımı mümkün olabilir.¹²¹ Âdet döneminin dışında, günlük hayatta tampon kullanımı ise enfeksiyon riskini artırdığı için uzmanlar tarafından önerilmemektedir.¹²² Ayrıca vajinanın içerisine tamamen yerleştirilen günümüz tamponlarının, kızkık zarı bütünlüğüne zarar verebildiği de belirtilmiştir.¹²³ Menstrüel kap kullanımında enfeksiyon ve toksik şok ihtimali ise diğer hijyenik ürünlerle aynıdır. Bu açıdan temizlik ve kullanım tecrübesinin önemi göz ardı edilmemelidir.¹²⁴ Tamponların ve pedlerin hem kadına hem de doğaya verdiği zararlar düşünülerek menstrüel kap kullanımının gün geçtikçe arttığı ve tavsiye edilmesi gerektiği yönünde bilimsel çalışmalar yapılmaktadır.¹²⁵

Menstrüel kap, fıkhi açıdan, tamponun vajinanın içine tamamen yerleştirilmesine benzetilebilir. Bu itibarla âdet döneminin başlangıcını tespit ederken tamponla ilgili ihtilafların, menstrüel kap için de geçerli olacağını söylemek mümkündür.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun tampon, ped vb. ürünlerin kullanımıyla ilgili fetvasına aşağıda yer verilmiştir. Ancak fetvada, vajinal kanama dönemlerinin dışında tampon ve ped kullanımının hükmü üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır:

“Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi?

¹²⁰ Emel Türk Arıbaş, “Toksik Şok Sendromu”, *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 2/3 (1995), 23-25; Osman Balcı - Metin Çapar, “Vajinal Enfeksiyonlar”, *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi* 2/5 (2005), 18.

¹²¹ “Vajinal Tampon Mu? Hijyenik Ped Mi?”, haz. Prof. Dr. Taner Usta, *YouTube* (20 Mart 2021); Ayşe Duman, “Tampon Kullanımı Zararlı Mı?”, <https://www.ayseduman.com> (Erişim 24 Ocak 2024).

¹²² Duman, “Tampon Kullanımı Zararlı Mı?”

¹²³ İsmet Yıldırım, “Bakireler Âdet Tamponu Kullanabilir mi?”, <https://www.drismetyildirim.com> (Erişim 23 Ocak 2024).

¹²⁴ Dünder - Özsoy, “Menstrual Kap”, 22-23.

¹²⁵ Şeyma Kilci Erciyas, “Üreme Çağındaki Kadınların Menstrüel Kap Kullanımına İlişkin Bilgi ve Tutumları”, *Batı Karadeniz Tıp Dergisi* 6/1 (2022), 115-124; Tuğba Dünder, *Görme Engelli Kadınlarla Menstrual Kap Kullanımı: Yarı Deneyisel Bir Çalışma* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022); Mehpere Tokay Argan vd., “Türkiye’de Kadınların Menstrüel Kaplara Yönelik Görüşleri”, *Sağlık ve Toplum Dergisi* 33/1 (2023), 84-93.

Fıkıh kaynaklarında tercih edilen görüşe göre vajinal akıntının (rutûbetü'l-ferc) temiz olduğu ifade edilmekte olup (İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 1/166), çamaşıra bulaşması namaza engel değildir. Bu itibarla tampon ya da ped kullanma zorunluluğu yoktur.”¹²⁶

Normal şartlar altında uzmanlar tarafından tavsiye edilmemesi ve kadın sağlığı açısından oldukça risk taşıması sebebiyle gerek âdet döneminde gerekse diğer zamanlarda kadınların vajinal tampon kullanmaktan uzak durması dinen daha uygun gözükmektedir.¹²⁷ Tampon kullanımını mekruh gören fakihler, tamponun vajinaya yerleştirilme işlemini istimnâya benzemesi ile gerekçelendirmişler. Bu sebeple özellikle oruçluyken tampon kullanılmasını mekruh görmüşlerdir. Ancak günümüzde, jinekolojik muayene ve ultrason, rahim içi araçlar, vajinaya yerleştirilerek uygulanan doğum kontrol yöntemleri, istimnâ düşüncesinden bağımsız olarak sağlığın ve doğum kontrolü için sıradan birer işlem hâline gelmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu’nun konuyla ilgili fetvasına göre de kadın üreme organlarında

¹²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi? (Erişim 24 Ocak 2024).

Günlük vajinal akıntıların abdesti bozup bozmayacağı hakkında ise Din İşleri Yüksek Kurulu’nun fetvası şu şekildedir:

“Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı?

Aralarında Ebû Hanîfe’nin de bulunduğu İslâm âlimlerinin bir kısmına göre kadından gelen renksiz ve kokusuz akıntı necis olmayıp abdesti de bozmaz (İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 1/166). Nitekim günümüzdeki tıbbi verilere göre sağlıklı her kadından beyaz ve kokusuz bir akıntı (rutûbetü'l-ferc) salgılanması normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu akıntı rahimden değil, daha aşağıdan gelmekte, herhangi bir necis madde ile de karışmamaktadır. Bu nedenle temiz kabul edilen akıntı, abdesti bozmadığı gibi bu akıntının çamaşıra bulaşması da namaza engel değildir.” Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı? (Erişim 05 Mart 2024).

Bu fetvanın gerekçeleri sayılabilecek bilgilerin yer aldığı ayrıntılı bir çalışma için bk. Ayşe Filiz Yavuz Aşar, “Kadınlardan Gelen Vajinal Akıntının Tıbbî Keyfiyeti”, *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı-V* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 443-448; Rahmi Yaran, “Kadınlardan Gelen Vajinal Akıntının Tâhirlîği ve Abdeste Etkisi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Ocak 2013), 5-18.

Öte yandan vajinal akıntıda hastalık kaynaklı olmasa da hoş olmayan kokular bulunabileceği ve iç çamaşırında bekleyen akıntının hafif sarı renge dönüşebileceğine dair uzman görüşleri için bk. Rabiye Babaloğlu, “Müzakere”, *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı-V* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 452; Gülelgül Köken, “Müzakere”, *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı-V* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 453.

Beyaz ya da renksiz akıntının hemen bütün kadınlarda bulunan ve normal sayılması gereken bir durum olduğunu belirten Faruk Beşer, bu akıntılarının abdesti bozacağı görüşündedir. Bk. Beşer, *Hanımlara Özel Fetvalar*, 22, 100. Hafsa Bilgin’in ilmi hâlinde ise günlük akıntının görülmesi hâlinde abdesti yenilemek takvaya daha uygun bulunmuş ancak zorda olanların Diyanet İşleri Başkanlığı’nın fetvasıyla amel edebileceği söylenmiştir. Bk. Hafsa Bilgin, *Hanımlara -Özel Gün- Defteri* (İstanbul: Tahliil Yayınları, 2018), 238, 243. Karamustafaoğlu ise günlük akıntının abdesti bozmayacağı görüşünü tercih etmekle birlikte ihtilaftan kaçınmak ve muhtemel bir âdet ya da özür kanamasını tespit edebilmek amacıyla tampon kullanılmasını tavsiye etmiştir. Bk. Karamustafaoğlu, *Hanımlara Mahsus Fıkhi Hükümler*, 100; Karamustafaoğlu, *Hanımlara Mahsus Fıkhi Hükümler*, 136.

¹²⁷ Bütün bu zararları bilinmesine rağmen güncel kitaplarda dahi tampon kullanımı hala tavsiye edilmektedir. Bk. Ahmed ‘Abdurrahmân ‘Alî ‘İrfân Barcâ, *Davâbitü fenni’r-riyâda fî ahkâmî’l-hayz ve’n-nifâs ve’l-istihâza* (Kâhire: Dâru’s-Sâlih, 1437/2017), 60.

sindirim bulunmadığı için rahim ultrasonu çektmek, jinekolojik muayene olmak, smear testi ve biyopsi yaptırmak gibi transvajinal işlemler orucu bozmaz.¹²⁸

Âdet kanamasının başladığı hissedilmesine rağmen tampon/menstrüel kap vajinadan çıkarılmadığı için kanamanın görülmemesi sebebiyle âdet döneminin başlamadığına hükmetmek, âdet döneminin başladığı gerçeğini değiştirmeyecektir.¹²⁹ Klasik fıkıh eserlerinde konuyla ilgili görüşler, necasetin dışarı çıkışına odaklanmış, âdet döngüsünün, kendi dairesinde zamanlaması bulunan ve durmayan bir döngü olduğu gerçeğinden uzakta kalmıştır. Bu itibarla âdetin başlangıç zamanının doğru tespit edilebilmesi için özellikle âdet kanamasının beklendiği günlerde kanın dışarıya çıkışını engelleyen herhangi bir hijyenik ürünün kullanılmaması gerekir.

3.3. Âdet Döneminin Lekelenmeyle Başlaması Hakkındaki Görüşler

Âdet döneminin hemen öncesinde görülen lekelerin, âdet kanaması olup olmadığı, fakihler arasında ihtilafıdır. Hanefî fakihlerden İmam Ebû Yûsuf, âdet döneminin öncesinde görülen bulanık renkteki akıntıları âdet kanı olarak kabul etmezken, âdetin son günlerinde gelen bu tür akıntıları ise âdet dönemine dâhil eder. Çünkü ona göre, bulanık renkteki akıntılar, ancak halis âdet kanamasının ardından gelirse ona tabi olabilir.¹³⁰

Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve İmam Muhammed ise âdet döneminin başında ve sonunda görülen bulanık renkteki akıntıların da âdet kanaması olduğu görüşündedir. Tarafeyne göre âdet dönemi, tek bir zaman dilimi olarak değerlendirildiğinden âdet döneminin sonunda âdet kanı olarak kabul edilen renkteki akıntılar, âdet döneminin başında geldiği takdirde de âdet kanı kabul edilir. *Kap metaforu* üzerinde şekillenen tartışmada tarafeyn, kadının rahmini ağız kısmı aşağıda olan içi kan dolu bir kap gibi tasavvur etmiş ve bulanık kanın, halis kandan önce çıkmasının normal olduğunu belirtmiştir. Ebû Yûsuf'un, bulanık rengin, halis renkten sonra çıkacağı düşüncesinin ise ancak ağzı yukarıda olan kaplar için geçerli olabileceğini söyleyerek ona itiraz etmişlerdir.¹³¹ Kadının rahmi, âdet döneminde iken içi kan dolu bir kap olarak düşünüldüğünde tarafeynin itirazı yerinde gözükmemektedir. Karâfî (öl. 684/1285) ve İbn Kudâme'nin (öl. 620/1223) de âdet kanamasını nitelerken benzer bir anlama biçimine sahip

¹²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, [https://kurul.diyaret.gov.tr/Transvajinal işlemler orucu bozar mı?](https://kurul.diyaret.gov.tr/Transvajinal%20islem%20orucu%20bozar%20mi%3F) (Erişim 13 Mart 2024).

¹²⁹ Aynı görüşe yer verilen güncel bir ilmihâl kitabı için bk. Şule Uysal, *Kadın ve Aile İlmihali* (Uysal Yayınevi, 2004), 47.

¹³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139.

¹³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139.

olduğu anlaşılmaktadır.¹³² Ancak âdet döneminde oluşan kanamalar, rahim dokusunun dökülmesi ve döküldükçe de içeride birikmeden dışarı çıkması şeklinde meydana geldiği için *kap metaforunun*, âdetin hemen öncesinde ve sonrasında görülen lekelenmeleri izah etmek adına bugün için bir delil olamayacağı anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî'ye göre ise âdet günlerinde gelen kahverengi/bulanık ve sarı renkteki akıntılar âdet kanı hükmündedir. Ancak İmam Şâfiî'nin bu görüşüne uygun âdet günleri hesaplanırken kadının mutadı, âdetin en uzun süresi olan on beş gün ya da âdet kanı olmaya elverişli şartlar dikkate alınmıştır.¹³³ Hangi görüş benimsenmişse ona göre de hüküm değişmiştir. Buna göre mutadı beş gün olan kadın, bir ay âdet kanamasını takiben beş gün de sarı akıntı görse bir görüşe göre hepsi âdet kanı iken, diğer görüşe göre sarı akıntılar mutadın dışında geldiği için âdet kanaması değildir. Yine mutadı on gün olan bir kadın, beş gün siyah âdet kanaması gördükten sonra on gün de sarı akıntı görse, bu sarı akıntıların, mutadın içine giren beş günü âdet, diğer beş günü de istihâze (özür) kanı olarak kabul edilir. Çünkü sarı akıntının âdet kanı olarak kabul edilebilmesi için bir delil gerekir. Bu delil de onun âdet günlerine denk gelmesidir. Ancak mezhepteki ağırlıklı görüş, âdetin en uzun süresi içerisinde geldiği sürece siyah, kırmızı ve sarı renkteki kanların hepsinin âdet kanaması olarak kabul edilmesi yönündedir. Buna göre Ümmü Atıyye'den (öl. 70/689-690) gelen, “*Kahverengi ve sarı renkteki lekeleri biz âdetten saymazdık.*” rivayetindeki¹³⁴ dikkate alınmadığı belirtilen sarı ve bulanık renkteki akıntılar, âdetin en uzun süresi geçtikten sonra gelen akıntılara hasredilmiştir.¹³⁵ Buhârî'nin (öl. 256/870) bu hadise yer vermiş olduğu bab için “*Âdet Günlerinin Dışında Gelen Sarı/Kahverengi/Bulanık Renkteki Akıntılar*” başlığını seçmesi de hadisin bu şekilde anlaşıldığını göstermektedir.

Mâlikî mezhebinde ise Hanefî mezhebinde bulunan benzer bir ihtilaf vardır. Buna göre bazı fakihler, âdetin hemen öncesinde görülen kahverengi/sarı akıntıları âdetten saymazken diğer bazı fakihler ise bu akıntıların âdetten sayılabilmesi için öncesinde kanamanın görülmesini şart koşmuşlardır.¹³⁶

Tıbbi açıdan uzmanların verdiği bilgilere göre âdet öncesinde görülen lekelerin patolojik nedenleri olabildiği gibi bu lekeler tamamen fizyolojik de kabul edilebilir. Rahim dokusu dökülmeye başlamadan önce oluşan küçük kanamalar, miktarları az ve aralıklı olduğu için dışarıya hemen çıkamazlar, bu

¹³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/386; Karâfi, *ez-Zahîre*, 1/371-372. Aynı bilginin aktarıldığı güncel bir ilmihâl için bk. Ünlü, *Kadın Hâlleri Risâlesi*, 20.

¹³³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/289.

¹³⁴ Buhârî, “Hayız”, 25.

¹³⁵ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/399-401.

¹³⁶ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/540.

sebeple de havayla temas edip oksitlendikleri için kanın kırmızı rengi, kahverengiye döner. Bazen de bir önceki âdetten kalan kanamalar, yeni başlayacak olan âdetin öncesinde dışarı atılır. Bu sebeple kahverengi lekeler, “eski kan” da denilir. Kadınların âdet döneminin dışında lekelenme görmesi için miyom, polip, yerleşme ya da ovülasyon kanaması, rahim/rahim ağzı ve yumurtalık kanseri, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, hormonal bozukluklar/ilaçlar, spiral,¹³⁷ dış gebelik, düşük, polikistik over sendromu, smear testi ve pelvik muayene vb. pek çok sebep vardır.¹³⁸ Ancak âdet öncesi görülen kahverengi lekeler, her zaman bir sorun olduğunu da göstermez. Eğer âdet öncesindeki lekeler, bir iki günden fazla ve aralıklı devam ederse o zaman bu durumun araştırılması ve tedavi edilmesi gerekir. Her hâlükârda doktorların açıklamalarına göre bir iki günden uzun süren ve/veya aralıklı lekelerin âdetten sayılmaması daha doğru doğrudur.¹³⁹

Suudi Arabistan’da 9320 katılımcıyla yapılan anket çalışmasında ara kanama/leke gören kadınların %17’si bu ara kanama/lekeleri âdetin hemen öncesinde gördüklerini belirtmişlerdir.¹⁴⁰

Konuyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu fetvasında âdet öncesi lekelerin hükmüyle ilgili fıkhîteki ihtilafı görmek mümkün olup nihayetinde son karar alan uzmanlarına bırakılmış gözükmetedir:

“Âdet döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir?

Düzenli âdeti olan bir kadının âdet dönemi öncesinde gördüğü lekelenmeler âdet hükmünde kabul edilir ve o andan itibaren âdet günü sona erene kadar âdetli sayılır. Dolayısıyla lekelenmelerin olduğu günlerde de namaz kılınmaz ve oruç tutulmaz. Ancak on gün geçtiği hâlde kanama devam ediyorsa mutad olan âdetten sonraki kanamalar âdet değil özür kanıdır. Kanaması on günden fazla devam eden bir kadın, “özür sahibi” kimselerin yaptığı şekilde abdest alır ve namazını kılar (Mevsîlî, el-İhtiyâr, 1/30).

Fıkıh kaynaklarında yer alan genel hüküm bu olmakla birlikte, âdet döneminden önce görülen lekelenmelerin âdet öncesi hormonal değişikliklerden kaynaklandığı bilinir ve doktor kararıyla bunların âdet kanaması olmadığı tespit edilirse, âdet günleri sabit olan kadınların bu günlerinden önce ve sonra görecekleri lekeler, özür kanaması sayılır.”¹⁴¹

¹³⁷ Gamze Sinem Yücel, “Hormonlu Spiral”, <https://www.drgamzeczaglar.com> (Erişim 29 Şubat 2024); Başak Baksu, “Rahim İçi Araç”, <https://basakbaksu.com.tr> (Erişim 29 Şubat 2024).

¹³⁸ Zeynep Tuzcular Vural - Gönenç Işık, “Birinci Basamakta Menstrüel Düzensizliklere Yaklaşım”, *The Journal of Turkish Family Physician* 11/1 (Mart 2020), 21-28.

¹³⁹ “İdeal Âdet Döngüsü Nasıl Olmalıdır?”, haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tefik Yoldemir, *YouTube* (25 Ocak 2014); Lale Susan Karakış, “Lekelenme ve Âdet Kanaması Arasındaki Farklar”, <https://bahceci.com> (Erişim 03 Haziran 2022); Deniz Ulaş, “Âdet Dışı Kahverengi Akıntı Normal Midir?”, <https://drdenizulas.com> (Erişim 03 Haziran 2022); Ayşe Duman, “Kahverengi Âdet Kanaması”, <https://www.ayseduman.com> (Erişim 23 Ocak 2024).

¹⁴⁰ Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü’l-tuhr”, 281.

¹⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Âdet döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir? (Erişim 23 Ocak 2024).

Âdetin hemen öncesindeki lekelerin âdetten sayılıp sayılmamasıyla ilgili fukaha arasında bir icmâ olduğunu söylemek mümkün değildir. Tıbbi açıdan ise bu lekeler patolojik ya da fizyolojik sebeplerle gelebilir. Âdet öncesinde bir iki gün süreyle gelen lekeler, patolojik sebepler dışlandıktan sonra tıbben normal kabul edilse de rahmin iç tabakasının dökülmesi tam anlamıyla başlamadığı için bu lekelerin âdetten kabul edilmemesi yönünde bir eğilim de vardır.¹⁴² Kaldı ki kadınlar da âdetten önce gelen lekeleri âdetten kabul edip etmeme konusunda kararsız gibi gözükmektedir. Ayrıca lekelerin ve lekeyle âdet kanamasının arasında bir gün ve üzeri sürelerin bulunması, âdetin azami süresi dolduğunda kırmızı renkteki yoğun kanamanın devam etme ihtimali, âdet öncesinde gelen bu lekelerin, âdet kanamasıyla ayrı düşünülmesinin kadının ibadet hayatı açısından daha tercih edilebilir gözükmektedir. Nitekim leke görülmesi ile namazın ve orucun bırakılması, bir gün ve daha fazla süre başka leke ya da kanama görülmediği hâlde yine de ibadetlere devam edilememesi, kadınlara manevi açıdan sıkıntı vermesi muhtemeldir. Hanefî mezhebi içerisindeki konuyla ilgili ihtilaf hatırlanacak olursa; tarafeyne göre âdetin hemen öncesindeki lekeler âdetten sayılır; İmam Ebû Yûsuf'a göre ise âdetten sayılmaz. Bu ihtilafı, âdet öncesindeki lekelerin niteliğine göre değerlendirmek daha uygun olabilir. Dolayısıyla hastalık ya da patoloji vb. bir sebeple gelmeyen, âdetin diğer semptomlarıyla birlikte başlayıp sürekliliği olan ve âdet kanamasının başladığına dair kesin kanaat oluşturan nitelikteki lekeler, bir iki günü geçmemek kaydıyla âdetten sayılabilir. Hastalık ya da patolojik vb. sebeplerle gelen, âdet kanamasının başladığına dair kesin kanaat oluşturmayan, aralıklı ya da günlerce devam eden lekelerin ise âdetten sayılmaması daha uygun olacaktır.¹⁴³ Âdetini sadece kahverengi lekelenme şeklinde gören kadınların durumu ise bu hükümden istisna olarak, kendi içinde ayrıca değerlendirilmelidir.

4. Âdet Döneminin Bitişini Tespit Etme

Âdet döneminin bittiğine hakikaten ya da hükmen karar verilebilir. Âdetin bittiğine hükmen karar vermek, âdetin hakikaten bitişini tespit etmekten daha kolaydır. Nitekim âdetin azami süresinden sonra kanamanın devam etmesi hâlinde âdet dönemi, hükmen bitmiş demektir. Ancak hükmen değil de hakikaten âdetin bittiğine karar verme, iki şekilde söz konusu olabilir: Beyaz/şeffaf akıntının

¹⁴² “Kahverengi Vajinal Akıntı Neden Olur?”, haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir, *YouTube* (27 Ocak 2015).

¹⁴³ Benzer bir görüş için bk. Kemal Yıldız, *Hanımların Özel Halleri* (İstanbul: Semerkand, 2006), 23-24. Hafsa Bilgin'in ilmi hâlinde ise verilen örneklerde benzer bir yaklaşım tercih edilmiştir. Buna göre âdetin ilk iki günü çok az miktarda görülen kanama ile birlikte toplamda on iki gün kanama görülmesi ya da on beş gün temizlik süresi geçmesine rağmen semptomsuz olarak başlayan ve beş gün süren az miktardaki kanamanın ardından semptomlarla birlikte yedi gün kanama görülmesi ya da spiral takıldıktan sonra âdetten üç gün önce lekeler görülmesi durumlarında âdetin başlangıcı zann-ı gâlibe göre belirlenebilir. Bk. Bilgin, *Hanımlara -Özel Gün- Defteri*, 167, 170, 171.

görülmesi¹⁴⁴ ya da kuruluk (cūfûf); yani kan/lekelerin kesilmesiyle.¹⁴⁵ Beyaz/şeffaf akıntı kaynaklarda renk olarak kirece,¹⁴⁶ nitelik olarak ise meniye¹⁴⁷ uzayan bir ipe,¹⁴⁸ hamur suyuna ya da idrara benzetilmiş¹⁴⁹ ayrıca beyaz akıntı olarak çevirdiğimiz *beyaz parça* (القَصَّة البَيْضَاء) ifadesi, pamuk/bez parçası/tamponun beyaz bir parça; yani rengi değişmemiş olarak vajinadan çıkması şeklinde de anlaşılmıştır.¹⁵⁰ Bu şekilde anlaşıldığında beyaz parça ile kuruluk aynı anlama gelmektedir. Nitekim kuruluk, bir bez parçasının vajinanın girişine konulup çıkarılmasıyla ıslanmamış olması şeklinde tarif edilmiştir.¹⁵¹ Bazı kaynaklarda ise vajinanın çoğunlukla kuru olmadığı belirtilip konulan pamuk parçasının üzerinde sarı/kahverengi akıntı olmaması da yeterli görülmüştür.¹⁵² Beyaz parçanın, akıntı olarak anlaşılması hâlinde ise âdetin bittiğine karar verebilmek için akıntının, ıslak hâlindeki rengi esas alınmalıdır. Nitekim beyaz akıntı kuruyup sararabilir.¹⁵³

Beyaz/şeffaf akıntı ya da kuruluktan biri gerçekleştiğinde âdet dönemi bitmiş demektir. Ancak fıkıh kitaplarında bu iki durumla ilgili bazı ayrıntılı tercih sebepleri zikredilmiştir. Her kadının, âdetin sonunda beyaz/şeffaf akıntı görmemesinden hareketle, bu akıntıyı görme konusunda mutadı olan kadınlar için âdetin bitmesi, kuruluğun görülmesiyle olmaz; beyaz/şeffaf akıntının beklenmesi gerekir. Ancak beyaz/şeffaf akıntının gelmesi bir namaz vakti uzarsa bu akıntı beklenmez.¹⁵⁴ Âdetinin bitişindeki mutadı kuruluk olan kadınların ise beyaz/şeffaf akıntı ile de âdet döneminin bitebileceği ya da bunların tam tersi de fıkhi görüşler arasında bulunmaktadır.¹⁵⁵ Ayrıca vajinanın girişine konulan bir pamuk parçasının, çıkarıldığında temiz olup; üzerinde kanama/leke bulunmamasıyla âdet döneminin bittiğine

¹⁴⁴ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/252.

¹⁴⁵ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/545.

¹⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*, 1/39; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/545.

¹⁴⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/381.

¹⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/163. Ancak beyaz parçanın ipe benzetilmesini büyük bir hata olarak değerlendirip, evlerin sıvandığı kirece benzetilmesinin daha isabetli olduğu da belirtilmiştir. Bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn 'Abdürrahîm b. el-Hasen b. 'Alî el-Ümevî el-İsnevî, *el-Hidâye ilâ evhâmi'l-kifâye*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Bâslûm (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, 2009), 1/78.

¹⁴⁹ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed er-Ru'aynî, *Mevâhibü'l-celîl fî Şerhi muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 1/370.

¹⁵⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/203.

¹⁵¹ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/545.

¹⁵² Ru'aynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 1/370.

¹⁵³ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/202.

¹⁵⁴ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/381.

¹⁵⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/60.

karar verilebileceği belirtilmiştir.¹⁵⁶ Bu itibarla âdetin bittiğine hükmetmek için beyaz/şeffaf akıntı gelmesinin şart olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁷

Tıp literatüründe âdet döneminin bittiğini gösteren özel bir akıntıyla ilgili bilgiye rastlanmamıştır. İnce tüysü kıvamda olan beyaz akıntının¹⁵⁸ aslında normal/günlük vajinal bir salgı olduğunu söylemek mümkündür. Bu salgının niteliği ve miktarı, günlük hormonal değişimlere ve hastalıklara göre değişkenlik gösterebilir.¹⁵⁹

Âdet döneminin bitişini tespit etmedeki bir başka zorluk da âdet kanamasının hemen sonrasında görülen kahverengi ve sarı renkteki akıntı/lekelerdir. Özellikle, mutat süreden sonra, aralıklı ya da uzun süre devam ettiğinde bu lekeler, âdet döneminin bitişinin tespitini zorlaştırmaktadır.

Suudi Arabistan’da 9320 katılımcıyla yapılan anket çalışmasında ise kanama/leke gören kadınların %17’si bu kanama/lekeleri âdetin bitimindeki gusül abdestinden hemen sonra, %32’si ise birkaç gün sonra gördüklerini belirtmişlerdir.¹⁶⁰

Fıkıhta *küdra* (الْكُدْرَة) ve *sufra* (الصُّفْرَة) tabirleriyle geçen bu tür lekelerin âdet sayılıp sayılmayacağı hususu ihtilafıdır. Bazı fakihlere göre bu lekeler, kanamayı takiben geldiği ya da içerisinde kan izleri bulunduğu sürece âdet hükümleri geçerli olur. Diğer bazı fakihlere göre ise kanamadan bağımsız olarak, hatta âdet zamanının dışında görülse de bu lekeler, âdet hükümlerine tabidir.¹⁶¹ Konuyla ilgili ihtilaf, Ümmü Atıyye’den ve Hz. Âişe’den gelen iki rivayetin zahirindeki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Ümmü Atıyye’den gelen rivayet şu şekildedir:

كُنَّا لَا نَعُدُّ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ شَيْئًا

“Kahverengi ve sarı renkteki lekeleri biz âdetten saymazdık.”¹⁶²

Rivayetin bu tarikinde ifade mutlak geldiği için kahverengi ve sarı lekelerin hiçbir zaman; hatta âdet günlerinde de gelse âdetten sayılmadığı anlaşılabılır. Nitekim söz konusu rivayetin zahiriyle amel eden bazı âlimler, sadece beyaz akıntı ve kurulukla değil kahverengi ve sarı renkteki hatta kırmızı kan

¹⁵⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/389.

¹⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/388.

¹⁵⁸ Oluwatosin Goje, “Genitoüriner Enfeksiyonlar-Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, çev. İpek Betül Özçivit, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 370.

¹⁵⁹ Goje, “Genitoüriner Enfeksiyonlar-Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, 369-373.

¹⁶⁰ Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü'l-tuhr”, 280-281.

¹⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/59.

¹⁶² Buhârî, “Hayız”, 25; Nesâî, “Hayız”, 7; İbn Mâce, “Tahâret”, 127 (No. 647).

izi ve atık et suyu şeklindeki lekelenmelerle âdetin bittiğine hükmetmektedir.¹⁶³ Bunları rahmin bir salgısından ibaret görüp¹⁶⁴ Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tarif ettiği âdet kanının şu niteliklerine de uymadığını söylerler:

دَمُ الْحَيْضِ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرِفُ

“Âdet kanı, herkesçe bilinen siyah (koyu renkteki) kandır.”¹⁶⁵

Ancak Buhârî’nin, Ümmü Atıyye rivayetine yer verdiği bab başlığına “âdet günlerinin dışındaki (في غير أيام الحيض)” kaydını koymasıyla, rivayetin, âdet günlerinde gelen kahverengi ve sarı lekeleri kapsamadığı, dolayısıyla bunların da âdetten sayıldığı görüşünde olduğunu anlamak mümkündür. Yalnız, âdet günleriyle ne kastedildiği ise açık değildir. Âdetin mutat günleri mi yoksa en uzun süresi mi kastedilmektedir? Rivayetin diğer sahih tariklerinde, “*tuhurdan sonra* (بعد الطهر)”¹⁶⁶ ya da “*gusûlden sonra* (بعد الغسل)”¹⁶⁷ gibi kayıtlar bulunmaktadır. İbn Battâl (öl. 449/1057), rivayetin bu ziyadelerle gelen sahih vecihlerinin, Buhârî’nin bab başlığına koymuş olduğu kaydı doğruladığını söylemektedir.¹⁶⁸ Buhârî, kendi şartlarına uymadığı için yer vermediği bu tariklerdeki kaydı bab başlığına ekleyerek aslında söz konusu tariklerin de sahih/makbul olduğunu kabul etmiş sayılır. Bu durumda, “âdet günlerinin dışında” kaydından, mutat âdet günlerinde gelen kahverengi/sarı lekelerin âdetten kabul edileceği anlaşılmış olur.

Hz. Âişe’den gelen rivayetin vürûd sebebi ise âdet döneminin bitip bitmediğini kesinleştirmek isteyen bazı kadınların, üzerinde sarı renkte lekelerin olduğu pamukları (tampon), bir bez içerisinde Hz. Âişe’ye göndermesidir. Bunun üzerine Hz. Âişe, kadınlara şu cevabı vermiştir:

لَا تَعْجَلْنَ حَتَّى تَرَيْنِ الْقَصَّةَ الْبَيْضَاءَ

“Beyaz parçayı görmedikçe acele etmeyin.”¹⁶⁹

¹⁶³ Ebû Muhammed ‘Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. ‘Abdulgaffâr Süleyman el-Bündârî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2002), 1/405.

¹⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/60.

¹⁶⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 286); Nesâî, “Tahâret”, 137 (No. 220).

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 120 (No. 307).

¹⁶⁷ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahmân et-Temîmî ed-Dârimî, *el-Müsned* (Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015), “Hayız”, 94 (No. 891).

¹⁶⁸ Ebû el-Hasan ‘Alî b. Halef b. ‘Abdülmelik İbn Battâl, *Şerhu sahihi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 1/456-458.

¹⁶⁹ Buhârî, “Hayız”, 11.

Rivayette geçen *kassa* (القَصَّة) kelimesinin, sabun olarak kullanılan sarımtırak renkteki bir çamurun ismi olduğu zikredilmiş ve “*beyaz kassa*”, kan izi bulunmayan bir beyaz olarak anlaşılmıştır.¹⁷⁰

Zikredilen iki rivayetin zahirindeki çelişkiden dolayı kahverengi/sarı lekelerin, âdetten sayılıp sayılmaması, delil olarak tercih edilen rivayete göre değişiklik göstermiştir. Bununla birlikte iki rivayetin arası cem edilerek; Ümmü Atıyye rivayetine göre, âdetten sayılmayan kahverengi/sarı lekelerin, âdet bittikten sonra gelenlere hamledilmesi, dolayısıyla Hz. Âişe rivayetinde de belirtildiği üzere âdet kanamasına bitişik olarak devam eden kahverengi/sarı lekelerin âdetten sayılması da mümkündür.¹⁷¹

Hanefî mezhebinde âdet kanamasının niteliklerinden ziyade asgari ve azami süreler dikkate alındığı için âdet döneminin hemen sonrasında görülen kahverengi/sarı lekelerle ilgili özel bir hüküm yoktur; âdetin azami süresi içerisinde geldiği sürece bu lekeler de âdet dönemine dâhildir.¹⁷²

Şâfiî mezhebinde konuyla ilgili iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Mezhepte cumhurun görüşüne göre, mutat süreden sonra niteliği değişerek kahverengi/bulanık/sarı renkte gelen kanlar âdetin en uzun süresini geçmedikçe âdetdir. Diğer bir görüşe göre ise mutat süreyi geçtiği zaman istihâzedir. Örneğin, mutadı beş gün olan bir kadın, bir ay beş gün devam eden siyah âdet kanamasından sonra beş gün de sarı renkte kanama görse; mezhepteki cumhurun görüşüne göre toplam süre on beş günü geçmediği için hepsi âdetdir; diğer bir görüşe göre ise mutat süre olan beş günden sonrası istihâzedir. Ancak mutadı beş gün olan kadın, beş gün siyah kanamadan sonra beş gün de kırmızı kanama görse âdeti on gündür. Çünkü toplam süre on beş günü geçmedikçe kırmızı kan, sarıdan farklı olarak, siyah kanın hükmüne tabi olur.¹⁷³

İmam Mâlik’ten rivayet edilen görüşe göre âdet günlerinde olsun ya da olmasın kahverengi/sarı lekeler de âdet kanaması sayılır; âdetin asgari süresinde bir sınır da olmadığı için bu lekeler gusül

¹⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/140.

¹⁷¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/60.

¹⁷² İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 169. Öte yandan, âdet döneminin bitişi, beyaz akıntı ya da kurulukla olsa da ibadetlere başlayabilmek ve aile hayatındaki cinsel ilişkinin helal olması için gusül abdestinin gerekip gerekmediği noktasında bazı ihtilaflar daha vardır. Hanefî mezhebine göre âdet bittiğinde namaza başlamak için gusül abdesti almak farzdır. Oruca başlamak için âdet kanamasının imsaktan önce bitmiş olması yeterlidir. Bu durumda gerçek mâni ortadan kalktığından herhangi bir sebeple gusül abdesti alınamazsa da oruca başlanır ve gün içerisinde bir an önce gusül abdesti alınır. Hanefî mezhebine göre âdetin azami süresi olan on gün geçtiğinde gusül abdesti alınmasa da karı koca arasındaki cinsel hayat helal olur. Çünkü orucun sıhhatine engel olmayan durum, buna da engel olmaz. On gün dolmadan kanamanın kesilmesi hâlinde ise gusül abdesti alınmasa da imsaktan önce kanamanın kesilmesi hâlinde oruca başlanır. On gün dolmadan kanamanın kesilmesi hâlinde cinsel ilişki ise ancak gusül abdesti alındıktan ya da namazın farz olacağı kadar bir süre geçtikten sonra helal olur. Bk. Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmed Serrâc (Kâhire: y.y., 1427-2006), 1/342-347.

¹⁷³ Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebir*, 1/399-400.

abdestini bozar. Lekelerin devam etmemesi hâlinde gusledip ibadete başlanır. İki kanama/lekenin arasındaki süre (bir, iki, üç gün gibi) kısaysa bu sürecin tamamı tek bir âdettir ancak uzaksa bu iki kanama iki ayrı âdettir. Aradaki temizlik süresi hakkında da bir sayı belirtmeyen İmam Mâlik (öl. 179/795) bunun kararını kadının tecrübesine bırakmıştır.¹⁷⁴

Malikî mezhebinde âdetin hemen sonrasında gelen kahverengi/sarı lekeler için İbnü'l-Mâcişûn'un (öl. 212/827) görüşü dikkat çeker. Buna göre gusül abdesti alındıktan sonra gelen birkaç kan damlasına *teriyye* (التريّة) denir ve bu sadece namaz abdestini bozar; gusül abdestini bozmaz. Aynı şekilde Mâlikî fakihlerden el-Bâcî de (öl. 474/1081) tuhurdan sonra gelen birkaç damla kanın ya da atık et suyu (الغسالة) gibi akıntıların gusül abdestini bozmadığı görüşündedir.¹⁷⁵

Hanbelî mezhebinde, âdet günlerinde gelen kahverengi ve sarı lekeler de âdet olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁶ Çünkü âdet günlerinde gelen bu lekeler, ilgili âyetteki “ezâ” kapsamına girer. Ancak âdet günlerinden sonra gelen lekeler, atık/yıkanmış et suyu (غُسَالَةُ مَاءِ اللَّحْمِ) gibidir. Dolayısıyla bu lekeler âdet hükümlerine tabi değildir.¹⁷⁷ Ayrıca kahverengi ve sarı lekelerin âdetten kabul edilebilmesi için âdete bitişik olması gerektiği de söylenmiştir.¹⁷⁸

Tıbbi verilere baktığımızda âdetin sonunda görülen lekeler, kanamanın yavaşladığını gösterir.¹⁷⁹ Âdet bittikten sonra kanamanın, birkaç gün süreyle kahverengi akıntı şeklinde gelmesi normal kabul edilmiştir. Ancak bu tür akıntıların uzaması hâlinde araştırılması ve tedavi edilmesi gerekir.¹⁸⁰ Âdet döneminin hemen sonrasında kahverengi lekelerin uzun süre devam etmesi ya da kanamadan bağımsız olarak gelmesi, bazı patoloji ya da hastalıkları düşündürmektedir. İstmosel, bu durumların en önemlilerinden biridir. Bir sezaryen skarı olan istmosel, sezaryen kesi yerinin tam olarak iyileşmemesi sebebiyle rahmin ön kas dokusunda tünel/kese oluşumunu ifade eder. Bu girintide biriken âdet kanının kısırlık gibi ciddi bazı zararlarının yanı sıra âdet dönemi bittikten sonra kahverengi, çamur gibi damla

¹⁷⁴ Ebû Saîd ‘Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 1/152.

¹⁷⁵ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/381; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/540.

¹⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/413-414.

¹⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/393.

¹⁷⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/254.

¹⁷⁹ Duman, “Kahverengi Âdet Kanaması”.

¹⁸⁰ Ulaş, “Âdet Dışı Kahverengi Akıntı Normal Midir?”

damla lekelenmelere sebep olduğu belirtilmiştir. Ülkemizde kadınların %50 oranında sezaryen ameliyatı geçirdiği düşünülecek olursa bu veri, istmosel riskini de artırmaktadır.¹⁸¹

Âdet döneminin hemen sonrasında görülebilen lekelerin bir diğer yaygın nedeni ise ovülasyon (yumurtlama) kanamasıdır. Fıkıhta, kanamanın olup olmaması açısından âdet ve temizlik dönemi şeklinde iki kısma ayrılan âdet döngüsü; tıpta ise ovülasyonun merkeze alındığı farklı iki dönemden oluşur. Foliküler faz olarak isimlendirilen birinci dönem; âdetin ilk gününden itibaren gerekli hormonal değişimlerle birlikte tek bir yumurta hücrelerini saran, besleyerek onu koruyan folikülün olgunlaşması, ovülasyon döneminde ise dominant yumurta hücrelerinin folikülden dışarı atılmasıyla tamamlanan dönemdir.¹⁸² 28 günlük standart bir döngüde, âdetin ilk gününden itibaren sayıldığında 14. gün ovülasyon günleridir. Ovülasyon günlerine gelindiğinde östrojen hormonunun etkisiyle mukus (sümüksü akıntı) miktarı artmaya başlar. Mukus miktarının zirveye ulaştığı günden itibaren dört gün sağlıklı bir gebelik için en ideal günlerdir. Takvim yöntemi ve/veya mukus miktarındaki artışın takip edilerek fertilité farkındalığının oluşması doğal bir doğum kontrol yöntemidir.¹⁸³

Uzmanların verdiği bilgiye göre, ovülasyon günlerinde ani hormonal değişimler, birkaç gün lekelenme şeklinde kanamaya sebep olabilmektedir.¹⁸⁴ Bu tıbbi veri, özellikle temizlik döneminin süresi ortalamanın altında olan kadınlarda ovülasyonun, âdetin bitimini takip eden birkaç gün zarfında gerçekleşebileceğini ve dolayısıyla bu dönemde görülen muhtemel kanama/lekenin, mezhepteki âdetin en uzun süresi içerisinde kaldığı zaman fıkhi açıdan âdet dönemine dâhil edileceği anlamına gelir. Ayrıca böyle bir durumda, aradaki kanamasız günlerde yapılan ibadetler de geçersiz kılınır. Öte yandan, çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, ovülasyon kanamasına âdet hükmü aldığı anda o günlerde eşiyile ilişkiye girmeyeceği için hamile de kalamayacaktır. Dolayısıyla kadınların ovülasyon dönemi farkındalığı kazanıp bu dönemde görme ihtimali bulunan kanama/lekeyi âdet kanamasından ayırt edebilmesinin önemi büyüktür.

¹⁸¹ Gülşah Selvi Demirtaş, “Sezaryen Doğum Sekeli; İstmosel”, *Kocatepe Tıp Dergisi* 23/Ocak (2022), 121-122; Taner Usta, “Sezaryen Doğumun Tanısı Zor ve Geç Konan Yan Etkisi İstmosel”, <https://drtanerusta.com> (Erişim 17 Mart 2024); Onur Topçu, “İstmosel” (Erişim 23 Ocak 2024).

¹⁸² Olive vd., “Üreme Fizyolojisi”, 120-123.

¹⁸³ Wing Kay Fok vd., “Aile Planlaması”, çev. Caner Köse, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 327-328, 369.

¹⁸⁴ Karakış, “Lekelenme ve Âdet Kanaması Arasındaki Farklar”; Derman Başaran, “Artan Rahim Kanamasının Nedenleri”, <https://drdermanbasaran.com> (Erişim 06 Haziran 2022).

Suudi Arabistan’da yapılan anket çalışmasında ara kanama/leke gören kadınların %29’u bu ara kanama/lekeleri, âdet dönemine iki hafta kala gördüklerini belirtmişlerdir ki¹⁸⁵ bu da ovülasyon kanamasına işaret etmektedir.

Kadınların kendi vücutlarında her ay gerçekleşen düzenlerini ve bu düzene etki eden unsurları tanınması, âdetin bitişinin tespitinde belirleyici role sahiptir. Yukarıda verilen tıbbi ve fıkhi bilgiler doğrultusunda; âdet döneminin hemen sonrasında kadının kendi mutadını ya da ortalama âdet süresini uzatan, bir gün ve üzeri aralıklarla gelen, hormonal doğum kontrol yöntemleri/ilaçlar, istmosel, ovülasyon gibi sebebi bilinen lekelenmelerin, mezhepteki âdetin en uzun süresinin içerisinde kaldığı gerekçesiyle âdetten sayılmasının doğru olmayacağı açıktır.¹⁸⁶ Nitekim Şâfiî mezhebinde müstehâza olduğu anlaşılan kadın için kanın niteliklerine göre hükmün değişmesi, Mâlikî ve Hanbelî mezhebindeki bazı fakihlere göre âdet kanamasına bitişik olmayan birkaç damla kan/lekenin guslü değil sadece namaz abdestini bozacağına dair hükümler vardır.

Hiz. Âişe, âdet döneminin tamamlandığına kanaat ettikten/gusül abdesti aldıktan sonra âdet döneminin bitip bitmediğiyle ilgili kadını şüpheyi düşürecek akıntılar hakkında Allah Rasûlü’nün (s.a.s.): “*O bir çeşit damar kanıdır (إِنَّمَا هِيَ عَرَقٌ، أَوْ عُرُوقٌ)*.” buyurduğunu rivayet etmiştir.¹⁸⁷ Ayrıca Hiz. Ali’den gelen bir rivayette ise âdetinin bitip bitmediği konusunda kadını şüpheyi düşüren kanamalar, et ya da balığın atık suyuna/yıkandığı suya (مِثْلُ غُسَالَةِ اللَّحْمِ، أَوْ مِثْلُ غُسَالَةِ السَّمَكِ), burun kanamasından önce gelen birkaç damla kana (مِثْلُ قَطْرَاتِ الدَّمِ قَبْلَ الرُّعَافِ) benzetilmiş ve kadını ibadetlerinden uzaklaştırmak için şeytanın bir girişimi, vesvesesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kanamaların sadece namaz abdestini bozacağı da rivayette yer almaktadır. Rivayetin başka bir tarikinde ise sadece yoğun kanamaların âdet kanaması sayılması gerektiği belirtilmektedir.¹⁸⁸

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun önceki fetvalarında, konuyla ilgili olarak sadece Hanefî mezhebinin görüşü aktarılmış ve âdetin azami süresi içinde görülen bütün kanama/lekeler âdet sayılmıştır.¹⁸⁹ Ancak

¹⁸⁵ Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü’l-tuhr”, 281.

¹⁸⁶ Hafsa Bilgin’in ilmi hâli, görebildiğimiz kadarıyla istmoselin dinî kitaplara geçtiği ilk kaynaktır. Ancak Bilgin, istmoselden kaynaklı lekelenmelerin yeni bir âdet kanaması olmadığına dair doktor görüşüne yer verse de, on güne kadar görülen bu lekelenmeleri âdet kabul eder. Bk. Bilgin, *Hanumlara -Özel Gün- Defteri*, 173.

¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 112; İbn Mâce, “Tahâret”, 127; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/2876.

¹⁸⁸ Ebû Bekr ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyârî ‘Abdürrezzâk, *el-Musannef* (Kâhire: Dâru’t-Te’sil, 1435/2015), 1/421.

¹⁸⁹ “Normal âdeti bittiği hâlde âdetin azami süresi bitmeden hac veya umre menâsikini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?”

Bu durumdaki bir kadın daha sonra leke görürse bakılır; kadının gördüğü lekeler âdet hâlinin azami süresi (10 gün/240 saat) sonunda kesilirse, bu günler de âdetten sayılır. Bu durumda kadın tavafın vaciplerinden olan temizlik şartına uymamış olacağından ceza olarak bir koyun veya keçi keser. Eğer bu lekeler âdet hâlinin azami süresi olan 10 gün/240 saat sonunda

güncel fetvalarda mutat süre geçtikten sonra âdetin bittiği kanaatiyle gusledilmesinin ardından görülen lekenin âdet olarak kabul edilmeyeceği görüşüne de yer verilmiştir.¹⁹⁰

Bu itibarla âdet döneminin son günlerinde lekelenme görülmesi normal olmakla birlikte âdet döneminin bittiği kanaatinden; günlük akıntının başlaması/anlamalı bir kesintiden sonra leke görülmesi ya da lekelerin mutat süreden sonra da devam etmesinin sebepleri günümüzde tespit edilebilir. Ayrıca kadının sağlığı, doğurganlığı, ibadet ve aile hayatı açısından da âdet dönemi sonrasında görülen lekelerin teşhis ve tedavisi son derece önemlidir. Bu sebeple mutat süreden sonra görülen/devam eden lekelerde âdet hükümlerine göre amel etmemenin daha ihtiyatlı bir yol olduğu kanaati ağır basmaktadır.

5. Sufra: Sarı Lekeler

Klasik fıkıh eserlerinde bazen kanamayı bazen de günlük akıntıyı niteleyen “Sufra: Sarı lekeler/akıntılar” ifadesinin tam olarak hangi renk olduğu ve âdet dönemine has olup olmadığı tartışmalıdır. Aslında benzer bir ikili kullanım günümüzde de vardır. Bu sebeple, çalışma boyunca çeşitli vesilelerle zikredilen sarı lekelerle ilgili hükümlerin müstakil bir başlık altında değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Fıkıh literatüründe *sufra* (الصُفْرَة), tabiriyle geçen ve diş, saman ya da ipek sarısı rengine;¹⁹¹ hardal/açık kahverengi görünümünde olan sarı akıntılar, bazen âdet kanaması bazen de istihâze (özür) olarak kabul edilmiştir. Üzerinde sarı akıntılar olan pamukların Hz. Âişe’ye gönderilmesi sonucu, onun

kesilmez ise, normal âdet gününden sonra gelen akıntı, istihaze/özür kanı sayılır. Bu hâlde iken yapılan ibadetler geçerli olur.” Bk. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar* (PDF: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 341.

¹⁹⁰ “Normal âdeti bittiği hâlde âdetin azami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?”

Hanefî mezhebine göre, normal (mutat) âdet süresi geçmesine rağmen görülen lekeler, âdetin azami süresi olan on gün içerisinde kalırsa âdetten sayılır. Dolayısıyla âdetinin bittiği kanaatiyle hac veya umre vazifelerini yapan kadının, âdetin azami süresi olan on gün içerisinde leke görmesi hâlinde tavafin vaciplerinden olan temizlik şartına uymamış olduğu anlaşılar. Bu durumda ziyaret tavafi yapılmış ise ceza olarak bedene; büyükbaş hayvan, umre tavafi yapılmış ise dem; küçükbaş hayvan kurban edilir. Ancak temizlendikten sonra tavaf iade edilirse cezalar düşer. Eğer söz konusu lekeler âdetin azami süresi olan on günden sonra da devam ederse bu takdirde, normal âdet süresinden sonra gelen kanama/lekeler, istihâze (özür) sayılır. İstihâze hâlinde yapıldığı anlaşılan tavaf geçerli olur.

Bazı Mâlikî fakihler ise mutat âdet kanaması kesildiği kanaatiyle gusül alındıktan sonra gelen birkaç damla kan/lekenin sadece namaz abdestini bozacağı görüşündedir (Karâfi, ez-Zahîre, 1/381-382; Mevâk, et-Tâc, 1/540). Yine Hanbelî fakihlerin bir kısmına göre lekelerin âdetten sayılabilmesi için âdet kanamasına bitişik olması gerekir (İbn Müflih, el-Mübdî, 1/254). Nitekim bu tür kanama/lekelerin âdetten sayılmayacağına dair Hz. Âişe ve Hz. Ali’den birtakım rivâyetler de bulunmaktadır (Bk. Ebû Dâvûd, Tahâret, 115 [307]; İbn Mâce, Tahâret, 127 [647]; Abdürrezzâk, el-Musannef, 1/302 [1161]). İhtiyaç hâlinde bu görüşlerle de amel edilebilir.” Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Normal âdeti bittiği hâlde âdetin azami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın daha sonra leke görürse ne yapması gerekir? (Erişim 01 Şubat 2024).

¹⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139.

kadınlara acele etmemelerini söylemesinden sarı akıntılarının da âdetten kabul edildiğini anlıyoruz.¹⁹² Bu genel kabulden dolayı sarı akıntılarının âdetten sayılmayacağına dair rivayete “âdet döneminin dışındaki” kaydı getirilmiştir.¹⁹³ Ancak özellikle istihâze hâlinde, kanın niteliklerini dikkate alan görüşlere göre âdet kanı koyu renkte olup kanının incilmesi sonucu sarı renge döndüğü zaman istihâze hükümlerinin geçerli olduğu söylenmiştir.¹⁹⁴ Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.s.), istihâze olan eşlerinden biri, altına kap koyacak kadar yoğun kanamayla itikafa girmiş ve onun görmüş olduğu bu kanama da *sufra* olarak nitelendirilmiştir.¹⁹⁵

Hanefî mezhebine göre, âdet günlerinde görülen, siyah, kırmızı, kahverengi, sarı renkteki tüm kanama/akıntılar âdet olarak kabul edilir. Çünkü kanın bütün renkleri, ilgili âyetteki¹⁹⁶ “eza” kapsamına girmektedir.¹⁹⁷ Bu gerekçeyle Hanefî mezhebinde kanın niteliklerinde herhangi bir ayrıma gidilmez ve sarı akıntılar âdet döneminin öncesinde de gelse sonrasında da gelse azami süre içinde kaldığı takdirde âdet kanaması olarak kabul edilir. Hanefî mezhebinde sarı renkteki lekelerin hükümden istisna edildiği iki husustan biri, menopoza giren kadınlardan gelen hâlis sarı akıntılarının âdet olarak kabul edilmemesi,¹⁹⁸ diğeri ise, oruçlu iken cinsel ilişki yasağının sarı renkteki akıntı günlerinde çiğnenmesi hâlinde ödenecek olan kefaretin daha az olmasıdır.¹⁹⁹ Bununla birlikte bazı fakihlere göre âdet günlerinde gelen sarı akıntılar âdet kabul edilirken; temizlik döneminin sonunda ve âdet dönemine bitişik olan günlerde gelen sarı akıntılar ise âdet olarak kabul edilmemiştir.²⁰⁰ Ayrıca sarı rengin kendi arasında ayrıma tabi tutulduğu da olmuştur. Üzerinde beyazlık olan sarı renkteki akıntı âdet kanı olarak kabul edilmemiş ancak bakkam ağacı rengi bulunan sarı akıntı ise âdet kanı olarak kabul edilmiştir²⁰¹ ki bu ağacın rengi için koyu sarı/hardal demek mümkündür. Nitekim bazı kaynaklarda daha açık bir şekilde, koyu sarı (الصفرة المشبعة) akıntılarının âdet kanı olduğu, açık sarı (الصفرة الضعيفة) renktekilerin ise âdet kanı olmadığı “esah” görüşü olarak aktarılmıştır.²⁰² Konuyla ilgili olarak fetva kitaplarında daha

¹⁹² Buhârî, “Hayız”, 19.

¹⁹³ Buhârî, “Hayız”, 25; Nesâî, “Hayız”, 7; İbn Mâce, “Tahâret”, 127.

¹⁹⁴ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ el-Mervezî, *İhtilâfî’l-fukahâ*, thk. Muhammed Tâhir Hakîm (Riyad: Mektebetü Edvâi’s-Selef, 1420/2000), 190.

¹⁹⁵ Buhârî, “Hayız”, 10.

¹⁹⁶ el-Bakara, 2/222.

¹⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/18.

¹⁹⁸ Birgivî, “Zühru’l-müteehhilin”, 82; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 1/160-161.

¹⁹⁹ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 1/298.

²⁰⁰ İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/213; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 1/39.

²⁰¹ ‘Aynî, *el-Binâye*, 1/633.

²⁰² ‘Abdurrahmân Muhammed b. Süleyman Damad Efendi Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur fî Şerhi mülteka’l-ebhur* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1319H), 1/52.

ayrıntılı hükümler de bulunmaktadır. Örneğin, sarı renkteki akıntı, âdetin başında gelirse âdetten sayılmış ancak âdete bitişik olan temizlik döneminde gelirse âdetten sayılmamıştır. Temizlik günlerinde sarı renkteki akıntı görmek mutad olan kadınlar için yine bu akıntılar âdetten sayılmamıştır. Kırmızımsı sarı renkteki akıntı âdetten sayılırken, beyazımsı sarı renkteki akıntı ise âdet kanı olarak kabul edilmemiştir.²⁰³ *Türbiyye* (التُّرْبِيَّةُ) olarak nitelendirilen bir akıntıdan daha bahsedilmiştir ki bu akıntı, kadınlarda vajinadaki sıcaklığın artması sonucu akan akışkan, sarı ile kahverengi arasında şeklinde tarif edilmiştir. Fakihlerin çoğunun bunu âdetten kabul ettiği rivayet edilirken Ahmed b. Muhammed el-Meydânî (öl. 518/1224), türbiyye olarak isimlendirilen akıntıyı âdet olarak kabul etmez.²⁰⁴ Dönemin tıbbi anlayışına göre tarif edilen bu akıntının, günlük vajinal akıntı olması muhtemeldir.

Şâfiî mezhebine göre âdet olmaya elverişli bir zaman ve sürede gelen sarı akıntılar âdet kanıdır. Çünkü ilgili ayette²⁰⁵ nitelendirilen “eza” kapsamına girmektedir. Mezhepteki “esah” olmayan görüş sahipleri ise sarı ve kahverengi akıntıları, Ümmü Atıyye rivayetini delil göstererek âdet kanaması olarak kabul etmemiştir. Ancak bu görüş, Hz. Âişe’nin Allah Rasûlü (s.a.s.) ile daha fazla vakit geçirdiği, dolayısıyla meselenin daha doğrusunu bileceği gerekçesiyle itiraz görmüştür.²⁰⁶ Yine de diğer mezheplere nazaran kanamanın niteliğindeki değişime daha çok önem verilen Şâfiî mezhebinde siyah, kırmızı ve sarı renkleriyle nitelendirilen âdet kanamasının sarı renkte olanı için diğerlerine göre farklı hükümler verildiği dikkat çekmektedir. Örneğin mutat âdet süresinden sonra kanamanın, niteliklerinde değişim göstererek on beş günü geçmeyecek şekilde devam etmesi durumunda, mutat âdet süresi ve siyah âdet kanamasından sonra gelen kırmızı kanama, âdet hükümlerine tabi olurken, sarı kanama istihâze hükümlerine tabidir. Ya da on beş gün temizlik müddetinden sonra mutat âdet süresince gelen sarı kanamanın, âdet olarak değerlendirilmediği görülmektedir.²⁰⁷ Sarı renkteki kanamanın, mutat sürenin içerisinde kalan kısmı âdet, mutat sürenin dışında kalan kısmı istihâze olarak da değerlendirilmiştir.²⁰⁸

Ayrıca Şâfiî mezhebinde, sarı renkteki kanamanın, diğer kanamalar arasındaki sırası ve devam ettiği süreye göre yer aldığı farklı kombinasyonlar için şu hükümler verilmiştir: Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki sarı renkteki kanın ortasında siyah renkte kan geldiği ve toplam süre

²⁰³ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/212; ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva't-tatarhâniyye*, 1/474.

²⁰⁴ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/214.

²⁰⁵ el-Bakara, 2/222.

²⁰⁶ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1424/2003), 1/340.

²⁰⁷ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/400.

²⁰⁸ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/401.

de on beş günü geçmediği takdirde hepsini âdet kanaması olarak kabul edenler olduğu gibi siyah kanla onun ardından gelen sarı renkteki kanı âdet olarak kabul edenler de olmuştur. Her biri ve toplam süreleri bir gün bile devam etmeyen iki sarı renkteki kanın ortasında siyah renkte kan gelmesi hâlinde istihâze değil; hastalık kanı söz konusudur. Her biri bir günden az süren ancak toplam süreleri bir günü geçen iki sarı rengin ortasında siyah kanama olması durumunda; bir görüşe göre hepsi âdettir; diğer görüşe göre ise siyah ve ardından gelen sarı renkteki kanın toplam süresi bir gün sürmüştü bu iki kan âdettir. Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki sarı renkteki kanın ortasında bir günden az süren siyah kan gelmesi hâlinde toplam süre on beş günü geçmezse hepsi âdettir. Her biri bir günden az süren iki sarı renkteki kanamanın arasında âdet kanı olmaya elverişli süre boyunca devam eden siyah kan gelmesi hâlinde toplam süre on beş günü geçmezse hepsi âdettir. Her biri âdet olmaya elverişli önce sarı ardından siyah renkteki kanamayı takiben bir günden az süren sarı renkte kanama gelir ve toplam süren on beş günü geçmezse; siyah ve ardından gelen sarı renkteki kanama âdettir. Her biri bir günden az süren sarı ve ardından gelen siyah renkteki kanamayı takiben âdet kanı olmaya elverişli bir süre boyunca devam eden sarı renkte kanama olması hâlinde; toplam süre on beş günü geçmediği sürece hepsi âdettir. Diğer bir görüşe göre ise hepsi mahza sarı renkteki kanama gibi olur. Bu da mübtedie²⁰⁹ için hastalık kanıdır; daha önce âdet gören kadın içinse âdettir. Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki siyah renkteki kanın arasında kırmızı/sarı renkte kanama olması hâlinde toplam süre on beş günü geçmiyorsa hepsi âdet hükümlerine tabidir. Bununla birlikte siyah renkte iki kan arasına giren sarı renkteki kanın, iki kanamanın arasındaki bir temizlik dönemi olduğu da söylenmiştir. Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki siyah renkte kanın ortasında kırmızı/sarı renkte kan görülmesi hâlinde, toplam süre on beş günü geçmezse bir görüşe göre hepsi âdettir; diğer görüşe göre sarı renkteki kan istihâzedir.²¹⁰

Şâfiî mezhebinde tek başına gelen sarı renkteki kanın, mübtedie için âdet olmadığı yönünde bir görüş vardır. Bununla birlikte mezhepteki cumhurun görüşü, âdet olmaya elverişli bir süre boyunca devam eden sarı renkteki kanın da âdet hükümlerine tabi olduğu yönündedir. Ancak sarı renkteki kanın, diğer kanlar arasındaki sırası ve süresi, daha önce âdet gören kadınlarla mübtedie arasında farklılık gösterir. Örneğin mübtedienin, beş gün siyah, ardından da beş gün sarı renkte kan görmesi hâlinde mezhepteki cumhurun görüşüne göre bunların toplam süresi on beş günü geçmediği için hepsi âdettir. Ancak diğer bir görüşe göre ise mübtedienin mutadı olmadığı için sadece siyah kan âdettir. Sarı renkteki

²⁰⁹ İlk defa âdet gören genç kız.

²¹⁰ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-kebîr*, 1/392-398; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/289-290.

kanın, siyah kandan önce gelmesi hâlinde ise yine tamamı âdetdir diyen çoğunlukta olsa da sadece siyah kanın âdet olduğunu söyleyenler de vardır.²¹¹

Görüldüğü üzere Şâfiî mezhebinde sarı renkteki kanların hükmü, her zaman siyah ve kırmızı renkteki kanların hükmü gibi değildir. Ayrıca Şâfiî mezhebinde de, âdet kanamasından önce gelen sarı/kahverengi lekelerin âdetten sayılamayacağına dair görüşler bulunmaktadır.²¹² Âdet kanamasının ardından gelen sarı akıntılar ise âdetten sayılmayacağı, âdet başladıktan sonra on beş gün içerisinde ise âdetten sayılacağı, âdet günü olmaya elverişli zamanda ve öncesinde kanama gelmesi hâlinde âdet olarak kabul edilebileceğine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır.²¹³

Mâlikî mezhebindeki cumhurun görüşüne göre sarı akıntılar, âdetin başında da gelse sonunda da gelse âdetten kabul edilir.²¹⁴ İmam Mâlik'e göre âdet kanı olarak kabul edilen sarı akıntılar, mezhepte asgari âdet süresi belirlenmediğinden, bir defa da gelse guslü gerektirir.²¹⁵ Mâlikî mezhebindeki bir diğer görüşe göre ise sarı akıntılar, âdet döneminin sonunda geldiğinde âdet olarak kabul edilir çünkü bu renk, kanın incilmesiyle oluşur. İbnü'l-Mâcişûn'un görüşüne göre ise guslettikten sonra birkaç damla kan bile gelse buna *terîyye* (الترية) denir ve bu sadece namaz abdestini bozar.²¹⁶ Yine Mâlikî eserlerde de âdet kanaması olarak kabul edilen sarı akıntının, kırmızı boya maddesininin (العصفر) suyuna benzetilmesinden kırmızıya yakın koyu sarı olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁷

Hanbelî mezhebinde de çelişik rivayetlerden kaynaklı benzer bir ihtilaf bulunmaktadır.²¹⁸ Buna göre âdet günlerinde görülen sarı ve kahverengi lekeleri, âdet kanı olarak kabul edenler olduğu gibi bu lekeleri mutlak olarak âdet kanı kabul etmeyen fakihler de vardır.²¹⁹ Ayrıca mezhepte farklı olarak, gerek sarı gerekse kahverengi akıntılar, âdet kanaması sayılması için âdet dönemine bitişik olma ya da tekrar etme şartını arayan fakihler de olmuştur.²²⁰ Mutat süre tamamlandıktan sonra temizliğin

²¹¹ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/406-407; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/289-290.

²¹² Ebû 'Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî, *et-Ta'likât*, thk. 'Alî Ahmed Mu'avviz - Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd (b.y.: y.y., ts.), 562.

²¹³ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Me'âlî Rüküddîn 'Abdûlmelik b. 'Abdullâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nîsâbü'rî el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. 'Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007), 358-359.

²¹⁴ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/373.

²¹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/152.

²¹⁶ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed er-Rib'î el-Lahmî, *et-Tabsıra*, thk. Ahmed 'Abdülkerim Necîb (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 1432/2011), 219.

²¹⁷ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Fâsî Meyyâre, *ed-Dürrü's-semîn ve'l-mevridü'l-ma'in fî Şerhi'l-mürşidi'l-mu'in*, thk. 'Abdullâh el-Minşâvî (Kâhire: y.y., 1429/2008), 205.

²¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/413-414.

²¹⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/376.

²²⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/254.

görüldüğünün ardından gelen kan ya da akıntılara itibar edilmemiştir.²²¹ Ayrıca Şafî ve Mâlikî mezheplerinde olduğu gibi istihâze durumunda kanın niteliklerindeki değişime itibar edilmiş ve kanamanın sarı renge dönmesiyle âdet döneminin biteceğine hükmedilmiştir.²²²

İbn Hazm ise âdet kanamasının tarif edildiği hadiste yer alan “siyah/koyu” rengi esas alır ve bunun dışındaki kırmızı, kahverengi ve sarı akıntıları âdet olarak kabul etmez. Çünkü nas, icmâ ve dilbilgisi bunu gerektirir. Kırmızı, kahverengi ve sarı renkteki kanamaların, siyah/koyu renkteki kanamaya kıyas edilmesini ise geçersiz bulur.²²³ Konuyla ilgili çelişik rivayetler olduğunu belirten İbn Hazm, Hz. Âişe’nin, âdet kanamasını, “siyah ve yoğun (البحراني)” olarak nitelendirdiği ve hem kendisinin hem de Ümmü Atıyye’nin, sarı/kahverengi lekeleri âdetten saymadığına dair rivayetleri delil getirmiştir.²²⁴

Âdet döneminin beyaz bir akıntı ile tamamlandığının kabul edilmesi, aslında günlük vajinal akıntıların başlaması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte vajinal kanama/akıntıların mahallinden çıktıktan sonra renk değiştirebileceği, çok eskiden beri tespit edilmiş ve fıkıh kitaplarında yerini almıştır. Hatta beyaz olan meninin²²⁵ ya da vajinal akıntının sarı renge dönüşebileceği söylenmiştir.²²⁶ Buna göre dikkate alınması gereken durum, kanın/akıntının, mahallinden ilk çıktığı andaki rengidir.²²⁷

Tıp literatüründe normal/günlük vajinal salgılar, ince tüysü kıvamda olan beyaz bir akıntı olarak tarif edilmiştir.²²⁸ Normal vajinal salgıların niteliği ve miktarı, âdet döngüsündeki hormonal değişimlere ve hastalıklara göre değişiklik gösterebilmektedir.²²⁹ Bu hastalık belirtilerinden en önemlisi kaşıntıdır. Yanma hissi, vajinal salgının süzme peynire benzemesi, krem rengi ve yapışkan olması kaşıntıyla birlikte görülebilir. Aynı şekilde günlük vajinal akıntının sarı veya yeşil olması da bir hastalık belirtisi olabilir.²³⁰ Bazı uzmanlar, diğer bulgularla birlikte hastalık olduğundan şüphe edilebilecek sarı akıntı rengi için “koyu” nitelendirmesinde bulunmuşlar²³¹ ve günlük vajinal salgıların, âdet dönemi yaklaştıkça

²²¹ Kirmânî, *Mesâil*, 303-304, 307. Âdetin bittiğini gösteren beyaz akıntı ya da tam bir kuruluktan sonra görülen sarı akıntıya itibar edilmeyeceğine dair güncel ilmi hâl kitaplarından bir örnek için bk. Bilgin, *Hanımlara -Özel Gün- Defteri*, 27.

²²² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/392.

²²³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/383, 389-390, 405; 10/50.

²²⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/385.

²²⁵ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/400.

²²⁶ İbn Âbidîn, “Menhelü'l-vâridîn”, 169-170.

²²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/193-194. Beyaz/şeffâf vajinal akıntının iç çamaşırında beklediği zaman hafif açık sarı renge dönüşebileceğine dair uzman görüşü için bk. Köken, “Müzakere”.

²²⁸ Goje, “Genitoüriner Enfeksiyonlar-Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, 370.

²²⁹ Goje, “Genitoüriner Enfeksiyonlar-Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, 369.

²³⁰ Goje, “Genitoüriner Enfeksiyonlar-Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar”, 370-373; Nilgün Turhan, “Vajinal akıntı nedir?”, <https://www.drnilgunturhan.com> (Erişim 23 Ocak 2024).

²³¹ Ebru Dikensoy, “Vajinal Akıntılar-Vajinal Enfeksiyonlar”, <https://www.ebrudikensoy.com> (Erişim 23 Ocak 2024).

artan mukus salgısıyla birlikte açık sarı olabileceğini ve başka bir semptom olmaması hâlinde bunun normal olduğunu belirtmişlerdir.²³²

Bu itibarla, günlük vajinal akıntının, gerek âdet öncesinde gerekse sonrasında açık sarı olarak görülebildiği, koyu sarı olan akıntıların ise yanma, kaşıntı, koku gibi semptomlarla birlikte hastalık belirtisi olabildiği anlaşılmaktadır. Buna göre âdet kanamasının hemen öncesinde ve sonrasında görülen açık sarı renkteki akıntıların, temizlik günlerinde de görülebilen günlük akıntı olması hâlinde âdet dönemine dâhil edilmesi isabetli değildir.²³³ Koyu sarı akıntılar ise bir hastalık sonucu her vakit gelirse, fıkhen özür hükümleri tabi olur. Bunun dışında, herhangi bir hastalık tespit edilemediği durumlarda görülen koyu sarı akıntılar, kahverengi akıntıların hükmüne dâhil olabilir. Zira bu tür sarı akıntılardan kasıt, aslında açık kahverengidir.

²³² Bülent Tıraş, “Sarı Vajinal Akıntı”, <https://www.bulenttiras.com> (Erişim 23 Ocak 2024); Hacer İpek, “Vajinal Akıntı”, <https://hacერიpek.com> (Erişim 23 Ocak 2024); Dr. Suat Günsel Girne Üniversitesi Hastanesi, “Vajinal Akıntı”, <https://hospital.kyrenia.edu.tr> (Erişim 23 Ocak 2024); İsmet Yıldırım, “Adet Öncesi Sarı Akıntı”, <https://www.drismetyildirim.com> (Erişim 23 Ocak 2024).

²³³ Temizlik günlerinde açık sarı ve bulanık renkte akıntılar gören kadınların bu tür akıntılarla âdeti başlatmayacağı ve bitireceği görüşüne yer verilen güncel bir ilmihâl kitabı için bk. Karamustafaoğlu, *Hanımlara Mahsus Fıkhi Hükümler*, 15.

Âdet dönemi dışında görülen sarı ve bulanık renkteki akıntıların, âdet ya da istihâze değil tuhur olacağı belirtilen güncel kaynaklar da vardır. Bu hükmün gerekçesi olarak, söz konusu lekelerin, sebileynden gelmediği için necis de olmadığı ve istihâzeden çok daha yaygın bir durum olması sebebiyle umûmü’l-belvâ olduğu söylenmiştir. Dolayısıyla bu tür akıntılar abdesti de bozmaz. Bk. Esmâ bint. ‘Abdurrahmân er-Reşîd, *el-Ahkâmü’l-fikhiyye li-emrâzi’n-nisâ ve’l-vilâde* (Riyad: Dâru Küñzü İşbilyye, 1434/2013), 213.

İKİNCİ BÖLÜM

ÂDET DÖNGÜSÜNDE ASGARİ VE AZAMİ SÜRELER

Klasik ve günümüz fıkıh kitaplarında âdet kanamasının mahiyetine yönelik ayrıntılı tarifler olsa da nihayetinde bir kanamanın âdet olup olmadığı, âdet ve temizlik dönemi için belirlenen alt ve üst süre sınırlarıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple âdet ve temizlik döneminin en kısa ve en uzun süresiyle ilgili gerek rivayetlerden gerekse tecrübi bilgilerden yola çıkılarak önemli bir fıkhi birikim elde edilmiştir. Söz konusu birikim, bu ana başlık altında aktarılmaya çalışılacak ve günümüz tıbbi ve sosyal verileri ışığında değerlendirilecektir.

1. Âdetin En Kısa Süresi

Âdetin en kısa süresi Hanefî mezhebinde yaygın olan görüşe göre üç gün üç gecedir. Miktarların akılla bilinemeyeceğini belirten Hanefîler,²³⁴ Hz. Peygamber'den (s.a.s.) ve sahabeden nakledilen, âdetin en kısa süresinin üç gün, en uzun süresinin ise on gün olduğuna dair rivayetleri delil getirirler²³⁵ ve bu niteliklerdeki bir kanamayı sahih (âdet kanı olmaya elverişli) olarak isimlendirirler.²³⁶ Nadire göre hüküm verilmeyeceği prensibinden hareketle, bazı Hanefî eserlerde âdetin maruf (bilinen) ve nadir olarak ikiye ayrıldığı, üç ila on gün arasında kalmayan âdetlerin nadir olduğu ve nadirlerin de âdet hükmünde olmayacağı belirtilmiştir.²³⁷

Hanefîlerin, fetvaya esas aldığı aynı anlamdaki rivayetlerin sıhhati tenkit edilmiş; hatta bu konudaki bütün rivayetlerin delil niteliği taşımadığına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu rivayetlerin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) aidiyetlerinde şüphe ifadeleri (لا يثبت)²³⁸ bulunmaktadır. Ayrıca bu hükmü içeren rivayetlerin bütün tarikleri, ravilerin meçhul/münker/zayıf olması, kizb/vehimle itham edilmesi,

²³⁴ Hanefîlerin, dinin takdir ettiği miktarlar hakkındaki görüşleri için bk. Abdullah Kahraman, *İslâm Hukukunda Değişim ve İbadetler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 127, 224-226.

²³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/136; Ebû'l-Hüseyn Zeyd b. 'Alî b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Ebî Tâlib Zeyd b. 'Alî, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-Hayât, ts.), 77; Dârimî, "Hayız", 88, 89; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târik b. 'İvâdullah b. Muhammed - 'Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1415H), 1/190 (No. 599); Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/389-391, 405, 406; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. 'Abdullâh et-Turkî (b.y.: Merkezü Hecer, 1432/2011), 2/433-441.

²³⁶ Birgivi, "Zühru'l-mütechhilin", 68.

²³⁷ Ebû'l-Hasen (Hüseyn) 'Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed el-Hanefî es-Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetvâ*, thk. Salâhuddîn en-Nâhî (Beyrut / Amman: Müessesetü'r-Risâle / Dâru'l-Furkân, 1404/1984), 133-134.

²³⁸ Mahmut Yazıcı, "Hadis Literatüründe Uydurma Rivayetlerle İlgili Kavramlar", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2021), 166.

bizzat işitmeden ya da sika ravilerden hadis rivayet etmesi, hadis uydurması, hadis bilmemesi gibi gerekçelerle illetlidir.²³⁹ Sadece bir tek rivayetin isnadında “be’s” bulunmadığını ancak onda da metinde ihtilaf olduğunu söyleyen Beyhakî (öl. 458/1066),²⁴⁰ *el-Hilâfiyyât* eserindeki incelemeler neticesinde âdetin en kısa ve uzun süresiyle ilgili tüm rivayetlerin zayıf olduğu sonucuna ulaşır.²⁴¹ Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) ise âdetin en kısa süresi üç, en uzun süresi on gün olduğuna dair rivayeti zikrettikten sonra bu konudaki hadislerin batıl²⁴² ya da mevkuf olduğunu belirtir.²⁴³ İbn Receb (öl. 795/1393) de bu rivayetlerin merfû olanları için batıl ifadesini kullanırken, mevkuf olanlarının da delil getirilemeyecek kadar zayıf/uydurma²⁴⁴ yollarla geldiğini ve hadis imamlarından biri hariç bu rivayetlerin tan edildiğini söyler.²⁴⁵ Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) de konuyla ilgili rivayetleri batıl olarak değerlendirmiş, aynı anlamdaki farklı tarikler sebebiyle hasen derecesine ulaşsa bile söz konusu rivayetler üzerine hüküm inşa edilmesinin güzel görülmediğini aktarmıştır.²⁴⁶ Güncel kaynaklarda da, din tarafından belirlenen miktarların zayıf hadislerle tespit edilemeyeceği eleştirisi devam etmektedir.²⁴⁷

Âdetin asgari süresinin üç, azami süresinin on gün olduğuna dair rivayetlerin senetleriyle ilgili ithamlara *et-Tecrîd* isimli eserinde cevap veren Kudûrî, ravilerin zayıf ya da meçhul olmasının, rivayetlerin mevkûf ve mürsel olmasının hükmü değiştirmeyeceği kanaatindedir.²⁴⁸

²³⁹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/405-407 (No. 845-847); Şâfiî, *el-Müsned*, 1/208 (No. 113); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Alî el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne l-İmâmeyn eş-Şâfiî ve Ebî Hanîfe ve Ashâbih* (Kâhire: Şeriketü’r-Ravza, 1436/2015), 1/549-554 (No. 993-1002); Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-evsat*, 1/190 (No. 599); Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeyla‘î, *Nasbu’r-râye li-ehâdisi l-hidâyeti me’a hâşiyetihî buğyeti l-elme‘î fi tahrîci z-Zeyla‘î*, thk. Muhammed ‘Avvâme (Beyrut /Cidde: Müessesetü’r-Reyyân / Dâru’l-Kıble li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, 1418/1997), 1/191-192; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *el-Câmi‘u’s-sağîr ve ziyâdetuhû* (b.y.: y.y., ts.), (No. 3002); ‘Ubeydullâh b. ‘Abdülkerîm el-Mahzûmî Ebû Zûr’a er-Râzî, *ed-Du‘afâ ve ecvibetü Ebî Zûr’a ‘alâ su‘âlâti l-Berze‘î*, thk. Muhammed b. Ömer el-Ezherî (Kâhire: el-Fârûku’l-Hadîse, 2009), 240, 261; Ebû’l-Ferec ‘Abdullâh b. ‘Alî İbnü’l-Cevzî, *el-‘İlelû l-mütenâhiye fi l-ehâdisi l-vâhiye*, thk. İrşâdü’l-Hakkî’l-Eserî (Faysalâbâd: İdâretü’l-‘Ulûmî’l-Esriye, 1401/1981), 1/383-385; İbn Battâl, *Şerhu sahihi l-Buhârî*, 1/430.

²⁴⁰ Beyhakî, *el-Hilâfiyyât*, 1/554 (No. 1002).

²⁴¹ Beyhakî, *es-Sünenü l-kübrâ*, 2/441.

²⁴² Hanbelî hadis usûlünde “batıl” kavramı, Hz. Peygamber’e ait olmayan rivayetler için kullanılmaktadır. Bk. Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye İbn Kayyim, *el-Menâru’l-münîfi’s-sahîh ve’d-da‘îf*, thk. ‘Abdülfeţâh Ebû Ğudde (Halep: Mektebetü’l-Matbû‘âtî’l-İslâmiyye, 1390/1970), 59; Yazıcı, “Hadis Literatüründe Uydurma Rivayetlerle İlgili Kavramlar”, 153-154.

²⁴³ Hâlid er-Rabât-Seyyid ‘İzzet ‘İyd, *el-Câmi‘ li-‘ulûmî l-İmâm Ahmed-‘İlelû l-hadis* (b.y.: Dâru’l-Felâh, 1430/2009), 156.

²⁴⁴ Hadis usûlünde “vâhin” kavramı için bk. Yazıcı, “Hadis Literatüründe Uydurma Rivayetlerle İlgili Kavramlar”, 171.

²⁴⁵ Ebû’l-Ferec Zeynüddîn ‘Abdurrahmân b. Ahmed b. ‘Abdurrahmân el-Bağdâdî ed-Dımaşkî İbn Receb, *Fethu’l-bârî Şerhu sahihi l-Buhârî*, thk. Ebû Mu‘âz Târık b. ‘Avdullah (ed-Demmâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1421/2000), 1/517.

²⁴⁶ Ebû’l-Hasen Nûruddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî ‘Alî el-Kârî, *el-Esrâru’l-merfû’a fi l-ahbârî l-mevdû’a el-ma‘rûf bi l-Mevdû‘âtî l-kübrâ*, thk. Muhammed Sabbâğ (Beyrut: Dâru’l-Emâne / Müessesetü’r-Risâle, 1391/1971), 481.

²⁴⁷ Fâtıma bint. Sâlih Hâmid, *el-A‘zâru’l-hâssa bi’n-nisâ ve ahkâmuhâ fi l-‘ibâdât (dirâsetün fıkhiyyetün mukârane)* (Ürdün: Dâru’n-Nefâis, 1435/2014), 38.

²⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, 359-361.

Hanefîler, âdet dönemine alt ve üst sınır belirlerken dilbilgisi kuralları ve kıyas yönteminden de faydalanarak yaptıkları çıkarımlarla tercihlerini desteklemeye çalışmışlardır. Mesela, istihâze (özür) sahibi kadınların, âdet dönemlerini nasıl tespit edeceklerine dair aşağıdaki rivayette, “eyyâm (günler)” kelimesinin çoğul olması ve Arapça’da çoğul bir kelimenin en az üç sayısını belirtmek üzere kullanılması, âdetin en kısa süresinin üç gün olduğuyula ilgili görüşlerini desteklemek için Hanefîlerin sunduğu bir delildir:²⁴⁹

المستحاضة تَدْعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَفْرَائِهَا

“ Müstehâza (mutat âdet günleri geçmesine rağmen kanaması devam ettiği için özür sahibi olan kadın), sadece önceki âdet **günleri** sayısınca namaz kılmaz.”²⁵⁰

Ayrıca âdetin en kısa ve uzun süresi ile seferîlik süreleri arasında bir kıyas yapan Hanefîler, ibadetlerde bazı ruhsatlar barındıran seferîlik hükümlerinin, üç günlük yola gidildiğinde geçerli olacağından hareketle âdetin en kısa süresinin de üç gün olacağını belirtmişlerdir.²⁵¹ Dolayısıyla Hanefîlerin bu hükme varırken, sadece rivayete/nakle değil kıyasa da başvurduğu anlaşılmaktadır.²⁵²

Bazı Hanefî kaynaklarda âdetin en kısa süresi için belirtilen üç gün, geceleriyle birlikte yetmiş iki saat olarak tarif edilmiştir. Bu görüşün delili, ilgili rivayette geçen “günler” kelimesinin çoğul kullanımının geceyi de içine almasıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Zekerîya’nın, bir alamet olarak işaret dışında insanlarla “üç gün (ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ)”²⁵³ konuşmamasına dair ifade, başka bir ayette “üç gece (ثَلَاثَ لَيَالٍ)”²⁵⁴ olarak geçmektedir.²⁵⁵ Hasan b. Ziyad’ın (öl. 204/819) Ebû Hanîfe’den yaptığı rivayete göre ise âdetin en kısa süresi üç gün ve iki gecedir; Ebû Yûsuf’tan gelen rivayete göre ise üç gün; iki gün ve üçüncü günün de yarıdan fazlasıdır.²⁵⁶ Ebû Yûsuf, âdet kanamasının kesintisiz devam etmemesi sebebiyle üçüncü günün yarısının tam gün yerine geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Ebû Hanîfe’den nakledilen görüşe göre üç gün; üç gündüz ve -zarureten bu gündüzlerle birlikte değerlendirilmesi gereken- iki gecedir.²⁵⁷ Buna göre Hanefî mezhebindeki bütün görüşler dikkate alındığında âdetin en

²⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/143.

²⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 114 (No. 297); Tirmizî, “Tahâret”, 94 (No. 126); İbn Mâce, “Tahâret”, 115 (No. 625); Dârimî, “Tahâret”, 84 (No. 807).

²⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/137.

²⁵² İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/210.

²⁵³ Âl-i İmran, 3/41.

²⁵⁴ Meryem, 19/10.

²⁵⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 1/201.

²⁵⁶ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 134.

²⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/136-137.

kısa süresi, en az iki gün tamamlandıktan sonra üçüncü günün yarısına kadar olan zamandır. Ayrıca Hanefî mezhebine göre âdet süresi boyunca kanın sürekli akması şartı yoktur. Bir kez kanama gelmesi hâlinde on beş gün içinde başka bir kanama daha olursa aradaki süre boyunca kan sürekli gelmiş gibi kabul edilir. Nâkıs temizlik döneminde, hükmen kesintisiz kan gelmiştir.²⁵⁸

Şâfiî mezhebinde ise âdetin en kısa süresi bir gün bir gecedir. Bundan daha kısa süren bir kanama âdet kanı olmayacağı gibi istihâze kanı da değildir. Şâfiîler bu kanı “hastalık (fesat)” kanı olarak isimlendirir.²⁵⁹ Şâfiîlere göre âyet ve hadislerde mutlak olarak bırakılan âdetin en kısa süresi, Hz. Ali’ye (öl. 40/661) dayandırılan bir rivayetle,²⁶⁰ bir gün bir gece olarak belirlenmiştir. Bu delillendirmelere ek olarak mest üzerine meshin müddetinin, beş vakit namazı kapsamı sebebiyle âdetin en kısa süresini tespit etmek için de uygun olduğunu belirten Şâfiîler, Hanefîlerin dayandığı rivayetin ise “merdûd” olduğunu söyler. Hanefîler de âdetin bir gün bir gece sürmesinin nadir bir durum olduğunu ve mesh süresiyle âdetin asgari süresinin iki farklı hüküm olduğunu; birinin hükmünün diğerine alınamayacağını belirtir.²⁶¹ Bazı Şâfiî kaynaklarda, âdetin en kısa süresinin üç gün olduğuna dair söz konusu rivayetin sahih olsa bile Hz. Peygamber’e (s.a.s.) soru soran kadına özel bir durum şeklinde anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir.²⁶² Şâfiîler, yine Hanefîlerin getirdiği bir diğer delil olan “eyyâm” kelimesinin çoğul oluşundan hareketle âdetin en kısa süresinin üç gün olarak belirlenmesine de hadiste muradın sayılar değil, mutat günler olduğunu söyleyerek itiraz eder. Hz. Peygamber’in belirtmiş olduğu, âdet kanının “bilinen siyah renkte” olma özelliğinin, bir günde de gerçekleşebileceğini ve dinin belirlemediği miktarlarda örfün esas alınması gerektiğini belirtir.²⁶³ Nitekim Bakara sûresi 222. âyette mutlak biçimde “ezâ” olarak nitelendirilen âdetin süresi belirtilmediğine göre bu konuda örfe itibar edilir. Bu itibarla İmam Şâfiî (öl. 204/820), Tihâme kabilesinde bir gün bir gece âdet gören kadınların olduğu bilgisini de örfi delil olarak aktarmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber de müstehâza durumundaki Fâtıma bint. Hubeyş’e belirli gün sayısı söylememiş, kanın niteliklerindeki değişimi esas alması gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁴

²⁵⁸ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 135.

²⁵⁹ Mâverdî, *el-Hâvi l-kebîr*, 1/389.

²⁶⁰ Ebû’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *eş-Şâfi fî Şerhi müsnedi’s-Şâfiî*, thk. Ahmed b. Süleymân - Ebî Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1426/2005), 1/305; Ebû’l-Fadl Ahmed b. ‘Alî el-‘Askalânî İbn Hacer, *et-Telhîsu l-habîr fî tahrîc ehâdisi’r-Râfi’iyyi l-Kebîr*, thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdülmevcûd - ‘Alî Muhammed Mu’avviz (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1989), 1/442.

²⁶¹ Bk. Kudûrî, *et-Tecrid*, 361; Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/387 (No. 803).

²⁶² Mâverdî, *el-Hâvi l-kebîr*, 1/433-434.

²⁶³ Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/283; Ahmed ‘Abdurrahmân ‘Alî ‘İrfân Barcâ’, *Davâbitu fenni’r-riyâda fî ahkâmî l-hayz*, 17.

²⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Tahâret” 111 (No. 286); Nesâî, “Tahâret”, 137 (No. 220).

Hanefî fukaha ise Şâfiîlerin bu delillendirmelerine itiraz etmiştir. Kudûrî (öl. 428/1037), ayette âdetin ezâ olarak nitelendirilmesinin, âdet döneminde kadınlardan uzak durma hükmüne ait illetin beyanından ibaret olduğunu belirtir. Ayrıca, Allah'ın, âdetin hükmünü zikretmesine rağmen süresini açıklamaması sebebiyle örfe itibar edilir, görüşüne de katılmaz. İmam Şâfiî'nin, örften örnek vererek âdetin asgari süresini bir gün bir gece şeklinde belirlemesini, nadir olması sebebiyle doğru bulmaz. Kaldı ki İmam Şâfiî eğer örfe göre âdetin asgari süresini belirliyorsa o zaman, sabah başlayıp akşama biten âdet süresinin anlatıldığı rivayeti dikkate alması gerekirdi. Öte yandan, âdet kanamanın “bilinen/taninan” olmasını da “bir görüşle ya da mutatla bilinen” şeklinde yorumlar.²⁶⁵ Kâsânî ise âdet kanını “siyah” olarak nitelendiren rivayeti esas alıp kanamanın rengindeki değişime önem veren Şâfiîlere, ayetteki ezanın sadece siyah kanla olmayacağını söyleyerek itiraz eder.²⁶⁶

Şâfiîler, âdet süreleriyle ilgili hesaplamalara, kanın niteliklerindeki değişimi de dâhil etmiştir. Buna göre kanın niteliklerindeki değişimin, âdetin en kısa süresini etkilediği bazı durumlar şu şekilde özetlenebilir: Kırmızı ardından siyah renkte gelen kanamalarda; eğer kırmızı renkteki kan, mezhepteki âdetin en kısa süresi; yani bir gün boyunca devam etmez, ancak ardından gelen siyah kan, tek başına âdet olabilecek süre boyunca devam ederse o zaman öncesindeki kırmızı kan âdet kanı değildir; devamında gelen siyah renkteki kan, tek başına âdet kanıdır. Âdet olabilecek süre boyunca devam eden kırmızı ya da sarı renkteki kanamanın ardından bir gün bile devam etmeyen siyah kan gelmesi hâlinde; toplam süre on beş günü geçmiyorsa hepsi âdet hükümlerine tabidir. Kırmızı kan da, onun ardından gelen siyah kan da âdetin en kısa süresi kadar devam etmez, ancak iki kanın toplam süresi bir günü geçiyorsa bu takdirde her ikisi âdet kanı olarak kabul edilir. İki siyah kanın ortasında gelen kırmızı/sarı renkteki kanların her biri ve toplamı bir günden az sürmüş ise o zaman buna istihâze denmez, hastalık kanı denir. Her biri bir günden az ama toplam süreleri bir günden fazla ise; bir görüşe göre hepsi âdetdir. Diğer görüşe göre ortada bulunan sarı renkteki kan çıkarıldığında iki siyah kanın toplam süresi bir günü geçiyorsa bunlar âdet, sarı renkteki kan ise istihâzedir. Âdet olmaya elverişli bir süre boyunca gelen siyah ve ardından kırmızı/sarı renkteki kanamadan sonra bir günden az süren siyah kanama olması hâlinde toplam süre on beş günü geçmezse; hepsi âdetdir. Böylece kendisi tek başına âdet olamayan siyah kan, tek başına âdet olmaya elverişli sürede gelen sarı renkteki kanamaya tabi olur.

Her biri bir günden az süren siyah ve ardından kırmızı/sarı kanamadan sonra, âdet olmaya elverişli bir süre boyunca devam eden siyah kanamaların toplam süresi on beş günü geçmezse bir görüşe göre hepsi âdet; diğer görüşe göre ise sadece sondaki siyah kan âdetdir. Bir günden az süren iki siyah

²⁶⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 362-364.

²⁶⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 1/39.

kanamanın ortasında âdet olmaya elverişli bir sürede gelen kırmızı/sarı renkte bir kanama olması hâlinde toplam süre on beş günü geçmezse; bir görüşe göre hepsi âdettir. Diğer görüşe göre ise iki siyah kanın toplam süresi bir güne ulaşırsa arada bulunan sarı renkteki kan istihâze olur. Bu durumda kesintili kanamalardaki telfîk uygulaması geçerlidir.²⁶⁷ Telfîk, kesintili kanamalarda kanama olan ve olmayan günlerin sayısını toplamak suretiyle âdet ve temizlik süresi hesaplama yöntemidir.

Mâlikîlere göre ise âdetin en kısa süresinde sınırlama yoktur. Dolayısıyla bir an görülen kanama dahi âdet hükümlerine tabi olabilir.²⁶⁸ Eğer âdetin en kısa süresinde bir sınır olsaydı, bu süre geçmeden namazların bırakılmaması gerekirdi.²⁶⁹

Hanbelî mezhebinde âdetin en kısa süresi bir gün bir gecedir.²⁷⁰ Ayrıca bu sürenin bir gün olduğuna dair de rivayet bulunmaktadır.²⁷¹

İshak b. Râhûye (öl. 238/853), Bekr b. Abdullah el-Mûzenî'nin (öl. 108/726) eşinin, ayrıca kendi ailesinden bilinen/tanınan bir kadının düzenli olarak iki gün âdet gördüğünü haber vermiştir. Evzâî'den (öl. 157/774) gelen bir nakilde ise âdet kanaması sabah başlayıp akşama kesilen kadınların varlığı aktarılmaktadır.²⁷² Daha az bir sürede düzenli bir şekilde devam eden âdet kanamasına hiçbir asırda rastlanmadığını belirten İbn Kudâme, bunlardan daha kısa süren kanamaların âdet olamayacağı görüşündedir.²⁷³

Tıpta ise spesifik olarak âdetin en kısa süresi üzerinde durulmamış, daha çok ortalama âdet süresi, hatta âdet döngüsünün toplam süresi üzerinde yoğunlaşmıştır. Yine de tıpta âdetin en kısa süresi, iki gün olarak literatürde yer almıştır.²⁷⁴ Ancak bu iki gün sayısını da âdetin iki günden az süremeyeceği iddiası olarak anlamamak gerekir.²⁷⁵ Kanamanın âdet olup olmadığı muayene ve tetkiklerle tespit edilebildiği için tıbbi açıdan süreler, fıkhıta olduğu gibi belirleyici bir önem taşımamaktadır. Fıkıhta ise bu tespit tamamıyla süreler üzerinden yapılmıştır.

²⁶⁷ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/392-398.

²⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/56; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/373.

²⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/389.

²⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/389.

²⁷¹ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/236.

²⁷² Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/387 (No. 803).

²⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/389-340.

²⁷⁴ Olive vd., “Üreme Fizyolojisi”, 121.

²⁷⁵ Bk. Serkan Oral, “Adet Kanaması Normalde Kaç Gün Sürer?”, <https://www.serkanoral.com> (Erişim 01 Mart 2024).

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında ise düzenli olma ve tıbbi muayenenin de desteklemesi şartlarıyla üç günden az süren kanamalar da âdet olarak kabul edilmiştir:

“Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan bir kadının âdeti nasıl belirlenir?

Hanefî mezhebine göre üç günden az ve on günden fazla devam eden kanamalar âdet değil, istihâze (özür) olarak kabul edilir (Mevsîlî, el-İhtiyâr, 1/26-27; İbn Nüceym, el-Bahr, 1/201). Şâfiî mezhebine göre ise âdetin asgari süresi bir gün, azami süresi on beş gündür (Şîrbînî, Muğni'l-muhtac, 1/278).

Kadın hastalıkları ve doğum uzmanlarının verdiği bilgiye göre; nadiren de olsa kimi kadınların düzenli olarak üç günden az veya on günden fazla kanaması olabilmektedir. Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan kadınların tıbbi muayenenin de bunu desteklemesi hâlinde üç günden az ve on beş güne kadar olan kanamalarını âdet olarak kabul etmeleri uygun olur.”²⁷⁶

Sonuç olarak; gerek fizyolojik gerekse çeşitli hastalık ve tedavilerin etkisiyle iki ya da bir gün, hatta bir günden daha kısa süren âdet dönemlerinin olduğu klasik fıkıh kitaplarında da günümüzde de bir gerçek olarak yerini almıştır.²⁷⁷ Ayrıca günümüz şartları açısından, âdet kanamasının tespitinde jinekolojik muayene ve tetkikler ya da kadının bu döneme özel vücudundaki diğer belirtilerle birlikte kendi kanaatinin esas alınması daha önemli hâle gelmiştir. Konu hakkındaki güncel başvuru kaynaklarında âdetle ilgili dinî hükümlerin, tıp uzmanlarından alınan bilgiler doğrultusunda oluşturulması düşüncesi de dile getirilmektedir.²⁷⁸ Buna göre Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde âdetin en kısa süresinin bir gün bir gece olarak kabul edilmesi, Mâlikî mezhebinde âdetin en kısa süresi için alt sınır belirlenmemesi günümüz tıbbi verilerine ve gerçeğe daha uygundur.

2. Âdetin En Uzun Süresi

Âdet ve temizlik dönemi sürelerinin tespiti ve bu sürelerin izlediği değişim, kadın sağlığı için bir veri değeri olması sebebiyle tıbbi açıdan oldukça önem arz eder. Öte yandan, kadının ibadet ve aile hayatı yönüyle de âdet ve temizlik dönemi sürelerinin dinî hayatın birçok alanını ilgilendiren yönleri bulunmaktadır. Bu sebeple âdet döngüsündeki sürelerle alt ve üst sınır belirlemek için zengin bir fıkıh literatürü meydana gelmiştir. Özellikle de boşanma süreçlerinde iddetin, üç âdet dönemiyle tamamlanacak olması, fakihleri, asgari ve azami âdet süresi belirlemeye zorlayan en önemli etkenlerden

²⁷⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Düzenli olarak üç günden az ya da on günden fazla kanaması olan bir kadının âdeti nasıl belirlenir? (Erişim 24 Ocak 2024).

²⁷⁷ Kullanılan ilaçların etkisiyle üç günden kısa süren âdetlerin, istihâze (özür) olarak kabul edilmemesi gerektiğine dair günümüz ilmihâllerinden bir görüş için bk. Süleyman Ateş, *Yeni İslâm İlmihâli* (Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul), 110.

²⁷⁸ Yunus Vehbi Yavuz, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Ocak 2024); Tehânî bint. ‘Abdullâh el-Hanînî, *Def‘u'l-hayz ve'sticlâbuhû ve'ddirâbâtuhû (dirâsetün fikiyye)* (Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyye, 1441/2020), 77.

biri gibi gözükmektedir. Çünkü konuyla ilgili görüşler, genellikle fıkıh kitaplarının “Talâk” bölümlerinde yoğunlaşmıştır. Şüphesiz âdet döngüsündeki en önemli/tartışmalı süre sınırlaması, âdetin azami süresine aittir.

Hanefîler, âdetin en uzun süresinin de en kısa süresi gibi din tarafından belirlendiği için akılla bilinemeyeceği kuralından hareketle âdetin en uzun süresini, ilgili rivayetten²⁷⁹ dolayı on gün olarak kabul etmişlerdir.²⁸⁰ Ayrıca Hanefîlerin dayandığı bir başka delil ise istihâze (özür) sahibi kadınların, âdet dönemlerini nasıl tespit edeceklerine dair rivayette, “eyyâm (günler)” kelimesinin çoğul olması,²⁸¹ Arapça’da çoğul bir kelimenin, en az üç en çok on sayısını ifade etmesidir. Bu görüşle ilgili muhtemel itirazları cevaplayan Cessâs (öl. 370/981), oruçla ilgili ayetlerde²⁸² geçen “eyyâm” kelimesinin, ayın tamamını ifade etmek üzere kullanıldığı itirazına şöyle karşılık verir: Söz konusu ayetlerde “eyyâm” kelimesi, belirli bir sayı belirtmek için gelmemiş ve genel anlamda vakti ifade etmek üzere mecazen kullanılmıştır. Hadiste kullanılan “eyyâm” kelimesi ise hakikat anlamında olup âdet süresini belirtmektedir. Cessâs’ın cevapladığı diğer bir muhtemel itiraz da hadisteki أَيَّامُ أَقْرَأُهَا مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ibaresindeki “akra” kelimesinin “eyyâm” kelimesi gibi çoğul olmasından hareketle ayda birer gün süren üç âdet olabileceği iddiasıdır. Cessâs’a göre bir ayda üç âdet olmayacağı malumdur. Hadisteki “akra” kelimesi, “eyyâm” kelimesindeki sayıyla sınırlıdır. Dolayısıyla ayda bir âdet kastedilmiştir.²⁸³

Buna göre on günden uzun süren kanamalar, “sahih” (âdet kanı olabilecek geçerliliğe sahip) olma özelliğini kaybeder.²⁸⁴ İbn Âbidîn, on günün tespitinde saat hesabı yapılacağını, dolayısıyla âdetin en uzun süresinin iki yüz kırk saat olduğunu söyler.²⁸⁵ Bununla birlikte bazı fetva kitaplarında, zor olduğu için saati saatine hesaplamanın gerekli olmadığı belirtilmiştir. Mesela, on birinci gün âdetinin bittiğini söyleyen bir kadının âdeti on gün, onuncu günde âdetinin bittiğini söyleyen bir kadının âdeti de dokuz

²⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/136; Zeyd b. ‘Alî, *el-Müsneid*, 77; Dârimî, “Hayız”, 88, 89; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-evsat*, 1/190 (No. 599); Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/389-391, 405, 406; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/433-441.

²⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/137.

²⁸¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 114 (No. 297); Tirmizî, “Tahâret”, 94 (No. 126); İbn Mâce, “Tahâret”, 115 (No. 625); Dârimî, “Tahâret”, 84 (No. 807). Bk. “Âdetin En Kısa Süresi” bölümü.

²⁸² el-Bakara, 2/183-184.

²⁸³ Bu muhtemel itirazları cevaplandırdıktan sonra Cessâs, miktarların Allah hakkı olduğunu, onları bilmenin tevkîften başka yolu bulunmadığını, namazların rekâtları ve hadler gibi içtihadı konu olmadıklarını, Hanefî fakihlerin konuyla ilgili meselelerde bu esası dikkate aldıklarını belirtir. Bk. Ebû Bekr Muhammed b. ‘Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu muhtasari’t-Tahâvî*, thk. ‘İsmetullah ‘İnâyetullah Muhammed vd. (b.y.: Dâru’l-Beşâir, 1431/2010), 481-483. Ayrıca bk. Kudûrî, *et-Tecrid*, 358-359.

²⁸⁴ Birgivi, “Zühru’l-müteehhilîn”, 68.

²⁸⁵ Günümüzdeki çoğu ilmihâlde de bu bilgi aktarılmıştır. Bk. Ümmühan Hambeyoğlu, *Büyük Kadın İlmihali* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2001), 80; İkrâm Arslan, *Pratik Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Nesil Matbaacılık, ts.), 122; Bilgin, *Hanımlara - Özel Gün- Defteri*, 33; Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti, *Hanımlara Mahsus İlmihal*, 72.

gün olarak hükme varılabilir. Âdetin ve temizliğin en kısa süresinde ise böyle yapılmaz; burada sürenin tam olarak dolması esas alınır.²⁸⁶ Zayıf bir görüşe göre de Ebû Hanîfe'nin âdetin en uzun süresine dair ilk görüşü on beş gündür.²⁸⁷

Hanefîlerin, âdetin en kısa süresiyle ilgili dayandığı rivayet, âdetin en uzun süresini de içerdüğinden önceki bölümde söz konusu rivayete dair yer verilen tenkitlerin, âdetin en uzun süresiyle ilgili de geçerliliğini koruduğunu söylemek gerekir.²⁸⁸ Nitekim âdetin en kısa ve uzun süresine dair rivayetlerin zayıf olduğu iddiası bazı Hanefî kaynaklarda da kabul görmüş, ancak söz konusu rivayetlerin sayıca çok olması nedeniyle “hasen” düzeyine yükseleceği yorumu yapılmıştır.²⁸⁹

Şâfiî mezhebinde ise âdetin en uzun süresi on beş gündür. Bu süreyle ilgili Şâfiîlerin delili, kadınların ömürlerinin yarısında (شَطْرُ عُمرِهَا / دَهْرِهَا) oruç tutmayıp namaz kılmadıkları belirtilen rivayettir.²⁹⁰ Ömrün yarısı ifadesi, küçük ölçekte ayın yarısı olarak düşünülmüş ve oruç tutulmayıp namaz kılınmayan âdet süresinin ayın yarısı olan on beş güne kadar uzayabileceği kabul edilmiştir.²⁹¹ Hanefîlere göre ise rivayetteki ömrün yarısı ifadesi, gerçek anlamında kullanılmamıştır. Bu sebeple ifadenin, “ömrün yarıya yakını” olarak anlaşılması daha doğrudur. Nitekim bülüğdan önce,²⁹² gebelik ve menopoz dönemlerinde âdet görülmediği hesaba katılırsa kadınların ömrünün yarısında değil, yarıya yakınında namaz kılmayıp oruç tutmadıkları söylenebilir. Bu teville Hanefîler, âdetin en uzun süresinin

²⁸⁶ İbn Âbidîn, “Menhelü'l-vâridîn”, 136; Âlim b. 'Alâ, *el-Fetâva't-tatarhâniyye*, 1/516; Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî, *Câmi'ur-rumûz Şerhu muhtasari'l-vikâye el-müsemma bi'n-Nükâye*, thk. Kebiruddîn Ahmed (Kalkûta: Mazharü'l-'Acâyib, 1279/1858), 46.

²⁸⁷ Ebü'l-lâs Hasen b. 'Ammâr b. 'Alî el-Vefâi el-Mısırî eş-Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh Şerhu nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, thk. Beşşâr Bekrî 'Arabî (Dimaşk: y.y., ts.), 137.

²⁸⁸ Bk. “Âdetin En Kısa Süresi” bölümü. Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/283.

²⁸⁹ Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, 137.

²⁹⁰ Şemsüddîn Ebü 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Tenkîhu't-tahkîk*, thk. Mustafa Ebu'l-Gayt 'Abdülhayy Âcîb (Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1421/2000), 90; 'İmâddüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tuhfetü't-tâlib bi-ma'rifeti ehâdisi muhtasari İbni'l-Hâcib*, thk. 'Abdülganî b. Humeyd b. Mahmûd el-Kübeysî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996), 308; İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr*, 1/350; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ*, thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Riyad: 'İmâdetü's-Suûni'l-Mektebât, ts.), 97.

²⁹¹ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/435.

²⁹² Hz. Peygamber'in, kadınların ömürlerinin yarısında namaz kılmadığını söylemesi, kadınla erkek arasındaki farka işaret etmesi sebebiyledir. Bülüğdan önce kız ve erkek çocuğun mükellefiyet durumu aynıdır. Dolayısıyla bülüğdan önceki dönemin hesaplamaya dahil edilmemesi gerektiğine dair muhtemel bir itiraza cevap veren Kudûrî, namaz kılınmayan sürenin hepsinde değil bir kısmında kadınla erkeğin farkı beyan edilmiştir, der. Öte yandan, bülüğdan önce namaz kılmadığı için kadınların zemmedilmemesi gerektiğine dair itiraza ise kadınların âdet döneminde namaz kılmadığı için zemmedilmediği cevabını verir. Eğer öyle olsaydı âdet süresi on beş gün olan kadınların zemmedilmiş olması gerekirdi ki nadir görülen bu durum için bütün kadınların buna muhatap olması mümkün değildir. Bk. Kudûrî, *et-Tecrid*, 366-367.

on gün olarak takdir edilmesini rivayetteki “ömrün yarısı” ifadesine aykırı bulmazlar.²⁹³ Öte yandan Cessâs, ilgili rivayette “نِصْف / yarı” kelimesinin kullanılmadığını, “شَطْر / yön, cihet, grup” kelimesinin kullanıldığını dolayısıyla bu kelimedenden ömrün yarısının anlaşılamayacağını söyleyerek²⁹⁴ قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ ayetini delil getirerek itiraz eder. Nitekim ayet-i kerimde²⁹⁵ شَطْر kelimesi “taraf, yön, cihet” anlamında kullanılmıştır.²⁹⁶ Ayrıca Şâfiî mezhebinde âdetin süresiyle birlikte âdet kanının niteliklerindeki değişim de dikkate alındığından, toplam kanama süresinin on beş günü geçip geçmemesi, kanın niteliklerindeki değişimle birlikte değerlendirilmiştir.²⁹⁷

Mâlikî mezhebinde de yukarıda belirtilen rivayet kabul görmüş ve aynı şekilde anlaşılmıştır.²⁹⁸ Buna göre Mâlikî mezhebinde âdetin en uzun süresi on beş gündür. Ancak bazı Mâlikî kaynaklarda, her ayın yarısı boyunca âdet gören kadınlar müstesna, ilgili rivayeti Şâfiîlerin anladığı gibi anlamının mümkün olmadığı da söylenmiştir.²⁹⁹ Mâlikî mezhebinde âdetin en uzun süresi on beş gün olmasına rağmen, eğer bu süre dolmadan mübtedienin gördüğü kanamanın, vasıfları değiştiği, şiddeti azaldığı için, istihâze (özür) kanaması olduğu kesin olarak anlaşılırsa on beş gün boyunca kanama olsa da bu kanamanın tamamı âdet hükümlerine tabi değildir. İstihâze kanı olduğu anlaşıldığı andan itibaren âdet dönemi bitmiş demektir. Mutadenin âdeti ise kendisi için belirli gün sayısını aşarsa bu takdirde ya âdetin en uzun süresi olan on beş günün tamamlanması beklenir, ya mutat olan âdet süresine üç gün daha (en fazla üç gün olmak üzere on beş güne kalan gün sayısı kadar) eklenir (الاستظهار)³⁰⁰ ya da âdet kanı ile istihâze kanı birbirinden ayırt edilmeye çalışılır. Âdetin en uzun süresi olan on beş günden sonra da bir iki gün beklenebileceği görüşü ise mezhepte kabul görmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), kadınların ömürlerinin yarısında namaz kılmadığını söylerken sözün akışında zemmin mübalağası vardır. O hâlde on beş gün azami sınır olmalıdır.³⁰¹ Bununla birlikte Mâlikî mezhebinde on beş günlük âdetten sonra da üç gün beklemeyi kabul eden görüşe göre bu durumda âdetin en uzun süresi on sekiz

²⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/137.

²⁹⁴ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 366.

²⁹⁵ “...Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir...” (el-Bakara, 2/144)

²⁹⁶ Cessâs, *Şerhu muhtasar*, 484-485.

²⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için “Düzensiz/Sürekli Kanamalar” bölümüne bakılabilir.

²⁹⁸ Muhammed b. ‘Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî Ebû Bekr İbnü’l-‘Arabî, *el-Mesâlik fi Şerhi muvattai Mâlik* (b.y.: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1428/2007), 2/279.

²⁹⁹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/383.

³⁰⁰ Mevvâk, *et-Tâc ve’l-iklîl*, 1/542. İmam Mâlik, âdete azami süre belirlemektense *istizhâr* görüşünü tercih etmesinin sebebini şu temel gerekçelerle açıklar: Bütün kadınların durumu aynı değildir. Namaz kılınmayan sürenin uzatılmaması daha ihtiyatlıdır. Bu konuda âlimin içtihat alanı geniştir; içtihat da alan uzmanı tarafından verilen cevaplar etrafında oluşur. Bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, 1/154.

³⁰¹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/386.

gün olur.³⁰² İmam Mâlik’e (öl. 179/795) ait olan, mutat âdet süresine üç gün daha eklenmesi görüşü mezhep içerisinde meşhur olmasına rağmen zayıf bir rivayete³⁰³ dayandığı için yadırganmıştır.³⁰⁴ Ayrıca Şâfiî mezhebinde de İmam Mâlik’in bu görüşüne itiraz vardır. Mutat süreden sonra üç gün daha beklenmesinin, “*Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın...*”³⁰⁵ âyetine aykırı olduğunu belirten Şâfiîler, ilgili rivayetteki üç gün daha beklenmesi ifadesinin, mutadının üç mü yoksa dört gün mü olduğunda şüphe eden müstehâza kadın için söylendiğine dair bir tevilde bulunurlar.³⁰⁶ Mâlikî mezhebinde, âdet kanamasının uzaması hâlinde bir, iki ve üç gün beklenmesine dair rivayetler³⁰⁷ doğrultusunda farklı görüşler olmakla birlikte İmam Mâlik’in üç gün bekleme görüşü meşhur olmuştur. Üç gün beklemenin bir diğer delili de; alıcıyı aldatmak amacıyla satışa çıkarılmadan önce bir müddet sütü sağılmamış hayvanı (musarrât)³⁰⁸ satın alan kimseye verilen üç günlük muhayyerlik hakkıdır. Ayrıca çeşitli gıdaların ve psikolojik hâllerin âdetin süresini etkilemesinden dolayı da âdeti uzayan kadınların üç gün beklemesi gerekir.³⁰⁹ Mutat âdet süresinden sonra da devam eden kanamalarda birkaç gün daha beklenmesi, gerçekten günümüzde de kadınların uyguladıkları ve doktorlar tarafından tavsiye edilen bir yöntemdir. Ancak bunun üç günle kayıtlanması elbette delillendirme sorunu sebebiyle tartışılabilir.

Hanbelî mezhebinde de âdetin en uzun süresi, on beş ve on yedi gün³¹⁰ olarak belirtilmiştir. İbn Kudâme âdet süreleriyle ilgili dinde ya da dilde bir sınır çizilmediğini, dolayısıyla bu konuda örfe itibar edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu minvalde, bir gün âdet gören kadınlar olduğu gibi istikrarlı bir şekilde on beş gün âdet gören kadınlar olduğu bilgisi de aktarılmaktadır. Âdet süreleri konusunda kadınların sözlerine başvurulması gerektiğini belirten İbn Kudâme, görüşünü desteklemek için

³⁰² Karâfi, *ez-Zahîre*, 1/374.

³⁰³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/454 (No. 1587); Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdullâh b. Muhammed b. ‘Abdülber en-Nemerî İbn ‘Abdülber, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafâ b. Ahmed el-‘Alevî - Muhammed ‘Abdülkebîr el-Bekrî (Mağrib: Vezâratü ‘Umûmî'l-Evkâf ve’s-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1387/1967), 16/82; Ebû Bekr İbnü'l-‘Arabî, *el-Mesâlik*, 2/256.

³⁰⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/57.

³⁰⁵ el-Bakara, 2/238.

³⁰⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/398-399.

³⁰⁷ İbn ‘Abdülber, *et-Temhîd*, 16/82, 108, 110.

³⁰⁸ Şükrü Özen, “Musarrât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Ocak 2024).

³⁰⁹ Karâfi, *ez-Zahîre*, 1/383.

³¹⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/238. Hamdi Döndüren’in ilmihâlinde Şâfiî ve Hanbelîlere göre âdetin en uzun süresinin altı veya yedi olarak belirtilmesi, ortalama süre ile karıştırılmış gözükmektedir. Bk. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk, 2005), 100.

“...Allah'ın, rahimlerinde yarattığını gizlemeleri helal olmaz...”³¹¹ âyeti ile “Şahitliği gizlemeyin.”³¹² âyetini delil getirme ihtiyacı hissetmiştir.³¹³ Nitekim ona göre bu iki âyet, kadınların sözlerinin dikkate alınacağına işaret etmektedir.

Âdetin en uzun süresinin on beş gün olduğuna dair çıkarımda bulunulan rivayette yer alan “ömürlerinin yarısı” ifadesinin dört mezhebin kitaplarında kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Hanefiler, rivayeti tevil ederek âdetin en uzun süresinin on gün olduğu görüşündedir. Bununla birlikte söz konusu rivayet, fıkıh kitaplarında “ömürlerinin yarısı” ibaresiyle yer alırken, hadis eserlerindeki tenkitlerden, bu ibarenin aslında rivayette bulunmadığı anlaşılmaktadır.³¹⁴ Yine de fukahanın eserlerinde yer verdiği şekliyle kabul edilmesi hâlinde her şeyden önce belirtilmesi gereken husus, rivayetin, âdet ve temizlik sürelerini beyan etmek üzere söylenmiş olmaması ve net bir sayı içermemesidir. Sürelerin tespitiyle ilgili mezhepler arasındaki farklar da bunu göstermektedir. Kaldı ki kadınların dininin/dini yaşantılarının noksan olduğu; din noksanlığının da âdet dönemlerinde namaz kılıp oruç tutmamalarından kaynakladığına dair bilgiler içeren rivayet, senet açısından şaz nitelikli olup metin açısından da izaha muhtaçtır.³¹⁵ Ancak söz konusu rivayet, fukahanın

³¹¹ el-Bakara, 2/228.

³¹² el-Bakara, 2/283.

³¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/389.

³¹⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, thk. Hüseyin İsmâîl el-Cemel (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 1/227; Muhammed b. Ahmed b. 'Abdülhâdî ed-Dimeşki İbn 'Abdülhâdî, *Tenkîhu't-tahkîk fî ehâdîsi't-ta'lik*, thk. Sâmi b. Muhammed b. Câdüllah - 'Abdülazîz b. Nâsir el-Habbânî (Riyad: Dâru'n-Neşr: Edvâü's-Selef, 1428/2007), 1/413; Zeyla'î, *Nasbu'r-râye*, 3/193; İbn Kesîr, *Tuhfetü't-tâlib bi-ma'rifeti ehâdîsi muhtasari İbni'l-Hâcib*, 310; Ebû 'Abdullâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. 'Abdullâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *et-Tezkire fî'l-ehâdîsi'l-müştehra = el-Mensûra fî'l-ehâdîsi'l-meşhûra*, thk. Mustafâ 'Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 70; İbn Hacer, *et-Telhisu'l-habîr*, 1/423; Süyûtî, *ed-Düreru'l-müntesira*, 97; Ebû 'Abdullâh (Ebû'l-Ferec İbnü'd-Deybâ' Ebû Muhammed) Vecihüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî eş-Şeybânî eş-Şâfiî ez-Zebîdî el-'Abderî, *Temyîzü't-tayyib mine'l-habîs mimma yedûru 'alâ elsineti'n-nâs mine'l-hadîs*, thk. Cemîl 'Abdullâh 'Uveyda (b.y.: y.y., 1430/2009), 41; Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. 'Alî el-Fettenî, *Tezkiratü'l-mevdû'ât* (Beyrut: Dâru l-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1399H), 33; 'Alî el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a*, 3/165; Ebû'l-Hasen Nûreddîn 'Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî 'Alî el-Kârî, *el-Masnû' fî ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevdû'*, thk. 'Abdülfeţh Ebû Ğudde (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1398/1978), 85; Ebû 'Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ el-'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, thk. 'Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî (b.y.: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1420/2000), 1/365; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmû'a fî'l-ehâdîsi'l-mevdû'a*, thk. 'Abdurrahmân Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî (b.y.: y.y., ts.), 10; İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, 1/517-518; Ebû'l-Mehâsin Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. İbrâhîm et-Trablusî el-Kavukcî, *el-Lü'lü'l-mercû' fî mâ lâ asle lehü ev bi-aslihi mevdû'*, thk. Fevâz Ahmed Zemerlî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1415/1994), 67.

³¹⁵ Bu hususta yapılan çalışmalar için bk. Kamil Çakın, “Kadınlar ile İlgili Bir Hadis ve Değerlendirmesi”, *Dini Araştırmalar* 1/1 (Mayıs 1998), 5-30; Tuğba Kocaman, *Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkîdi ve Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017). Mehmet Keskin ise söz konusu rivayetin “aslının olmadığına dair” klasik kaynaklardan bilgi aktardıktan sonra şu yorumda bulunmuştur: “Gerçek şu ki: Bu mutlak olarak bir hadis vasfını taşımamaktadır. Kadınları âdetli iken namaz kılmaktan bizzat kanun koyucunun kendisi alıkoymuştur. Bu hususta hiçbir günahları olmamasına rağmen onları bu zâlim vasıfla nitelemeye sebep nedir?” Bk. Mehmet Keskin, *Dört Mezhebe Göre İslâm İlmihali* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012), 139.

kabul ettiği “ömürlerinin yarısı” ibaresiyle de olsa âdetin en uzun ve temizliğin en kısa süresinin on beş gün olduğuna delil getirilemeyecek kadar konudan bağımsız ve tartışmalıdır. Âdet ve temizlik döneminin asgari ve azami süresini belirleyen sahih hatta zayıf dahi rivayetin olmaması, fukahayı bu tür dolaylı delil arayışlarına yönlendirmiş gözükmektedir. Hanefî mezhebindeki ilgili hükümler ise zayıf da olsa bir rivayete dayanmaktadır. Ancak muhtemelen rivayetin zayıflığından dolayı Hanefîler de dolaylı deliller ve kıyas yöntemiyle görüşlerini güçlendirmek istemişlerdir.

Bunların dışında klasik kaynaklarda âdetin en uzun süresiyle ilgili, yedi, on üç, on beş, on yedi gibi sayılar da zikredilmiştir. Hatta âdet süresi için üst sınır belirlemeyenler de vardır.³¹⁶ İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ise gerek âdete gerekse temizlik dönemine alt ya da üst sınır belirlemekten yana değildir. Çünkü ona göre bu konuda din tarafından bir belirleme yoktur.³¹⁷

Klasik fıkıh literatürünün oluştuğu ve geliştiği yıllarda âdet kanamasını tespit edebilmenin yegâne ölçütünün süreler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim her mezhep için farklı olsa da belirli sayıdaki güne kadar görülen kanamalar, âdet döneminden kabul edilmiş ancak âdetin en uzun süresinden sonra da devam eden kanamalarda ise mutad olan süreler dikkate alınmıştır. Çünkü bu yöntemle âdetin en uzun süresinden sonra da devam eden kanamaların, bir hastalıktan kaynaklandığı anlaşılmış olur. Âdet döngüsünün dışındaki başka bir sebepten kaynaklandığı anlaşılan kanamalarda mutadın esas alınması gerektiğine dair çok sayıda hadis-i şerif bulunmaktadır.³¹⁸ Ancak söz konusu hadislerde, belirli bir süreyi geçtiği için kanamanın istihâze (özür) kanaması hükümlerine tabi olduğuna dair bir vurgu yoktur. Bilakis, kanaması hiç kesilmeden (yıllarca) devam eden kadınların durumlarını Hz. Peygamber’e sorması üzerine, mutad sürenin, âdet dönemi olarak kabul edileceği hükmü verilmiştir.

Aslında âdet süresine üst sınır belirleme yöntemi, kanamanın türünü tanıyabilme açısından önemli bir kriter olsa da mutad süreden daha uzun süre devam eden kanamanın, mezhepteki âdetin en uzun süresini geçmediği takdirde âdet olarak kabul edilmesi, çoğu zaman isabetli olmayabilir. Hanefî mezhebi için örnek verilecek olursa; mutadı üç gün süren bir kadının âdet kanamasının on gün boyunca devam etmesiyle, mutadı sekiz gün süren bir kadının âdet kanamasının on gün boyunca devam etmesi aynı hükme tabidir. Diğer mezheplerde ise makas aralığı daha da açılmakta ve mutadı bir gün süren

³¹⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/434-435; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/388-389.

³¹⁷ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. 'Abdülhalîm b. Mecdiddîn 'Abdüsselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım (Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd, 1416/1995), 19/237.

³¹⁸ İlgili hadislere, “Düzensiz/Sürekli Kanamalar” başlığı altında yer verilecek olup burada sadece kaynaklara temas etmekle yetinilecektir. Bk. Buhârî, “Hayız”, 8 (No. 306); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi-nakli'l-'adl 'ani'l-'adl ilâ Rasûlillâh* (Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014), “Tahâret”, 685, 686; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 114; Tirmizî, “Tahâret”, 94 (No. 126); İbn Mâce, “Tahâret”, 115 (No. 620); Dârimî, “Tahâret”, 84 (No. 799); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/1097 (No. 26499).

kadının âdet kanamasının on beş gün sürmesiyle mutadı on dört gün süren bir kadının âdet kanamasının on beş gün sürmesi aynı hükümlere tabi tutulmaktadır. Tıbbi olarak ise mutat âdet süresinden sonra kanamanın devam ettiği süre arttıkça bu kanamanın âdet dönemiyle alakalı olma ihtimali azalır.³¹⁹ Bunu bildiği için kadınlar da mutat sürelerinden sonra birkaç gün daha bekler ancak kanamanın devam etmesi ya da sonraki ay da mutat süreyi aşması hâlinde doktora gitme ihtiyacı hisseder. Bu artık uzmanların yönlendirmesiyle kadınların bir tecrübesi hâline gelmiştir.

Kaldı ki mutat süreden sonra devam eden kanamanın, mezhepteki âdetin en uzun süresini geçip geçmeyeceği vakit dolmadan da bilinemeyecektir. Bu hükmü belirsiz süre zarfında neye göre amel edileceği hususu ihtilafıdır. Mutat süreden sonra devam eden kanamanın hem âdete hem de istihâze ihtimali vardır. Bazı Hanefî fakihlere göre bu durumda mutat süresi tamamlanan kadın gusledip âdet dönemi bitmiş gibi hareket eder. Çünkü bu kanamanın istihâze sayılması için on günü geçme koşulu vardır ki bu olasılığı baştan dikkate almak yersizdir. Ancak diğer bazı Hanefî fakihlere göre ise mutat süreden sonra devam eden kanamanın âdet kanaması olma ihtimali yüksek olduğundan kadının âdet hükümleriyle amel etmeyi sürdürmesi daha uygundur. Çünkü bu kanamanın, âdet olduğu bilgisi kesin, ancak on günü geçeceği ihtimali ise zayıftır. Eğer mutat süreden sonra devam eden kanama on günü geçerse bu takdirde mutadın üzerindeki süre boyunca istihâze hükümleri geçerli olacağından kılınmamış olan namazların kazası gerekir.³²⁰ Mutat süreye bitişik olmayıp on gün içerisinde tekrar başlayan kanama ise on günü geçerse böyle bir durumda kesintili kanama ve ibdal konularındaki ihtilaflar devreye girer.³²¹ Bazı Mâlikî eserlerde mutat âdet süresinden sonra kanaması devam eden kadınların, âdet sürelerinin mi değiştiği yoksa istihâze kanaması mı gördüğü bilinemeyeceğinden ibadete devam etmesinin ancak ailedeki cinsel hayatı devam ettirmemesinin ihtiyatlı olacağı yönünde görüşler vardır.³²²

Âdet kanamasının mezhepte belirlenen asgari süreden önce kesilmesi ya da asgari süreden sonra ama mutat süreden önce kesilmesi hâlinde de sadece süreler üzerinden ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. Buna göre, âdet kanamasının, üç günden önce kesilmesi hâlinde kerahate girmeyecek şekilde namaz vaktinin sonuna kadar beklenir ve abdest alıp namaz kılacak kadar süre kaldığında kanama hâlâ yoksa namaz vacip olur. Bu durumda namazı vaktin sonuna ertelemek vaciptir. Üç günden sonra ancak mutat süreden önce kesilmesi hâlinde ise gusül alıp namaz kılacak bir süreye kadar vaktin

³¹⁹ “Âdet Kanamasının Uzun Sürmesinin Nedenleri Nedir?”, haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir, *YouTube* (25 Kasım 2014).

³²⁰ ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*, 1/508. Bu ihtilafa yer verilen bir ilmihâl kitabı için bk. Asutay, *Kadınlara Özel Haller*, 20-21.

³²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/165-166.

³²² Lahmî, *et-Tabsıra*, 207.

sonu beklenir. Mesela, bir gün kanamadan sonra ikinci gün kanama kesilse kadın namaz abdesti alıp namazını kılar, üçüncü gün kanama olup dördüncü gün kanama kesilse gusül abdesti alıp namazını kılar. Çünkü âdetin asgari süresi geçtiği için âdet hükmü kesinleşmiştir. Şâfiî mezhebinde de âdetin asgari süresi olan bir gün bir gecenin dolup dolmadığı dikkate alınarak benzer şekilde hükümler bulunmaktadır.³²³

Âdet kanaması üç günden önce ya da üç günden sonra ama mutattan önce kesilse de mutat süre tamamlanıncaya kadar -gusül alınmış olsa bile- ihtiyaten cinsel münasebetten uzak durulur. Çünkü çoğunlukla âdet kanaması mutat süre içerisinde devam eder. Kanamanın devam etmesi hâlinde, Hanefî mezhebine göre, yapılan ibadet geçersiz hâle gelir. Mutat süre tamamlandıktan sonra ise guslü, namaz vaktinin sonuna ertelemek vacip değil, müstehaptır.³²⁴

Tıbbi literatürde âdet süresine alt ya da üst sınır belirlenmesinden ziyade ortalama süreler üzerinde durulduğu söylenebilir. Âdetin ortalama süresinde belirtilen en yüksek rakam 6'dır.³²⁵ Âdet kanamasının, fazla miktarda ve/veya 7 günden uzun sürmesi menoraji (aşırı menstrüel kanama) olarak kabul edilmiştir.³²⁶ Yapılan çalışmalarda kadınların menoraji şikayetiyle polikliniklere başvurma oranı %10-35 olarak belirtilmiştir. Uterusta meydana gelen anormal kanamaların sebebi, gebeliğe bağlı olabileceği gibi hormonol bozukluklar, ovülasyonun gerçekleşmemesi, pelvik patolojiler de olabilir. Ayrıca genital sistemin dışındaki başka bir bölgeden kaynaklı aşırı ve/veya uzun kanama görülebilir.³²⁷ Üreme çağının uç dönemleri olan menarştan (ilk âdet) sonraki ilk yıllar ve menopoz öncesinde düzensiz ve uzun âdet döngüleri ise doğal karşılanmaktadır.³²⁸

Suudi Arabistan'da 9320 katılımcıyla yapılan bir anket çalışmasında kadınların %93'ünün 3-8 gün, %5'inin, 9-10 gün arasında âdet gördüğü belirtilmiştir. 3'ün altı ve 10'un üzerindeki gün sayısında âdet gördüğünü belirtilen kadınların oranı ise %2'dir.³²⁹

³²³ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/288.

³²⁴ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebûbekr el-Ferğânî el-Merğînânî, *el-Hidâye fî Şerhi'l-bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Tallâl Yûsuf (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/33; İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 205-208; Âlim b. 'Alâ, *el-Fetâva't-tatarhâniyye*, 1/482.

³²⁵ Olive vd., "Üreme Fizyolojisi", 121.

³²⁶ *Menorajide Güncel Yaklaşımlar Çalıştayı* (PDF: Sağlık Ekonomisi ve Politikası Derneği-Doğasında Doğum Derneği, 2019), 1; Cansun Demir - Oya vd. Gökmen, *Menoraji Tanı ve Tedavi Kılavuzu*, ed. İsmail Mete İtil (PDF: Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği, 2012), 11.

³²⁷ *Menorajide Güncel Yaklaşımlar Çalıştayı*, 1.

³²⁸ Olive vd., "Üreme Fizyolojisi", 121.

³²⁹ Heyle bint. 'Abdurrahmân, "Ekallü'l-tuhr", 276.

Tıp literatüründe uzun âdet dönemlerinin, anemi hastalığına, sosyal ve psikolojik sorunlara, okul ve iş hayatında kayba, yaşam kalitesinde düşüşe, cinsel sorunlara sebep olabileceği belirtilmesine rağmen dinî yaşantıya etkisine değinilmemiştir.

Âdet dönemleri boyunca ibadet hayatından uzak kalmaları, kadınlara manevi bir sıkıntı verdiği gibi her âdet dönemi sonrasında ibadet hayatına tekrar alışma süreci ise onları ayrıca zorlamaktadır. Çünkü özellikle namaz ibadetinin istikrar gerektirdiği ya da hem Ramazan ayında oruç tutmamanın hem de bu oruçları kaza etmenin zor olduğu herkesçe bilinen gerçeklerdir. Bazı fıkıh kitaplarında bu hususa dikkat çekilerek kadınların âdet dönemi boyunca namaz alışkanlıklarının azalmaması için namaz vakitlerinde abdest alıp kibleye doğru oturarak tesbih ve tehlille meşgul olmalarının tavsiye edildiğine rastlanmaktadır.³³⁰ O hâlde âdet süresinin olabildiğince kısa tutulması, fizyolojik bir gerekçe olmadıkça ortalama sürelerin üzerine çıkılmaması kadınların dinî hayatı için daha tercih sebebi olabilir.³³¹ Hz. Peygamber (s.a.s.), kanaması hiç durmadan devam eden bir kadına âdet dönemi için Allah'ın takdir ettiği sürenin ortalama altı ya da yedi gün olduğunu beyan etmiş ve söz konusu hadis,³³² bütün mezhepler tarafından kabul görmüştür.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili fetvası ise şu şekildedir:

“Âdet kanaması 10 günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir?

Her kadının âdet gördüğü gün sayısı eşit değildir. Bu süre Hanefilere göre en az üç, en çok on gündür. Düzenli âdet gören bir kadının normal âdet günlerinden sonra kanaması devam ederse bu kanama on günü geçmediği takdirde tamamı hayız hükmündedir. Ancak on günü geçerse önceki normal âdeti esas alınarak devam eden kısmı istihâze (özür kanı) kabul edilir. Bu kanama ikinci ayda da on günü geçerse bu kadının âdeti on gün olarak değişmiş olur. İki âdet arasındaki temizlik dönemi en az on beş gündür (İbn Nüceym, el-Bahr, I, 120; Aliyyü'l-kârî, Fethu bâbi'l-'inâye, I, 133-134).

Mesela, ay hâli altı gün olan bir kadının daha sonraki ayda altıncı günün bitiminde kanaması devam etse, bu durum on günü aşmadıkça normal âdeti olan altı güne ilaveten kanamanın devam ettiği günler de ay hâlinde sayılır (Mevsîlî, el-İhtiyâr, I, 107). Fakat aynı kadının bu altı günün bitiminde kanaması devam eder ve bu süre on günü geçer de mesela on iki güne ulaşırsa, bu kadının ay hâli altı gün olarak kabul edilir. Altı günü on iki güne tamamlayan son altı günlük sürede görülen kan, istihâze yani özür kanı sayılır (Mevsîlî, el-İhtiyâr, I, 99). Onuncu günden sonra görülen kan, özür kanı olduğu için kadın bu günlerde

³³⁰ Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/161.

³³¹ Benzer bir görüş için bk. Mûsâ Kâmil 'Abbûd, *el-Hayz ve ahkâmühü's-şer'îyye*, 32.

³³² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 287); Tirmizî, “Tahâret”, 95 (No. 128); İbn Mâce, “Tahâret”, 117 (No. 627); Şâfiî, *el-Müsne'd*, 1/206 (No. 110); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 9/2386 (No. 27788).

namazını kılar, orucunu tutar. Düzenli adet günleri olan altı günden sonra kılmadığı namazları ve tutmadığı oruçları ise kaza eder.”³³³

Kurul’un internet sitesinde yukarıdaki fetvaya yapılan “*Mutat âdet süresinden sonra kanamanın devam etmesi ve bu durumun birden fazla tekrarlaması hâlinde dini hükmün uzman doktorun muayenesinden sonra verilmesi daha uygun olacaktır.*”³³⁴ ilavesi, mutat süreden sonra kanamanın devam etmesi hâlinde âdeti belirlemek için sürelerden ziyade doktor kontrolünü öncelemesi, güncel verilerin dikkate alındığının bir göstergesidir.

Sonuç olarak; günümüz itibariyle âdetin en uzun süresini tespit etmede, kadınların kendi kanaati, mutat süreleri ve kanamanın niteliği, bütün kadınlar için standart bir süre belirlemekten daha öncelikli bir hâl almış gözükmektedir. Nitekim Mâlikî mezhebinde de âdetin en uzun süresi on beş gün olmasına rağmen, eğer bu süre dolmadan mübtedienin gördüğü kanamanın vasıfları değiştiği, şiddeti azaldığı için, istihâze kanaması olduğu anlaşılırsa on beş gün boyunca kanama olsa da bu kanamanın tamamı âdet hükümlerine tabi değildir. İstihâze kanı olduğu anlaşıldığı andan itibaren âdet dönemi bitmiş demektir. Mutade ise kendisi için belirli gün sayısını aşan kanama görmesi hâlinde ya âdetin en uzun süresi olan on beş günün tamamlanması beklenir, ya mutat olan âdet süresine üç gün daha (en fazla üç gün olmak üzere on beş güne kalan gün sayısı kadar) eklenir³³⁵ ya da âdet kanı ile istihâze kanı birbirinden ayırt edilmeye çalışır. Mâlikî mezhebinde, âdet kanamasının uzaması hâlinde bir, iki ve üç gün beklenmesine dair rivayetler³³⁶ doğrultusunda farklı görüşler olmakla birlikte İmam Mâlik’in üç gün bekleme görüşü meşhur olmuştur. Dolayısıyla çeşitli gıdaların ve psikolojik hâllerin âdetin süresini etkilediği gerçeğinden hareketle bazı Mâlikî fakihler, mutat süreden sonra devam eden kanamalarda birkaç gün beklenmesi görüşündedir.³³⁷ Bu görüş aslında bugün, doktorların verdiği bilgilere göre kadınların, âdet kanaması bittikten ya da kesilmeye yüz tuttuktan sonra başlayan şiddetli bir kanamayı ya da âdet bittikten birkaç gün sonra gelen kanama ya da lekeleri normal kabul etmemesiyle de benzeşmektedir. Sekiz günü aşan yoğun kanamalar ise tıbben normal/sağlıklı kabul edilmediği için³³⁸ buna sebep olan

³³³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 104-105.

³³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> *Âdet kanaması on günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir?* (Erişim 25 Ocak 2024).

³³⁵ Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklil*, 1/542.

³³⁶ İbn ‘Abdülber, *et-Temhîd*, 16/82, 108, 110.

³³⁷ Karâfi, *ez-Zahîre*, 1/383.

³³⁸ Bu tıbbi bilgiye bazı ilmihâl kitaplarında yer verilmiştir. Ancak fıkhi hükümlerle bir kıyas ya da tercih yapılmamıştır. Bk. Rauf Pehlivan, *Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1993), 97; Eskişehirli, *Tam Kadın İlmihali*, 112.

varsa başka unsurlar³³⁹ dışlanmalıdır. Sadece bu durumda kadının fizyolojisinden kaynaklanan uzun süreli (8-15 gün aralığında) âdet kanamaları fıkhen de âdet hükümlerine tabi olabilir. Bu ihtimalin de düşük olduğunu söylemek gerekir. Bununla birlikte âdet sonrasında kanama süresini uzatan bir hastalık, patoloji ya da doğum kontrol yönteminin varlığı bilindiği hâlde âdeti, mutat süreden ya da yedi günden fazla kabul etmeye gerek yoktur. Mezheplerde azami âdet süresi, hastalıkların tespiti için kullanılır ve bu süreyi aşan kanamalarda mutat sürenin üzeri özür olarak kabul edilirdi. Günümüzde ise azami süreden ziyade kanamayı uzatan unsurların bilinmesi, mutadın ya da yedi günün üzerindeki kanamalarda özür hükümlerine göre amel etmek için yeterli bir ölçüttür.

3. Temizlik Döneminin (Tuhur) Süresi

3.1. İki Âdet Arasındaki Temizlik Süresi

Bir âdet döngüsü, âdet ve temizlik dönemlerinden oluşur. Türkçe'ye “temizlik” şeklinde tercüme edilen ve âdetin zıddı olan “tuhur (الطَّهْر)” kelimesi, aslında maddi temizlikten ziyade ibadet etmek için gerekli şartların sağlandığı hükmi temizlik dönemini ifade etmek için kullanılır. Bu itibarla kanamanın devam ettiği ancak âdetin hükmen bitmiş sayıldığı dönemler, ayrıca âdet kanaması arasında oluşan kesintiler de (Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre) tuhur olarak isimlendirilmektir.³⁴⁰ Dolayısıyla âdet döneminin dışında kalan sürenin, Türkçe'ye “temizlik” olarak geçmiş olması, âdet döneminin onun zıddı yani “kirlilik” olduğu anlamına gelmez. Konuyla ilgili olarak Hz. Âişe'den çarpıcı bir örnek rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinden biri yoğun istihâze (özür) kanaması yaşadığı için dönemin şartlarına göre bez kullanımı da yetersiz kalmış ve altına koyduğu bir kapla mescitte Allah Rasûlü ile birlikte itikafa girmiştir.³⁴¹ Dolayısıyla bu durumdaki kadın dahi, tuhur/temizlik döneminde kabul edilmektedir.³⁴²

İki âdet arasındaki asgari temizlik süresinin tespiti, âdetle ilgili olmayan kanamaların dışlanması açısından önemlidir. Ayrıca kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde âdet süresinin takdir edildiği gibi temizlik süresinin de takdir edilmesi gerekir. Çünkü temizlik süresi, aynı zamanda takip eden âdet kanamasının başlangıcını da belirleyici bir ölçüdür. Âdetin en kısa ve uzun süresi hakkında, ilgili başlıklar altında belirtildiği gibi zayıf da olsa rivayetler varken, iki âdet arasındaki temizlik süresi hakkında merfû bir rivayet bulunmadığı için mezheplerin bazı delâletler/dolaylı delillerden hareketle

³³⁹ Bk. “Âdet Döneminin Bitişini Tespit Etme” bölümü.

³⁴⁰ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/388; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/275.

³⁴¹ Buhârî, “Hayız”, 10.

³⁴² İslam'da kadınlara özgü hâllerin genel bir değerlendirmesi için bk. Huriye Martı, “Kadının İbadeti: Özel Haller, Özel Yazgı”, *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018).

temizlik süresini belirleyebilmek amacıyla içtihat ettiklerini söylemek mümkündür. Mâverdî (öl. 450/1058), âdet sürelerinden ziyade temizlik süresinde nisbeten daha çok ittifak olduğunu belirtir.³⁴³

Hanefî fakihlerden Merğînânî (öl. 593/1197), temizlik döneminin asgari süresinin on beş gün olduğuna dair İbrahim en-Nehaî'den (öl. 96/714) mevkûf bir rivayetin³⁴⁴ olduğunu söyler.³⁴⁵ Bununla birlikte Hanefî mezhebinde iki âdet arasındaki asgari temizlik süresinin tespitinde, seferîlik hükümleriyle bir kıyas yoluna gidilir. Seferî iken kısaltılan namazların ve tutulmayan oruçların, ikâmet hâlinde tam bir şekilde yerine getirilmesi yönüyle ikâmeti, iki âdet arasındaki temizlik dönemine benzeten Hanefîler, buradan hareketle en az on beş gün olan ikâmet süresinin temizlik süresi için de geçerli olacağını kabul eder. Buna göre seferîliğin bitmesi için gereken asgari on beş gün ikâmet süresi, iki âdet arasındaki temizlik süresinin de asgarisi olmalıdır.³⁴⁶ Çünkü seferî bir kimsenin on beş gün kalmaya niyet ettiğinde mukîm olarak namazları nasıl tam kılması gerekiyorsa, âdeti biten bir kadının da temizlik dönemine girmesiyle namazlarını kılması gerekir.³⁴⁷ Ancak söz konusu çıkarımda, seferî iken namaz ve oruç muafiyetinden ziyade, namazların kısaltılması ve oruç tutmama ruhsatının söz konusu olduğu, bu sebeple de seferîlik hükümlerinin bu yönüyle âdet döngüsüyle ilgili hükümlere benzetilemeyeceği âşikârdır. Bununla birlikte mezhepteki diğer bir rivayete göre iki âdet arasındaki temizlik süresinin asgarisi on dokuzdur.³⁴⁸

Âdet olmamanın aslî, âdetin ise ârizî bir durum olduğu değerlendirmesinde bulunulan Hanefî mezhebinde, temizlik süresine ise üst sınır belirlenmemiştir.³⁴⁹ Ancak temizlik süresine üst sınır konulması, düzensiz/sürekli kanama gören kadınlar için bir ihtiyaçtır.³⁵⁰ Tevkîfî olduğu gerekçesiyle temizlik süresine bir üst sınır belirlenemeyeceği, dolayısıyla düzensiz/sürekli kanaması olan bir kadının iddetinin hiç bitmeyeceğine dair bir görüş bulunsa da mezhepte temizlik süresine üst sınır belirleme gayretlerinin ağır bastığını söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili Hanefî literatürde yer alan bazı görüşleri özet olarak aktarmak gerekirse bir görüşe göre; temizlik döneminin süresi hakkında mutadî olan bir kadın kendisine mutadî kadar temizlik süresi

³⁴³ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/389.

³⁴⁴ Süfyan es-Sevrî'ye dayandırılan aynı rivayet için bk. Dârimî, *el-Müsne'd*, "Hayız", 92 (No. 872).

³⁴⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34.

³⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/137.

³⁴⁷ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 1/40.

³⁴⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 1/40; Âlim b. 'Alâ, *el-Fetâva't-tatarhâniyye*, 1/470.

³⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 1/40.

³⁵⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 1/174.

takdir eder. Mutadî yoksa otuz günlük kamerî ayın, âdetinden geri kalan günleri temizlik dönemidir.³⁵¹ Bir diğer görüşe göre ise temizlik döneminin en uzun süresi, altı aydan biraz eksik bir zamandır. Bu görüşün gerekçesi, en kısa gebelik süresinin altı ay olmasıdır. Zira hamile bir kadın âdet kanaması görmez. Temizlik döneminin en uzun süresini yirmi yedi gün olarak takdir eden bir görüş de vardır. Buna göre otuz gün kabul edilen bir ay içerisinde hem âdet hem de temizlik döneminin bulunması gerekir. Âdet döneminin en kısa süresi de üç gün kabul edildiğine göre temizlik dönemi en fazla yirmi yedi gün olabilir. Ayrıca başka bir görüşe göre ise her ay âdet görülmeyebileceği düşüncesinden hareketle temizlik döneminin en uzun süresi iki ay olarak takdir edilmiştir.³⁵²

Hanefî mezhebinde âdet kanaması gibi temizlik dönemi de sahih ve fasit olarak ikiye ayrılır. Âdet kanamasındaki sahih-fasit ayrımı, daha çok sürelerle ilgili iken temizlik dönemindeki ayrım sürelerden daha fazlasını içerir. İki sahih kanama arasında istihâze kanamasının gelmediği on beş günlük temizlik dönemi sahih, aksi durum fasit olarak isimlendirilmiş³⁵³ ve söz konusu ayrımın hükümlere etkisi olmuştur. Buna göre on beş gün içerisinde kanamanın tekrar etmesi hâlinde kanama hiç kesilmemiş gibi kabul edilir ve ilk kanamadan itibaren on gün âdet hükümleri geçerlidir. Ayrıca on beş günlük temizlik dönemi görülmesine rağmen, âdetin on günden uzun sürmesi hâlinde, on günün üzeri, temizlik dönemine dâhil olacağından bu temizlik dönemi de fasit hâle gelir. Çünkü sahih temizlik döneminin, sahih iki âdet kanaması arasında olması gerekir.³⁵⁴ Temizlik dönemini tam ve eksik şeklinde de ikiye ayıran Hanefî mezhebi, sahih ya da fasit en az on beş gün olan temizlik dönemine tam; on beş günden az olan temizlik dönemlerine de eksik demişlerdir.³⁵⁵

Şâfiî mezhebinde iki âdet dönemi arasındaki en uzun temizlik süresinde bir sınır yoktur,³⁵⁶ en kısa temizlik süresi ise on beş gündür. En uzun âdet süresiyle ilgili mezhepte delil getirilen rivayetin, en kısa temizlik süresi için de delil olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre rivayette geçen “ömrün yarısı” boyunca kadınların âdet gördüğü, dolayısıyla diğer yarısı boyunca da âdet görmediği anlaşılır. Bu da küçük ölçekte ayın yarısının âdet, diğer yarısının ise temizlik dönemi olduğunu gösterir. Ayrıca âdet gören kadınlarda iddet süresi üç kur’ iken, âdet görmeyen kadınlarda iddet süresinin üç ay olarak takdir edilmesi de,³⁵⁷ âdet ve temizlik süresinin bir kamerî ay süreceğine bir delildir. Bir ay içerisinde

³⁵¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, 1/40.

³⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/137-138.

³⁵³ Birgivi, “Zühru’l-mütehhilîn”, 68.

³⁵⁴ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 129-130.

³⁵⁵ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 131.

³⁵⁶ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/279.

³⁵⁷ et-Talâk, 65/4.

görülebilecek olan döngü ise en uzun âdet ve en kısa temizlik döneminden oluşmalıdır. Çünkü üst sınırı olmayan temizlik süresi, âdetin en kısa ya da en uzun süresiyle birlikte toplamda bir aydan fazla süreye karşılık gelir. Âdet döneminin en kısa süresi ile temizlik döneminin en kısa süresinin toplamı ise bir aydan daha kısa sürer. Hâl böyle olunca temizlik süresinin asgarisi, on beş gün olarak kesinleşmiş olur.³⁵⁸ Bununla birlikte Şâfiî mezhebinin kaynaklarında, temizlik dönemi düzenli olarak on dört gün süren kadın için temizlik süresinin on dört gün olduğu yönünde fetva verildiğine de rastlanmıştır.³⁵⁹ Ayrıca bazı Şâfiî fakihlerine göre iki âdet arasındaki en kısa temizlik süresi on dokuz gündür.³⁶⁰

Müstehâza için takdir edilecek olan temizlik süresinde ise Şâfiî mezhebindeki görüşler arasında; âdetin en kısa süresi olan bir gün bir geceye karşın yirmi dokuz günlük ya da on beş günlük temizlik dönemi; âdetin ortalama süresine (altı-yedi) karşın, yirmi üç-yirmi dört günlük temizlik dönemi yer almaktadır.³⁶¹

Mâlikî fakihler ise âdet ve temizlik döneminin en kısa ve en uzun süresiyle ilgili, sağlam bir delil bulunmadığını, fukaha arasındaki ihtilafların da tecrübi ve örfi birtakım yollarla edinilen bilgilerin farklılığından kaynaklandığını belirtmiştir. Temizlik döneminin azami süresiyle ilgili bir sınır bulunmadığında icma olduğunu belirtilen Mâlikî kaynaklarda, temizlik döneminin en kısa süresiyle ilgili ise beş, sekiz, on, sekizle on arası, on beş ve on yedi gibi rakamlar bulunduğu gibi mutad olan temizlik süresi de dikkate alınmıştır. On rakamı, sayıların ilk kademesinin sonunu göstermesi, sekiz rakamı ise bu şekilde tespit edilen on rakamından çoğulun en azı olan iki çıkarılmak suretiyle elde edilmiştir.³⁶² Asgari temizlik süresinin beş gün olduğunu kaynaklarda isimleriyle zikredilen fakihlerin tecrübeyle bildikleri söylenmiştir.³⁶³ On beş rakamı içinse Hanefî ve Şâfiîlerin esas aldığı ve kadınların “ömrünün yarısını” ibadet etmeden geçirdiklerine dair bilgi içeren hadis delil getirilmiştir. Ancak mezhep içerisinde hadisin sıhhati ve delâleti konusunda itirazlar bulunmaktadır.³⁶⁴ Yine de mezhepte asgari temizlik süresi için tercih edilen görüşün on beş gün olduğunu söylemek mümkündür.³⁶⁵ Temizlik

³⁵⁸ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/435.

³⁵⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/281; Heyle bint. 'Abdurrahmân, “Ekallü'l-tuhr”, 288.

³⁶⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/282.

³⁶¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/292.

³⁶² Bu görüşlere yer verilen ilmihâl kitapları için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Tereke Yayınevi, 2013), 92; Mustafa Necati Bursalı, *Kadın İlmihali* (İstanbul: Barış Matbaası, 1998), 43.

³⁶³ Ebû Muhammed 'Abdülvehhâb b. 'Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne 'alâ mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Hâmiş 'Abdülhak (b.y.: Mektebetü'l-Mustafâ, 1415/1995), 1/189-190.

³⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/56; Karâfi, *ez-Zahîre*, 1/374.

³⁶⁵ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî İbn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, thk. Muhammed Huccî (Beyrut: y.y., 1408/1988), 1/126.

döneminin süresini kadınlara sormak gerektiği de söylenmiştir.³⁶⁶ Çünkü kadınlardan alınacak bu bilgiler kendi durumları hakkında güvenilir ve her devirde dikkate alınabilecek özelliktedir.³⁶⁷ Hatta bazı kaynaklarda asgari temizlik süresinin kadın tarafından bilindiği, bu süre nas tarafından belirlenmediği için ihtilâflı rakamların kabul edilmesinin vacip olmadığı açıkça ifade edilmiştir.³⁶⁸

Hanbelî mezhebinde ise iki âdet arasındaki temizlik süresinin asgarisi muhtar olan görüşe göre on üç gündür.³⁶⁹ On üç günün tespitinde, iddet bekleyen bir kadının bir kameri ay içerisinde üç kez âdet gördüğü iddiasına dayanan bir rivayet bulunmaktadır. Söz konusu rivayete göre³⁷⁰ kadının bu iddiası, dinî yaşantısına ve güvenilir biri olduğuna dair çevresinden şahit getirmesi kaydıyla,³⁷¹ Kadı Şurayh ve Hz. Ali tarafından kabul görmüştür. Otuz günlük kameri ayda üç kez âdet görülebilmesi için de en kısısı bir günden üç âdet ve en kısısı on üç günden iki temizlik döneminin yaşanmış olması gerekir. Bu durumda iki âdet arasındaki en kısa temizlik süresi on üç gün olarak kesinleşmiş olur.³⁷²

Hanbelî mezhebinde, âdet döngüsünün bir ay sürmesi gerektiğinden hareketle, âdetin en uzun süresine on beş gün denirse o zaman temizlik döneminin de on beş gün sürmesi; on yedi gün denirse o zaman temizlik döneminin on üç gün sürmesi gerektiği de söylenmiştir. Eğer âdet döngüsünün toplam süresi bir ayı geçerse o zaman âdetin en uzun süresi on yedi gün, temizlik dönemi de on beş ya da daha fazla gün sürmüş olacaktır.³⁷³ Ayrıca iki âdet arasındaki temizlik süresinin on beş gün olduğuna dair bir görüş de bulunmaktadır.³⁷⁴

³⁶⁶ Mevwâk, *et-Tâc ve 'l-iklîl*, 1/541.

³⁶⁷ Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdullâh b. Yûnus es-Sıkillî İbn Yûnus, *el-Câmi' li-mesâ'ili 'l-Müdevvene* (b.y.: y.y., 1434/2013), 1/385.

³⁶⁸ Kâdî 'Abdülvehhâb, *el-Ma'ûne*, 1/189.

³⁶⁹ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/395. Bu görüşe yer verilen bir ilmihâl kitabı için bk. Asutay, *Kadınlara Özel Haller*, 18.

³⁷⁰ Buhârî, "Hayız", 24.

³⁷¹ Bu rivayete göre kadın durumunu Hz. Ali'ye gelip anlatmış, Hz. Ali de Kadı Şurayh'ın görüşünü sormuştur. Bunun üzerine Kadı Şurayh, kadının dinî yaşantısına ve güvenilir biri olduğuna dair çevresinden şahit getirmesi kaydıyla beyanının kabul edileceğini söylemiştir. Ancak Kâsânî der ki; Kadı Şurayh'ın burada söylemek istediği "nefyin tahkîki" dir, yani kadının ifadesinin kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü kadın müslüman olmadığı için istenilen şahitleri getiremez. Kadı Şurayh'ın cevabı tıpkı şu ayetteki üsluba benzer: "...deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir!.." (el-A'râf, 7/40) Yani deve iğne deliğinden geçemeyeceğine göre onlar da cennete giremeyecektir. Bk. Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 1/42.

³⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/390-391. Güncel bazı fıkıh kitaplarında hormonal bozukluktan dolayı kadınların on üç gün âdet görebildiği kabul edilse de nadir olduğu için bu hükmün, başkası için geçerli olmadığı belirtilmiştir. Bk. Eymen 'Abdülhamîd Bedârîn, *el-Müeyesser fî ahkâmî 'l-hayz ve 'l-istihâza ve 'n-nifâs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1436/2015), 65.

³⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/390.

³⁷⁴ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/239.

Gerek klasik dönem gerekse sonraki dönemlerde bazı fakihler ise temizlik döneminin asgari süresini belirlememiştir.³⁷⁵ Özellikle Hanbelî mezhebinden bir grup fakihin bu görüşte olduğu nakledilmektedir.³⁷⁶

“Âdetin Mahiyeti” başlığı altında sunulan genel tıbbi verinin, iki âdet arasındaki temizlik süresiyle ilgili ilave bilgilerle burada tekrar hatırlanması faydalı olacaktır. Fıkıhta, kanamanın olup olmaması açısından değerlendirilen âdet döngüsü, âdet ve temizlik dönemi olarak iki bölüm hâlinde incelenirken tıpta ovülasyonun merkeze alındığı farklı iki dönem (faz) söz konusudur.

Foliküler faz; mensin ilk gününden itibaren gerekli hormonal değişimlerle birlikte tek bir yumurta hücreğini saran, besleyerek koruyan folikülün olgunlaşıp ovülasyon döneminde dominant yumurta hücreğinin folikülden dışarı atılmasıyla tamamlanan dönemdir. Bu fazın ortalama süresi, 10-14 gündür. 28 günlük tipik bir siklusta ovülasyon 14. günde gerçekleşir. Foliküler fazın süresindeki değişiklikler, âdet döngüsünün toplam süresinde belirleyici role sahiptir.

Luteal faz ise ovülasyondan mensesin başlamasına kadar geçen ve ortalama süresi 14 gün olan dönemdir. Bütün bu süreçler, hormonal değişimlerle birlikte yol alır.³⁷⁷ Âdet döngüsünün süresindeki değişikliğin sebebi en çok birinci fazdan kaynaklanır. İkinci fazın ise süresi 14 gün olarak sabit düşünülse de 7-19 gün arasında değişebildiği belirtilmiştir.³⁷⁸

Özellikle üreme çağının uç noktalarında ovülasyonun düzensiz olduğu ya da olmadığı temizlik dönemlerinde sadece hormonal değişikliklere bağlı olarak gerçekleşen âdet döngüleri standart sürelerden daha kısa ya da uzun olabilmektedir.³⁷⁹ Ovülasyonun, âdetin hemen bitiminde gerçekleşmesi hâlinde iki âdet arasındaki asgari temizlik süresi, tamamen luteal fazın süresine eşit hâle gelmektedir. Dolayısıyla tıbbi olarak bu sürenin en az 14 gün olduğu belirtilse de 7 güne kadar düşebileceği tespit edilmiştir.³⁸⁰

Suudi Arabistan’da 9320 katılımcıyla yapılan bir anket çalışmasında ise kadınların %63’ü 15-19 gün, %8’i 10 gün, %4’ü ise 13 gün, %25’lik bir kısmı ise bunların da dışındaki sayılarda günler kadar

³⁷⁵ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/239; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Alî b. Muhammed es-San‘ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *ed-Derâri ‘l-mudîyye Şerhu ‘d-düreri ‘l-behiyye* (Beyrut: Dâru ‘l-Kütübi ‘l-İlmiyye, 1407/1987), 1/67; Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü ‘l-tuhr”, 263; İbn Teymiyye, *Mecmû ‘u ‘l-fetâvâ*, 19/237.

³⁷⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/396.

³⁷⁷ Olive vd., “Üreme Fizyolojisi”, 120-123.

³⁷⁸ Aubuchon vd., “İnfertilite”, 957.

³⁷⁹ “İdeal Âdet Döngüsü Nasıl Olmalıdır?”; Müge Aksoy, “Adet Düzensizliği”, <https://www.mugeaksoy.com> (Erişim 31 Aralık 2023).

³⁸⁰ Aubuchon vd., “İnfertilite”, 957.

temizlik dönemi gördüğünü belirtmiştir.³⁸¹ Temizlik döneminin süresiyle ilgili sorunun şıklarında günlerin aralıklı değil de tek sayı şeklinde yer alması ve seçeneklerin fazla olmaması, “Diğer” cevabının yüzdesini kabartmış gözükmektedir. Yine de bu durum, temizlik döneminin 15 günden daha kısa sürebileceği sonucunu çıkarmaya engel olmamıştır.

Heyle bint. Abdurrahman tarafından kaleme alınan ve yukarıdaki ankete de yer verilen makalede cumhur fukahanın tercih etmiş olduğu on beş gün sınırı kabul edilse de bundan daha kısa süren temizlik dönemleri de tıbbi istişareyle birlikte kişi özelinde geçerli sayılmıştır. Kaldı ki on beş günün kabulünde de, ovülasyon ile takip eden âdetin ilk günü arasında on dört günün geçmiş olması gerektiği ifade edildiğinden, on beşinci günün tamamlanmasının da şart olarak görülmediği anlaşılmaktadır.³⁸²

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun konuyla ilgili güncel fetvasında ise on beş günün altındaki temizlik süreleri uzman hekim teşhisiyle birlikte fıkhen de âdet kabul edilmiştir:

“Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi?

Fıkıh kaynaklarımıza göre iki âdet arasındaki temizlik müddeti en az on beş gündür (Merğînânî, el-Hidâye, 1/34). Bu süre dolmadan önce görülen kanama, özür kanaması olup ibadetleri yapmaya engel değildir.

Bununla birlikte, bir âdetin bitiminden sonra on beş gün dolmadan meydana gelen kanamanın âdet kanaması olduğuna dair alanında uzman hekim teşhisi varsa bu teşhis de dikkate alınabilir.”³⁸³

Sonuç olarak; hem günümüz tıbbi verileri hem de anket çalışmalarına göre iki âdet arasındaki temizlik süresinin, 15 günden daha kısa olabildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, asgari temizlik süresi, âdet kanamasını tanıyabilmek için bir fikir verse de tek başına yeterli değildir. İki âdet arasındaki asgari temizlik süresinin 15 olarak belirlenmesi, sadece düzenli ovülasyonu olan kadınlar için bir ölçüt olabilir. İlk âdetten sonraki birkaç yıl ve menopoz öncesinde ise ovülasyon düzensiz ya da hiç olmadığı için temizlik dönemleri de kısalabilmektedir. Üreme çağının uç noktalarında bu durum tıbben normal karşılanmakta olup ihtiyaç hâlinde hormonal tedavilerle düzenli âdet döngüsü sağlanabilmektedir. Fıkıhta âdet döngüsüyle ilgili sürelerin, sadece ovülasyonu olan kadınlar için tespit edilmiş olması mümkün değildir.

³⁸¹ Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü’l-tuhr”, 278.

³⁸² Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü’l-tuhr”, 287, 291, 293. Temizlik dönemine süre belirlenmemesini tıbbi gelişmelere daha uygun bulan güncel bir çalışma için bk. Tehânî bint. ‘Abdullâh el-Hanînî, *Def‘u’l-hayz ve’s-ticlâbuhû ve’d-dırâbâtuhû (dirâsetün fıkhiyye)*, 85.

³⁸³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Âdeti bittikten sonra on beş gün geçmeden yeniden kanaması başlayan bir kadın ibadetlerine devam edebilir mi? (Erişim 25 Ocak 2024).

O hâlde “Âdetin Mahiyeti” bölümünde de belirtildiği üzere, temizlik döneminin tespitinde sürelerden ziyade vücuttaki diğer semptomlarla birlikte kadının kendi kanaati, mutadı, yaşı ve doktor teşhisi daha öncelikli olmalıdır. Hanbelî mezhebinde asgari temizlik süresi 13 gün olduğu gibi bazı Mâlikî fakihlere göre ise 8-10 gün arası, 8 ve 5 gündür. Bu itibarla, gerek tıbbi muayene gerekse kadının kendi mutadı ve kanaati gibi gerekçelerle âdet olduğu bilinen bir kanamanın, 15 günlük temizlik dönemi tamamlanmış olmasa da âdet sayılmasının önünde fıkhi olarak bir engel bulunmamaktadır.

3.2. Lohusalıkla Âdet Arasındaki Temizlik Süresi

Fıkıhta *nifas* olarak isimlendirilen lohusalık, doğumun ardından gelen kanamaya denir. Nifas kelimesinin, doğumla birlikte rahmin nefes almasından dolayı *teneffüs* kelimesinden, kan anlamındaki ya da doğan çocuğa atfen *nefs* kelimesinden türetildiği de belirtilmiştir.³⁸⁴

Lohusalıktan sonraki ilk âdeti tespit etmeden önce lohusalığın başlangıcı ve bitişi, asgari ve azami süresi hakkında konuşmak gerekir. Zira lohusalığı takiben başlayan âdet üzerinde bu unsurların hepsinin etkisi vardır. Ancak nirengi noktası âdet döngüsünün tespiti olduğu için lohusalıkla ilgili alt başlıklarda fıkhi ve tıbbi bilgilere özet bir şekilde yer verilecektir.

3.2.1. Lohusalığın Başlangıç Zamanı

Lohusalık süresini hesaplayabilmek için öncelikle lohusalığın başlangıcını tespit etmek gerekir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre bebeğin bedeninin çoğu çıktığında lohusalık başlamış olur. İmam Muhammed ve İmam Züfer’e göre ise rahmin tamamen boşalmasıyla lohusalık hükümleri başlar. Bu ihtilafın sonucu olarak çoklu gebeliklerde lohusalık, Ebû Hanîfe’ye ve Ebû Yûsuf’a göre ilk bebeğin; İmam Muhammed ve İmam Züfer’e göre ise son bebeğin dünyaya gelmesiyle başlar. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, görüşünü şöyle delillendirir: Kadın hamile kaldığında rahmin ağzı kapanır. İlk çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte de açılır. Dolayısıyla içeride ikinci çocuk da olsa bu süreçte görülen kanama, hamile kadının gördüğü kanama sayılmaz. İmam Muhammed ve İmam Züfer’e göre ise hamile kadın âdet olmayacağına göre lohusa da olamaz. Örneğin, iki çocuk arasında kırk gün süre olsa ikinci çocuk doğunca kadın gusledip ibadetlerine başlar. Çünkü iki âdeti on beş günlük temizlik süresi ayırdığı gibi iki lohusalığı da aynı şekilde on beş günlük temizlik süresi ayırabilir. Bu örnekte iki lohusalığı ayıracak bir temizlik süresi geçmediği için ikinci doğumdan sonra gusledip ibadetlere başlanır. Bu görüş

³⁸⁴ Scrahsî, *el-Mebsût*, 3/194.

ayrılıkları sadece lohusalığın başlangıcıyla ilgili olup doğumla biten iddet süresi, rahmin tamamen boşalmasıyla tamamlanır.³⁸⁵

Şâfiî mezhebinde lohusalık, “esah” olan görüşe göre çocuğun anne karnından ayrılmasıyla başlar. Doğum anında görülen kanamalar lohusalığa dâhil değildir. Ancak mezhepte doğum anında ya da bebek göründükten sonra gelen kanamaları lohusalığa dâhil eden görüşler de vardır. Doğumdan sonra kanama görülmezse lohusalık, kanama olduğu andan itibaren hesaplanır.³⁸⁶ Çoklu gebeliklerde “esah” olan görüşe göre ilk çocuğun doğmasıyla lohusalık da başlar. Bir görüşe göre her çocuktan sonra ayrı bir lohusalık başlar; diğer bir görüşe göre ise bütün çocuklar için tek bir lohusalık süresi hesaplanır. İlk lohusalık kanaması altmış gün devam ederse ikinci çocuktan sonra yeni bir lohusalık süresinin başlayıp başlamayacağı hakkında da ihtilaf vardır.³⁸⁷

Hamile kadın, âdet döngülerine denk gelecek şekilde kanama görürse İmam Şâfiî’nin kavl-i kadîmine göre bu kanamalar âdet değildir; kavl-i cedidine göre ise âdettir. Eğer son âdet kanamasının üzerinden on beş günlük tam bir temizlik süresi geçmeden doğum olursa “esah” olan görüşe göre doğumdan sonra görülen kanamanın lohusalık olduğunda şüphe yoktur. Âdet ve lohusalık iki farklı kanama olduğu için aralarında tam bir temizlik süresinin geçmesi şart değildir. Bu itibarla hamileyken görülen son kanamanın ardından on beş gün geçmeden doğum olsa da bundan sonra görülen kanamalar, lohusalık hükümlerine tabidir.³⁸⁸

Mâlikî mezhebinde lohusalık, doğum sancısıyla birlikte görülen kanamalarla başlar. Çoklu gebeliklerde ise ilk bebeğin doğmasından sonra görülen kanamaların hükmü konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre ilk bebeğin doğmasından sonra görülen kanamalar lohusalıktır, ikinci bebeğin doğumundan sonra yeni bir lohusalık süresi başlar ya da önceki lohusalık süresi kaldığı yerden devam eder; diğer görüşe göre ise hamilelik devam etmektedir. Ancak Mâlikî mezhebinde hamilelik döneminde görülen kanamalar âdet hükmünde kabul edildiği için bu ikinci görüşe göre ilk bebeğin doğumundan sonra görülen kanamalar âdet hükmünde olur.³⁸⁹ Hamile bir kadının kanaması mutad âdet süresinden sonra da devam ederse mezhepte farklı görüşler vardır: Kadının mutadı kadar ya da mutadının iki katı kadar kendisine âdet dönemi takdir edeceği, mutadından sonra üç gün daha âdet dönemine dâhil edeceği, on beş gün âdet hükümlerine göre amel edeceği, hamileliğin aylarına göre âdet

³⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/196.

³⁸⁶ Râfi‘î, *el-‘Azîz*, 1/358-359.

³⁸⁷ Râfi‘î, *el-‘Azîz*, 1/359-360.

³⁸⁸ Râfi‘î, *el-‘Azîz*, 1/357-358.

³⁸⁹ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Necm el-Cüzâmî İbn Şâs, *‘İkdü’l-cevâhiri’s-semîne fi mezhebi ‘âlimi’l-Medîne*, thk. Hamîd b. Muhammed Lahmer (Beyrut: y.y., 1423/2003), 77.

süresinin farklı takdir edileceği bu görüşler arasındadır. Bir görüşe göre hamileliğin ilk üç ayında görülen kanamalarda on beş güne kadar, altıncı ayından sonraki kanamalarda ise yirmi güne kadar; diğer görüşe göre ise hamileliğin ilk üç ayında görülen kanamalarda on beş-yirmi gün arası, altıncı ayından sonraki kanamalarda yirmi-otuz gün arası âdet hükümlerine göre amel edilir. Başka bir görüşe göre ise hamileliğin ilk ayında mutat âdet süresi kadar, sonraki aylarda ayın sırasının mutat süre ile çarpımı kadar bir âdet süresi takdir edilmiştir. Bunların dışında konuyla ilgili birkaç farklı hesaplama daha vardır.³⁹⁰ Mâlikî kaynaklarda, hamile kadının âdet olma sebepleri hakkında şu çıkarımlarda bulunulmuştur: Kadın güçlü kuvvetli olduğunda cenin de küçük ise hamile kadının âdet görmesi mümkündür. Bazı hekim isimleri de veren İbn Rüşd (öl. 595/1198), hamile olan bir kadının tekrar hamile kalmasının bu şekilde mümkün olduğunu aktarır. Ancak kadının ya da çocuğun zayıflık ve hastalığından kaynaklı olarak görülen kanamalar, hastalık kanıdır.³⁹¹

Hanbelî mezhebine göre hamile kadının gördüğü kanamalar âdet olmaz. Ancak doğumdan bir iki ya da iki üç gün³⁹² öncesinde görülen kanamalar lohusalığa dâhildir. Çünkü doğum zamanının yaklaştığı bazı emarelerle anlaşılabilir. Bununla birlikte doğum vaktinin yakın olduğu zannıyla ibadet bırakılmış ve sonra uzak olduğu ortaya çıkmışsa o zaman bugünlerde eda edilmeyen ibadetler kaza edilir.³⁹³ Çoklu gebeliklerde ise lohusalık, ilk çocuğun doğmasıyla başlar. İkinci çocuk ne zaman doğarsa doğsun, lohusalığın azami süresi, ilk çocuk doğduktan kırk gün sonra biter. Mezhepteki diğer bir görüşe göre ise her çocuktan sonra yeni bir lohusalık süresi başlar.³⁹⁴

Tıbbi açıdan rahim iç tabakasının atılması anlamına gelen âdetin hamileyken görülmesi mümkün değildir.³⁹⁵ Ancak hamile kadınlar bazı vajinal kanamalar görebilir. Hamileliğin ilk aylarında görülen kanamalar, yerleşme kanaması, dış gebelik, erken gebelik kaybı, kadın üreme organlarında patoloji kaynaklı olabilir. Normal implante olmuş plasentanın bebeğin doğumundan önce erken ayrılmasıyla da hamileliğin ilerleyen aylarında kanamalar görülebilmektedir.³⁹⁶ Günümüzdeki tetkik imkânlarıyla ortaya çıkan çift rahim anomalisi ise geçmişte hamileyken düzenli âdet gören kadınların durumunu

³⁹⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/154-155; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimâtü'l-mümeahhidât*, 1/134-135; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/59.

³⁹¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/59.

³⁹² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn 'Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ'î el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Kâfî fî fikhi'l-İmam Ahmed* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994), 1/152.

³⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/443-445.

³⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/153.

³⁹⁵ Havva Pars Ağargün, "Hamileyken Adet Görülür mü?", <https://havvaagargun.com> (Erişim 18 Mart 2024); "Hamileyken Regl Olunur Mu?", haz. Cemal Ünlü, *YouTube* (26 Mart 2023).

³⁹⁶ Veli Mihmanlı, "Vajinal Kanama (Gebelikte, Postpartum, Post Menopozal ve Diğerleri)", *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum* (PDF: Galenos Yayınevi, 2021), 85.

anlaşılır kılmaktadır. Çift rahmi olan kadınların bir rahminde gebelik devam ederken diğer rahminde âdet kanaması olabilmektedir.³⁹⁷

Öte yandan, doğumun başlamasına yakın, gebelik sırasında rahim ağzında doğal bir tıkaç vazifesi gören kanlı sümüksü kaygan bir akıntı gelir. Halk arasında “nişan/işaret” olarak isimlendirilen bu akıntı geldiğinde doğumun kısa bir süre sonra başlayacağı anlaşılır.³⁹⁸

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarına göre hamileyken görülen kanamalar istihâze (özür) hükmündedir.³⁹⁹ Kurul fetvalarında lohusalığın başlangıcıyla ilgili ihtilaflara yer verilmemiştir.

Sonuç olarak hamileyken görülen kanamaların günümüzde teşhis edilebilen pek çok sebebi vardır. Bu tür kanamaların kadın ve bebek sağlığı açısından dikkatle takip edilmesi gerektiği bir tecrübe hâline gelmiştir. Dolayısıyla hamileyken görülen kanamaları âdet olarak görmeyen fakihlerin görüşleriyle amel etmek isabetli olacaktır. Bununla birlikte çift rahim anomalisi olan kadınların bir rahminde çocuk varken diğer rahminde âdet kanaması olabildiği için bu kanamayı istihâze (özür) olarak değerlendirmek doğru olmaz.⁴⁰⁰ Nitekim hamile kadının gördüğü kanamaların özür olabilmesi için çocuğun olduğu rahimden gelmesi gerekir.

Doğumun başladığını gösteren kanamalar da hamileyken görülen kanamalardan farklı düşünülebilir. Çünkü doğumun başladığını gösteren kanamalarda kadınların çoğu, namazlarını ya kılamamakta ya da kılarken çok zorlanmaktadır.⁴⁰¹ Hanbelî mezhebinde yaygın olan görüşe göre doğum öncesi üç güne kadar geriye uzatılabilecek bu andan itibaren lohusalığın başladığı kabul edilir. Ayrıca bazı Şâfiî ve Mâlikî fakihler de aynı görüştedir. Doğumun hemen öncesinde kadının içinde bulunduğu durum gereği namaz kılmaya elverişli olmaması ve namazların lohusalık sonrasına kazaya bırakılması sebebiyle lohusalığın, doğumdan birkaç gün öncesine kadar görülebilen ve doğumun başladığını gösteren kanamalarla başlatılması, kadının yaşadığı gerçekliğe daha uygun gözükmektedir. Ancak gerçekleşmesi kesin bir düşükten hemen önce görülen kanamalarla lohusalığı başlatmaya ihtiyaç yoktur. Çocuk anne karnında ölmüş de olsa rahim tamamen boşalmadan görülen kanamaların özür hükmünde kabul edilmesi daha ihtiyatlıdır. Dış gebeliklerin erken dönem tespitinde bir ya da birkaç kez yapılan

³⁹⁷ Barış Korkmaz, “Çift Rahim Nedir?”, <https://www.drbariskorkmaz.com> (Erişim 30 Mart 2024).

³⁹⁸ Murat Emanetoğlu, “Doğumun başladığını nasıl anlarız?”, <https://www.emanetoglu.com> (Erişim 22 Şubat 2024).

³⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> *Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi?* (Erişim 17 Mart 2024).

⁴⁰⁰ Aynı hususa dikkat çeken güncel bir çalışma için bk. Muhammed Beşîr eş-Şukfe, *Fıkhu ahkâmi'l-hayz ve'n-nifâs fi mezâhibi'l-erbe'a* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1433/2012), 43.

⁴⁰¹ Doğum uzayıp da bir namaz vakti geçerse bu vaktin namazının kaza edilmesi gerektiği bilgisine yer verilen güncel bir ilmi hâl için bk. Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti, *Hanımlara Mahsus İlmi hâl*, 92.

iğne ile ceninin yaşamına son verilmek zorunda kalınmaktadır. Bazen bu iğne belli aralıklarla birden fazla kez yapılır.⁴⁰² İşlem sonrasında cenin bulunduğu yerde bir nevi erir. Bu durumda ilk iğneden itibaren görülen kanamalarla lohusalık başlatılabilir.

3.2.2. Düşüklerden Sonra Lohusalık

Fıkıh kitaplarında doğumdan sonra görülen kanamaların lohusalık hükümlerine tabi olduğu konusunda bir ihtilaf yoksa da düşüklerden sonra görülen kanamaların hükmü konusunda ihtilaf edilmiştir.

Hanefî mezhebine göre bir kanamanın lohusalık hükümlerine tabi olabilmesi için bebeğin uzuvlarının belirginleşmiş olması şart görülmüştür. Eğer düşükten önce on beş günlük temizlik dönemi geçmiş ise düşükten sonra görülen bu kanama âdet hükümlerine tabi olur. Uzuvları belirginleşmemiş düşüklerde kanama düşükten önce başlamışsa, bir önceki âdetin üzerinden de on beş gün geçmiş olması hâlinde bu kanama kadının mutât süresi kadar âdet sayılır. Örneğin mutâtı üç gün olan kadın, düşükten önce üç gün kanama görse bu üç gün âdetdir; düşükten sonra gördüğü kanama ise istihâzedir. Düşükten önce iki gün kanama görse, düşükten sonraki bir günü de âdet süresine dâhil eder. Düşüğün uzuvlarının durumu, düşükten önceki ve sonraki kanamaların hükmünde belirleyici olduğundan kadın ihtiyatla hareket eder.⁴⁰³

Uzuvları belirginleşmemiş düşükler, “alaka ya da mudğa” olabilir. Düşüğün uzuvlarının belirginleşmediği durumlarda Serahsî (öl. 483/1090), İmam Şâfiî’nin, düşük, sıcak suya atılır eğer suda dağılmazsa cenindir; dağılırsa değildir, diyerek düşenin cenin olup olmadığını anlamaya dair çabalarını gereksiz görür. Bunun tıbbın işi olduğunu fıkıh için gerekli olmadığını savunur. Hükmün, somut bir delille verildiğini söyler.⁴⁰⁴ Serahsî’nin bu cümleleri, aslında Hanefîlerin âdet ve lohusalığa yaklaşımının özetidir. Zira Hanefîler, âdet kanamasını ya da lohusalığı tıbbi açıdan tespit etme gibi bir amaç taşımazlar. Günümüzde Hanefî mezhebine ait konuyla ilgili görüşlerin, güncel tıbbi verilerle ya da kadının yaşadığı gerçeklikle uyumsuzluğunu sorun olarak görmeyen görüşlerin, bu yaklaşımın bir yansıması olduğu söylenebilir.

Şâfiî mezhebinde bir kanamanın lohusalık sayılabilmesi için çocuğun ölü ya da canlı doğması, uzuvlarının tam ya da eksik olması, alaka ya da mudğa aşamasında bulunması arasında fark yoktur.

⁴⁰² Perinatal Tıp, “Dış Gebeliğin İlaç İle Tedavisi”, <https://www.perinatal.org.tr> (Erişim 31 Mart 2024).

⁴⁰³ Düşüğün tuvalet gibi yerlerde gerçekleşmesi sonucu uzuvları hakkında bilgi sahibi olunamadığı zaman öngörülen ihtimaller ve ayrıntılı bilgi için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 196-198.

⁴⁰⁴ "وهذا من باب الطب ليس من الفقه في شيء فلم نقل به لهذا ولكن حكمتنا السيما والعلامة" Serahsî, *el-Mebsût*, 196-197.

Düşenin, insan yaratılışının başlangıcı mahiyetinde olduğu anlaşıldığı sürece bundan sonra görülen kanamalar lohusalıktır. Şâfîiler bu konuda ebelerin görüşlerini dikkate almışlardır.⁴⁰⁵

Hanbelî mezhebine göre nutfe ve alaka hâlinde düşüklerden sonra görülen kanamalar lohusalık değildir. Uzuvarı belirginleşmemiş et parçası hâlindeki düşüklerde ise ihtilaf vardır.⁴⁰⁶

Tıbbi literatürde lohusalık kavramının, düşük ya da kürtaj işleminden sonra görülen kanamalar için kullanılmadığı dikkat çeker. Özellikle erken dönem düşük/kürtajdan sonra görülen kanamalar, normal bir lohusalık süreci gibi devam etmez. Tıbbi açıdan teorik olarak bu kanamalara âdet ya da düşük/kürtaj sonrası kanama denilmiştir.⁴⁰⁷ Ancak bu kanamaların âdetin azami süresinden sonra devam etme ihtimali olduğu için fıkhi açıdan lohusalık olarak isimlendirmek daha ihtiyatlı olur. Çünkü bir gebeliğin sonlandığı bilinmektedir. Nitekim Din İşleri Yüksek Kurulu, boş, dış ve mol gebelik dâhil olmak üzere hamilelik sürecinde görülen kanamaları istihâze (özür),⁴⁰⁸ gebeliğin herhangi bir aşamada sonlanmasının ardından görülen kanamaları da lohusalık⁴⁰⁹ olarak nitelendirmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu kanamaların genellikle doğum sonrası lohusalık kadar sürmeyeceği ve kırk gün dolmadan âdetin başlayabileceğidir.⁴¹⁰ Düşüklerden sonra âdetin başlaması, ovülasyon (yumurtlama) geri dönmesiyle alakalıdır. Bu da her kadın için farklılık gösterir ve zamanı tam olarak bilinemez. Kadınlar düşüklerden sonraki süreci de doktor kontrolünde geçirmelidir. Bununla birlikte henüz doktor teşhisinin olmadığı yerde kanamanın niteliği ve vücuttaki belirtileri gözlemleyerek kadınların kendi kanaatine göre amel etmesinin önünde dinî bir engel yoktur.⁴¹¹

⁴⁰⁵ Râfi‘î, *el-‘Azîz*, 1/356.

⁴⁰⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/431.

⁴⁰⁷ Serkan Oral, “Düşüklerden Sonra Ne Yapılmalıdır?”, <https://www.serkanoral.com> (Erişim 19 Mart 2024).

⁴⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> *Boş gebelik sürecinde ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir?* (Erişim 04 Mart 2024); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> *Dış gebelik sürecinde görülen kanın hükmü nedir?* (Erişim 04 Mart 2024); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> *Mol gebelik (üzüm gebeliği) esnasında ve bu gebeliğin sonlanmasından sonra görülen kanın hükmü nedir?* (Erişim 04 Mart 2024); DİB, “<https://kurul.diyanet.gov.tr/> Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi?”

⁴⁰⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> *Lohusalık süresi ne kadardır? Bu süreçte yapılamayan ibadetlerin durumu nedir?* (Erişim 17 Mart 2024); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> *Dış gebeliğin sonlandırılmasının ardından görülen kanın hükmü nedir?* (Erişim 17 Mart 2024); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> *Düşük yapan bir kadından gelen kanın hükmü nedir?* (Erişim 04 Mart 2024).

⁴¹⁰ Tolga Ergin, “Düşükler”, <https://drtolgaergin.com> (Erişim 19 Mart 2024); Deniz Ulaş, “Düşükten Sonra Âdet Ne Zaman Olur?”, <https://www.drdenizulas.com> (Erişim 19 Mart 2024).

⁴¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. “Lohusalık Sürecinde Kesintili Kanama ve Âdet Döngüsünün Başlaması” bölümü.

3.2.3. Lohusalığın Asgari ve Azami Süresi

Lohusalık, âdet kanaması gibi ibadet etmek için hükmi bir engeldir. Ayrıca bu dönemde karı-koca arasındaki cinsel ilişki de haramdır.⁴¹² Bu sebeple, doğumdan sonra lohusalık kanamasının en az ya da en fazla ne kadar sürebileceğinin tespiti önem arz eder.

Hanefî mezhebine göre doğumdan sonra gelen kanamanın lohusalık sayılması için asgari bir süre belirlenmemiştir. Çünkü doğum faktörü, bundan sonra görülen kanamanın niteliğinde şüphe bırakmaz. Bu sebeple âdet kanaması tespit edilirken asgari sınır olsa da lohusalık kanaması için böyle bir asgari sınıra ihtiyaç yoktur. Yine de fakihler lohusalığa asgari süre belirlemişlerdir. Bu sürenin belirlenmesi, doğumdan sonra bu süreden daha kısa devam eden kanamaların lohusalık kanı olamayacağı anlamında değildir. İstihâze gibi bir nedenle gerektiğinde lohusalık süresini takdir etmek içindir. Buna göre lohusalığın asgari süresi Ebû Hanîfe'ye göre yirmi beş, Ebû Yûsuf'a göre ise on bir gündür. Lohusalık süresinde üst sınır ise kırk gündür. Hanefîlerin delili, Ümmü Seleme'den rivayet edilen, "*Lohusa kadınlar Peygamber (s.a.s.) döneminde kırk gün beklerdi...*"⁴¹³ haberi ile Ebû'd-Derdâ ile Ebû Hüreyre'den rivayet edilen, "*Allah Rasûlü, lohusalık dönemindeki kadınlara kırk gün üst süre sınırı tayin etmiştir. Ancak bu süreden önce kanama kesilirse lohusalık bitmiş olur.*" haberidir.⁴¹⁴ Âdetin asgari ve azami süresindeki Hanefîlerin yaklaşımı, lohusalığın azami süresinde de aynıdır. Nitekim Cessâs, miktarları tespit etmenin içtihatla mümkün olmadığını ve bu sürelerin tevkîfi olduğunu belirtir.⁴¹⁵ Kudûrî ise asr-ı saadetteki kadınların, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onayını almadan dinî konularda aynı davranış üzerine ittifak etmelerinin caiz olmayacağını söyleyerek bu rivayetlerle amel etmenin gerekliliğine vurgu yapar.⁴¹⁶

Hanefî mezhebindeki, âdet kanamasının azami süreyi geçmesi hâlinde mutad sürenin dikkate alınacağı görüşü lohusalık için de geçerlidir. Buna göre lohusalık süresinde belli bir mutad olan kadının bir başka lohusalığında kanaması mutadı geçip kırk gün içinde kesilirse bu kanamanın tamamı lohusalıktır. Ancak kırk günden sonrasında da devam ederse lohusalık mutadının üzeri özür hükümlerine tabi olur.⁴¹⁷

⁴¹² el-Bakara, 2/222.

⁴¹³ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 122 (No. 311); Tirmizî, "Tahâret", 105 (No. 139); İbn Mâce, "Tahâret", 128 (No.648).

⁴¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/194; Nesâî, "Tahâret", 128 [No. 649].

⁴¹⁵ Cessâs, *Şerhu muhtasar*, 489.

⁴¹⁶ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 371.

⁴¹⁷ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 1/42.

Öte yandan fakihler, doğumdan sonra kanama olmaması ihtimalini de değerlendirmiştir. Hanefî fakihlerin çoğuna göre doğumdan sonra kan gelmese de lohusalık hükümleri geçerli olur ve gusül abdesti gerekir. Ebû Yûsuf'tan rivayet edilen bir görüşe göre ise doğumdan sonra kanama olmaması hâlinde lohusalık da olmaz. Bu durumda çocuk bir ıslaklıkla çıkacağı için kadının namaz abdesti bozulur ancak gusül abdesti gerekmez.⁴¹⁸

Âdet ve lohusalıkla ilgili fıkhi hükümler verilirken, tıbbi verilerin merkeze alınmadığı Hanefî mezhebinde, özellikle iddetin bittiğine dair kadının ifadesine de mesafeli bir duruş vardır. Bu konuda süre hesabı üzerinden yapılan takdirler, kadının ifadesinden öncelikli kabul edilmiştir. Kadın güvenilir olsa da hüküm, nadire göre verilmez. Çünkü nadir görülen durumu doğrulama imkânı yoktur. Kadının ifadesi, mevcut hesaplamalardan biriyle uyumlu ise ancak o zaman kabul edilir.⁴¹⁹ Örneğin Mâcişûn bölgesindeki kadınlarda mutad olarak kırk günün üzerinde lohusalık görüldüğüne dair haberlere itibar edilmez. Mevcutta yaşanan lohusalık süreleri, Hanefîler için delil değildir. Onlara göre kadınlar bir kanama gördüğünü söyleyebilir ancak bu kanamanın rahimden gelip gelmediğini bilmez.⁴²⁰ Bununla birlikte Hanefî mezhebinde âdet ve lohusalıkla ilgili hükümlerde rahmin, ağız kısmı aşağıda içi kan dolu bir kap/çömleğe benzetilmesi ve bu kap metaforu üzerine hüküm inşa edilmesi,⁴²¹ hamilelikte rahmin ağzının kapalı olması sebebiyle görülen kanamanın rahim dışından geldiği varsayılarak istihâze (özür) olarak kabul edilmesi,⁴²² aslında dönemin tıbbi bilgisinin dikkate alındığını gösterir.

Şâfîî mezhebinin kaynaklarında lohusalığın asgari süresi bir an, azami süresi altmış gün, ortalama süresi ise kırk gün olarak geçmektedir. Şâfîîler, Hanefîlerin delil aldığı ve lohusalığın azami süresinin kırk gün olduğu belirtilen rivayeti de kabul eder ve lohusalığın çoğunlukla bu sürede bittiğini dile getirir.⁴²³ Doğumdan sonra kanama olmazsa gusle de gerek yoktur.⁴²⁴ Lohusalığın asgari süresiyle ilgili ise Müzenî'den (öl. 264/878) farklı bir görüş rivayet edilmiştir. Buna göre nasıl lohusalığın azami süresi, âdetin azami süresinin dört katı ise asgari süresi de âdetin asgari süresinin dört katıdır; yani dört gündür.⁴²⁵

⁴¹⁸ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/263.

⁴¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 201-202.

⁴²⁰ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 374.

⁴²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139.

⁴²² Serahsî, *el-Mebsût*, 196.

⁴²³ Râfî'î, *el-'Azîz*, 1/355-356.

⁴²⁴ Râfî'î, *el-'Azîz*, 1/359.

⁴²⁵ Râfî'î, *el-'Azîz*, 1/356.

Şâfiî mezhebine göre lohusalık kanaması durmayan bir kadının varsa mutat süresi lohusalık olarak takdir edilir. Ardından yine mutat temizlik süresinden sonra âdet dönemi başlamış sayılır. Mezhepteki bir görüşe göre altmış gün içindeki bütün kanamalar lohusalık; bu süreden sonra devam eden kanamalar istihâze hükmündedir. Diğer bir görüşe göre ise altmış günlük lohusalığa bitişik olarak devam eden kanama âdet hükmündedir. Çünkü bu ikisi farklı kanamalar olduğu için arasında temizlik dönemi olması gerekmez; birbirlerinin peşi sıra gelebilirler.⁴²⁶

Lohusalığın bitip istihâze kanamasının başladığını tespitit âdet kanamasında olduğu gibi temyiz de dikkate alınmıştır. İlk doğumunu yapan mübtedie içinse lohusalığın asgarisi olan bir an ya da ortalama lohusalık süresi olan kırk gün veya temyize göre alternatifli lohusalık süreleri vardır. Râfiî (öl. 623/1226), ilk doğumunu yapıp istihâze olan kimse için lohusalığın bir an olduğunu görüşünün mezhepte “esah” olduğunu belirtir.⁴²⁷

Mâlikî mezhebine göre lohusalığın asgarî süresi yoktur. Bir anlık kanama dahi lohusalık olabilir. Lohusalığın azami süresi ise İmam Mâlik’in ilk görüşüne göre altmış gündür. Ayrıca Mâlikî mezhebinin kaynaklarında, İmam Mâlik’in bu görüşten rucû ettiğini, lohusalığa azami süre belirlemeyi hoş bulmadığı, lohusalığın azami süresi için din tarafından bir belirleme (tevkîl) olmadığı⁴²⁸ için bu konunun “kadınlara⁴²⁹ ve uzmanlara sorulmalı” dediği aktarılır. Ancak mezhepte İmam Mâlik’in ilk görüşü yerleşmiştir.⁴³⁰ Öte yandan, Mâlikî mezhebine göre kanamanın kesintiye uğradığı zamanlarda gusledip ibadetler yapılacağı için lohusalığın azami süresi hesaplanırken kanamanın kesintiye uğradığı günler bu hesaba dâhil edilmez.⁴³¹

İbn Rüşd, konuyla ilgili ihtilafların sebebini, kadınların birbirinden farklı tecrübeler yaşadıkları için bunlara vâkıf olmanın zor olmasına bağlar. Çünkü âdet ve temizlik dönemlerinde olduğu gibi bu konuda da amel edilebilecek bir sünnet yoktur. İbn Rüşd, lohusalığın azami süresi hakkında çocukların

⁴²⁶ Râfiî’î, *el-‘Azîz*, 1/361.

⁴²⁷ Râfiî’î, *el-‘Azîz*, 1/361-362.

⁴²⁸ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Ebû Zeyd el-Kayravânî İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve ‘z-zîyâdât ‘alâ mâ fi’l-Müdevveneti min ğayrihâ mine’l-ümmehât* (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1999), 1/138.

⁴²⁹ Mâlikî eserlerde nadiren, yaşadıkları dönemde kadınların bu konudaki bilgisizliğinden dolayı onlara sorulmaması gerektiği görüşünde olan fakihlere rastlanır. Bk. Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. ‘Arefe el-Verğumî et-Tûnusi İbn ‘Arefe, *el-Muhtasarü’l-fikhî*, thk. Hâfiz ‘Abdurrahmân Muhammed Hayr (b.y.: Müessesetü Halef Ahmed el-Habtûr li’l-a‘mâli’l-hayriyye, 1435/2014), 1/188.

⁴³⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, 1/153-154.

⁴³¹ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve ‘z-zîyâdât*, 1/39.

cinsiyetine göre de farklı rakamlar verildiğini söyler. Buna göre kız çocuktan sonra otuz gün, erkek çocuktan sonra kırk gün azami lohusalık süresi belirleyen fakihler vardır.⁴³²

Hanbelî mezhebine göre lohusalığın asgari süresi ve miktarı yoktur. Doğumdan sonra bir damla kanama da olsa lohusalıktır.⁴³³ Lohusalığın azami süresi ise kırk gündür. İbn Kudâme, âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu aktarır. Kırk gün dolmadan asgari bir tam gün kesinti olduğunda gusledip ibadet yapılır. Ancak bu kesintide aile hayatındaki özel ilişkiden kaçınmak müstehap görülmüştür. Lohusalık kanaması kırk günü aşarsa bugünler âdet zamanına denk geldiği takdirde kırk günü aşan kısım âdet olarak kabul edilir.⁴³⁴ İbn Kudâme, âdet ve lohusalık hükümlerinin aynı olmasını, lohusalığın aslında hamilelik sürecinde biriken âdet kanamasının doğumla birlikte çıkmasına bağlar.⁴³⁵

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun lohusalık hakkındaki fetvası şu şekildedir:

“Lohusalık süresi ne kadardır? Bu sürede yapılamayan ibadetlerin durumu nedir?

Lohusalık, doğum veya düşük yapan ya da kürtaj olan bir kadının belli bir süre gördüğü kanamadır. Bu durumdaki kadına da lohusa denir. Her kadın için farklı lohusalık süreleri olabilir. Bu, kadınların fiziki bünyelerine, kalıtım ve çevre şartlarına göre değişir.

Lohusalık süresinin alt sınırı yoktur. Üst sınır ise Hanefî mezhebine göre kırk; Şâfiî mezhebine göre altmış gündür. Bu üst sınırlar geçtikten sonra görülen kan, lohusalık değil, özür kanıdır. Ayrıca lohusalık günlerindeki kanama bir süre kesilip sonra devam ederse, kanamanın kesildiği günler de lohusalık hâlinde sayılır (Aliyyü'l-kârî, Fethu bâbi'l-'inâye, 1/148; Şirbînî, Muğni'l-muhtac, 1/294).

Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi bu dönemlerindeki kadınla cinsel ilişki kurmak da haramdır. Ayrıca âdet ve lohusa olan kadınlar namaz kılamaz, oruç tutamaz (Buhârî, Hayız, 6 [304]; Müslim, Hayız, 16, 67-69 [335]) ve Kâbe'yi tavaf edemezler (Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]). Kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde kılamadıkları namazları daha sonra kaza etmezler, ancak tutamadıkları oruçları kaza ederler (Müslim, Hayız, 67-69 [335]).

Kırk gün dolmadan lohusalık kanaması kesilen kadın, boy abdesti alır ve ibadetlerini yapmaya başlar.”⁴³⁶

Tıbbi açıdan lohusalık ve sonrası sürece bakıldığında net bilgilerle karşılaşmak zordur. Çünkü gebeliğin süresi, bebeğin özellikleri ve rahme tutunma şekli, doğum çeşitleri, doğum sonrası iyileşme süreci, emzirme, ovülasyonun tekrar başlaması gibi faktörler lohusalık süresini ve ardından görülecek

⁴³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/58.

⁴³³ Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Hanbelî el-Kelvezânî, *el-Hidâye 'alâ mezhebi'l-İmam Ahmed*, thk. 'Abdüllatîf Hemîm - Mâhir Yâsîn el-Fahl (b.y.: Müessesetü Ğarrâs, 1425/2004), 69.

⁴³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/427-429.

⁴³⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/152.

⁴³⁶ DiB, “<https://kurul.diyenet.gov.tr/> Lohusalık süresi ne kadardır? Bu sürede yapılamayan ibadetlerin durumu nedir?”

ilk âdetin zamanını belirler. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan bir kitapta doğum sonrası ovülasyonun, emzirmeyen kadınlarda 70-75. günlerde geri döndüğü yazsa da devamında bunun 27. günde de olabileceği, ayrıca emziren kadınlarda ise 6. ayı bulabileceği, âdetlerin de emzirmeyen kadınlarda 7-12. haftada, emziren kadınlarda ise çoğunlukla 36. haftada geri döneceği bilgisi verilmiştir.⁴³⁷ Emzirme olmadığında âdetlerin dört hafta sonra⁴³⁸ hatta iki hafta sonra⁴³⁹ geri dönebileceğine dair doktor görüşleri de vardır. Dolayısıyla âdet döngüsüne kıyasla lohusalık ve sonrasının her kadına özgü olma özelliği çok daha fazladır. Bu kadar değişkenlik gösteren bir durum üzerine belirlenecek olan asgari ve azami sürelerin, her kadının yaşadığı gerçekliğe uymayacağı açıktır. Öte yandan düşük/kürtajdan sonra görülen kanamaların, doğumlardan sonraki kanamaya göre çok daha az süreceğine de önceki bölümde değinilmişti. Bu durumda takip eden âdet de kırk gün içerisinde görülecektir. Dolayısıyla öncelikle doktor teşhisi, onun olmadığı yerde temyiz ile yani kanamanın nitelikleri ve vücuttaki belirtilerle kadınların kendi kanaatlerine göre amel etmesi daha uygun görülmektedir.

3.2.4. Lohusalık Sürecinde Kesintili Kanama Ve Âdet Döngüsünün Başlaması

Lohusalık sürecinde, âdet dönemine nazaran daha uzun süre kesintiler olabilir. Bu durum kanamanın olmadığı günlerde ibadetten uzak kaldıkları için kadınları huzursuz eder. Dolayısıyla lohusalık kanamasındaki kesintilerin lohusalığa dâhil olup olmadığı sorusu cevap beklemektedir. Ayrıca ülkemizde; kırk günün içinde görülen bütün kanamalarda lohusalık, kırk günün üzerinde lohusalığa bitişik olan kanamalarda ise istihâze (özür) hükümlerine göre amel edilmesi, tıbbi bilgilerle ve kadının yaşadığı gerçekle çoğu zaman uyumlu değildir. Bu itibarla konuyla ilgili fıkhi mirasın daha geniş çerçevede ele alınması ve tıbbi bilgilerle değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Ebû Hanîfe'ye göre lohusalığın azami süresi olan kırk gün, âdetin azami süresi olan on günle aynı hükümlere tabidir. Buna göre kırk günün başında ve sonunda kanama görüldüğü takdirde kesintinin olduğu aradaki bütün günlerde kanama devam etmiş kabul edilir ve lohusalıktan sayılır. Dolayısıyla ilk günlerinde ve son günlerinde kanama görülen kırk günlük sürenin lohusalık olarak kabul edilebilmesi, temizlik döneminin süresinde mutadî on beş gün olan kadınlar için asgari lohusalık süresi Ebû Hanîfe'ye göre yirmi beş gün takdir edilmesine bağlıdır. Çünkü temizlik döneminin mutadî on beş gün olunca, lohusalığın yirmi beş günden kısa sürmesi ve kırk gün dolmadan kanamanın devam etmesi hâlinde bu

⁴³⁷ Sağlık Bakanlığı, *Gebe Bilgilendirme Sınıfı Eğitim Kitabı* (PDF: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2014), 86.

⁴³⁸ Ayşe Duman, “Doğumdan Sonra Âdet Düzensizliği”, www.ayseduman.com (Erişim 22 Şubat 2024).

⁴³⁹ Sevtap Hamdemir, “Doğum Sonrası Ne Zaman Âdet Görülür?” (Erişim 22 Şubat 2024).

kanamaya lohusalık demek için bir engel teşkil eder. Ebû Yûsuf'a göre âdetle olduğu gibi iki kanama arasındaki süre on beş günden az olursa aradaki kesinti günlerinde de kanamanın devam ettiğine hükmedilir. Ancak bu süre on beş güne ulaşırsa iki kanamanın arası ayrılmış olur. İmam Muhammed'in görüşü ise âdet dönemindeki kesintili kanamada Ebû Yûsuf'tan ayrılmışken lohusalık dönemindeki kesintili kanamada onunla birleşir. Ona göre âdetin azami süresi içinde kanamanın görülmediği günler, görüldüğü günlerden fazla ve en az üç gün olduğunda iki kanamanın arası ayrılmış ve hükmü değişmiş oluyordu.⁴⁴⁰ Ancak lohusalık döneminin kırk gününde on beş günlük temizlik süresi, kanamanın devam ettiği diğer yirmi beş günlük süreden hiçbir zaman fazla olamayacağı için bu konuda Ebû Yûsuf'la aynı görüştedir. Dolayısıyla imameyne göre iki âdet arasını on beş günlük temizlik süresi ayırdığı gibi lohusalık ile âdet arasını da on beş günlük temizlik süresi ayırır. Bunun bir sonucu olarak; doğumdan sonra bir gün kanama görülmesi hâlinde otuz sekiz gün kesinti olsa kırkinci gün bir kanama daha olsa; Ebû Hanîfe'ye göre kırk günün tamamı, imameyne göre ise sadece ilk bir gün lohusalık hükümlerine tabidir.⁴⁴¹ (1 + 38 + 1 = Ebû Hanîfe: 40 / İmameyn: 1)

Doğumdan sonra beş gün kanama, ardından on beş gün kesinti, sonra beş gün kanama, ardından on beş gün kesinti olsa ilk on beş günlük kesintinin başında ve sonunda kanama olduğu için Ebû Hanîfe'ye göre bu temizlik dönemi muteber değildir. Lohusalık mutadı yirmi beş gündür. İkinci on beş günlük temizlik dönemi ise kırk güne tamamladığı için sahih ve muteberdir. Bu durumda âdet mutadı oluşmaz. Temizlik dönemi tek seferde on beş gün olarak mutat kazanmıştır. Âdet mutadı olmadığı için bundan sonra kanama başlayıp durmasa on gün âdet on beş gün temizlik dönemi olarak takdir edilir. İmameyne göre lohusalık süresi ilk beş gündür. Ardından gelen on beş günlük kesinti, sıradaki kanamayı lohusalıktan ayırır ve bu kanama âdet hükümlerine tabi olur. Temizlik dönemi iki kez aynı süre boyunca devam ettiği için on beş gün olarak mutat kazanmıştır. Âdet süresi tek sefer de olsa beş gün olarak mutat hâline gelmiştir. Çünkü lohusalıktan sonraki âdet, mübtedienin gördüğü ilk kanama gibidir; tek seferde mutat hâline gelir.⁴⁴² (5 + 15 + 5 + 15 = Ebû Hanîfe: İlk 25 gün lohusalık / İmameyn: İlk 5 gün lohusalık, ikinci 5 gün âdet)

Şâfiî mezhebine göre lohusalık kanamasının toplamda altmış günü aşmaması hâlinde, kesintiler on beş günden kısa olursa kanama olan günlerin lohusalık olduğunda ihtilaf yoktur. Kanamanın olmadığı günler ise lohusalık olabileceği gibi telfik görüşüne göre temizlik dönemi de olabilir. Telfik, kanamanın olduğu gün sayısını toplayıp hesaplayarak bu günlerde lohusalık hükümlerine göre, kesinti olduğu gün

⁴⁴⁰ Bk. "Kesintili Kanama" bölümü.

⁴⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 195.

⁴⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 195.

sayısını toplayıp hesaplayarak bugünlerde de temizlik hükümlerine göre amel etmek anlamına gelir. Altmış gün içerisinde lohusalık kanaması on beş gün kesintiye uğradıktan sonra yeni bir kanama görülürse bir görüşe göre bu kanama, azami süre içinde kaldığından lohusalıktır; diğer görüşe göre ise tam bir temizlik dönemi geçtiği için âdetir. Çünkü lohusalık ve âdet kanı birbirinden farklı olması sebebiyle telfik yapılamaz. Mezhepte “esah” olan görüş sonuncusudur.⁴⁴³

İmam Mâlik’e göre lohusalık kanaması arasında birkaç günlük kesinti olursa kanama zamanlarında lohusalık hükümlerine göre amel edilir; kesinti zamanlarında ise gusledip ibadetlere devam edilir. İki kanamanın arasındaki kesinti süresi birkaç günden uzun sürerse ikinci kanama âdetir.⁴⁴⁴ Öte yandan, âdet dönemi bittikten sonra gusül alınmasının ardından görülen birkaç damla kanamanın gusül gerektirmediği görüşünde olan İbnü’l-Mâcişûn, aynı görüşünü lohusalık kanaması bittiği kanaatiyle gusül alındıktan sonra görülen birkaç damla kanama için de sürdürür.⁴⁴⁵ İmam Mâlik’in önde gelen talebelerinden İbn Vehb’den (öl.197/803) rivayet edilen bir görüşe göre ise lohusalık kanaması öğle namazına kadar kesilirse kadın o günün orucunu tutar.⁴⁴⁶

Hanbelî mezhebinde ise lohusalık sürecindeki kesintiler hakkında, kırk gün içinde kalan kanamalardan sonra on gün gibi uzun bir kesinti olmuşsa bunun ardından görülen kanamanın âdete, lohusalığa ya da hastalık kanamasına ihtimali olduğu için istihâze hükümlerine göre ihtiyatlı amel etmek uygun görülmüştür. Temizlik dönemi başlayınca namazların kaza edilmemesi ancak oruçların kaza edilmesi istenmiştir.⁴⁴⁷ Öte yandan Hanbelî mezhebine göre lohusalık kanamasının kesildiği vakitlerde gusledip ibadetlerin yapılması gerekir.⁴⁴⁸ Kırk gün dolmadan asgari bir tam gün kesinti olduğunda gusledip ibadet yapılır. Ancak bu kesintide aile hayatındaki özel ilişkiden kaçınmak müstehap görülmüştür. Lohusalık kanaması kırk günü aşarsa bugünler âdet zamanına denk geldiği takdirde kırk günü aşan kısım âdet olarak kabul edilir.⁴⁴⁹

Tıbbi bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla lohusalık kanamasının kesilmesi, lohusalığın bittiğini gösterebildiği gibi bu kesintiden sonra başlayan kanamanın lohusalığa, âdete ya da hastalıktan kaynaklanan bir kanamaya ihtimali vardır. Lohusalık sürecinin tespiti ancak günden güne kanamanın

⁴⁴³ Râfi‘î, *el-‘Azîz*, 1/363-364.

⁴⁴⁴ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/154.

⁴⁴⁵ İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât*, 1/129.

⁴⁴⁶ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/154.

⁴⁴⁷ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *Mesâilü Ahmed b. Hanbel* (Kâhire: Dâru’l-Fârûk, 1434/2013), 70.

⁴⁴⁸ Ebû’l-Kâsım Ömer b. el-Hüseyn el-Hirakî, *Muhtasarü'l-Hirakî* (b.y.: Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, 1413/1993), 18; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/152.

⁴⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/427-429.

rengindeki açılma ile anlaşılabilir. Lohusalık kanamasının rengi, koyu kırmızıdan açık kırmızıya, kahverengi, pembe ve sarıya doğru evrilir.⁴⁵⁰ Her bir renk lohusalığın ayrı bir dönemine karşılık gelir.⁴⁵¹ Kanamanın içerisinde kan miktarı azalır, mukus miktarı artar.⁴⁵² Doğum sonrası yoğunluğu azalmayan, düzensiz ya da uzayan kanamalar, içeride plasenta parçalarının kaldığının bir habercisi olabilir.⁴⁵³

Ovülasyon (yumurtlama) ise lohusalık esnasında da olabileceğinden lohusalık bittikten sonra on beş gün ya da bundan daha kısa bir süre geçmeden hatta hiç ara vermeden takip eden âdet başlayabilir. Tüm bu sebeplerle doktorlar, doğumdan sonra ilk âdet kanamasının ne zaman başlayacağına dair net bir bilgi verilemeyeceğini belirtmişlerdir.⁴⁵⁴ Öte yandan, lohusalık sonrası başlayan âdetler ise doğum öncesine göre değişiklik gösterebilir.⁴⁵⁵

Doktor teşhisi alınca kadar kadının kendi kanaatine göre amel etmesi gerekebilir. Fıkıh mezhepleri arasında kesintili kanama hakkındaki en ihtiyatlı görüş, lohusalık kanamasındaki kesinti süreleri bir gün ve üzeri ise Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre gusledip bu kesinti zamanlarında ibadetlerin yapılmasıdır. Ancak lohusalık sürecinin tamamlandığı kesin olarak bilinmiyorsa ailedeki özel hayatın devamı kadın sağlığı açısından zararlı olduğu için⁴⁵⁶ fıkhen de ihtiyat, durum netleşene kadar kesinti zamanlarında da cinsel ilişkiden uzak durmaktır.

İdeal olan, kadınların hamilelik, doğum ve doğum sonrası süreci doktor kontrolünde geçirmeleridir. Ancak henüz doktor kontrolüne gidememiş/gitmemiş kadınların dinî hayatları için sadece bir farkındalık oluşturmak adına genel bir çerçeve belirlenebilir. Lohusalıktan sonraki âdet kanaması, ovülasyonun (yumurtlama) geri dönmesiyle ilgili olduğundan lohusalıkla âdet kanaması arasında asgari on beş gün temizlik dönemi geçmesi her zaman mümkün değildir. Ayrıca bilhassa düşük/kürtaj gibi gebeliğin erken dönemde sonlanmasının ardından görülen kanamalar, doğumlardan sonraki kanamalar kadar uzun sürmez. Emzirme de olmayacağı için âdet, kısa bir süre sonra başlayabilir. Bu durumda âdet kanaması kırk günün içinde kalır.

⁴⁵⁰ Güncel ilmihâl kitaplarında, sarı ya da kirli beyaz akıntıyla birlikte lohusalığın bittiğine dair bir değerlendirme için bk. Jale Şimşek, *Soru ve Cevaplarla Kadın İlmihali* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2012), 151.

⁴⁵¹ Süleyman Eserdağ, “Doğum Sonrası Dönem”, <https://www.eserdag.com> (Erişim 22 Şubat 2024); National WomanHood, “Postpartum Bleeding” (Erişim 22 Şubat 2024); Serkan Oral, “Lohusalık Ne Demektir?”, <https://www.serkanoral.com> (Erişim 22 Şubat 2024).

⁴⁵² İsmail Çepni, “Lohusalık”, <https://ismailcepni.com> (Erişim 19 Mart 2024).

⁴⁵³ Banu Çiftçi, “Doğum Sonrası Kanama”, <https://www.drbanuciftci.com> (22 Şubat 2024).

⁴⁵⁴ Duman, “Doğumdan Sonra Âdet Düzensizliği”.

⁴⁵⁵ Duman, “Doğumdan Sonra Âdet Düzensizliği”.

⁴⁵⁶ Çepni, “Lohusalık”.

Lohusalık kanaması ile âdet kanamasını birbirinden ayırt edebilen temyiz sahibi kadının kanamanın niteliklerini ve vücuttaki belirtileri gözlemleyerek lohusalıktan sonraki âdetin başladığına hükmetmesi en isabetli yol olacaktır. Nitekim lohusalık ve âdet iki farklı kanama olduğu için arasında on beş gün temizlik süresinin geçmesini şart görmeyen fakihlerin içtihadına uygun olarak amel edilebilir.

4. Âdetin Zamanı

Âdet döngüsü, işleyişi gereği düzenlidir. “Âdet” ismi de onun bu düzeni sebebiyle verilmiş olmalıdır. Yani âdet ya da temizlik süresi uzunluğunun bir sonraki döngüde de benzer şekilde gerçekleşmesi beklenir ve normal olan da budur. Hem normalin alt ve üst sınırının hem de her kadına özgü normalin bilinmesi, kadın sağlığı açısından önemli olduğu kadar gerek dinî gerekse aile ve sosyal hayatın planlanması açısından oldukça faydalıdır. Bir âdet döngüsündeki sürelerin, önceki döngüye göre değişiklik göstermesi, âdetin her zamanki vaktinden önce ya da sonra başlamasıyla sonuçlandığı için bu durum, gelen kanamanın âdet mi yoksa istihâze (özür) kanaması mı olduğuna dair şüphe uyandırır. Bu itibarla âdetin zamanındaki değişim, derin fıkhi tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Ebû Hanîfe'den, konuyla ilgili iki rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre âdet zamanından önce gelen kanama, yadırgandığı için hiçbir şekilde âdet olarak kabul edilmez. Böyle bir kanamanın hükmü mevkûftur. Bu değişikliğin dikkate alınabilmesi için intikal hükümleri⁴⁵⁷ geçerlidir. Dolayısıyla iki kez üst üste aynı vakitte tekrar etmedikçe hiçbir değişiklik dikkate alınmaz. Ebû Hanîfe'den rivayet edilen bu görüşün, âdet zamanından önce âdetin asgari süresi kadar devam eden kanamalar için geçerli olduğu yorumu da yapılmıştır. Diğer bir rivayete göre ise âdet zamanından önce gelen kanama, tek başına âdet olamayacak nitelikte; yani üç günden az sürmüş ve âdet zamanındaki kanamayla birlikte toplamda on günü geçmiyorsa o zaman hepsi âdet hükümlerine tabidir. Bu durumda âdet zamanındaki kanama, öncesindeki kanamayı kendisine tabi kılar. Ancak âdet zamanından önce gelen kanama, asgari üç gün sürmüş ise o zaman âdet hükümlerine tabi değildir.⁴⁵⁸

Âdetin, vakti geçtikten sonra başlaması ya da âdet zamanında, âdetin asgari süresi kadar kanama olmayıp devamındaki kanamayla birlikte âdetin asgari süresinin tamamlanması hâlinde ise intikal şartları aranmaz. Çünkü âdet kanamasının devam ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte yine Ebû Hanîfe'den âdetin vaktinden sonra başlaması ya da devam etmesi hâlinde de intikal hükümlerinin

⁴⁵⁷ İntikal, âdet süresinin ya da zamanının değişmesini ifade eden bir fıkıh terimidir. İntikal hükümleri, kanamanın, âdetin en uzun süresini geçmesi ya da sürekli devam etmesi hâlinde dönülecek olan mutat sürenin/zamanın tespiti için gerekli görülmüştür. Dolayısıyla âdetin en uzun süresini geçmediği takdirde âdet süresi/zamanındaki değişiklikler, intikal hükümlerine konu olmaz. Ayrıntılı bilgi için bk. “İntikal ve İbdal” bölümü.

⁴⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/167.

aranması gerektiğine dair bir görüş de nakledilmiştir.⁴⁵⁹ Vakti tamamen geçtikten sonra başlayan âdet, azami süreden uzun sürerse bu takdirde mutat süre âdet kabul edilir ancak âdetin zamanı değişmiştir. Âdetin zamanının içerisinde asgari süre kadar devam eden kanamanın sonrasında da kesilmemesi üzerine âdet zamanı içerisindeki süre âdet kabul edilir; mutada dönülmez. Burada da âdetin zamanı değil, süresi değişmiştir.⁴⁶⁰

Ebû Hanîfe'nin dışındaki Hanefî fukahaya göre ise âdet zamanından önce gelen kanamanın âdet sayılabilmesi için âdet zamanında gelen kanamayla birlikte âdetin asgari süresini tamamlaması ve azami süresini de geçmemesi gerekir. Âdet zamanı hiç kanama olmaz ise bu takdirde âdet zamanından önce gelen kanama, âdetin asgari süresini tek başına tamamlarsa âdet olarak kabul edilebilir. Âdetin vaktinden sonra gelen kanamanın, âdet hükümlerine tabi olacağı konusunda ise ittifak vardır. Çünkü âdet zamanından sonra gelen kanama, öncesindeki âdete tabidir.⁴⁶¹

Âdet zamanının hem öncesinde hem de sonrasında kanama olması hâlinde ise Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, yine toplam süre on günü geçmediği takdirde hepsi âdet hükümlerine tabidir. Ancak toplam süre on günü geçerse bu takdirde âdet vaktinin öncesinde ve sonrasında gelen kanamaların her ikisi de dikkate alınmaz. Çünkü ikisi de hükmen birbirine eşittir. Bu durumda mutat zamana/süreye geri dönülür. Ebû Hanîfe'ye göre ise âdet zamanından önce gelen kanamadan ziyade, sonra gelen kanama daha önceliklidir; mutada dönülebilmesi için âdetin öncesinde değil, sonrasında gelen kanamayla birlikte toplam sürenin on günü geçmesi esastır.⁴⁶²

Âdet zamanında hiç kanama olmayıp âdetin öncesinde ve sonrasında kanama olsa bu günlerin tamamı on günü aşarsa Ebû Yûsuf'a göre hiç kanama olmayan âdet zamanı, iki kanama arasında kaldığı için âdet hükümlerine tabidir. İmam Muhammed'e göre ise âdet kanaması özelliğini taşıyan; yani asgari üç gün süren kanama âdet hükümlerine tabidir. Ebû Hanîfe'den ise yine iki farklı görüş nakledilmektedir: Biri, âdet zamanından sonraki kanamanın dikkate alınması, diğeri ise intikal hükümlerinin uygulanmasıdır.⁴⁶³

Tıbbi olarak âdet zamanındaki değişim; yani âdetin mutat zamanından önce ya da sonra başlaması, kadın sağlığı açısından takip edilmesi gereken bir durumdur. Âdetin süresine ve zamanına etki eden faktörlerin çoğu, kadınlar tarafından anlaşılabılır. Nitekim Suudi Arabistan'da 9320 katılımcıyla yapılan

⁴⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/168-169.

⁴⁶⁰ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 182-183.

⁴⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/167-168.

⁴⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/169.

⁴⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/169.

anket çalışmasında kadınların %48'si gördükleri ara kanama/lekelerin sebebini anlayabildiklerini belirtmişlerdir. Ağır eşya taşıma, uzun mesafeli yolculuk, psikolojik travma, ilaçlar ve spiral bu sebepler arasındadır.⁴⁶⁴ Tahmin edilebilen bir sebebin olmadığı ve tekrar eden âdet zamanı değişikliklerinde ise mutlaka doktor kontrolü gerekir. Çünkü hastalıklar, ilaçlar ve hormonal doğum kontrol yöntemleri, ara kanama/lekelerine sebep olabildiği gibi âdetin zamanını da değiştirebilmektedir. Kanamanın âdet mi yoksa ara kanama/leke mi olduğu konusunda semptomlar ve kanamanın nitelikleriyle birlikte en isabetli kararı verebilecek olan yine kadının kendisidir. “Âdet Döngüsündeki Sürelere Etki Eden Faktörler” isimli bir sonraki başlık altında tıbbi verilere daha ayrıntılı yer verilecektir.

5. Âdet Döngüsündeki Sürelere Etki Eden Faktörler

Âdet döngüsü üzerinde fizyolojik, genetik ve çevresel şartlar, çeşitli hastalıklar, tedavi ve uygulamalar gibi birçok etki bulunmaktadır. Eskiden bunların bir kısmı bilinmekle birlikte günümüzde hemen her kadın kendi âdet düzenine etki eden faktörlerin bilincine sahiptir. Bu sebeple, konuyla ilgili sorulara doğru cevap verebilmek için din görevlilerinin de bu faktörleri öğrenmesi kaçınılmaz olmuştur.

5.1. Fiziksel ve Çevresel Faktörler

Kadının vücut yapısına göre âdet sürelerinin değiştiği eskiden beri bilinmektedir.⁴⁶⁵ Fıkıh eserlerinde, ortalama âdet süresi, altı-yedi gün⁴⁶⁶ olarak zikredildikten sonra bu sürenin, Allah'ın kadına takdir ettiği yapısal farklılıklar nedeniyle uzayabileceği ya da kısalabileceği belirtilmiştir.⁴⁶⁷ Mutat âdet süresinin uzaması kadının yapısının güçlü olması; kısalması ise zayıf olması ile de açıklanmıştır.⁴⁶⁸ İklim koşullarının sıcak ya da soğuk olmasının, ilk âdet görme yaşını etkilediği, ayrıca mevsim ve ülke farklarının, gıdaların, âdet ve istihâze (özür) kanı üzerinde nitelik değiştirici bir etkiye sahip olduğu da gözlemlenmiştir.⁴⁶⁹ Yine yolculukların da âdet kanamasının süresi üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁰ Mâlikîlerde âdet kanamasının mutat süreden sonra da devam etmesi hâlinde üç gün bekleme görüşü için gıdalar ve psikolojik hâllerin vücudun bir artığı olan âdet kanamasına etkisi gerekçe

⁴⁶⁴ Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü'l-tuhr”, 281.

⁴⁶⁵ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/433.

⁴⁶⁶ Bu bilgiye yer verilen bir ilmihâl kitabı için bk. Mustafa Kasadar - Sadık Akkiraz, *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014), 232.

⁴⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/386.

⁴⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/166.

⁴⁶⁹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/389; Serahsî, *el-Mebsût*, 3/139.

⁴⁷⁰ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/433.

gösterilmiştir.⁴⁷¹ Ayrıca dönemin tıp uzmanlarının tespitine göre âdet süresi, kadının anne ve baba tarafından akrabalarına benzerdir. Kadının akrabası olmadığında ise yaşadığı beldedeki kadınların âdeti de esas alınabilir.⁴⁷²

“Âdetin Mahiyeti” bölümünde ele alındığı üzere fıkhîta âdet kanamasının niteliklerini belirleme çabası, onu istihâze (özür) kanamasından ayırt etmek içindir.⁴⁷³ Hastalıktan kaynaklı kanamalara istihâze denildiği gibi, istihâze tabirinin sadece âdetin en uzun süresini geçen kanamalar için kullanıldığı da olmuştur. Diğer anormal kanamalar içinse hastalık (fekat) kanı denilmiştir. Klasik fıkıh literatürünün oluştuğu dönemlerde vajinal kanamaya sebep olan hastalıkları tespit etmenin tek yolu asgari/azami süreler ve kanamanın niteliklerindeki değişimdi. Ancak tıbbın gelişmesiyle artık rahmin içi ve yapısı görüntülenebilmekte, rahim kalınlığı ölçülebilmekte, kan tahlili yapılmakta ve sonuçta vajinal kanamaya sebep olan hastalıklar teşhis edilebilmektedir.

Tıbbi literatürde kadınların kendi âdet döngülerini kontrol etmeleri, genel sağlık durumlarını gösteren “yaşamsal bir bulgu” olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷⁴ Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan bir broşürde, genç kızların ilk adet görme yaşını annelerine ya da kadın akrabalarına sorarak tahmin edebileceği ve çok zayıf kızların diğerlerine nazaran daha geç, kilolu kızların ise daha erken âdet görmeye başlayabileceğine dair bilgiler bulunmaktadır.⁴⁷⁵ Tıbbi verilere göre, yeme bozuklukları; normal kilonun altına düşülme de bir yıl içerisinde vücut ağırlığının %10’unu kaybetmek, obezite, egzersiz, stres, menstrüel bozukluklara ya da amenoreye⁴⁷⁶ sebep olur.⁴⁷⁷

Kadınların %18 ile %20’si âdet düzensizliği yaşamaktadır. Âdet düzensizlikleri anovülasyonu akla getirir. Over rezervi, yumurtalıklarda hazır bekleyen folikül sayısını ve kalitesini, yani üreme potansiyelini belirler. 30’lu yaşların başında başlayıp 40’lı yaşlara doğru hızlanarak over rezervinde azalma olur. Ancak bu azalma her kadın için yaşla aynı oranda değildir. Düzenli âdet döngüsü olan kadınlarda bile ovülasyon olmayabilir.⁴⁷⁸

⁴⁷¹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/383.

⁴⁷² Nevevî, *el-Mecmû’*, 2/293.

⁴⁷³ Mâverdî, *el-Hâvi l-kebîr*, 1/389.

⁴⁷⁴ Solone - Adams Hillard, “Erişkin Jinekoloji: Üreme Çağı”, 197.

⁴⁷⁵ Sağlık Bakanlığı, “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü”.

⁴⁷⁶ Âdet görememe. Bk. Uludağ Üniversitesi Sağlık Kuruluşları, “Amenore (Adet Görememe)”, <https://sakur.uludag.edu.tr> (Erişim 01 Mart 2024).

⁴⁷⁷ Valerie L. Baker - Stephanie A. Beall, “Amenore”, çev. Gonca Yetkin Yıldırım, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 880-881.

⁴⁷⁸ Aubuchon vd., “İnfertilite”, 955, 957.

Âdet döngüsü üzerinde hastalıklar da etkilidir. En yaygın hastalıklardan biri polikistik over sendromudur (PKOS). Üreme çağındaki kadınların %5 ile %10 oranında karşı karşıya kaldığı bu hastalık, yumurtalık içinde çok sayıda olgunlaşmamış folikül bulunmasına rağmen ovülasyonun gerçekleşmemesi sonucu düzensiz kanamalara, hiç âdet görmemeye (amenore) ya da gecikmeli âdet görmeye (oligomenore) sebep olur.⁴⁷⁹ Ayrıca kadınlarda, erkeklerden on kat daha fazla görülen tiroit hastalıkları ve diğer endokrin bozukluklar da âdet döngüsü üzerinde etkilidir.⁴⁸⁰ Beyinde oluşan bazı kist, lezyon ve tümörler de menstrüasyonu sağlayacak olan hormon salınımına engel olabilir ya da kansere bağlı vajinal kanamaya sebep olabilir.⁴⁸¹ Endometriyal kanserli kadınların tamamına yakınında anormal uterin kanama, sağlık kuruluşlarına tek başvuru şikayetidir.⁴⁸² Halk arasında çikolata kisti olarak bilinen endometriozis, rahim iç tabakasının rahmin dışındaki bölgelerde kistik yapılar şeklinde oluşması anlamına gelir. Üreme çağındaki kadınlarda %10 oranında görüldüğü belirtilen endometriozis, premenstrüel lekelenme⁴⁸³ ve âdet düzensizliği yapar.⁴⁸⁴ Endometrial hiperplazi de rahmin, olması gerekenden fazla kalınlaşması sonucu anormal vajinal kanamalara sebebiyet verir.⁴⁸⁵

Hastalıklarla birlikte rahim anatomisinin anomalileri de âdet döngüsü üzerinde etkilidir. Nitekim bu anomalilerin en yaygın olanları, çift rahim, çift vajina ve çift rahim ağzıdır. Vajinanın ya da rahmin oluşamaması ya da perdeli olması ise diğer anomalilerdir. Çift rahmin, gebelikte düşük riskini artırmanın dışında sağlık açısından bir tehlikesi olmadığı için uzmanlar, gerekmedikçe rahmin birinin ameliyatla alınması taraftarı değildir.⁴⁸⁶ Rahim anomalilerinden çift rahim, sık/düzensiz âdet döngülerine ve aşırı

⁴⁷⁹ Kurt R. Peterson vd., “Endokrin Bozukluklar”, çev. Gonca Yetkin Yıldırım, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 896; Gamze Çağlar, “Polikistik Over Sendromu”, <https://www.drgamzeceraglar.com> (Erişim 31 Aralık 2023).

⁴⁸⁰ Sharon T. Phelan, “Primer Sağlık Hizmetleri”, çev. Hilal Atılğan, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 499; Peterson vd., “Endokrin Bozukluklar”, 913-916, 921, 929; Hakan İbrahim Boyar, “Kadın İnfertilitesi ve Endokronolojik Hastalıklar”, *Dicle Tıp Dergisi* 40/4 (2013), 700-703; Türkiye Nükleer Tıp Derneği, “Hipertiroidi”, <https://tsnm.org> (Erişim 31 Aralık 2023).

⁴⁸¹ Baker - Beall, “Amenore”, 879; Peterson vd., “Endokrin Bozukluklar”, 912; Kadir Tufan, “Hipofiz Tümörleri”, <https://www.kadirtufan.com> (Erişim 31 Aralık 2023).

⁴⁸² Sean C. Dowdy vd., “Uterin Kanser”, çev. Nilüfer Çetinkaya Kocadal, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 1006.

⁴⁸³ Arne Vanhie - Thomas M. D’Hooghe, “Endometriozis”, çev. Sebile Güler Çekiç, *Berek&Novak Jinekoloji* (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 285.

⁴⁸⁴ Endometriozis&Adenomyozis Derneği, “Çikolata Kisti Nedir?”, www.endometriozis.org (Erişim 02 Nisan 2024).

⁴⁸⁵ Türk Jinekolojik Onkoloji Derneği, “Endometrial Hiperplazi”, <https://trsgo.org> (Erişim 02 Nisan 2024).

⁴⁸⁶ “Rahim Anomalileri Nedir? Neden Önemlidir?”, haz. Prof. Dr. Banu Kumbak Aygün, *YouTube* (24 Ocak 2019).

kanamaya, bir rahimde gebelik oluşurken diğer rahimde âdet kanamalarının devam etmesine sebep olmaktadır.⁴⁸⁷

Hastalıkların ya da anomalilerin teşhisi, tedaviyi/ilaçları da beraberinde getirmiştir. Tedavilerin de âdet döngüsü üzerinde bir şekilde etkisi vardır. Örneğin dismenoresi, luteal ya da menstrüel fazda artan ağrısı olan hastalara hormonal tedavi uygulanır.⁴⁸⁸ Bazı hastalıkların tedavisinde ve aşırı menstrüel kanamalarda da hormonal rahim içi araç (RİA/spiral) kullanılmaktadır.⁴⁸⁹

Âdet döngüsünü tespit ederken kadının başta kendisi olmak üzere ailesi ve çevresindeki kadınların mutadı, varsa hastalık ya da patolojileri, kullandığı ilaçlar, hormonal tedavi ve uygulamaların göz ardı edilmesi, yaşanan gerçeklikle örtüşen hüküm vermenin önünde önemli bir engel olduğu anlaşılmaktadır.

5.2. Doğum Kontrol Yöntemleri

Doğum kontrolü hem ailenin hem de toplumun nüfusunu kontrol etme ihtiyacı ya da isteğinden ileri gelir. Geçmişten bugüne her dönemin imkân verdiği yöntemlerle doğum kontrolü yapılmıştır. Bilinen en eski doğum kontrol yöntemi olan azil, erkeğin menisini rahim dışına akıtmasıyla gerçekleşir. Erkek için de kadın için de zararı olmayan azil yöntemi, dinen de yasaklanmamıştır.⁴⁹⁰

Kadının, zararından kesin olarak güvende olduğu takdirde doğum kontrolü amacıyla âdet kanamasını kesmek için haram maddelerden üretilmemiş ilaç içmesi caiz görülmüştür. Kimi fakihler de bu cevazı, kocanın izni şartına bağlamışlardır. Kadının kocasına izin vermesi mekruh, kocanın, karısının haberi olmadan doğum kontrolü uygulaması ise, evlilikten maksat olan neslin devamı hakkı zayı edildiği için, haram kabul edilmiştir. Erkeğin kendisinin hamile bırakmayı engelleyecek bir ilaç içmesi caiz görülmemiş ancak şehveti azaltacak ilaç içmesi ise caiz görülmüştür. Fakat erkeğin hamile bırakmasını engelleyecek olan ilaç, kadının âdetini kesen ilaca benzetilerek bunu caiz görenler de vardır.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ İsmet Yıldırım, “Çift Rahim Nedir? Tedavisi Nasıldır?”, <https://www.drismetyildirim.com> (Erişim 31 Aralık 2023); Remzi Abalı, “Çift Rahim”, <https://bahceci.com> (Erişim 31 Aralık 2023).

⁴⁸⁸ Rapkin vd., “Pelvik Ağrı ve Dismenore”, 272; Ayşe Topçu Akduman - Oya Çimen Budur, “Primer Dismenorede Tedavi Yaklaşımları”, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 21/3 (2016), 235-240.

⁴⁸⁹ Rapkin vd., “Pelvik Ağrı ve Dismenore”, 262; *Menorajide Güncel Yaklaşımlar Çalıştayı*, 25, 26; Demir - Gökmen, *Menoraji Tanı ve Tedavi Kılavuzu*, 18-19.

⁴⁹⁰ Rahmi Yaran, “Doğum Kontrolü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Ocak 2024); Fahrettin Atar, “Azil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Ocak 2024).

⁴⁹¹ Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ*, 1/218; Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdullâh er-Râmî ed-Dımaşkî İbn Müflih, *el-Fürû' ve tashîhu'l-fürû'*, thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdülmuhsin et-Turkî (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003), 1/392-393.

İnsanlığın doğum kontrolü için her zaman daha kolay uygulanabilen ve maliyeti düşük yöntem arayışında olduğu yadsınamaz bir gerçektir.⁴⁹² Bu yöntemlerden rahim içi araçlar ve doğum kontrol hapları, ayrıca âdet döngüsünü değiştiren ilaçların kullanımı, düzensiz vajinal kanama/leke yapmaları sebebiyle dinî hüküm açısından kadınları ve din görevlilerini zorlamaktadır. Ayrıca kadınların, doğum kontrolünden sadece kendilerini sorumlu tutması, günümüzdeki yöntemler olmadan asla doğum kontrolü yapılamazmış gibi bir algıyla hareket etmesi ise meselenin bir başka zorlayıcı boyutudur.

5.2.1. Rahim İçi Araçlar (RİA/Spiral)

İnsan nüfusunun hızlı büyümesinin, mevcut insanları tehdit etmesi sebebiyle doğum kontrolü, tıbbi açıdan bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu gereklilik için yapılan maliyet analizi sonucu, rahim içi araçların (RİA), en ucuz, uzun vadeli ve etkili bir yöntem olduğu belirtilmektedir. Bu da RİA'ları, tıbbi açıdan “tercih edilebilir” kılar. Dünya çapında evli kadınların %14'ünden fazlasının rahim içi araç kullandığı aktarılmıştır. Rahim içi araçlar, kabaca bakırlı ve hormonlu olarak ikiye ayrılabilir. Bakırlı RİA'nın amacı sadece doğum kontrolüdür. Hormonlu RİA ise doğum kontrolüne ek olarak, çeşitli hastalıklar ve menopozal döneme ilişkin artan/düzensizleşen kanamaları kontrol altına alma; azaltma ya da tamamen kesme amacıyla kullanılır. Ancak her iki RİA da özellikle ilk aylarda düzensiz kanama/lekelere sebep olur.⁴⁹³ Kadınların, RİA'nın çıkarılmasını talep etmelerindeki en önemli etkenlerden biri bu kanamalardır. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü, RİA'lar için kabul edilemez sağlık riskleri arasında, tanı almamış genital kanamayı da belirtmiştir.⁴⁹⁴

Her iki spiral çeşidinde de temel işlev, yumurtayla spermin buluşmasına engel olmaktır. Ancak bu sağlanamadığı takdirde döllenmiş yumurtanın rahme tutunmasına engel olmak da diğer bir işlevdir. Spiral ile hamile kalındığında ise bu durum hem anne sağlığı hem de bebek sağlığı açısından riskler taşır.⁴⁹⁵ Döllenmiş yumurtanın rahme tutunmasına engel olmak için spiralın, ertesi gün hapından daha etkili bir yöntem olduğu da belirtilmiştir.⁴⁹⁶

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında ise sağlığa zararlı olmamak şartıyla doğum kontrolünde bir sakınca görülmemiştir. Uygulanması esnasında mahremiyet ilkelerine aykırı hareket edileceği ve

⁴⁹² Rapkin vd., “Pelvik Ağrı ve Dismenore”, 262; *Menorajide Güncel Yaklaşımlar Çalıştayı*, 25, 26; Demir - Gökmen, *Menoraji Tanı ve Tedavi Kılavuzu*, 18-19.

⁴⁹³ Sağlık Bakanlığı, “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü”, https://tektiklabilgielinde.saglik.gov.tr/Rahim_Ici_Arac (Erişim 26 Ocak 2024).

⁴⁹⁴ Fok vd., “Aile Planlaması”, 325, 330-331, 333.

⁴⁹⁵ Fok vd., “Aile Planlaması”, 331.

⁴⁹⁶ Fok vd., “Aile Planlaması”, 323.

döllenmiş yumurtanın rahme tutunmasına engel olma ihtimalinden dolayı spirale ise “uygun değildir” denilmiştir:

“Doğum kontrolünün dinî hükmü nedir?

Sağlığa zararlı olmamak şartıyla, deri altına hormon düzenleyici yerleştirmek (implant), kondom kullanmak, azil (geri çekilmek) gibi yöntemlerle hamileliğin önlenmesinde dinen bir sakınca yoktur. Bununla birlikte annenin hayatı söz konusu olmadıkça, hamilelik gerçekleşikten sonra, hangi aşamada olursa olsun, kürtaj ve benzeri yöntemlerle çocuğun alınması caiz değildir. Çünkü hamileliğin başlaması ile doğacak çocuğun hayat hakkı gerçekleşmiş olur. Maddi ya da sosyal endişelerle ceninin hayatiniyetini bir şekilde sona erdirmek hayat hakkına tecavüzdür. Allah Teâlâ, “Fakirlik endişesi ile çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız.” (En’am, 6/151) buyurmuştur.”⁴⁹⁷

“Spiral kullanmak caiz midir?

Gebeliği önleme yöntemlerinden biri de spiral adı verilen rahim içi araçlarıdır (RİA). Bu işlevinin yanı sıra uzmanların verdiği bilgiye göre spiral, rahim içi zarının incelmelerini sağlayarak döllenmiş yumurtanın rahme tutunmasına da engel olabilmektedir. Öte yandan bu uygulama sırasında bir kadının mahrem yerlerine göz ve el teması söz konusu olmaktadır. Bu sebeple tıbbi bir gereklilik olmadıkça spiral uygulamasından uzak durulması uygun olur.”⁴⁹⁸

Kurul fetvalarında spiralin uygun görülmemesinin nedenleri, döllenmiş yumurtanın atılma ihtimali ve uygulama esnasında mahremiyet ilkelerine riayet edilememesi olarak açıklanmıştır. Bu gerekçelere ilave olarak düzensiz vajinal kanama/lekeler yapması sebebiyle ibadet ve aile hayatında huzursuzluğa ve belirsizliğe sebep olması da söylenmesi yerinde olur.⁴⁹⁹ Bununla birlikte son yıllarda yapılan araştırmalar, spiralin her şeye rağmen tercih edilen bir doğum kontrolü yöntemi olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁰ Dolayısıyla, dinen sakıncalar içermesine rağmen spiral kullanan kadınların âdet döngülerinin tespitiyle ilgili bazı fıkhi çözümler üretmek gerekir. Bir din görevlisinin âdet döngüsüne etki eden birçok unsuru bilmesi gerektiği gibi günümüzde bunların başında şüphesiz spiral gelir.

Bakırlı spiralin âdetin öncesinde ve sonrasında uzun süreli lekelenmeler yaptığı, hormonlu spiralin ise kanamaları azaltarak lekelenme şeklinde âdetlere ya da düzensiz ve sürekli lekelenmelere sebep

⁴⁹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Doğum kontrolünün dinî hükmü nedir? (Erişim 26 Ocak 2024).

⁴⁹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Spiral kullanmak caiz midir? (Erişim 26 Ocak 2024).

⁴⁹⁹ Spiralin bazı kadınlarda kanamaya ve farkına varılmayan düşüklere sebep olduğu bilgisinin yer aldığı bir ilmihâl için bk. Sevim Asımgil - Merve Şahin, *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali* (İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım A.Ş., 2005), 35.

⁵⁰⁰ Güler Bağbozan Ateşer - Esra Güzel, “Türk Kadınlarının Gebelikten Korunma Yöntem Tercihleri”, *Okmeydanı Tıp Dergisi* 33/4 (2017), 241-246.

olduğu anlaşılmaktadır. Spiralın yan etkileri bilindikten sonra kadının gördüğü bütün kanama/lekelerin, standart süreler içinde kaldığı gerekçesiyle âdet olduğuna hükmetmek ihtiyatlı bir yaklaşım değildir. Spiralın etkisinden dolayı, onuncu gün civarında belki de asıl âdet kanaması başlayacaktır. Bu sebeple bakırlı spiral kullanan kadınların, temyiz sahibi olarak, spiralın yaptığı kanama/lekeleri, âdet kanamasından ayırt etmeye çalışması; spiralden önceki mutat süresini ya da ortalama âdet süresi olan yedi günü âdet olarak belirlemesi daha ihtiyatlı ve isabetli olacaktır. Ayrıca düzenli ve sürekli olarak kanama/lekelerin on beş gün içinde bittiği gerekçesiyle âdet olarak kabul edilmesi de bir çözüm değildir. Çünkü böyle bir durumda temizlik süresi de kısılacacağı için çok geçmeden diğer âdet başlayacaktır. Eğer âdetin öncesinde bir iki günden uzun süren ve/veya aralıklı lekeler varsa bu takdirde âdet, kesin kanaat oluşturan yoğun kanama/lekelerle başlatılabilir. Âdeti tespit ederken, kanamanın nitelikleri ve vücuttaki belirtiler de dikkate alınır.⁵⁰¹

Hormonlu spiral ise salgıladığı hormonlarla rahmin iç dokusunun kalınlaşmasına engel olur. Bu spirali kullanan kadınlarda âdet ya tamamen kesilir ya da kanama miktarı azalır. Hormonlu spiralde oluşan lekelenmeler, rahmin kalınlaşması dolayısıyla kırılma kanamasından değil, incelmesi dolayısıyla çekilme kanaması kaynaklıdır.⁵⁰² Dolayısıyla semptomlarla birlikte düzenli olarak görülen az miktarda/lekelenme tarzındaki kanamalara âdet hükmü vermemek için bir sebep gözükmemektedir. Ayrıca sürekli ya da düzensiz lekeler görülmesine rağmen âdet olabilecek düzende ve sürede lekelerin yoğunlaştığı bir zaman dilimi varsa mümeyyiz olan kadınların, bu dönemde âdet hükümlerine göre amel etmesi, yaşadıkları gerçekliğe daha uygundur. Bununla birlikte hormonlu spiral kullanırken ayırt edebileceği bir âdet dönemi olmayacak şekilde sürekli/düzensiz lekelenme gören ve semptom da yaşamayan kadınların, temyiz imkânı kalmaması ve hormonlu spiralın âdet kanamasını kesici özelliğine uygun şekilde bu lekeleri âdet olarak kabul etmesine gerek yoktur.

5.2.2. Doğum Kontrol Hapları

Bir doğum kontrol/tedavi yöntemi olarak düşük dozdaki doğum kontrol ilaçları da sık, düzensiz, yoğun vajinal kanamaya ya da tam tersi amenoreye sebep olabilir. Özellikle ilaç kullanımının ilk üç ayı, ilacın bırakılmasına yol açacak kadar plansız vajinal kanama gerçekleşebilir. Doğum kontrol hapları, her gün aynı dozda alınarak âdetin baskılandığı ve ilacın kullanılmayarak âdet olunduğu iki bölümden oluşan 28 günlük bir döngüyü taklit eder. İlacın ilk kullanımına mensin ilk günü başlanır. Söz konusu ilaçların pelvik ağrı, dismenore, daha az sıklıkta menstrüel kanama/semptom yaşanmak istenmesi

⁵⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bk. “Âdet Döneminin Lekelenmeyle Başlaması Hakkındaki Görüşler” ve “Âdetin En Uzun Süresi” bölümleri.

⁵⁰² Ebru Zülfikaroğlu, “Hormonlu Spiral”, <https://www.drebruzulfikaroglu.com> (Erişim 27 Mart 2024).

sebebiyle üç ay, bir yıl ve daha fazla süre kesintisiz kullanılması da mümkündür. Böyle bir durumda normal siklusa göre daha fazla beklenmedik kanama/leke görülür. Ancak daha sonra kanamalar tamamen kesilerek amenore oluşur. Doğum kontrol haplarının bırakılmasıyla ovülatuvar siklusların tekrar başlaması birkaç ay sürebilir.⁵⁰³

Tıp kitaplarında istenmeyen gebelik, önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ifade edilmiştir. Yalnız progesterin içeren doğum kontrol hapları gebeliği önlemesi sebebiyle dış gebelik oranlarını da azaltmıştır. Bununla birlikte yalnızca progesterin içeren doğum kontrol yöntemleriyle gebe kalınması hâlinde ise dış gebelik oranlarında artış söz konusudur. Yine bu hapların bir diğer faydası endometriyum ve over kanseri riskini düşürmesidir. Bununla birlikte tıbbi literatüre baktığımızda menstrüel baskılama/düzenleme yapmak için kullanılan hormonal ilaç ve tedavilerin birçok yan etkisi bulunmaktadır. Örneğin, östrojen içeren doğum kontrol hapları, çeşitli damar hastalıkları riskini artırmaktadır. Geçmişte doğum kontrol haplarına bağlı ölüm nedenlerinden en yaygınları, iskemik kalp hastalığı ve inmedir. İlerleyen yaş ve sigara kullanımı da bunda belirleyici bir role sahiptir. Günümüzde düşük dozlu hapların kullanımı ve kalp hastalıkları açısından risk taşıyan kadınlara bu hapların reçete edilmemesiyle doğum kontrol haplarının daha güvenli hâle geldiği belirtilmiştir. Ancak gerek bu hapların gerekse premenopozal dönemde kullanılan hormon ilaçlarının meme kanseri riskini artırdığı da çeşitli çalışmalarla kanıtlanmıştır.⁵⁰⁴

Yama ve halka olarak isimlendirilen alternatif bazı hormonal doğum kontrol yöntemleri de vardır. Her hafta başka bir yamanın kullanıldığı üç ardışık haftanın ardından yamanın kullanılmadığı bir hafta söz konusudur. Yama kullanan kadınlar, ilk âdet döngülerinde daha çok kanama/leke görürken ilerleyen zamanlarda ise doğum kontrol haplarıyla benzer yan etkiler gördüklerini belirtmiştir. Halka ise üç hafta yerinde durduktan sonra bir hafta çıkarılır ve aynı halka on üç âdet döngüsüne kadar kullanılabilir. Enjekte edilen hormonol doğum kontrolü ise aynı şekilde âdet döngüsünde bozulma, başlangıçta lekelenme ve ara kanamalara sebep olmaktadır. İnatçı vajinal düzensiz kanamaların, kadınların bu yöntemi bırakmasında başlıca unsur olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁵

Günümüzde alternatif arayışlarının bir sonucu olarak, reçetesiz satılan “doğal” hormonal bileşiklerini çok sayıda kadının kullandığı ve fayda gördüğü de tıp literatürüne geçmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Fok vd., “Aile Planlaması”, 333-334, 341-342.

⁵⁰⁴ Fok vd., “Aile Planlaması”, 336-340.

⁵⁰⁵ Fok vd., “Aile Planlaması”, 342-344.

⁵⁰⁶ Tracy W. Gaudet, “Bütünleştirici ve Tamamlayıcı Sağlık Yaklaşımları”, çev. Hilal Atılğan, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 526, 536-537, 542.

Doğum kontrol hapları, spiral benzeri bir işleve sahiptir. Yumurtlamayı, servikal mukusu koyulaştırarak spermin yumurtaya ulaşmasını ya da rahmin iç zarını incelterek döllenmiş yumurtanın rahme tutunmasına engel olur.⁵⁰⁷ Döllenmiş yumurtanın rahme tutunmasını engelleme işlevi dolayısıyla tedavi kapsamında olmadıkça doğum kontrol haplarının kullanılması dinen sakıncalıdır.

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında tedavi kapsamında olmadıkça doğum kontrol hapları tavsiye edilmemektedir.⁵⁰⁸ Ancak bu hapların kullanımı hâlinde görülen kanama/lekeler konusunda ise birbirinden farklı fıkhi hükümlere yer verilmiştir. Bir fetvada, âdetin bitiminden on beş gün geçtikten sonra görülen ve üç gün devam eden lekeler âdet olarak kabul edilirken ilacın yan etkisi olarak görülen lekeler ise âdet olarak kabul edilmemiştir.⁵⁰⁹ Diğer bir fetvada ise ilaç kullanırken mutat âdet günlerinde görülen kanamalar âdet sayılmıştır.⁵¹⁰

Doğum kontrol hapları kullanırken ilacın alınmadığı ara dönemde görülen kanamaların âdet olduğunda şüphe yoktur. Dolayısıyla ilacın kullanıldığı dönemde görülen lekeleri, bir yan etki olarak kabul etmek daha doğru olur. Bu lekeler her vakit devam ederse özür hükümlerine göre amel edilir; her vakit devam etmezse sadece namaz abdestini bozar. Doğum kontrol haplarının, âdeti baskılamak/geciktirmek amacıyla kullanılması hâlinde âdet döneminde de hap almaya devam edilir. Ancak bu haplar âdet kanamasına her zaman engel olamaz. Mutat âdet günlerinde leke/kanamanın başlaması hâlinde ilacın bırakılıp âdetin başlatılması ve böylece âdet hükümlerine göre amel edilmesi dinî hayat açısından daha doğru olur. Ancak ilaç bırakılmazsa, ilacı bıraktıktan sonra âdet kanaması başlayacağı için mutat günler de olsa ilaç kullanırken görülen lekeler âdet dememek gerekir.⁵¹¹ Öte yandan ilacın yanlış kullanımı; yani tabletler bitmeden unutulması ya da bırakılması âdet kanaması başlatacağı için⁵¹² önceki âdet döneminin üzerinden ne kadar süre geçmiş olursa olsun bu yeni kanama da âdet hükümlerine tabi olur.

⁵⁰⁷ Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şti., “YAZZ® 3 mg/0.02 mg Film Kaplı Tablet Kullanma Talimatı”, <https://titck.gov.tr> (Erişim 02 Nisan 2024).

⁵⁰⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir? (Erişim 05 Mart 2024); Diyanet İşleri Başkanlığı DİB, “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Ertesi gün hapi ve doğum kontrol hapi kullanmak caiz midir? (Erişim 27 Mart 2024).

⁵⁰⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavağ gibi ibadetleri yapabilir mi? (Erişim 05 Mart 2024).

⁵¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Âdet geciktirici ilaç kullanıp kesik kesik leke gören bir kadın âdetli sayılır mı? (Erişim 24 Ağustos 2022).

⁵¹¹ Nitekim bu tür bir hapın kullanma talimatında ara vermeden kullanım hâlinde ara kanama ya da lekelenme olabileceği belirtilmiştir. Bk. Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şti., “YASMIN® 3 mg/30 mcg Film Kaplı Tablet Kullanma Talimatı”, <https://titck.gov.tr> (Erişim 27 Mart 2024), 14.

⁵¹² Müge Aksoy, “Hızlı Âdet Söktürücü”, <https://www.mugeaksoy.com> (Erişim 27 Mart 2024).

5.2.3. Âdet Geciktirici İlaçlar

Âdet döngüsünün, hastalık, ölüm riski vb. gibi zaruri bir neden olmaksızın tercih ve talep edilen tıbbi birtakım müdahalelerle değiştirilmesi, günümüzde belki de kadınlara özgü hâllerle ilgili dinî hüküm vermeyi zorlayan en önemli sorundur.⁵¹³

Fıkıh kitaplarında kadının, âdet olmak için ilaç kullanması mübah görülmüştür. Ancak oruç tutmamak için yolculuğa çıkmak nasıl caiz değilse, Ramazan ayında da oruç tutmamak için âdet yapıcı ilaç kullanmak caiz değildir.⁵¹⁴

Âdet gören kadınların iddeti için geçmesi gereken üç âdet dönemi, “hile” ile gerçekleştirildiğinde; yani vajinadan içeri yabancı cisim sokulmak suretiyle yara yaparak sağlanan kanama da âdet kanı olarak kabul edildiği ve bu şekilde yaşanacak üç âdet dönemiyle iddetin tamamlandığına hükmedildiği olmuştur.⁵¹⁵ Aslında bu hükümler, fakihlerin, belli süreler içerisinde kalmak kaydıyla her türlü kanamayı âdet olarak kabul etme ve bundan daha fazlasının bilgisine sahip olmadıklarını gösterme açısından önemlidir.

Âdet geciktirici ilaçların kullanma talimatında, “rahim/vajinal kanama (lekelenme dâhil)”, çok yaygın yan etkiler arasında ilk sıradadır.⁵¹⁶ Âdet geciktirici ilaçlar, beklenen âdetten birkaç gün önce ve günde birkaç tablet alınarak en fazla 20 güne kadar âdet döneminde gecikme sağlanabilir. İlacı bıraktıktan birkaç gün sonra da âdet kanamasının başlaması beklenir. Âdet geciktirici ilaçların, duygudurum bozukluğu, mutsuzluk hâli, akne, meme hassasiyeti, ödem ve cinsel istek kaybı gibi bazı yan etkileri vardır. Belirli hastalıklara sahip olan kadınların bu ilaçları kullanmaması gerekir. Bu sebeple doktor tavsiyesi önemlidir. Âdet geciktirici hapların, doğum kontrolü işlevi bulunmamaktadır.⁵¹⁷

Hac ve umre ibadetlerini eda etmek üzere Mekke ve Medine’ye gittiği süre boyunca ya da Ramazan ayında oruç, namaz ve mukabeleye ara vermemek için âdet görmek istemeyen kadınlar, âdeti geciktirmek/baskılamak için sıkça âdet geciktirici yöntemlere başvurmaktadır. Ancak bu ilaçların özellikle ilk aylardaki yaygın etkilerinin düzensiz kanama/lekelenme olması sebebiyle kadınların

⁵¹³ Konuyla ilgili bir çalışma için bk. Ülfet Görgülü, “Hac ve Umre Yolculuğunda Âdet Geciktirici İlaç Kullanmanın Sakıncası”, *Hac ve Kadın* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 65-66. Tıbbi bir sakınca yoksa âdet geciktirici ilaçların kullanımını ilke olarak caiz gören görüşler için bk. Bilgin, *Hanımlara -Özel Gün- Defteri*, 97, 144; Paksu, *Kadın ve Aile İlmihali*, 209.

⁵¹⁴ Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ*, 1/218; İbn Müflih, *el-Fürû*, 1/392-393.

⁵¹⁵ ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâvâ't-tatarhâniyye*, 1/476.

⁵¹⁶ Bayer Türk Kimya Sanayi Limited Şirketi, “PRIMOLUT-N® 5 mg Tablet Kullanma Talimatı”, <https://titck.gov.tr> (Erişim 31 Aralık 2023), 8.

⁵¹⁷ Önder Koç, “Adet Nasıl Geciktirilir?”, <https://www.underkoc.com/> (Erişim 31 Aralık 2023).

ibadetin maneviyatından uzaklaştığı, onlara rehberlik eden din görevlilerinin de zor durumda kaldığı bilinen bir tecrübedir.⁵¹⁸ Tedavi amacı olmadıkça kadınlara Allah'ın vermiş olduğu doğal âdet döngüsünü baskılamak ve ötelemek için herhangi bir yönteme başvurulmasının yaşanan sorunlara çözüm sağlamadığı ortadadır. Bunun yerine kadının yaşadığı âdete rağmen değil, bu gerçeikle birlikte ibadetlerin nasıl yapılacağına dair dinî bilginin artırılması yoluna gitmek gerekir. Âdet döngüsünü değiştiren; geçici de olsa fitrata uzun süre müdahale eden ve tedavi kapsamında da olmayan ilaçlardan uzak durulması tavsiye edilir.

Âdet geciktirici ilaçların kullanılması hâlinde ortaya çıkacak muhtemel sorunlar ise fıkhi bir çözüm beklemektedir. Bu haplar âdet kanamasına her zaman engel olamaz. Mutat âdet günlerinde leke/kanamanın başlaması hâlinde ilacın bırakılıp âdetin başlatılması ve böylece âdet hükümlerine göre amel edilmesi dinî hayat açısından daha doğru olur. Ancak ilaç bırakılmazsa, ilacı bıraktıktan sonra âdet kanaması başlayacağı için mutat günler de olsa ilaç kullanırken görülen lekeler âdet dememek gerekir.⁵¹⁹ İlacın yanlış kullanımı sebebiyle, örneğin âdet kanaması başladıktan sonra kullanılması, kanamaya birkaç gün ara verse de âdet kanamasının bu kesintiden sonra devam etmesiyle sonuçlanabilir. Böyle bir durumda âdet kanamasının olduğu günlerde âdet hükümlerine göre, kesildiği zamanlarda temizlik hükümlerine göre amel edilerek bugünlerde yapılan ibadetler, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre geçerlidir.⁵²⁰

⁵¹⁸ Buna karşın, âdetli olduğu için ziyaret tavafını yapamadan ülkesine dönmek zorunda olan kadınların kanamayı engelleyici ilaç kullanması gerektiğine dair bir görüş için bk. Bilgin, *Hanımlara -Özel Gün- Defteri*, 160. Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında ise ibadet gerekçesiyle de olsa doğal bir durum olan âdet düzenini değiştiren ilaçların kullanımı tavsiye edilmemektedir. Öte yandan, âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda olan ihramlı kadınların durumu için de mezhepler arasındaki ihtilaflara zikredilmiştir. Bk. DİB, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/> Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir?”; DİB, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/> Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi?”; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> *Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?* (Erişim 26 Ocak 2024).

⁵¹⁹ Nitekim bu tür bir hapın kullanma talimatında ara vermeden kullanım hâlinde ara kanama ya da lekelenme olabileceği belirtilmiştir. Bk. Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şti., “YASMIN® 3 mg/30 mcg Film Kaplı Tablet Kullanma Talimatı”, 14.

⁵²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. “Kesintili Kanama” bölümü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂDET DÖNGÜSÜNÜN TESPİTİNİ ZORLAŞTIRAN DURUMLAR

1. Düzensiz/Sürekli Kanamalar

Sahih âdet ve/veya temizlik dönemi geçiren kadına, âdet kanaması hakkında bir âdeti (düzeni) var anlamında mutade denir.⁵²¹ Düzensiz kanama ifadesi, hem âdet ve temizlik süreleri konusunda mutadın olmadığı hem de temizlik dönemi sayılabilecek bir ara olmadan kanamanın sürekli devam ettiği durumları kapsamaktadır. Her iki durum da âdet döngüsünün tespiti konusunda ciddi sorunları ortaya çıkarmakta olup fıkıh kitaplarında bu sorunlara çoğunlukla farazi meseleler ve kabul edilen bazı ilkeler üzerinden çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Üretilen çözümler, konuyla ilgili üç rivayete dayanmaktadır.

Mutade müstehâza hakkındaki hükümler, Ümmü Seleme rivayetine isnad edilir. İlgili rivayet şöyledir:

“Kanaması sürekli devam eden bir kadın için fetva soran Ümmü Seleme’ye, Allah Rasûlü şöyle cevap verdi: ‘Bu durum başına gelmeden önce ayın kaç gün ve gecesi âdet görüyor ise o kadar beklesin; bu süre kadar namazı bıraksın. Bu süre geçince gusûl abdesti alsın. Sonra bir bez parçasıyla temizlenip namazlarını kılsın.’”⁵²²

Mümeyyiz müstehâza hakkındaki hükümler ise Fâtıma bint. Ebû Hubeyş rivayetine dayanmaktadır:

“Fâtıma bint. Hubeyş’ten rivayet edildiğine göre, kendisinin kanaması sürekli devam ettiği için Hz. Peygamber ona şu hükmü verdi: ‘Âdet kanı, bilinen siyah (koyu) renkteki kandır. Bu nitelikte bir kan geldiği zaman namazı bırak. Bu niteliğe sahip olmayan kanamalarda ise abdest alıp namaz kıl çünkü o damar kanıdır.’”⁵²³

Mutadı olmayan müstehâza hakkındaki hükümler de Hamne bint. Cahş rivayetine dayanır. Bu rivayete göre:

“Kendisini namazdan ve oruçtan alıkoyacak kadar uzun ve şiddetli bir kanaması olan Hamne bint. Cahş, Hz. Peygamber’e gelerek durumunu arz etmiş ve Hz. Peygamber de kanamanın şiddetine göre tampon ya da bez kullanmasını ya da özel bir elbise edinmesini tavsiye etmiştir. Ancak Hamne’nin, bunların da engel olamayacağı kadar çok kanaması olduğunu belirtmesi üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

⁵²¹ Birgivi, “Zühru’l-mütehhilîn”, 68.

⁵²² Nesâî, “Tahâret”, 133 (No. 213); Şâfiî, *el-Müsned*, 1/204 (No. 108); Mâlik b. Enes, “Tahâret”, 104.

⁵²³ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 286); Nesâî, “Tahâret”, 137 (No. 220).

‘...Bu durum, (insanı ibadetten uzaklaştırmak için) şeytanın bir hamlesidir.⁵²⁴ Allah’ın kadınlar için âdet süresi olarak belirlediği (ortalama süre olan) altı ya da yedi gün kendini âdetli say. Temizlik dönemine girdiğine kanaat edince de yıkan ve yirmi üç ya da yirmi dört gün (ayın otuz gününden kendini âdetli saydığı günler çıkınca kalan sürede) namaz kıl ve oruç tut. Böyle yapman senin için yeterli olur. Her ay bu şekilde âdet ve temizlik dönemi gören kadınlar gibi kendine âdet ve temizlik süresi takdir et...’⁵²⁵

Hanefîler, kanamanın âdetin en uzun süresini geçmesi hâlinde mutadın esas alınması gerektiğini belirten Ümmü Seleme rivayetiyle amel etmişlerdir. Şâfiîler ise âdet kanı ile istihâze (özür) kanı arasındaki farkı ayırt edebilen (mümeyyiz) kadın için Fâtıma bint. Ebû Hubeyş rivayetini esas almışlardır. Buna göre niteliklerindeki farklılıktan dolayı âdet kanını, istihâze kanından ayırt edebilen kadın, âdetin süresini de kendisi belirlemiş olur. Şâfiî mezhebinde, kanın niteliklerindeki değişimin, önceki âdet sürelerini dikkate almaktan daha öncelikli olduğu söylenebilir. Çünkü aynı mahalden çıkan şeyler karıştığı zaman, öncelikle niteliklerine bakarak onları birbirinden ayırt etme imkânı varsa bu yapılır. Nitekim aynı mahalden çıkan mezi ve meni de niteliklerine göre ayırt edilmeye çalışılmaktadır. Ümmü Seleme rivayetiyle, mümeyyiz olmayıp mutade olan kadınlar, Fâtıma bint. Ebû Hubeyş rivayetiyle ise mutade olmayıp mümeyyiz olan kadınlar amel edebilir. Böylece her iki rivayetin arası telif edilmiş olur. Yine de âdet günlerinden ziyade kanın niteliklerini gözlemlemek daha isabetli görülmüştür. Çünkü âdet zamanı ve günleri değişebiliyorken kanın nitelikleri çoğu zaman daha doğru hükme ulaştırır.⁵²⁶

Hanefî mezhebine göre ise istihâze durumunda kanamanın niteliklerindeki değişime ya da diğer kadınların âdet sürelerine itibar edilmez.⁵²⁷ Hz. Peygamber (s.a.s.), Fâtımâ bint. Hubeyş’e kanamanın niteliklerine göre karar vermesini söylerken bugünlerin onun mutadına denk gelmesi sebebiyledir.

⁵²⁴

Hadiste, رَكْضَةٌ مِنْ رَكْضَاتِ الشَّيْطَانِ ifadesi geçmektedir. Ayakla vurmak anlamına gelen *rakz*, şeytana izafe edilerek, insana bir düşman darbesi olarak onu ibadetiyle ilgili şüpheye düşürüp namazı geciktirmesi için vesvese verme anlamına gelmekte olup imtihan olarak görülmüştür. Nitekim Mücadele sûresi 19. âyetinde şeytanın, insana Rabbini anmayı unutturacağı da buyrulmuştur. Bk. Karâfi, *ez-Zahîre*, 1/384; Ebû ‘Abdullâh Fadlullah b. Hasen et-Tevribiştî, *el-Müyyesser fî Şerhi mesâbihi’s-sünne*, thk. ‘Abdülhamîd Hindâvî (b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafâ, 1429/2008), 1/174; Nâsiruddîn Ebû Sa’îd (Ebû Muhammed) ‘Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Tuhfetü’l-ebrâr Şerhu mesâbihi’s-sünne*, thk. Nûruddin Tâlib (Kuvvet, y.y. 1433/2012), 1/225; İbn Reslân, *Şerhu’s-sünne Ehlî Davûd*, 2/503. Bazı rivayetlerde ise *rakz* ifadesi rahme izafe edilmiştir. Böylece istihâze, rahmin olağandışı hareketi anlamına gelmiş olur. Bk. Nesâî, “Tahâret”, 134 (No. 214, 360); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 9/210 (No. 25612).

⁵²⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 111 (No. 287); Tirmizî, “Tahâret”, 95 (No. 128); Şâfiî, *el-Müsneid*, 1/206 (No. 110); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 9/2726 (No. 28119).

⁵²⁶ Mâverdi, *el-Hâvi l’-kebîr*, 1/390-391, 401-402.

⁵²⁷ Günümüzde Hanefî mezhebine göre yazılan bir ilmihâlde yazılan şu satırlar bu anlayışla tam bir uyum içinde değil gibidir: “Fakihlerin, hayız ve nifâsın azami sürelerini belirleme çabalarının bir amacı da hayız ve nifas kanı ile istihâze kanını birbirinden ayırt etme konusunda kadınlara genel ve pratik bir ölçü vermektedir. Bu konuda her kadının kendi tecrübe ve kanaatinin de önemli olduğunu, nihâi olarak da tıp biliminin tespitlerinin ölçü alınması gerektiğini belirtmek gerekir.” Bk. Yunus Apaydın, “İstihâze”, *İlmihal*, 2 Cilt (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 257.

Nitekim rivayetin başka bir tarikinde bu ifadeler de vardır.⁵²⁸ Bu görüşlerine şu ayeti de delil getirirler: Kendi ifadelerine göre kanamanın rengi, âdet hakkında bilgi ifade etmez. “*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorlarsa, Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz...*”⁵²⁹ Kanamanın rengi bir bilgi ifade etseydi, âdet ve gebelik bununla tespit edilirdi. Ancak ayette kadının sözüne itibar edildiği anlaşılmaktadır.⁵³⁰ Ayrıca, mutatla ilgili rivayetlerin icmâ oluşturduğunu belirten Kudûrî, kanamanın niteliklerindeki değişimin dikkate alınmasına dair rivayetin haber-i vâhid olduğunu söyler. Ona göre asıl olan mutat günlerin dikkate alınmasıdır; kanama rengindeki değişim, mutat günlerin içinde kalıyorsa ona tabi olur.⁵³¹

Hanefîler, Hamne bint. Cahş rivayetinde Allah Rasûlü’nün (s.a.s.), “Allah’ın ilmindeki” ortalama âdet süresini altı yedi gün olarak belirtmesini, Hamne bint. Cahş’ın bildiği kendi âdet mutadı olarak yorumlayıp bu sürenin bütün kadınlara şâmil kılınamayacağını iddia ederler.⁵³² Nitekim âdet süresi, ülkelere, yaşa ve sağlık durumuna göre değişkenlik gösterir.⁵³³

Hanefî mezhebinde, kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde kesintisiz (muttasıl) ya da kesintili (munkatı) olarak iki başlık altında konu işlenmiştir. Kanamanın kesintisiz devam etmesi durumunda; ilk defa âdet gören genç kızların âdeti on gün, temizlik süresi de yirmi gün olarak takdir edilir. Ancak mutadı (önceden gördüğü belli sürede âdeti) olan bir kadının kanaması kesintisiz hâle gelirse; bu durumdaki kadının âdeti, mutadı olan gün sayısınca ve temizlik süresi ise ayın kalan günleri sayısındadır.⁵³⁴ Kanamasının kesintili bir şekilde devam etmesi ise birkaç gün aralıklarla da olsa sürekli devam etmesi hâlidir. Böyle bir durumda kesintili kanama konusundaki ihtilaflar burada da geçerli olur. Konunun ayrıntıları “Kesintili Kanama” bölümünde anlatılacaktır.

Temizlik döneminin uzun sürmesinin ardından kanın sürekli devam etmesi durumunda dönülecek/takdir edilecek temizlik süresiyle ilgili de Hanefî mezhebinde bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri, temizlik süresinin, hamileliğin en az süresi olan altı ay ve üzeri kadar uzadıktan sonra kanın hiç kesilmemesi durumunda dönülecek olan temizlik süresi altı aydan bir an eksik zamandır.

⁵²⁸ Cessâs, *Şerhu muhtasar*, 480.

⁵²⁹ el-Bakara, 2/228.

⁵³⁰ Cessâs, *Şerhu muhtasar*, 472-473.

⁵³¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 348-352.

⁵³² Cessâs, *Şerhu muhtasar*, 479.

⁵³³ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 354.

⁵³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/155.

Diğer bir görüşe göre ise temizlik süresi ne kadar uzarsa uzasin takdir edilecek süre de aynıdır. Yirmi gün, bir ay gibi süreler de belirtilmişse de fetvaya esas olan görüş, iki aydır.⁵³⁵

Hanefî mezhebine göre mübtedienin müstehâza olmasıyla âdetin en uzun süresi olan on gün âdet hükümleri geçerlidir. Şâfiî mezhebine göre ise müstehâza olan mübtedie, kanın niteliklerini ayırt edebiliyorsa mümeyyiz hükümlerine göre amel eder. Müstehâza olan mübtedie, mümeyyiz değilse dikkate alınacak olan âdet süresi ise Şâfiîlerde âdetin en kısa süresi olan bir gün bir gece ya da ortalama âdet süresi olan altı/yedi gündür. Altı mı yoksa yedi günün mü âdet sayılacağı konusunda bir görüşe göre muhayyerlik vardır; diğer görüşe göre ise mübtedienin aile ve akrabalarındaki kadınlara göre karar verilir.⁵³⁶ Ayrıca mübtedie için âdet olarak takdir edilecek günlerin, sarı renkteki kanamayı kapsayıp kapsamadığı da başka bir ihtilaf sebebidir.⁵³⁷ Öte yandan İmam Şâfiî'ye göre, âdetin süresini takdir etme konusunda sorun yaşayan müstehâza da kendini sadece bir gün bir gece âdetli sayar; çünkü ihtiyatlı olan görüş budur.⁵³⁸ Hanbelî mezhebine göre müstehâza hâline gelen mübtedie içinse çeşitli gerekçelere göre âdet olarak takdir edilecek süre; âdetin en kısa süresi (bir gün bir gece), ortalama âdet süresi (altı-yedi gün) ya da ailedeki kadınların âdet süresi, âdetin en uzun süresi (on beş gün) olmak üzere üç farklı görüş bulunmaktadır. Müstehâza olan mübtedie, âdetin en uzun süresini geçmeden namaza başlasa da kanama kesilinceye ya da en uzun süre tamamlanıncaya kadar ihtiyaten cinsel münasebetten uzak durur. Mübtedienin temyizinin kaçınıcı aydan sonra geçerli olacağı konusu, kanın niteliklerindeki değişimle birlikte çeşitli kombinasyonlarla örneklendirilerek ihtilaflar zikredilmiştir.⁵³⁹

Şâfiî mezhebine göre âdet kanamasının devam ettiği zannıyla on beş gün beklenmesine rağmen kanama kesilmeyip devam ederse o zaman siyah renkteki âdet kanının kırmızı rengine dönüştüğü günden itibaren yapılmayan ibadetlerin kaza edilmesi gerekir. Çünkü âdetin en uzun süresinin on beş gün oluşu, onun âdet kanı olduğunun bilinmesi hâlinindedir. Yoksa on beş gün boyunca gelen kanamaların, her ne nitelikte olursa olsun âdet kanı sayılması söz konusu değildir.⁵⁴⁰ Nitekim bir ayda âdet kanamasına müteakip istihâze kanı görüldüğünün anlaşılması üzerine takip eden ayda on beş gün beklemeden kanın

⁵³⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/219; İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 211-212.

⁵³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/293.

⁵³⁷ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/407-408.

⁵³⁸ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/432.

⁵³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/408-411.

⁵⁴⁰ Ali Kara, ilmihâlinde bunu, on beş gün içerisinde kadının tespit ettiği bir dönem olarak ifade etmiştir. Bk. Ali Kara, *Güncel Konularla Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali* (İstanbul: Erhan Yayınları, 2010), 359.

niteliğindeki değişime göre hüküm verilir. Ancak on beş günü geçmeyen kanamalarda kanın niteliğindeki değişime itibar edilmez.⁵⁴¹

Şâfiî mezhebinde istihâze hükümleri için süreyle birlikte kanın niteliğindeki değişim de dikkate alındığından, istihâze hükümleriyle ilgili süre hesaplamalarına kanın niteliğindeki değişim de dâhil edilmiştir. Âdet kanını siyah, kırmızı ve sarı renk olarak üçe ayıran Şâfiî mezhebinde siyah renkten kırmızı renge dönüşen ve toplamda on beş günü geçen kanamaların, siyah renkte olanı âdet kanı olarak kabul edilir. Kırmızı renkteki kanama ile başlayıp sarı renkteki kanama ile devam eden süreçlerde de durum aynıdır. Burada önemli olan kanın niteliklerindeki değişimdir. Sarı renkteki kandan sonra görülen siyah/kırmızı renkteki kanamaların ise toplam süresi on beş günü geçmesi hâlinde sarı renkteki kanın, istihâze mi yoksa hastalık (fesat) kanı mı olduğunda ihtilaf vardır. Çünkü istihâze, âdet kanamasından sonraki kanamalar için geçerlidir. Buna göre âdet kanamasının sonunda ona bitişik olarak gelen ve âdet kanı olmayan kanamaya istihâze denir. Bununla birlikte Şâfiî mezhebinde cumhurun, âdet zamanı dışında gelen her tür kanamayı istihâze olarak nitelendirdiği de söylenmiştir.⁵⁴²

Kanamanın, âdetin en uzun süresini geçip devam etmesi hâlinde, kanın niteliklerindeki değişimi de dikkate alan Şâfiîler, farazi meseleler üzerinden konuyu daha da detaylandırmıştır:

Her ikisi de âdetin en kısa süresi kadar devam eden önce kırmızı, ardından siyah kan gelse ve bu ikisinin toplamı âdetin en uzun süresini geçse; bir görüşe göre istihâze, âdetten önce olamayacağı için kırmızı kan âdet kabul edilir, diğer görüşe göre ise sadece siyah kan, âdet hükümlerine tabidir.⁵⁴³ Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki siyah kanın arasında kırmızı/sarı renkte kanama olması hâlinde toplam süre on beş günü geçiyorsa; bir görüşe göre sadece ilk siyah kan ve devamındaki kırmızı/sarı renkteki kan âdettir, sonrası ise istihâzedir. Diğer görüşe göre ise ilk siyah kan âdet, sonrası istihâzedir. Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki siyah kanın ortasında kırmızı/sarı renkte kan görülmesi hâlinde toplam süre on beş günü geçerse bir görüşe göre ilk siyah ve devamında bulunan sarı renkteki kanama âdet; diğer görüşe göre ise sarı hariç sadece siyah kanamalar âdettir. Âdet olmaya elverişli bir süre boyunca gelen siyah ve ardından kırmızı/sarı renkteki kanamadan sonra bir günden az süren siyah kanama olması hâlinde toplam süresi on beş günü geçerse; bir görüşe göre ilk siyah ve devamındaki kırmızı/sarı renkteki kanama âdet; diğer görüşe göre ise sarı renkteki kan istihâzedir. Her biri bir günden az süren siyah ve ardından kırmızı/sarı kanamadan sonra, âdet olmaya

⁵⁴¹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/391-392.

⁵⁴² Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/392-393; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/263-264.

⁵⁴³ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/392-394.

elverişli bir süre boyunca devam eden siyah kanamaların toplam süresi on beş günü geçerse sondaki siyah kan âdettir.⁵⁴⁴

Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki sarı renkteki kanın ortasında siyah renkte kan gelmesi hâlinde ise toplam süre on beş günü geçerse bir görüşe göre ilk sarı ve ardından siyah renkteki kan âdet; diğeri bir görüşe göre ise sadece ortada bulunan siyah renkteki kan âdetir. Her biri âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen iki sarı renkteki kanın ortasında bir günden az süren siyah kan gelmesi hâlinde toplam süre on beş günü geçerse bir görüşe göre ilk sarı ve ardından gelen siyah kan âdetir; diğeri bir görüşe göre ise burada temyiz yapılamayacağı için tamamı âdetir. Her biri bir günden az süren iki sarı renkteki kanamanın arasında âdet kanı olmaya elverişli süre boyunca devam eden siyah kan gelmesi hâlinde toplam süre on beş günü geçerse siyah ve ardından gelen sarı renkteki kanama âdetir. Her biri âdet kanı olmaya elverişli önce sarı ardından siyah renkteki kanamayı takiben bir günden az süren sarı renkte kanama gelir ve toplam süre on beş günü geçerse; bir görüşe göre ilk sarı ve ardından gelen siyah renkteki kanama, bu ikisinin toplam süresi de on beş günü geçerse sadece siyah renkteki kanama; diğeri görüşe göre siyah ve ardından gelen sarı renkteki kanama âdetir.⁵⁴⁵

Şâfiî mezhebine göre kanın niteliklerindeki değışimin fark edilmesi (temyiz), mutat sürelerden daha öncelikli olarak dikkate alınmalıdır.⁵⁴⁶ Hem mutadın hem de temyiz olduğu durumlarda İmam Şâfiî'ye göre temyiz yine önceliklidir. Çünkü temyiz, mevcut bir durumun, mutat ise geçmiş bir durumun delaletidir. Ancak mezhep içerisinde temyizi görece ve tekrarsız buldukları için mutadın öncelenmesi gerektiğini düşünenler de vardır. Bu görüş farklılığının yansıması řu örnekte verilmiştir: Her ay beş gün siyah renkteki kanla âdet gören bir kadın, takip eden ayda on gün siyah renkteki kanla âdet görüp ardından sarı renkteki kanama başlasa ve devam etse temyizi esas alan görüşe göre bu durumda âdet on gün olarak takdir edilirken, mutadı esas alan görüşe göre beş gün takdir edilir.⁵⁴⁷

Şâfiîlerin müstehâza için takdir edilecek âdet ve temizlik süreleri hakkında, âdetin en kısa süresi olan bir gün bir geceye karşın yirmi dokuz günlük ya da on beş günlük temizlik dönemi, âdetin ortalama süresine (altı-yedi) karşın, yirmi üç-yirmi dört günlük temizlik dönemi yer almaktadır. Ayrıca âdet

⁵⁴⁴ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-kebir*, 1/394-396.

⁵⁴⁵ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-kebir*, 1/397-398.

⁵⁴⁶ Günümüzde yazılan bir Şâfiî ilmiyhâlindeki řu satırlar, Şâfiîlerin konuyla ilgili yaklaşımını özetler niteliktedir: “İstihâze kanı ile âdet kanının birbirinden ayırt edilebilmesi, her bir kadının tecrübe ve kanaati ile hekimlerin tespitlerine dayanmaktadır. Fıkıh kaynaklarında konuyla ilgili verilen detaylar kolaylık sağlamaya yönelik pratik bilgilerdir.” Bk. Abdurrahman Candan, *Muhtasar Şâfi İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 126. Öte yandan, Hanefî mezhebine göre yazılan güncel bir ilmiyhâlde bu bilgilere ayrıntılı olarak yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Bk. Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti, *Hanımlara Mahsus İlmihal*, 74.

⁵⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvi 'l-kebir*, 1/404-405.

döngüsündeki temizlik dönemi ne kadar uzun olursa olsun bu sürenin temizlik dönemi olarak takdir edilebileceği de söylenmiştir. Mezhepteki diğer bir görüş ise kanama sürekli devam ettiği için doksan günden uzun olan âdet döngüsünün istihâze hâlinde dikkate alınmayacağıdır. Bu görüş, menopoza giren kadınların iddetinin üç ay olmasıyla delillendirilmiştir.⁵⁴⁸

Şâfiîler, Hz. Peygamber'in, müstehâza olan Fâtıma bint. Cahş'a kendisini altı ya da yedi gün âdetli takdir etmesine dair rivayeti tevil etmiştir. Kimi fakihler Fâtıma bint. Cahş, mübtedie olduğu için bu hükmün verildiğini, kimi fakihlerse kendi mutadının altı ya da yedi olduğunu savunmuştur. Fâtıma bint. Cahş'ın mutade olduğu görüşüne göre altı ya da yedi gibi ikili bir hükmün sebebi hakkında, âdeti altıysa altı, yediyse yedi gün âdet olarak takdir edilmesi, mutadın altı ve yedi gün arasında değişiklik göstermesi ya da mutadın altı mı yoksa yedi mi olduğundan şüpheye düşülmesi şeklinde farklı yorumlar yapılmıştır.⁵⁴⁹ Ayrıca kadının yaşadığı bölgedeki kadınların âdeti dikkate alınacağı zaman, eğer âdet süresi genel olarak altı günden kısa ise altı gün; yedi günden uzun ise yedi günün esas alınacağı da söylenmiştir.⁵⁵⁰

Mâlikî mezhebine göre ise kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde, temizlik süresinin en kısa süresi geçtikten sonra kanın vafındaki değişikliklerle âdet döneminin başladığına hükmedilebilir. Konuyla ilgili iki rivayetten birinde mutad âdet süresine vurgu yapılırken, diğerinde ise âdet kanının vafındaki değişiklik üzerinde durulmuştur. İmam Mâlik, temizlik dönemi sayılabilecek bir süreden sonra görülen kanın vafındaki değişikliği esas almıştır. Bununla birlikte tercihte bulunmayarak iki rivayet arasını telif edenlere göre ise mutad âdet süresini ve zamanını bilen kadınlar için sürelerin, bilmeyenler içinse kanın vafındaki değişimin esas alınması gerekir. Eğer kadın bunların hiçbirini yapamazsa; yani ne mutadını bilir ne de kanın vafındaki değişimi ayırt edebilirse o zaman konuyla ilgili yukarıda zikredilen üçüncü rivayete göre âdet süresinin ortalaması olan altı ya da yedi günün âdet süresi olarak kabul edilmesi uygun görülmüştür.⁵⁵¹ Temyiz olarak ifade edilen kanın vafındaki değişimin anlaşılabilmesi, mutad sürenin dikkate alınmasından daha öncelikli hâle gelmiştir. Temyizi içtihat, mutad taklit olarak gören Mâlikî fakihlere göre içtihat taklitten nasıl daha tercihe şayansa temyiz de mutada göre öyledir.⁵⁵²

İmam Mâlik'in bir diğer görüşü ise mutad süreden sonra üç gün daha beklenmesidir. Bu görüş zayıf bir rivayete dayandığı için mezhep içerisinde yadırgansa da⁵⁵³ zaman içerisinde mezhepte meşhur görüş

⁵⁴⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/292.

⁵⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/280.

⁵⁵⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/293.

⁵⁵¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/60-61.

⁵⁵² Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/389.

⁵⁵³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/57.

hâline gelmiştir.⁵⁵⁴ Şâfiî mezhebinde de İmam Mâlik'in bu görüşüne itiraz vardır. Mutat süreden sonra üç gün daha beklenmesinin, “*Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın...*”⁵⁵⁵ âyetine aykırı olduğunu belirten Şâfiîler, ilgili rivayetteki üç gün daha beklenmesi ifadesinin, mutadının üç mü yoksa dört gün mü olduğundan şüphe eden müstehâza kadın için söylendiğine dair bir tevilde bulunurlar.⁵⁵⁶ Bunlarla birlikte Mâlikî mezhebinde, âdeti uzayan kadının on beş gün beklemesi, on beş gün içerisinde kanın kesilmesi hâlinde intikalden söz edilebileceğine dair bir görüş de bulunmaktadır.⁵⁵⁷

Hanbelî mezhebine göre kanamanın, âdetin en uzun süresini geçmesi hâlinde siyah ve yoğun âdet kanamasından sonra ince kıvamlı kırmızı, sarı ya da âdet kanına has kokusu olmayan kanama ile âdetin bittiğine hükmedilir. Bu itibarla Hanbelî mezhebinde de kanın niteliklerindeki değişime itibar edilmiştir.⁵⁵⁸ Ayrıca kanın niteliklerindeki değişimi ayırt edebilen bir kadın için aynı hâlin “tekrarlaması” gibi başka bir unsura gerek yoktur. Bu değişim, âdetin bittiğini gösteren tek başına yeterli bir emaredir ve tek seferde gerçekleşir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), müstehâza kadına verdiği hükümde, “âdet kanın kesilince” ifadesine başka bir ilave yapmamıştır. Dolayısıyla bilinen âdet kanının kesilmesiyle âdet de bitmiş olur ve bundan sonra âdet kanı niteliklerini taşımayan kanlar gelirse bunlar da istihâze hükümlerine tabi olur. Bununla birlikte mezhep içerisinde temyiz dikkate alınabilmesi için aynı hâlin tekrarlamasını şart koşanlar olduğu gibi mutada muvafık olan temyize itibar edileceğini söyleyenler de bulunmaktadır.⁵⁵⁹ Hem mutade hem de mümeyyiz bir kadında temyiz öncelenebileceği belirtilmiş ancak Ahmed b. Hanbel'in mutat süreye itibar ettiği de aktarılmıştır. Buna göre âdeti beş gün olan bir kadın üç gün siyah kan gördükten sonra müstehâza olsa mutat süre esas alınarak âdeti beş gün şeklinde takdir edilir. Temyizin öncelenmesi görüşüne göre ise istihâze hükmünü aldıktan sonra siyah kanın geldiği üç gün âdet olarak kabul edilir; mutat süre dikkate alınmaz.⁵⁶⁰

Hanbelî mezhebinde âdetin en uzun süresini geçmedikçe siyah ve kırmızı kanların hepsi âdet kanı olarak kabul edilmiştir. Çünkü âdet kanı olmaları mümkündür. Ancak toplam kanama süresi, âdetin en uzun süresi olan on beş günü geçerse bu takdirde sadece siyah kanlar âdet hükümlerine tabi olur. Bu durumda kırmızı kan, ister siyah kanın başında ve/veya sonunda isterse iki siyah kanın ortasında gelsin hüküm değişmez; yani istihâze hükmü aldıktan sonra âdetin süresi, sadece siyah kanların toplam

⁵⁵⁴ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/389.

⁵⁵⁵ el-Bakara, 2/238.

⁵⁵⁶ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebir*, 1/398-399.

⁵⁵⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/389.

⁵⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/391-392.

⁵⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/393.

⁵⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/401.

süresinden ibarettir. Ancak iki siyah kanın ortasında gelen kırmızı kan, bir günden az sürerse o zaman bu durum kesintili kanamanın yapısı gereği mümkün olduğundan, bir günden az süren kırmızı kan da öncesindeki ve sonrasındaki siyah kanla birlikte âdet süresine dâhil olur.⁵⁶¹

Âdet döngüsündeki standart âdet ve temizlik süresini bilen kadına mutade denildiğini belirten İbn Kudâme, âdet ya da temizlik süresinden birinin bilinmemesi hâlinde ortalama âdet süresi olan altı ya da yedi günün esas alınabileceğini söyler. Altı ya da yedinin seçimin de kadının, kendi âdeti, diğer kadınların âdeti ya da âdet olması muhtemel süre konusunda zann-ı gâlible karar vermesi gerektiğini söyleyenler olduğu gibi bu konuda muhayyer bırakıldığı da belirtilmiştir. Ancak muhayyerlik görüşü, karmaşaya yol açacağı gerekçesiyle benimsenmemiştir.⁵⁶²

Hanbelî eserlerinde mübtedienin müstehâza olması hâlinde, âdet olarak kabul edilecek gün sayısı ile ilgili; âdetin en uzun süresi, en kısa süresi, ortalama âdet süresi, aile ve akrabalarındaki ya da yaşadığı yerdeki kadınların âdet süresi gibi farklı görüşler bulunmaktadır.⁵⁶³

İbn Teymiyye, Hanefîlerin temyize, Mâlikîlerin ise mutada itibar etmediğini belirtir. Şâfiî ve Hanbelîlerin ise hem mutada hem de temyize itibar ettiğini ancak önceliğin hangisinde olduğu noktasında ihtilaf olduğunu söyler.⁵⁶⁴

Düzensiz/sürekli kanamalarla ilgili fıkıh mirasının anlaşılmasında İslam Ansiklopedisi'ndeki şu ifadeler oldukça önemlidir:

“Fıkıh kitaplarında çok çeşitli ihtimallerden hareketle yapılan ayrıntılı açıklamaların o dönemlere ait bilgi ve tecrübe birikiminden kaynaklandığı, uygulanması kolay olan bazı ölçütler geliştirme niteliğini taşıdığı, bugün tıp ilminin imkânlarından yararlanarak kanın mahiyetinin tesbit edilmesinin, dinî hükmünün de ona göre verilmesinin daha isabetli bir davranış olacağı açıktır.”⁵⁶⁵

Tıbbi verilere göre; kadınlarda anormal kanamanın nedeni, yaşa göre değişiklik gösterir. Menarşi takip eden birkaç yıl (adolesan) ve menopoz öncesi dönemde, ovülasyonun yaşanmadığı âdet döngüleri, anormal kanamalarla karakterizedir. Üreme çağındaki kadınlarda ise diğer yaş gruplarına oranla anormal kanamanın sebepleri olan miyom ve polipler daha sık görülür. Ayrıca hematolojik ve hormonal

⁵⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/394-395.

⁵⁶² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/400-401.

⁵⁶³ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/244.

⁵⁶⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 21/629.

⁵⁶⁵ Salim Ögüt, “İstihâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Ocak 2024).

nedenler, tiroit hastalıkları da anormal kanamanın diğer nedenleridir. Ovülatör olan âdet döngülerinde rahmin bizzat kendisi de -özellikle enfeksiyon kaynaklı- anormal ve aşırı kanamaya sebep olabilir.⁵⁶⁶

Suudi Arabistan’da 9320 katılımcıyla yapılan bir anket çalışmasında kadınların %34’ü, mutata temizlik dönemlerinde kanama gördüğünü belirtmişlerdir. Düzensiz kanama gören kadınların %36’sı 17-30 yaş aralığında, %47’si 31-45 yaş aralığında, %13’ü ise 46-50 yaş aralığındadır. Ara kanama gören kadınlar kanamanın niteliğini ise %13 oranında âdet kanı gibi koyu renk, %23 oranında kırmızı, %17 oranında küçük kırmızı noktalar, %33 oranında ise kırmızı ve kahverengi çizgiler şeklinde tarif etmiştir. Ara kanamaların sürdüğü zaman içinse %14 oranında birkaç saat, %28 oranında 1-2 gün, %28 oranında farklı günlerde parça parça, %17 oranında tek seferde, %10 oranında âdet müddeti kadar cevapları verilmiştir.⁵⁶⁷

Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından düzensiz kanamayla ilgili verilen önceki fetvalarda, mübtedie ve mutade için Hanefî mezhebindeki süreler ve mutata süre dikkate alınmakta, mütehayyire konusunda ise mezhepler arasındaki ihtilafla birlikte temyize atıf bulunmaktadır.⁵⁶⁸ Ancak fetvanın güncel hâlinde

⁵⁶⁶ Solone - Adams Hillard, “Erişkin Jinekoloji: Üreme Çağı”, 193-197. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk. “Âdet Döngüsündeki Sürelere Etki Eden Faktörler” bölümü.

⁵⁶⁷ Heyle bint. ‘Abdurrahmân, “Ekallü’l-tuhr”, 278-280.

⁵⁶⁸ “Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?”

Hanefî mezhebine göre devamlı kanaması olan kadının üç hâli vardır:

1- Bülûğdan (ergenlikten) önce kanaması olan ve bülûğa erdikten sonra da sürekli kan görmeye devam eden kızın âdeti her aydan on gün, temizliği de yirmi gün kabul edilir. Yani on günü âdet, yirmi günü de istihâza olarak kabul edilir.

2- Düzenli âdet gördükten sonra devamlı kan gören ve geçmişteki âdetini hatırlayan kadın (Mu’tade) ise; daha önceki âdet ve temizlik hâlindeki âdetini esas alır. Yani önceden beş gün hayız, yirmi gün de temizlik müddeti görüyordu ise tıpkı bu şekilde devam eder. Dolayısıyla her ayın beş günü âdet, yirmi günü de temizlik müddeti kabul edilir.

3- Düzenli âdet gördükten sonra devamlı kan gören, ancak geçmişteki âdetini unutmuş kadına (Mütehayyire) gelince; böyle bir kadının âdetli veya temiz olduğuna hükmedilmez. Şer’î hükümler konusunda ihtiyatlı davranması gerekir. Yani mescide giremez, Kur’an okuyamaz, cinsel ilişkiye giremez, her namaz vakti için gusleder ve namazını kılar (Zeylaî, Tebyin, I, 62-63).

Şafii mezhebinde mütehayyire kadının durumuyla ilgili şu bilgiler vardır: Âdetinin başlangıcını ve kaç gün devam ettiğini unutan bir kadın, kamerî ayın başından itibaren galip olan âdet süresini (6-7 gün) bekler, daha sonra gusül abdestini alarak temizlenmiş sayılır (Ebu Davud, Tahare, 120; Şirbinî, Muğni’l-muhtâc, I, 181).

Mâlikî mezhebine göre mütehayyire kadın; kokusundan, renginden, katılığının değişmesinden veya acı duymasından dolayı hayız kanını ayırt edebiliyorsa, o kan hayız kanı sayılır. Dolayısıyla bu günlerde âdetli, diğer günlerde istihâzal kabul edilir (Desûkî, Hâşiye, I, 171).

Hanbelî mezhebine göre mütehayyire kadın; âdetinin hem zamanını, hem de gün sayısını unutmuş veya âdetinin zamanını hatırladığı hâlde gün sayısını unutmuş ise âdeti her ay altı veya yedi gün sayılır. Altı gün veya yedi gün olmasını, kendisinin veya akrabalarının âdetine bakarak zann-ı galibi (üstün gelen kanaat) ile tespit eder. Ondan sonraki günlerde istihâzal kabul edilir. Eğer âdet günlerinin sayısını hatırlayan fakat zamanını unutmuş bir kadın ise; hicrî her bir ayın başındaki günleri, âdet günleri kabul eder, diğer günlerde de istihâzal olur (İbn Kudâme, el-Muğni, I, 403-403).

Sonuç olarak; birinci veya ikinci durumdaki kadının hayız veya temizlik günlerini hesap etmesinde bir zorluk yoktur. Ancak mütehayyire kadının, Hanefî veya Şâfiî mezhebine göre amel ettiği takdirde hem kendisi, hem de ailesi için birtakım

mübtedie ve mütehayyire için dikkate alınacak âdet süresi 7 gün olarak tercih edilmiş ve doktor kontrolü önerilmiştir.⁵⁶⁹

Sonuç olarak; düzensiz/sürekli kanamalarda mutât sürelerine riayet, âdet ve temizlik süresiyle ilgili çoğu zaman hatalı takdirlere sebep olabilmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda doktor muayenesi başta olmak üzere kadının kendi kanaati daha öncelikli olmalıdır. Geçmiş dönemlerde bir kanamanın âdet olup olmadığını anlamak için tıbbi imkânlar oldukça sınırlıydı. Günümüzde ise âdet kanamasının muayene ve tetkiklerle tespit edilebiliyor olması, kadınlar için büyük bir kolaylıktır. Dolayısıyla artık kadınlar, vajinal kanamaya sebep olan hastalıklarını kısa sürede öğrenebilmekte ve hatta öncesinden bilmektedir. Bu durumu belki fıkhîteki temyiz ile ifade etmek daha doğru olur. Yani kadınlar artık tıbbi muayene ve tetkiklerle birlikte âdet kanamasını, diğer vajinal kanamalardan ayırt edebilme melekesine sahip hâle gelmiştir/gelmelidir. Dolayısıyla kanamanın hiç kesilmemesi hâlinde bu temyiz melekesinden faydalanabilecekleri gibi varsa kendi mutât sürelerini de dikkate alabilirler. Bir vajinal kanamanın âdet olduğuna dair zann-ı gâlibin oluşmadığı durumlarda ise hem tıbben hem dinen ortalama âdet süresi olan altı-yedi günün âdet süresi olarak takdir edilmesinin önünde fıkhi bir engel gözükmemektedir.

zorluklar oluşacağı aşıkârdır. Bu itibarla böyle bir kadın, Hanbelî veya Mâlikî mezhebinin görüşü doğrultusunda amel edebilir. Bu kadınlar temizlik dönemi kabul edilen günlerde özürlü (istihâza) hükümlerine bağlı olarak amel ederler.

Fıkıh kaynaklarındaki hükümler böyle olmakla birlikte günümüzde bir kanamanın âdet kanı olup olmadığı hususundaki tereddütlerin giderilmesinde, uzman doktorların teşhislerinden yararlanılabilir.” Bk. Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 106-107.

⁵⁶⁹ “Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?

Devamlı kanaması olan kadının üç hâli vardır:

a) Büluğ (ergenlik) yaşından önce kanaması olan ve büluğa erdikten sonra da kanaması kesintisiz olarak devam eden kızın âdeti, Hanefî mezhebine göre her aydan on gün, temizlik dönemi de yirmi gün kabul edilir. Yani on günü âdet, yirmi günü de istihâze (özür) olarak kabul edilir (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/286). Diğer bazı fakihlere göre ise yaygın olan âdet süresi altı veya yedi gün olduğundan bu durumdaki kadınlar her ayın yedi günü âdet, kalan günleri ise istihâze (özür) hükümlerine göre amel eder. (Nevevî, *el-Mecmû*, 2/396).

b) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden ve geçmişteki âdetini hatırlayan kadın ise; daha önceki âdet ve temizlik hâlindeki mutadını esas alır. Mesela önceden beş gün âdet yirmi gün de temizlik müddeti görüyor idiyse, devamlı kanaması olduğu zaman da buna göre âdet ve temizlik dönemini takdiren hesaplar. Dolayısıyla her ayın beş günü âdet, yirmi günü de temizlik müddeti kabul edilir.

c) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden, ancak geçmişteki âdetini unutan bir kadının (mütehayyire) durumu ile ilgili fıkıh mezheplerinin farklı görüşleri olmakla birlikte, kadınların genelde gördükleri âdet süresine uygun olması ve günümüz tıbbi verileriyle de desteklenmesi sebebiyle âdetin yedi gün olarak kabul edilmesi uygun olur. Nitekim Hanbelî mezhebi içinde bu yönde görüşler bulunmaktadır (Bk. Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/62-63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/233-236; Desûkî, *Hâşiye*, 1/171; Şirbîni, *Muğnî'l-muhtac*, 1/289).

Fıkıh kaynaklarındaki hükümler böyle olmakla birlikte günümüzde bir kanamanın âdet kanı olup olmadığı hususundaki tereddütlerin giderilmesinde, uzman doktorların teşhislerinden yararlanılabilir.” Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir? (Erişim 26 Ocak 2024).

Ayrıca günümüzde düzensiz/sürekli kanamalar kontrol edilebilir ve düzenlenebilir bir hâl almıştır. Müslüman kadınların düzensiz/sürekli kanama görmeleri hâlinde tedavi olması, dini yaşantılarına verdikleri önemle eşdeğerdir.

Düzensiz/sürekli kanamalarda takdir edilecek âdet ve temizlik dönemi süreleri, ayrıca kesintili kanamanın hükmü de fıkıh literatüründe oldukça tartışmalı konulardandır. Şimdi konuyu bu alt başlıklar altında detaylandırmaya çalışacağız.

1.1. İntikal ve İbdal

İntikal, âdet süresinin ya da zamanının değişmesini ifade eden bir fıkıh terimidir. İntikal hükümleri, kanamanın, âdetin en uzun süresini geçmesi ya da sürekli devam etmesi hâlinde dönülecek olan mutad sürenin/zamanın tespiti için gerekli görülmüştür. Dolayısıyla âdetin en uzun süresini geçmediği takdirde âdet süresi/zamanındaki değişiklikler, intikal hükümlerine konu olmaz. Mesela sürekli beş gün âdet gören kadın, bir ay dokuz gün âdet görse bu dokuz günün âdet sayılması için bir sonraki âdet döneminde daha aynı sürede âdet görülmesi şartı aranmaz. Ancak bundan sonraki ay kanaması sürekli devam etse, âdet süresi kaç gün olarak takdir edilecektir? Âdet süresi beşten dokuza intikal etmiş midir? İntikalın şartları nelerdir? Âdetin süresindeki intikal tartışmaları, âdetin zamanındaki intikal şartları için de geçerlidir. Kanamanın, âdetin en uzun süresini geçmemesi hâlinde âdetin zamanındaki değişikliklerin hükmü ise, “Âdetin Zamanı” başlığı altında incelenmiştir.

Ebû Hanîfe’nin ilk görüşüne ve İmam Muhammed’e göre sürekli kanama hâlinde dönülecek olan mutadın tespitinde dikkate alınacak olan süre, iki kez üst üste aynı şekilde tekrar eden âdet dönemidir. Tarafeyn, “âdet (العادة)” kelimesinin “avd (العُود)” mastarından türediği için “tekrar etme” anlamını içermesi gerektiğini söyler. Ancak Şâfiîlerden mutadın tek seferde görülen âdet süresiyle oluşacağını savunanlar “avd” kelimesi naslarda geçmediği için bu yorumu isabetli bulmaz.⁵⁷⁰ Bir diğer delil sahipleri ise mevcudun, dengi ya da ondan daha üstünü ile kaldırılabileceğini dile getirerek görüşlerini “*Bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak ondan daha iyisini ya da benzerini getiririz.*” âyeti⁵⁷¹ ile desteklemişlerdir. Dolayısıyla mutad hâle gelen bir âdet süresinin de ancak tekrarın asgarisi; yani iki tekrar ile değişebileceği görüşünü savunmuşlardır. Mübtedienin âdetinde ise “intikal” değil, “ispat” söz konusu olduğundan mutadın oluşması için tek sefer âdet görülmesi yeterlidir.⁵⁷²

⁵⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû‘*, 2/306.

⁵⁷¹ el-Bakara, 2/106.

⁵⁷² Scrahsî, *el-Mebsût*, 3/162.

Ebû Yûsuf, gerek mübtedie gerekse mutade için âdet süresinde bir defa olan değişikliği kabul eder. Nitekim mübtedienin âdeti de ilk, dolayısıyla tek seferde dikkate alınmaktadır. Ayrıca Ebû Yûsuf, âdet süresinde değişiklik olan kadının, zor durumda (sâhibe-i belvâ) olduğunu söyler ve “Allah sizlere kolaylık ister, zorluk istemez.” âyetinin⁵⁷³ de bir gereği olarak âdet süresindeki tek seferde olan değişikliğin dikkate alınmasının kadına kolaylık sağlayacağını dile getirir.⁵⁷⁴ Birgivi’nin tercihinine göre de mutat, mübtediede olduğu gibi, sahih bir âdet ve/veya temizlik dönemi görülmesiyle oluşmaktadır.⁵⁷⁵ Ebû Hanîfe’nin son görüşünün ve fetvaya esas alınan görüşün de bu olduğu kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁷⁶

Âdetin süresiyle ilgili değişikliklerde âdet döngüsü, asli ve ca’lî (takdiri/geçici) olmak üzere ikiye ayrılır. Mutadı olan kadınların peş peşe en az iki kez aynı sürelerde gördüğü sahih âdet döngüsü asli; mutada aykırı sürelerde görülen âdet ve temizlik dönemi ya da iki mutadın arasında mutada aykırı olarak görülen ve sonra da kesintisiz kanamanın başladığı durumlarda takdir edilen âdet döngüsü ise ca’lî olarak isimlendirilir. Bir döngü içerisindeki âdet ve temizlik sürelerinin her ikisi de hem asli hem de ca’lî olabileceği gibi, biri asli diğeri ca’lî de olabilir.⁵⁷⁷ Bu konuda hüküm verebilmek için âdet ve temizlik sürelerinin “sahih” olması önem arz eder. Sahih âdet dönemi, iki sahih temizlik dönemi arasında en az üç gün süren âdettir. Sahih temizlik dönemi ise özür kanaması görülmeyen asgari on beş günlük temizlik süresidir. Temizlik döneminde özür kanaması görüldüğü takdirde, asgari sürelerden sonra gelen kanama âdet hükümlerine tabi olsa da bu âdet, mutat olabilmek için geçerlilik şartını yitirmiş olur. Ca’lî âdet gören bir kadının mutadını tespit etme ihtiyacı hasıl olduğunda konuyla ilgili şu görüşler bulunmaktadır: Mutattan birkaç farklı sürede âdet/temizlik gören bir kadının daha sonra kanaması kesilmezse bir görüşe göre bu sürelerin ortalaması; diğer görüşe göre ise son iki âdetten en az süreni mutat olarak takdir edilir.⁵⁷⁸ Ebû Yûsuf’a göre ise son görülen ca’lî âdet, asli âdet hükmündedir; kadının mutadı olarak belirlenmeye uygundur.⁵⁷⁹ Serahsî, süre intikaliyle ilgili belirlenen bu kurallar sayesinde pek çok sorunun kolayca çözülebileceğini dile getirmektedir.⁵⁸⁰

⁵⁷³ el-Bakara, 2/185.

⁵⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/162.

⁵⁷⁵ Birgivi, “Zühru’l-müteehhilîn”, 79.

⁵⁷⁶ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 146, 193.

⁵⁷⁷ ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*, 1/503.

⁵⁷⁸ Muhtelif sürelerde devam eden âdetlerden sonra istihâze oluşması durumunda bu sürelerden asgari olanı kadar âdet takdiri yapılması, “şüphayla ibadetin bırakılamayacağı”, “kesinlik (yakîn)” ve “ihtiyat” ilkeleriyle izah edilmiştir. İddet hesaplama ise ihtiyat ve kesinlik, azami olan âdet süresindedir. Bk. Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 1/41.

⁵⁷⁹ Ayrıca konuyla ilgili ayrıntılı örnekler için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/171-172.

⁵⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/174.

Âdetin zamanındaki değişim ise, vaktinden önce ya da sonra başlaması şeklinde olabilir. Bu durumda da intikal ile ilgili ihtilaflar geçerlidir. Çünkü âdetin zamanındaki bir değişiklik, âdet süresinde olmasa bile temizlik süresinde bir değişiklik anlamına gelir. Dolayısıyla âdet döngüsündeki değişimin dikkate alınabilmesi için tarafeyne göre kendi vaktinin dışında görülen âdetin iki kez üst üste aynı vakitte tekrar etmesi gerekir.

Buna göre âdet süresi on gün, temizlik süresi on beş gün olan bir döngüde, yirmi beş gün âdet görülmeyip bunun ardından on gün kanama olsa; Ebû Yûsuf'a göre âdet ve temizlik zamanındaki tek seferlik değişim yeterli olduğundan bu ikinci kanama, âdet hükümlerine tabidir. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu kanamaya âdet hükmü verilemez çünkü bir âdet döngüsü daha beklemek gerekir. Zira ikinci kez de âdet döngüsündeki süreler aynı şekilde gerçekleşirse ancak bu takdirde kadının mutadı değişmiş olur. Yine başka bir örnekte âdet süresi üç gün, temizlik süresi on beş gün olan bir döngüde on altı gün kanama olmasa; âdet döneminin ilk günü kanama olmayıp, diğer iki günde kanama olduğu ve ardından temizlik döneminin vakti girdiği için hiç âdet görülmemiş sayılır. Çünkü asgari âdet süresi üç gündür.⁵⁸¹

Bir âdetin sonundan diğer âdetin başlangıcına kadar asgari temizlik süresi (on beş gün) geçmiş ise böyle bir durumda da intikalden söz edebilmek için değişen âdet vaktinin iki kez tekrar etmesi aranmakta mıdır? Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşü, bu noktada birbirinden ayrılır. Ebû Hanîfe, asgari temizlik süresinden sonra da olsa âdet zamanı dışında görülen kanamayı iki kez aynı şekilde tekrar etmedikçe âdet olarak kabul etmezken; İmam Muhammed, vakti değişmiş olsa da asgari temizlik süresinden sonra geldiği için bu tür kanamayı iki kez tekrar etmeden âdet olarak kabul eder. Çünkü o, âdetin hep aynı zamanda olmayabileceğini, bazen vaktinden daha erken bazen de daha geç başlayabileceğini belirtmektedir. İntikal için iki kez üst üste tekrar etme şartını sağlamadığından İmam Muhammed'in bu görüşü, kadının kendi âdetinden bedel anlamında literatürde "ibdal" olarak geçmektedir. İbdal uygulamasında asgari temizlik süresinde hiç kan gelmemesi ile sürekli kan geliyor olması arasında da fark yoktur. Ancak kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde, bedel olan âdet süresi, mutat olan süre kadar ya da ondan daha az olmalıdır. İbdal yapılmasının; yani asgari temizlik süresi geçtikten sonra gelen kanamanın, âdet olarak kabul edilmesinin ardından, bir sonraki âdet ile arada asgari temizlik süresi kalmaz ise bu âdet süresinden temizlik süresine ekleme yapılabilir. Bu işlemin (cerr) sonucunda asgari temizlik süresi olan on beş güne ulaşılır ve içerisinden süre alınan âdet de asgari süresi olan üç güne sahip olursa burada da ibdalden söz edilebilir. İmam Muhammed'in ibdal görüşündeki, bedel yapılan âdeti takip eden bir sonraki âdet döneminden, öncesindeki temizlik dönemine süre çekme yöntemi (cerr) yerine, bedel yapılan âdet döneminden temizlik dönemine süre

⁵⁸¹ Scrahsî, *el-Mebsût*, 3/163.

aktarma (tarh) yöntemini benimseyen fukaha da olmuştur. Konuyla ilgili ihtilafların pratik yansımaları için kaynaklara bakılabilir.⁵⁸²

Şâfiî mezhebinde de intikal konusu ele alınmış ve âdetin süresinde ve zamanında intikalin olabileceği; âdetin süresindeki intikalin artma ya da eksilme şeklinde, zamanındaki intikalin ise kanamanın, zamanından önce ya da sonra gelmesi şeklinde çeşitlerinin olduğu ifade edilmiştir. Şâfiî mezhebinde de kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde takdir edilecek sürelerin tespiti için bazı kurallar belirlenmiştir. Şâfiîler de Hanefîler gibi mübtedienin, ilk âdetinden sonra kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde bu görülen tek âdeti onun mutadî gibi kabul eder ve bu süre kadar âdet hükümlerinin geçerli olduğunu söyler. Ancak belirli bir âdet düzeni olan kadınların mutadîni tespit konusunda Hanefî mezhebindeki ihtilafın benzeri Şâfiî mezhebinde de bulunmaktadır. Buna göre Şâfiî mezhebinde de istihâze durumlarında dönülecek olan mutadî süre, en son ve tek sefer görülen âdetdir. Bununla birlikte mutadî süre, en az iki kez tekrar eden âdet süresi ve zayıf bir görüş olarak da en az üç kez tekrar eden âdet süresidir.⁵⁸³ Şâfiî mezhebinde müstehâzanın takdir edilecek olan âdet süresiyle ilgili bir sorun oluşması hâlinde mümkün olan en kısa sürenin âdet olarak takdir edilmesi tercih edilmiştir. Nitekim verilen bir örnekte, sırasıyla beş, yedi ve on gün süren âdet dönemlerinin hep aynı sırayla devam etmesinin ardından kanamanın sürekli hâle gelmesiyle dönülecek olan âdet süresi, sıradaki âdet süresidir. Ancak bu durumdaki bir kadın sıradaki âdet süresini unutmuş ise en kısa âdet süresi olan beş günün tercih edilmesi daha kesin bir bilgi ve ihtiyatlı bir yoldur. Ancak ihtimallerden dolayı yedinci ve onuncu günde de gusledilmesi gerekir. Sırayla değil de karışık olarak beş, yedi ve on gün süren âdetlerden sonra kanamanın hiç kesilmemesi hâlinde ise son ay beş gün âdet görülmüşse o kabul edilir, son ay on gün âdet görülmüşse ve bu iki kez tekrar etmişse/etmese de on gün kabul edilir ya da görülen âdetlerden en az süren kabul edilir, gibi mezhepte çeşitli görüşler bulunmaktadır.⁵⁸⁴

Mâlikî mezhebine göre bir kez görülen âdet, mutadîni oluşması için yeterlidir. Her ay farklı sürelerde âdet görülmesi hâlinde yine mezhepte meşhur olan üç gün bekleme (الاستظهار) görüşü bulunmaktadır. Ancak hangi âdet süresinin üzerine üç gün bekleneceği ise ihtilaflıdır. Nitekim en uzun ya da eğer son görülen âdet ise en kısa âdetin üzerine üç gün bekleneceğine dair görüşler bulunmaktadır. Ayrıca İmam Mâlik'ten bir rivayete göre bu durumdaki kadın, kanaması sürdüğü sürece âdetin en uzun süresi olan on beş gün âdet hükümlerine tabi olur.⁵⁸⁵

⁵⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/163-165.

⁵⁸³ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/429; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/305-306.

⁵⁸⁴ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/402-404.

⁵⁸⁵ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/386.

Hanbelî mezhebinde istihâze durumunda mutada dönülecekse, takdir edilecek olan âdet süresi, birden fazla kez tekrar etmiş olmalıdır. Zira âdet, muâvedeyi yani alışkanlık hâline gelmeyi içerdği için tek seferde alışkanlıktan söz etmek mümkün değildir. Ayrıca ilgili hadiste yer alan kalıp (كَانَتْ تَحِيضُهَا), tekrarı ve sürekliliği ifade eder. Yine aynı hadisin devamında namaz kılınmayacak olan önceki âdet günleri ifadesi (تَدْعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَفْرَاقِهَا), çoğul sığa ile geldiğinden çoğulun da en azı üç olduğu için o hâlde istihâze hâlinde dönülecek olan mutad süre, en az üç kez tekrar eden süredir. Nitekim musarrât meselesindeki muhayyerlik süresi de üç gündür. Bununla birlikte iki kez tekrar eden sürenin de mutad olarak kabul edileceğine dair görüşlere de yer verilmiştir. Öte yandan, sürekli kanamalarda mutadın tespitinde yine temyizden de faydalanılır. Âdet süresinin her ay farklı olması durumunda Şâfiîlerde bulunan aynı kurallar burada da geçerlidir. Buna göre belli bir sıraya göre âdet süreleri değişiyorsa sıradaki âdet süresi dikkate alınır. Belli bir sıraya göre değişmeyen âdet sürelerinde ise en az olan sürenin dikkate alınması daha ihtiyatlıdır.⁵⁸⁶

Hanbelîler, mübtedienin ilk âdetini de mutad olarak kabul etmez ve üç ay boyunca aynı sürede âdet gördüğü anlaşılan kadar her âdetinde bir gün bir geceden sonra gusledip ibadetlerine devam etmesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁸⁷

Hanbelî mezhebine göre müstehâza olan mutadenin âdet olarak kabul edeceği gün sayısı ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. Temyize öncelik verenlere göre kanın niteliklerindeki değişim esas alınır ve âdet günleri buna göre belirlenir. Mutadı önceleyenlere göre ise kanın niteliklerindeki değişime bakılmaksızın önceki aylarda görülen mutad âdet süresi takdir edilir.⁵⁸⁸

Tıbbi açıdan bakıldığında ise değişen âdet süreleri, özellikle de bu değişiklik iki üç kez tekrar ettiğinde, kadın sağlığı açısından doktor kontrolünü gerekli kılar.⁵⁸⁹ Kaldı ki, değişen âdet sürelerinden sonra hiç kesilmeyen kanamanın başlaması bir hastalık ihtimalini daha da güçlendirir.⁵⁹⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu önceki fetvalarında ise âdet kanamasının on günden uzun sürmesi hâlinde mutad süre, tekrarı hâlinde de âdetin on gün olarak değişmiş olacağına dair Hanefî mezhebinin görüşü dikkate alınırken⁵⁹¹ güncel fetvalarda bu durumun bir hastalık belirtisi olabileceği ve dinî hükmün,

⁵⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/397-399.

⁵⁸⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/408-411.

⁵⁸⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/245-246.

⁵⁸⁹ “Âdet Kanaması Ne Kadar Sürer?”, haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir, *YouTube* (28 Aralık 2013).

⁵⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. “Âdetin En Uzun Süresi” ve “Âdet Döngüsündeki Sürelere Etki Eden Faktörler” bölümleri.

⁵⁹¹ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 104-105.

doktor teşhisinden sonra verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹² Kanamanın hiç kesilmemesi hâlinde ise önceki fetvalarda mübtedie için Hanefî mezhebinin görüşü olan on gün tercih edilmiş, mütehayyire içinse ihtilaflar sıralanmışken,⁵⁹³ güncel fetvalarda her ikisi için de âdet süresi yedi gün olarak sabitlenmiştir.⁵⁹⁴

1.2. Kesintili Kanama⁵⁹⁵

İki âdet arasındaki kanamanın olmadığı döneme “Temizlik (الطُّهْر)” denildiği gibi, -Hanefî mezhebi hariç- âdet döneminde kanamanın olmadığı zaman dilimlerine de “temizlik/nekâ (النِّقَاء)” denilmiştir.⁵⁹⁶ Mutehallil tuhur (araya giren temizlik/kesintili kanama) olarak literatürde yerini olan bu mesele,⁵⁹⁷ iki âdet arasındaki temizlik süresiyle ilgili tartışmalardan bağımsız, kendisine has bazı kurallarla karakterize edilmiştir. Çünkü kesintili kanamadaki temizlik süreleri, iki âdet arasındaki asgari temizlik süresinden daha azdır. Konuyla ilgili olarak Hanefî mezhebinde hayli detaylı ve kompleks görüşler bulunmaktadır. Söz konusu görüşler mümkün olduğunca sadeleştirilerek sistematize edilmeye çalışılacaktır.

Hanefî mezhebinde, kanamanın sürekli devam etmesi hâlinde kesintisiz (muttasıl) ya da kesintili (munkatı) olarak iki başlık altında konu işlenmiştir.⁵⁹⁸ Kanamanın kesintili bir şekilde devam etmesi ise birkaç gün aralıklarla da olsa sürekli devam etmesi hâlidir. Böyle bir durumda kesintili kanama konusundaki ihtilaflar burada da geçerli olur. Ebû Yûsuf’a göre kanamanın gelmediği günlerde de âdetin başlangıcı ve bitişine hükmedildiği için kanamayla birlikte başlayan on günlük süreç âdet hükümlerine tabidir. Ayın devamındaki yirmi günlük süreç de temizlik dönemidir. Bu takdirden sonra âdet döneminin başlangıcı ve sonunun, kanamanın olmadığı günlere rastlaması hükmü değiştirmez. Dolayısıyla Ebû Yûsuf’un görüşü esas alındığında sürekli kanaması olan kadının âdet ve temizlik sürelerini takdir ederken kesintisiz kanama ile kesintili kanama arasında bir fark bulunmamaktadır.⁵⁹⁹ Birgivî ise âdet başlangıcının kanamayla tespit edilmesi gerektiğini, ancak sonunun tespiti için buna gerek olmadığını

⁵⁹² DİB, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/> Âdet kanaması on günden fazla süren bir kadın ibadetlerini yerine getirmede nasıl hareket etmelidir?”

⁵⁹³ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 106-107.

⁵⁹⁴ DİB, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/> Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?”

⁵⁹⁵ Bu başlıkta sadece âdet dönemindeki kesintili kanama konusu ele alınacaktır. Lohusalık sürecindeki kesinti kanamaları için bk. “Lohusalık Sürecinde Kesintili Kanama ve Âdet Döngüsünün Başlaması” bölümü.

⁵⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/279.

⁵⁹⁷ “Mutehallil tuhur” tabirinin kullanıldığı güncel bir ilmihâl için bk. Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti, *Hanımlara Mahsus İlmihal*, 70.

⁵⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/155.

⁵⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/155-156.

söyler. Örneğin bir kez kanama görüldükten on dört gün sonra tekrar bir kanama görölse, ilk kanamayı takip eden on gün âdet hükümlerine tabi olur.⁶⁰⁰

İmam Muhammed'e göre ise âdetin başlangıcı ve bitişi ancak kanama ile belirlenebileceğinden her ay için yeni bir hesaplama yapmak gerekir. Söz konusu hesaplamalarda ilk defa âdet gören genç kızlar esas alınarak şu takdirler yapılmıştır: Bir gün kanama görülüp ertesi gün görülmemesi hâli bu düzende sürekli devam etse; âdet süresi dokuz gün olur. Çünkü onuncu gün, kanamanın olmadığı gündür. Temizlik süresi de yirmi bir gün olur.⁶⁰¹ $(1 + 1 + \dots + 1 = 9) + (1 + 1 + \dots + 1 + 1 = 21) = 30$ ⁶⁰²

İki gün kanama görülüp bir gün görülmemesi hâli bu düzende sürekli devam etse; âdetin ilk ve son gününde kanama olduğu için âdet süresi on gün, temizlik süresi ise yirmi gündür. $(2 + 1 + \dots + 1 = 10) + (1 + 1 + \dots + 2 + 1 = 20) = 30$

İki gün kanama görülüp iki gün görülmemesi hâli bu düzende sürekli devam etse; takdir edilen âdet dönemi kanama ile başlayıp bittiği için âdet süresi on gündür. Ancak böyle bir durumda bir sonraki âdet dönemi kanamanın olmadığı iki güne denk geleceği için bu iki gün temizlik dönemine dâhil edilir ve böylece temizlik süresi yirmi iki güne çıkmış olur. Devamında kanamanın olduğu iki günle âdet dönemi başlar. Ancak bu hesaplamada iki aylık düzen dikkate alınmıştır. Dolayısıyla ikinci âdet döneminin başındaki kanamanın olmadığı iki gün, öncesindeki temizlik süresine ve sonundaki kanamanın olmadığı iki gün ise takip eden temizlik süresine dâhil edildiğinden âdet süresi altı gün olarak kabul edilmiştir. Böylece bir ayda, on gün âdet yirmi iki gün temizlik; diğer ayda ise altı gün âdet yirmi iki gün temizlik şeklinde iki aylık bir düzen takdiri yapılmıştır. Çünkü ilk ayın sonu kanama ile tamamlandığından aylık hesaplama için uygun değildir. İkinci ay ise kanamanın olmadığı günlerle tamamlanmıştır.⁶⁰³ $[(2 + 2 + \dots + 2 = 10) + (2 + 2 + \dots + 2 + 2 = 22)] + [(2 + 2 + 2 = 6) + (2 + 2 + 2 + \dots + 2 + 2 = 22)] = 60$

Üç gün kanama görülüp iki gün görülmemesi hâli bu düzende sürekli devam etse; âdet süresi sekiz gündür. Çünkü kalan iki gün, kanamanın olmadığı günlere denk gelmektedir. Bu iki gün, temizlik süresine dâhil edilir. Böyle bir düzen, temizlik döneminin sonunda kanama görülmediği için bir aylık hesaplama için uygundur.⁶⁰⁴ $(3 + 2 + 3 = 8) + (2 + 3 + 2 + \dots + 3 + 2 = 22) = 30$

Konuyla ilgili daha detaylı hesaplamalar için ilgili bölüme bakılabilir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Birgivi, "Zühru'l-müteehhilin", 73.

⁶⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/156.

⁶⁰² Farazi örneklerin daha iyi anlaşılabilmesi için paragrafların sonunda formülize edilmiş hâline yer verilmiştir.

⁶⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/156-157.

⁶⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/157.

⁶⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/157-162.

Kesintili kanama hakkında Ebû Hanîfe'den dört görüş rivayet edilmiştir. Ebû Yûsuf'tan rivayet edilen görüşe göre bir kanamadan sonra on beş gün geçmeden tekrar bir kanama olsa, kanama hiç kesilmemiş sayılır ve takdir edilmesi gereken süre (mutat/on gün) âdet olarak belirlenir.⁶⁰⁶ İmam Muhammed'den rivayet edilen görüşe göre âdetin azami süresi olan on günün başında ve sonunda kanama varsa araya giren kesintiler bu kanamaları ayırmaz ve on gün âdet kabul edilir. Eğer on günün başında ve sonunda kanama yoksa iki kanama arasında giren kesinti, bu iki kanamayı birbirinden ayırır. Bundan sonra iki kanamadan hangisini âdet kabul etmek mümkün ise o âdetdir. İki kanama da âdet olmaya elverişli (üç günden uzun) ise o zaman ilki âdet kabul edilir. Eğer biri âdet kabul edilmek için elverişli değilse (üç günden kısa), o zaman bu kanama âdet olmaz. Abdullah b. Mübârek'ten (öl. 181/797) rivayet edilen görüşe göre on günün başında ve sonunda kanama olması şartıyla on günün içinde farklı zamanlardaki kanama sürelerinin toplamı âdet olmaya elverişli ise o zaman kanamalar arasındaki kesintiler de âdet olarak kabul edilir. Bu sürelerin toplamı âdet olmaya elverişli değilse İmam Muhammed rivayetindeki ihtimaller burada da geçerlidir. Hasan b. Ziyad'dan rivayet edilen görüşe göre iki kanama arasındaki kesinti üç günden kısa ise bu kanamaları birbirinden ayırmaz ve kanama sürekli devam etmiş gibi kabul edilir. Bu süre üç günse iki kanamayı birbirinden ayırır. Bu takdirde kanamaların süresine göre yukarıdaki ihtimaller burada da geçerlidir. Kâsânî, İmam Muhammed'in kendisi için tercih ettiği görüşün bu olduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁷ Nitekim hayız kitabındaki tartışmaların da Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'in rivayetleri ve görüşleri üzerinden yapıldığı görülmektedir.

Kesintili kanamalardaki kesinti süresiyle ilgili Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Ebû Yûsuf'a göre, iki kanama arasında on beş günden daha az bir zaman bulunursa, bu durum, kanamanın hiç kesilmediği anlamına gelir; dolayısıyla burada iki farklı âdet döneminden bahsetmek söz konusu değildir. Çünkü on beş günden az olan temizlik süresi fasit olduğu için, bu dikkate alınarak sahih olanın hükmü verilemez. Bu sebeple de fasit olan temizlik dönemi, devam eden kanama hükümlerine tabidir. Örnek vermek gerekirse; bir gün kan görüldükten sonra on dört gün kan görülme ardından bir gün daha kan görülse, iki kanamanın arası on beş günle ayrıldığı için bu durum, kesintisiz kanama hükümlerine tabidir. Dolayısıyla ilk görülen kandan itibaren on gün boyunca âdet hükümleri geçerli olur. Ebû Hanîfe'ye ait son görüşün de bu olduğu söylenir. (1 + 14 + 1) = 16 = 10 + 6

⁶⁰⁶ Bu görüşe yer verilen güncel bazı ilmihaller için bk. Kübra Ülkü, *Kadın ve Aile İlmihali* (İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.), 81; Faruk Beşer, *Hanımlara Özel İlmihal* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003), 159.

⁶⁰⁷ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi*, 1/43.

İmam Muhammed'e göre ise on günden sonra gelen kan, özür kanı olduğundan özür kanı dikkate alınarak, kanın gelmediği günler için âdet hükmü vermek doğru değildir. Çünkü on günden sonra gelen kan, özür kanıdır. Burun kanaması devam ettiğinde nasıl âdet hükümleri geçerli değilse on günden sonra devam eden vajinal kanamayla da on günden öncesi için bir hükme varmak doğru değildir. Ebû Yûsuf ise kadının vajinasından gelmeye devam eden bu özür kanamasının, burun kanamasıyla aynı olmadığını söyleyerek İmam Muhammed'e itiraz eder. Âdeti, mutat günlerinden daha uzun süren, hatta on günü geçen kadın için on günden sonra devam eden bu özür kanı dikkate alınarak âdet dönemi hakkında hüküm verilebildiğini, bu durumdaki bir kadının, on günden sonrası değil, mutat günlerinden sonrasının özür kanaması olacağını belirtir. Ebû Yûsuf, tamamı âdet gibi görünen bir kanamanın, temizlik dönemi olduğuna hükmedilebildiği gibi tamamı temizlik gibi görünen -başında ve sonunda istihâze (özür) kanı gelmesi şartıyla- bir dönemin de âdet olduğuna hükmedilebileceğini savunur. Bu kurala göre Ebû Yûsuf'un verdiği örnekler şu şekildedir.⁶⁰⁸

Âdet dönemi beş gün süren bir kadının, altıncı günde de kanaması devam etse, sonra dört gün kanaması olmasa, on birinci günde tekrar kanaması olsa, altıncı günden itibaren istihâze hükümleri geçerli olur. $[5 + (6. + 4 \text{ gün} + 11.)] = 5 + 6$

Âdet dönemi beş gün süren bir kadının, altıncı günde de kanaması devam etse sonra on dört gün kanaması olmasa, ardından da üç gün kanaması olsa; iki kanama arası sahih bir temizlik dönemiyle ayrılmamış olur. Bu sebeple altıncı gün görülen kanama özür kanaması hükmünü alır. Fasit temizlik dönemi sebebiyle de sondaki üç gün özür kanaması olur. Hâlbuki özür kanı, burun kanamasına benzemiş olsaydı; altıncı günle birlikte devamındaki on dört gün toplamda on beş temizlik günü edeceği için sondaki üç günün âdet hükümlerine tabi olması gerekirdi. $[5 + (6. + 14 \text{ gün} + 3 \text{ gün})] = 5 + 18$

Her ayın başında âdet gören bir kadın, mutat âdet günlerinden bir gün önce kanama görse, beş âdet gününde ise hiç kanama görmese ancak bu beş günün hemen ardından bir gün daha kanama görse ve bu durum toplamda on günü geçse; hiç kanama görmediği o beş gün âdet dönemi olarak kabul edilir. $[1 \text{ gün} + (5 \text{ âdet günü}) + 1 \text{ gün} + x = +10] = 5 \text{ âdet günü}$

Her ayın başında âdet gören bir kadın, mutat âdet günlerinden bir gün önce kanama görse ve sonrasında da kanaması on günü geçecek şekilde devam etse ayrıca beş âdet gününün birinci ve beşinci günü kanama görmese de aradaki üç gün boyunca kanama görse âdet döneminin ilk ve son günü kanama olmasa da o belirli beş gün bu kadının âdet dönemidir. Zira âdet döneminin başında ve sonunda kanama

⁶⁰⁸ Srahsî, *el-Mebsût*, 3/143-144, 166.

olmuş ve toplam kanama da on günü geçmiştir.⁶⁰⁹ [1 gün + (5 âdet günü => 1. + 3 gün + 5.) + x = +10]
= 5 âdet günü

İmam Muhammed'in Ebû Hanîfe'den yapmış olduğu rivayetlere göre ise kanamanın olmadığı günlerin, âdet döneminin başlangıcı ve bitişi olarak belirlenmesi caiz değildir. Zira âdet ve temizliğin birbirine zıt iki durum olması, âdetin temizlik hâli ile başladığı ve bittiğini söylemek için engel teşkil eder. Çünkü bir şey, zıddıyla başlamaz. İki tarafın arasında ortaya çıkan durumlar, bu iki tarafın hükmüne tabidir; yani başında ve sonunda âdet kanaması görülen bir dönemin arasındaki temizlik günleri için de âdet hükümleri geçerlidir. Nitekim zekâtın farziyeti için de kişinin sahip olduğu zekâta tabi malların, yılın başında ve sonunda nisap miktarına ulaşmış olması yeterlidir; yıl içerisinde nisap miktarının altına düşmesi zekât mükellefiyetini etkilemez. Örneğin bir gün kanama gördükten sonra sekiz gün kanama görmeyen ancak ardından tekrar bir gün kanama gören kadının, başında ve sonunda kanama gördüğü için âdet süresi toplam on gün olarak kabul edilir. [1 gün + 8 gün + 1 gün = 10] Ancak on günden daha kısa bir sürenin başında ve sonunda ve toplamda üç günden az görülen kanamalar, arada kanamanın olmadığı günlerin âdet sayılmasına engel olur. Örneğin bir gün kanama gördükten sonra yedi gün kanama görmeyen ve ardından bir gün daha kanama gören kadın için bu her iki kanama da âdet hükümlerine tabi değildir.⁶¹⁰ [1 gün + 7 gün + 1 gün = 0]

Ebû Hanîfe'ye nispet edilen bir başka rivayete göre ise toplam âdet kanaması, üç günden az olmamak koşuluyla kanamanın gelmediği günler de âdetten kabul edilebilir. Buna göre yukarıdaki örnekte, on günün başında ve sonunda kanama olduğu için arada kanamanın olmadığı sekiz günün de âdet sayılması söz konusu değildir. Çünkü toplam kanama süresi üç günden azdır. Ancak iki gün görülen kanamanın ardından yedi gün kanama görülme, sonra da bir gün kanama görülse bu takdirde arada kanamanın olmadığı yedi günde de âdet hükümleri geçerlidir. Çünkü on günün başında ve sonunda toplam üç gün kanama gerçekleşmiştir.⁶¹¹ [2 gün + 7 gün + 1 gün = 10]

İmam Muhammed'in konuyla ilgili ölçütü ise şu şekildedir: İki kanama arasındaki kanamanın olmadığı zaman dilimi, üç günü geçmediği sürece âdetten sayılabilir. İki kanama arasında en az üç gün olduğu takdirde tekrar bir değerlendirme yapılır. Âdet kanamasının olduğu gün sayısı, âdet dönemi arasında kanamanın olmadığı gün sayısına eşit ya da ondan daha fazla ise bu takdirde kanamanın olmadığı günler de âdetten kabul edilir. Ancak âdet dönemi arasında kanamanın olmadığı gün sayısı, âdet kanamasının olduğu gün sayısından fazla ise o zaman bu iki kanamanın arası ayrılmış olur; böylece

⁶⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/144.

⁶¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/144-145.

⁶¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/145.

bu iki kanama arasında kalan ara temizlik dönemi, âdetten kabul edilmez. Bu şekilde araya giren temizlik dönemi, âdetten kabul edilmediği gibi, sahih temizlik dönemi geçmediği için de her iki kanamanın âdetten sayılması mümkün değildir. O hâlde âdetten sayılmayacak ve geçerli bir temizlik dönemiyle ayrılmamış olan iki kanamadan hangisi âdet kanaması özelliklerine sahipse o tercih edilir. Eğer ikisi de âdet kanaması özelliklerine sahip değilse, bu takdirde ikisi için de istihâze hükümleri geçerli olur. İmam Muhammed'in bu görüşü Mebsût'ta "esah ve 'aleyhi'l-fetvâ" olarak nitelendirilmiştir.⁶¹² Ancak müteaahir Hanefî fukahânın, müftü ve müsteftî için daha kolay⁶¹³ ve uygun olması sebebiyle Ebû Yûsuf'un görüşüne göre hüküm verdiği nakledilmiştir.⁶¹⁴

Âdet kanamasının arasında gelen ve bu kanamadan daha az süren ara temizlik zamanlarının âdet sayılmasını iki açıdan gerekçelendirmek mümkündür. Genel kurala (kıyasa) göre, haramla helal eşit olunca, haram helale baskın gelir; haram hükmü dikkate alınır. Nitekim bir âdet döneminde oruç ve namazın haram olduğu günlerin sayısı, olmadığı günlerin sayısına eşit ya da bundan fazla olursa arada kanamanın olmadığı günlerde de oruç ve namaz helal olmaz; yani bu günler de âdetten kabul edilir. İstihsâna göre ise kadının âdet kanamasının, kesintisiz olmayacağı açıktır. Aksi takdirde bu durum, kadını güçten düşürür hatta ölümüne bile sebep olabilir. Dolayısıyla âdet döneminin arasında kanamanın olmadığı bazı zamanların olması doğaldır. Burada önemli olan kanamanın olduğu günlerin sayısıyla olmadığı günlerin sayısının karşılaştırılıp ona göre hüküm verilmesidir.⁶¹⁵

İmam Muhammed'in bu görüşüne göre örneğin bir gün kanamanın ardından iki gün kanama olmazsa, sonra dördüncü gün tekrar kanama olsa; iki kanama arasına giren kanamanın olmadığı zaman dilimi üç günü geçmediği için bu dört günün tamamı âdet hükümlerine tabidir. [1 gün + 2 gün + 1 gün = 4]

Bir gün kanamanın ardından üç gün kanama olmasa, sonraki gün tekrar kanama olsa; iki kanama arasına giren kanamanın olmadığı zaman dilimi üç gün; dolayısıyla kanamanın olduğu günlerden fazla olduğu için bu kanamaların hiçbiri âdet hükümlerine tabi değildir. [1 gün + 3 gün + 1 gün = 5]

Bir gün kanamanın ardından üç gün kanama olmasa, sonrasında iki gün kanama olsa; kanamanın olmadığı zaman dilimi üç günü geçmediği ve iki kanamanın arasında kanama olmayan gün sayısı

⁶¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/145. Bu görüşün aktarıldığı güncel bir ilmihâl kitabı için bk. Bilgin, *Hanımlara -Özel Gün- Defteri*, 60-65. Ayrıca bk. Karamustafaoğlu, *Hanımlara Mahsus Fıkhi Hükümler*, 26. Karamustafaoğlu, bu görüşü "bugünkü tıbbi verilere en uygun" olarak nitelendirmiştir.

⁶¹³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/34.

⁶¹⁴ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/126. Ebû Yûsuf'un görüşünü tercih eden güncel bir ilmihâl için bk. Ünlü, *Kadın Hâlleri Risâlesi*, 29.

⁶¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/145.

kanama olan gün sayısı birbirine eşit olduğu için bu sürecin tamamı âdet hükümlerine tabidir. [1 gün + 3 gün + 2 gün = 6]

Üç gün kanamanın ardından beş gün kanama olmasa, devamında ise bir gün kanama olsa; iki kanamanın arasına giren kanamanın olmadığı zaman dilimi üç günden fazla ancak on beş günden az olduğu için bu takdirde bu kanamalardan biri âdet kanaması olabilir. O da âdet kanamasının özelliklerine sahip olan; üç gün süren ilk kanamadır. [3 gün + 5 gün + 1 gün = 9 (İlk 3 günü âdet)]

Bir gün kanamanın ardından beş gün kanama olmasa, devamında ise üç gün kanama olsa; iki kanamanın arasına giren kanamanın olmadığı zaman dilimi üç günden uzun ancak on beş günden kısa olduğu için bu kanamalardan biri âdet kanaması olabilir. O da âdet kanaması özelliklerine sahip olan; üç gün süren ikinci kanamadır. [1 gün + 5 gün + 3 gün = 9 (Son 3 günü âdet)]

Kanamanın olduğu gün sayısı, kanamanın olmadığı gün sayısıyla kıyaslanırken âdetin en uzun süresi olan on gün dikkate alınır. Buna göre üç gün kanamanın ardından, altı gün kanama olmasa, devamında ise üç gün daha kanama olsa; sürecin tamamına bakıldığında iki kanamanın arasında kanamanın olmadığı zaman dilimi üç günden uzun ve on beş günden kısa olduğu için bu sürecin tamamının âdet hükümlerine tabi olması gerekirdi. Ancak belirtilen sürecin on günü geçmesi sebebiyle, on günün sınırları içerisinde kalan kanamalar hesaba katılır. Dolayısıyla mesele, üç gün kanamanın ardından, altı gün kanamanın olmaması ve sonrasındaki günde kanamanın geldiği hâle dönüşür. Böyle bir durumda da iki kanamadan âdet kanaması özelliği gösteren; üç gün devam eden ilk kanama âdet hükümlerine tabi olur.⁶¹⁶ [(3 gün + 6 gün + 1 gün) + 2 gün = 12 (İlk 3 günü âdet)]

Hanefî fakihlerden Hasan b. Ziyad ise iki kanamanın arasındaki kanamanın olmadığı zaman diliminin de âdet olarak kabul edilebilmesi için İmam Muhammed gibi, bu sürenin üç günden az olmaması gerektiğini düşünür. Bununla birlikte o, iki kanama arasındaki kanama görülen günler ile görülmeyen günlerin süresini dikkate almamıştır. Örneğin, bir gün kanamanın ardından iki gün kanama olmasa, devamında ise bir gün kanama olsa; bu sürenin tamamı âdet hükümlerine tabidir.⁶¹⁷ [1 gün + 2 gün + 1 gün = 4]

İmam Muhammed'in görüşü esas alındığında iki kanama arasındaki kanamanın olmadığı üç gün ve daha fazla süren ara temizlik döneminin on gün içerisinde tekrarı hâlinde meydana gelen problemlere ise farklı çözüm yolları önerilmiştir. Örneğin iki gün kanamanın ardından üç gün kanama olmasa, devamında bir gün kanamanın ardından üç gün daha kanama olmasa ve sonrasında bir gün daha kanama

⁶¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/146.

⁶¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/146.

devam etse; bu süreçte on gün içerisinde iki kanamanın arasında kanamanın olmadığı üç günlük süreden iki tane bulunmaktadır. Böyle bir durumda iki kanamanın arasında bulunan her iki ara temizlik süresinin dikkate alınıp alınmayacağı hususu ihtilaflıdır. İki ara temizlik döneminden ilki, gerekli şartları taşıdığı için âdet kanaması sayılınca, sonrasındaki ara temizlik dönemi de öncesinde sürekli âdet kanaması devam eden bir ara temizlik dönemi hâline gelir. Dolayısıyla böyle bir durumda her iki ara temizlik dönemi de âdet döneminden kabul edilir. Söz konusu iki ara temizlik döneminden birinin dikkate alınması gerektiğini düşünenlere göre ise âdet kanamasının süresi, ilk altı gündür. Zira iki ara temizlik döneminin toplam süresi, kanamanın olduğu süreden uzun olacağı için bu süreçte gelen kanamaların âdet sayılmaması gerekirdi. Bu sebeple her iki ara temizlik döneminden hangisi gerekli şartları taşıyorsa o, âdet dönemine dâhil edilir. Diğerinin ise, müstakil olarak değerlendirildiğinde gerekli şartları taşımadığı için, âdet kanaması olarak kabul edilmesi mümkün değildir.⁶¹⁸ [(2 gün + 3 gün + 1 gün) + 3 gün + 1 gün = 10? / 6?]

Âdet döneminin süresiyle ilgili Hanefî mezhebindeki bu hesaplamalar, zaman kavramına dair bazı ayrıntılarla daha da karmaşık bir hâl almaktadır. Âdet kanamasının tespiti için “süre”leri titizlikle hesaplayan Hanefîler, bu sürelerin başlangıç ve bitiş noktasını belirlerken de âdet günümüzdeki “dakika” hesaplamasını andıran bir yaklaşım benimsemiştir. Hatta *önce* (قَبْلَ) ve *az önce* (قَبْلُ) zarfları arasındaki anlam farkına dahi değinmişlerdir. Konuyla ilgili verilen örnekte, güneş doğarken bir an kanaması olan kadın, bu andan itibaren dördüncü gün güneş doğmadan önce yine bir an kanama görse; başında ve sonunda bir an görülen kanama sebebiyle aradaki temizlik süresi üç günden daha az sürdüğü için toplamı üç gün olan bu sürecin tamamı âdet hükümlerine tabidir.⁶¹⁹

Vakit uzmanları, günün yirmi dört diliminden birine “saat” derken, fıkıh ıstılahında saat, bir andan ibarettir, diyen Hanefîler, elbette bu tanımlamadan hareketle de âdet kanamasının süresiyle ilgili bazı çıkarımlarda bulunmuşlardır. Örneğin, bir saat (an) kanamanın ardından üç günden üç saat az kanama olmasa, devamında bir saat daha kanama olsa; toplam süre üç günden az olduğu için bu süreç âdet kanaması olarak değerlendirilemez. Ancak Ebû Yûsuf, âdetin en kısa süresini, üçüncü günün yarıdan fazlası olarak kabul ettiği için ona göre belirtilen süreç, âdet dönemidir. Bir saat kanamanın ardından üç gün kanama olmasa, devamında ise bir saat kanama olsa; ara temizlik dönemi üç gün sürdüğü ve kanama süresinden de uzun olduğu için İmam Muhammed’e göre bu süreç, âdet dönemi değildir.⁶²⁰

⁶¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/147.

⁶¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/148.

⁶²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/148-149.

Günün zaman dilimlerini, orantısal olarak da değerlendiren Hanefîler, günün dörtte birinde (6 saat) kanama olsa, ardından iki gün ve üç günün üçte biri kadar süre (8 saat) içerisinde kanama olmasa, devamında bir günün dörtte biri kadar süre (6 saat) kanama olsa; toplam süre üç günden günün altıda biri kadar süre (4 saat) az olduğu için bu süreç, âdet dönemi olarak değerlendirilmez.⁶²¹

Âdet kanamasının tespitiyle ilgili süreler üzerinde yoğunlaşan Hanefî mezhebindeki bu fıkhi mülahazaları, okumak ve anlamak zor olduğu kadar uygulamak da zor gözükmektedir. Nitekim Serahsî, Hayız bölümünün sonunda bütün bu anlatılanların gerçek olaylar olmadığını, âlimlerin, günümüzdeki karşılığıyla söylenecek olursa “beyin fırtınası” yapmak ve ilimde derinleşmek isteyenler için bir imtihan konusu olduğunu belirtmiştir.⁶²² Bu kayda rağmen, geçen yüzyıllar boyunca âdet döneminin tespitinde “süreler” dikkate alınmış ve başka ölçütlere yer verilmemiştir. Hatta günümüzde dahi kesin tıbbi verilere rağmen âdet döneminin “süreler” ve dakik zaman hesaplamaları üzerinden tespit edilmesi, önemini yitirmiş değildir.⁶²³

Şâfiî mezhebinde kanamanın olmadığı günler, *tuhur* (الطُّهُر) ya da *nekâ* (النِّقَاء) olarak nitelendirilir. Şâfiî mezhebinde -İmam Şâfiî dâhil- cumhurun görüşü, kesintili kanamalar boyunca araya giren kanamanın olmadığı zamanların da âdet olduğu yönündedir. Çünkü âdet kanı, bazen akar bazen durur; kesintisiz değildir. Bu görüşe *sehb* (السَّحْب) denir. Ancak *telfik* (التَّلْفِيق) ya da *lekad* (الَلَقَط) olarak isimlendirilen diğer bir görüşe göre ise kesintili kanamalarda kan gelen günlerin toplamı âdet, gelmeyen günlerin toplamı ise tuhurdur.⁶²⁴ Yani kan gelen günlerde âdet hükümlerine göre, gelmeyen günlerde ise gusledip tuhur hükümlerine göre amel edilir. Aksi takdirde, devamında âdet kanaması olacak diye kanamanın olmadığı günler de âdetten sayılıyorsa o zaman devamında kanama olmayacak diye âdet kanamasının olduğu günlerin de tuhur sayılması gerekirdi. Bu durumda kanın geldiği günler birleştirilerek toplam süre on beş günü geçmezse bu günler âdet sayılır. Kanın gelmediği günler de bu şekilde birleştirilir ve bu günlerde âdet hükümlerine göre amel edilmez.⁶²⁵ Kesintili kanamanın on beş günü geçmesi hâlinde ise on altıncı gün kanama olmasa ancak sonra kanama devam etse istihâze hükümleri geçerli olur. Çünkü âdet kanamasına bitişik olmasa da kanamanın devam edeceği bilinmektedir. Bu durumda istihâze hükümleri geçerli olacağından sırasıyla temyiz hükümleri, temyiz

⁶²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/149.

⁶²² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/149.

⁶²³ Âdet döngüsüne dair sürelerin bilgisayar programı üzerinden takip edilmesine dair bir tez çalışması için bk. Ni‘me bint. Muhammed Nâsır, *et-Tatbikâtü l-elektronîyye “APPS” fî ma‘rifeti mesâilî l-hayz ve l-istihâza ve t-tebvîz: Dirâsetün fikhîyyetün tahlîliyye* (Malezya: Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶²⁴ Nevevî, *el-Mecmû‘*, 2/357. Bu görüşe yer verilen ilmihâl kitapları için bk. Bursalı, *Kadın İlmihali*, 43; Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, 92; Asutay, *Kadınlara Özel Haller*, 17.

⁶²⁵ Mâverî, *el-Hâvi l-kebîr*, 1/424-425; Nevevî, *el-Mecmû‘*, 2/286.

olmadığı yerde mutat hükümleri, mutadın olmadığı yerde ise ortalama âdet süresiyle ilgili hükümler devreye girer. Bu aşamalardan sonra tercih edilen görüşe göre telfik yapılır ya da yapılmaz.⁶²⁶ Ancak kesintili kanamanın on beş günü geçmesi hâlinde dahi, istihâze kanı âdet kanına bitişik değilse; mesela on altıncı gün kanın gelmediği gün ise bu takdirde telfik hükümlerinin yine geçerli olduğunu söyleyenler vardır.⁶²⁷

Kanamaların arasındaki kesintilerin mezhepteki âdetin en kısa süresi olan bir gün bir geceden kısa sürmesi durumunda ise ihtilaf edilmiştir.⁶²⁸ Böyle bir durumda bir görüşe göre kesintili kanama sürecinin başında ve sonunda bir gün ve bir gece kanama devam etmişse, aradaki yarım günlük kesintilerle devam eden kanama da âdet hükümlerine tabidir. Diğer bir görüşe göre sadece kesintili kanama sürecinin başında bir gün ve bir gece kanama devam etmişse devamındaki yarım günlük kesintilerle gelen kanamalar da âdet hükümlerine tabidir. Ancak baştan itibaren yarım günlük kesintilerle gelen ve yarım gün devam eden kanamalar bir görüşe göre hastalık (fesat) kanıdır; âdet olarak kabul edilemez. Mezhepteki cumhurun görüşüne göre ise telfik yapıldığında; yani kanama süreleri birleştirildiğinde bir gün ve bir geceden uzun olan kanamalar âdet hükümlerine tabidir. Çünkü âdet günlerinde ve âdetin süresi kadar devam etmiştir.⁶²⁹

Şâfiî mezhebinde bulunan telfik uygulaması ile on beş gün içerisindeki kesintili kanamalar konusunda önemli hüküm farkları ortaya çıkar. Örneğin yarım gün devam eden kanamadan sonra on dört gün kanama görülme, ardından bir yarım gün daha kanama görülse; telfik yapılmadığında âdet süresi on beş gün iken telfik yapıldığında bir gün olur. Ancak telfik, on beş gün içerisindeki kesintili kanamalarda mümkün olabilir. Yoksa on beş günün içindeki kanamalar ile dışındaki kanamalar telfik yapılmaz. Bir gün kanamadan sonra on dört gün kanama olmasa devamında bir gün daha kanama olsa; sondaki bir gün, on beş günlük sürenin dışında kaldığı için telfike konu olmaz; fesat (hastalık) kanıdır. Dolayısıyla bu durumda âdet süresi bir gündür.⁶³⁰ Şâfiî mezhebinde telfik yapılsın ya da yapılmasın kesintili kanamaların âdet sayılabilmesi için on beş gün içerisinde gelmiş olma şartı, temizlik süresinin değil, mezhepteki âdetin en uzun süresinin on beş gün olmasıyla delillendirilir.⁶³¹ Ebû Yûsuf'un on beş gün içerisindeki kesintili kanamaları âdet olarak kabul etmesi ise, asgari temizlik süresinin esas

⁶²⁶ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/425-426; Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/362.

⁶²⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/361.

⁶²⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/286.

⁶²⁹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/426.

⁶³⁰ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/428-429.

⁶³¹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/428.

alınmasından kaynaklanır. Çünkü Hanefî mezhebinde kanama görülen asgari süredeki temizlik dönemi, “fasit tuhur” olarak isimlendirilir.

Kesintili kanamayla ilgili İmam Mâlik’ten iki görüş rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre, kanamanın olduğu günlerin toplamı, Mâlikîlerdeki âdetin en uzun süresi olan on beş günü geçerse istihâze hükümleri geçerli olur. Yine İmam Mâlik’ten rivayet edilen diğer bir görüşe göre ise kanamanın olduğu günlerin toplamı, kadının mutadî kadar ise üç gün daha beklenir; kanama hâlâ devam ederse istihâze hükümleri geçerli olur. Böyle bir durumda kanamanın olmadığı her gün kadın gusleder ve âdet hükümlerine göre amel etmez. İmam Mâlik’in bu görüşüne mezhep içerisinde itiraz gelmiştir. Çünkü İmam Mâlik tarafından da temizlik döneminin en kısa süresi belirlendiğine göre âdet ve temizlik, birbirinden ayrı iki dönemdir. Ayrıca bir iki günlük temizlik süreleriyle kesintiye uğrayan bir âdet döneminden bahseden İmam Mâlik’e göre temizliğin en kısa süresi bir iki günden daha fazladır. Böyle bir durum, kanamayı kesintiye uğratan kısa temizlik arasındadır. Zira âdet dönemi arasında kanamanın bir iki gün kesintiye uğradığı dönemler olduğu bilinen bir gerçektir.⁶³²

Aslında kanamanın olduğu günleri toplamak (telfîk), mezhepte “azhar” olan görüş olarak nitelendirilmiştir. Kesintili kanamada âdet ve temizlik süresinin tespiti için bazı kurallar da bulunmaktadır. Mesela, bazı fakihlere göre kanamanın olduğu günlerin toplamı, kanamanın olmadığı günlerin toplamını geçerse istihâze hükümlerine göre amel edilir. Çünkü âdet günleri, temizlik günlerinden fazla olamaz. Kanama günlerinin toplamı, kanamanın olmadığı günlerin toplamına eşit ya da ondan az ise o zaman kanamanın olduğu günlerde âdet hükümlerine göre amel edilir. Telfîk görüşünün temizlik süresinin asgari süresine uymadığı itirazına Karâfî, sınırların sayılar açısından geçerli olduğunu ancak ibadetler açısından geçerli olmadığı şeklinde cevap verir. Ayrıca Ebû Hanîfe’nin, kanın gelmediği günlerde gusûl abdesti almak şartıyla cinsel münasebete izin vermesini de bu görüşe delil olarak sunar.⁶³³

Mâlikî mezhebinde temizlik süresiyle ilgili oldukça esnek ve diğer mezheplere göre kısa süreler bulunduğu için bu tutum, kesintili kanamayla ilgili görüşlerde de kendini göstermiştir. Nitekim arasında kısa bir süre olan iki kanamanın süresi toplanarak bu günler âdet kabul edilmiş; uzun bir süre olan iki kanama ise müstakil birer âdet kabul edilmiştir. Ancak kısa ve uzun süreyle ilgili herhangi bir sınırlama getirilmemiş ve bunun kadınlara sorulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Mâlikî mezhebinde âdetin en kısa süresi bulunmadığı için kanamanın bir defa olması âdet hükmü vermek için yeterlidir.⁶³⁴

⁶³² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/58.

⁶³³ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/380.

⁶³⁴ Mevâk, *et-Tâc ve’l-iklîl*, 1/541.

Hanbelî mezhebinde İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayete göre, âdet kanı (الدمُ البحراني) devam ettiği sürece âdet hükümleri geçerlidir ancak kanın kesildiği bir saat/an bile olsa -muhtemelen ibadet etmeye elverişli bir süre- gusledilir ve âdet hükümlerine göre amel edilmez. Dolayısıyla âdet esnasında görülen temizlik aralarının bir alt sınırı yoktur. Buna göre kesintili kanamaların arasındaki ibadet etmeye elverişli zaman dilimlerinde âdet hükümleri geçerli değildir. Mezhep içerisindeki diğer bir görüşe göre ise bir günden az olan ara temizlik dönemleri âdet hükümlerine tabidir. Çünkü âdet kanamasının özelliği gereği, bir süre kesinti olabilir. Dolayısıyla her kesintide âdet hükümleri kalkmış olmaz.⁶³⁵ Örneğin, siyah ve kırmızı kanların toplam süresi âdetin en uzun süresini geçmesi hâlinde, iki siyah kanın ortasında gelen kırmızı kan, bir günden az devam ederse o zaman bu durum kesintili kanamanın yapısı gereği mümkün olduğundan, bir günden az süren kırmızı kan da öncesindeki ve sonrasındaki siyah kanla birlikte âdet süresine dâhil olur.⁶³⁶

Buna göre Hanbelî mezhebindeki bir görüşe göre âdet kanamasının arasında kanın, niteliklerinin değişmesi ya da kesilmesinin bir günden az sürmesi dikkate alınmamış ve bu ara süreçler âdet hükümlerine ilhak edilmiştir. Ancak söz konusu ara süreçlerin bir günden fazla sürmesi hâlinde âdet süresi, siyah kanın geldiği günlerin toplanması (telfîk) ile elde edilmiştir. Bu telfîkin sonucunda toplam kanamanın, âdetin en kısa süresine ulaşması hâlinde kanamanın olduğu günler âdet hükümleri, en uzun süresini geçmesi hâlinde ise istihâze hükümleri geçerli olur. Âdetin en uzun süresi olan on beş gün boyunca kesintili kanama geldiğinde on altıncı gün kesinti olursa bu durumda âdet kanı ile istihâze kanı ayrılmış olacağından on beş günden sonrasını istihâze sayanlar olduğu gibi kanamanın olduğu günlerin toplamı on beş günü geçmedikçe on beş günden sonraki kanamanın olduğu günler de âdet kanı olarak kabul edilmiştir.⁶³⁷ Bir diğer görüşe göre ise âdet kanaması arasındaki kesintiler de âdet hükümlerine tabidir.⁶³⁸

Âdet kanamasının arasındaki kesinti süreleri için tıbben bir sınıra rastlanmamıştır. Bununla birlikte âdet ve temizlik döneminin bir arada bulunamayacağı, bunların, ovülasyon merkezli birbirini takip eden iki farklı dönem olduğu “Âdetin Mahiyeti” bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Alan uzmanlarının konuyla ilgili kanaatleri, âdet kanaması arasında bir gün ve üzeri kesinti olmayacağı yönündedir.⁶³⁹

⁶³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/391.

⁶³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/395.

⁶³⁷ İbn Müflih, *el-Fürû'*, 1/377-378.

⁶³⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/255.

⁶³⁹ Dr. Havva Pars Ağargün, Dr. Saliha Eroğlu, Dr. Sare Davutoğlu, Dr. Elif Gülaç, 23 Ağustos 2022 tarihinde yapılan görüşmemizde bu kanaatlerini bildirmişlerdir.

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında ise âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadınların âdet arasındaki kanamanın kesildiği bir dönemde ziyaret tavafını yapabileceği, tercihler arasında sunulmuştur.⁶⁴⁰

Sonuç olarak; âdet kanaması her ne kadar kesintisiz olmasa da söz konusu kesintilerin ortalama âdet süresi içerisinde ve makul; yani âdet döneminin devam ettiğine dair kanaatin değişmeyeceği sıklıkta gelmesi esas olandır. Aralıklı olarak gelen kanama/lekelerin pek çok sebebi “Âdet Döngüsündeki Sürelere Etki Eden Faktörler”, “Âdet Döneminin Lekelenmeyle Başlaması” ve “Âdet Döneminin Bitişini Tespit Etme” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Buna göre, Ebû Yûsuf'a ait olan ve on beş gün içinde gelen kanamalarda arada ne kadar kesinti olursa olsun ilk on günün âdet sayılması gerektiği görüşü, ayrıca İmam Muhammed'in kesintili kanama için genel olarak azami üç gün sınırı bugünkü tıbbi bilgilerle uyuşmamaktadır.

Kesintili kanamalarda kanamanın olduğu ve olmadığı günlerin toplanması suretiyle âdet ve temizlik süresi elde etmek de yine âdet döngüsünün sistemine aykırıdır. Çünkü âdet dönemi ile temizlik dönemi bir arada bulunamaz. Özellikle Hanbelî mezhebinde yer alan ve kanamanın olmadığı her zaman diliminde gusledip ibadet yapılabileceği görüşü ise aynı sebeple günümüz tıbbi verileriyle çeliştiği gibi uygulama açısından da oldukça zordur. Bununla birlikte âdeti başladıktan sonra ilaç kullanarak âdetin

⁶⁴⁰ “Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?”

Âdetliken ihrama giren veya ihrama girdikten sonra âdet görmeye başlayan kadınlar, tavaf dışında haccın bütün vazifelerini yerine getirebilirler. Ancak tavaf edemezler. Çünkü Resûlullah (s.a.s.), Hz. Âişe'ye, “Bu, Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'in kızları üzerine yazdığı bir şeydir (senin elinde olan bir şey değildir). Hacıların, hacla ilgili yaptıklarını sen de yap. Ancak (âdet gördüğün sürece) Kâbe'yi tavaf etme.” (Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]) buyurmuştur.

Henüz ziyaret veya umre tavafını yapmadan âdet gören bir kadının öncelikle yapması gereken, temizleninceye kadar Mekke'de kalıp, temizlendikten sonra tavafını yapmasıdır. Bu durumda ziyaret tavafını bayram günlerinden sonraya tehir etmesi bir ceza gerektirmez.

Âdeti bitene kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan kadınlar ise Hanefî mezhebine göre tavafta taharet farz olmayıp vacip olduğu için âdetli olarak ziyaret veya umre tavafını yapar, ancak ceza olarak ziyaret tavafı için bir büyükbaş hayvan (bedene); umre tavafı için bir küçükbaş hayvan (dem) kurban ederler. İmkân bulunca bu tavaf iade edilirse ceza da düşer (Kâsânî, Bedâi', 2/129; İbn Nüceym, Bahru'r-râik, 3/24).

Şâfiî mezhebine göre bir kadının âdetli iken yapacağı tavaf hiçbir şekilde geçerli değildir. Bu durumdaki bir kadının, tavafını temizlendikten sonra yerine getirmesi gerekir (Nevevî, el-Mecmû', 8/14, 17).

Mâlîkî ve Hanbelî mezhebine ait bazı kaynaklarda belirtildiğine göre, âdetli kadının temizleninceye kadar Mekke'de kalma imkânı yoksa âdet sırasındaki kanamanın kesilip, kanın gelmediği temizlik zamanını gözler; bu ara zamanda guslederek tavafını yapar. Bundan dolayı da herhangi bir ceza gerekmez (Nefrâvî, el-Fevâkihü'd-Devânî, 1/119-120; İliş, Minahu'l-celîl, 1/170-171; Desûkî, Hâşiye, 1/170-171; İbn Kudâme, el-Muğnî, 1/226, 257, 260). Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen bir görüşe göre âdet döneminin sonuna kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan bir kadının âdetli olarak yaptığı tavaf geçerli olur ve zaruret meydana geldiği için ceza gerekmez (İbn Teymiyye, el-Fetâvâ'l-Kübra, 1/465). İhtiyaca göre bu görüşlerden biri ile amel edilebilir.” Bk. DİB, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/> Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?”

durdurulması, ilacı bırakınca da âdetin devam etmesi söz konusu olabilir. Bu tür örneklerde sadece kanama varken âdet hükümlerine göre amel edilebilir.

Kesintili kanamalarda hüküm verebilmek için ortalama âdet süresi, kadının mutadı ve kendi kanaati dikkate alınarak kesintinin bir gün ve üzeri olması hâlinde takip eden kanama/lekenin âdetten sayılmaması daha uygun gözükmektedir.⁶⁴¹

2. İlk Defa Görülen Âdet Kanaması

İlk defa âdet görmeye başlayan genç kızlara *mübteditie* denilir.⁶⁴² Fıkıhta kızların ilk defa âdet görmeye başladığı yaş hakkındaki görüşler, tecrübi bilgiler ve bazı çıkarımlara göre farklılık arz etmektedir. Buna göre, “*Yedi yaşına girdikleri zaman çocuklara namaz kılmalarını emredin.*”⁶⁴³ hadisindeki *emretme* ifadesinin ancak ergenlikten sonra mümkün olabileceğinden hareketle kız çocuklarının yedi yaşında ilk âdetini görebileceğini söyleyen Hanefî âlimler bulunmaktadır. Ayrıca altı yaşındaki bir kızdan kan gelmesi üzerine bunun âdet kanaması olup olmadığı sorulunca bir hastalığın bulunmaması ve âdet süresi kadar devam etmesi hâlinde âdet kanaması olabileceğine dair bir görüş de bulunmaktadır.⁶⁴⁴ Öte yandan, çok küçük yaşlarda görülen kanamalara âdet hükmü verilmediği de olmuştur. Çünkü âdet hükmü vermekle kız çocuğu bülüğa ermiş olacağı için küçük yaştaki kız çocuğunun mükellef olması imkânsız kabul edilmiştir.⁶⁴⁵ Hanefî mezhebinde ilk âdet görülen yaştan, altı, yedi ve on iki olacağına dair görüşler ise zayıf görülmüştür.⁶⁴⁶ Ancak Tatarhâniyye’de ilk âdet görülen asgari yaştan on iki olduğu, o zamanda kızların on üç-on dört yaşlarında ilk defa âdet gördüğü yazmaktadır. Mütেকaddimûn fakihlerin ise mübteditie için bir yaş belirlemeyip üç gün üç gece kanama görüldüğünde bunun âdet kanı olduğuna hükmettikleri rivayet edilmiştir.⁶⁴⁷ Çünkü ilk âdet yaşı iklim, çevre ve ülkere göre değişebilmektedir.⁶⁴⁸

Hanefî mezhebinde mübteditienin yaşı için tercih edilen görüş, dokuzdur. Bu yaştan önce de âdet kanamasının başlayabileceği öngörülse de hükmün, nâdire göre verilemeyeceği belirtilmiştir. Mübteditie için dokuz yaştan tespiti Hz. Âişe’nin dokuz yaşında evlendiği, evlendiğinde de ergenlik dönemine

⁶⁴¹ Benzer bir yaklaşım için bk. Mûsâ Kâmil ‘Abbûd, *el-Hayz ve ahkâmühü’ş-şer’iyye*, 45.

⁶⁴² Birgivi, “Zühru’l-mütehhilîn”, 68.

⁶⁴³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 25.

⁶⁴⁴ ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*, 1/471.

⁶⁴⁵ İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/211.

⁶⁴⁶ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 154.

⁶⁴⁷ ‘Âlim b. ‘Alâ, *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*, 1/472.

⁶⁴⁸ İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/211.

girmiş olması gerektiğinin kabulü belirleyici olmuştur.⁶⁴⁹ İmam Şâfiî de ilk âdet görme yaşının en az dokuz olabileceğini belirtmiştir. Nitekim çok sıcak ve rüzgârsız bir coğrafyada yaşayan⁶⁵⁰ Tihâme kabilesi kızlarının dokuz yaşında âdet görmeye başladığı ve yirmi bir yaşında nine olmuş bir kadını tanıdığı da İmam Şâfiî'den tecrübi bilgi olarak aktarılmaktadır. Dokuz yaşın hesaplanmasında eksiksiz (tahkik) mi yoksa yaklaşık (takrib) mı hesabın yapılacağı ya da dokuz yaşa başlamanın da yoksa bitirmenin mi dikkate alınacağı konularında ise ihtilaf bulunmaktadır.⁶⁵¹ Ayrıca iklim koşullarının sıcak ya da soğuk olmasının, ilk âdet görme yaşını etkilediği de o dönemin şartlarında tespit edilebilmiştir.⁶⁵² Mâlikî mezhebine göre ilk âdet, yedi ve üzeri yaşlarda görülebilir.⁶⁵³ Hanbelî mezhebinde ise mezhepteki meşhur görüşe göre en az dokuzdur.⁶⁵⁴ Zayıf görüş olarak da on ya da on ikidir.⁶⁵⁵ İbn Teymiyye ise ilk âdet yaşına bir sınır getirilmemesi gerektiği görüşündedir.⁶⁵⁶ Cumhur, mübtedienin ilk âdet göreceği yaşın dokuz olduğunda birleşmiş gözükmetedir. Bununla birlikte dokuz yaşın hesaplanmasında kamerî takvimin esas alınacağı düşünülürse bu da güneş takvimine göre sekiz yıl yedi ay gibi bir süreye tekâbül eder.⁶⁵⁷

Ergenlik dönemine geldiği hâlde henüz âdet görmeye başlamamış genç kızlara ise *mürâhika* denir. Daha önce hiç âdet olmadığı için mürâhikanın gördüğü ilk kanamanın, âdet olup olmadığıyla ilgili fakihler bazı tercihlerde bulunmuşlardır. Kanamanın görülmesiyle âdetin başladığına hükmeden âlimler olduğu gibi, İmam Muhammed'den zâhiru'r-rivâye dışında gelen bir rivayete göre, kanamanın üç gün devam etmesinden sonra ancak âdet hükmü verilebileceği belirtilmiştir. Ancak mezhepte tercih edilen görüş, kanamanın görülmesiyle birlikte âdetin başladığının kabul edilmesidir. Zira kanamanın ne kadar devam edeceği şüpheli bir durumdur. Kanın üç günden önce kesilme ihtimali şüpheli olduğu için onunla değil de kanın görülmüş olması gibi kesin bir durum üzerine hüküm bina edilmesinin daha doğru olduğu ifade edilmiştir. Buna göre mübtedie bir an kanama görse on dört gün sonra tekrar bir an kanama görse, eksik temizlik dönemi, kanamanın sürekli devam etmesi anlamına geldiğinden ilk on gün âdet kabul edilir. Çünkü Ebû Yûsuf'a göre mübtedie için âdetin başında kanama görülmesi şart iken sonunda şart

⁶⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/138.

⁶⁵⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/276.

⁶⁵¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/276.

⁶⁵² Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/388-389.

⁶⁵³ Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 1/539.

⁶⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/408.

⁶⁵⁵ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/235.

⁶⁵⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/384.

⁶⁵⁷ Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ'*, 1/202.

değildir.⁶⁵⁸ Bununla birlikte mürâhikanın ilk defa gördüğü kanama eğer on günden daha uzun bir süre devam ederse bu durum onun âdet kanaması olmadığını göstermez. On günü âdet, ayın kalan yirmi günü de temizlik dönemi olarak kabul edilir.⁶⁵⁹

Şâfiî mezhebinde de mübtedienin gördüğü ilk kanama hakkında benzer bir ihtilaf bulunmaktadır. Mezhepte cumhurun görüşü, mübtedienin kanama görünce âdet hükümlerine tabi olduğudur. Ancak bir diğer görüşe göre ise kanama ilk defa görüldüğü için bunun âdet olup olmadığı bilinmeyeceğinden âdet hükümleri ancak kanamanın, bir gün ve bir gece devam etmesinden sonra geçerli olur. Bu görüşe göre ibadet sorumluluğunun kaldırılabilmesi için şüphe ve ihtimal yeterli değildir. Karşıt görüşün delili ise benzer bir şüphe ve ihtimalin, daha önce âdet gören kadınlarda da olabileceğidir. Hatta mutat süreden sonra devam eden kanamanın, âdetin en uzun süresini de geçerek istihâze (özür) kanına dönüşme ihtimali de olsa durum netleşene kadar ibadet sorumluluğu kalkmış olur.⁶⁶⁰

Mürâhikanın âdet döneminin tespiti hakkında, akrabalarındaki kadınların durumuna bakılması gerektiği görüşü ise rağbet görmemiştir. Buna gerekçe olarak her kadının fizyolojik yapısının farklılığına, hatta iki kız kardeş ya da anne-kız arasında dahi benzerlik bulunmadığına atıf yapılmıştır.⁶⁶¹

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre âdetin en uzun süresini de aşan kanamalarda, dönülecek olan mutat sürenin en az iki kez tekrar etmesi gerekirdi. Ancak mübtedienin ilk âdeti, onun mutadı hâline gelir. Çünkü belirli âdeti olan kadının mutadındaki değişiklik, önceki sürenin iptali, yeni sürenin ispatıdır; dolayısıyla bu durumda tekrarın asgarisi şartı aranır. Ancak mübtediede ise sadece âdetin ispatı söz konusudur. Buna göre, mübtedienin gördüğü ilk ve tek âdet, sonraki ay kanamasının âdetin en uzun süresini aşması hâlinde onun mutadı sayılır.⁶⁶²

Hanefî mezhebine göre mübtedienin, mutade hâline gelebilmesi için sahih bir âdet ve/veya sahih temizlik dönemi geçirmiş olması gerekir. Bir sahih âdet dönemi geçirdikten sonra temizlik dönemi fasit olursa, bu durumda temizlik dönemiyle ilgili mutadı oluşmamış olacağından ayın kalan günlerini temizlik dönemi olarak kabul eder. Âdet dönemi ise sahih olduğu için âdeti hakkında mutat oluşmuştur.⁶⁶³ Aksi durumda, yani âdetin on günden uzun sürmesi sebebiyle fasit, temizlik döneminin zahiren sahih olması; âdetin on günden fazlasının temizlik dönemine dâhil olarak onu fasit kılması

⁶⁵⁸ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 177.

⁶⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/142.

⁶⁶⁰ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/406.

⁶⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/143.

⁶⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/149-150.

⁶⁶³ İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 132.

anlamına geleceğinden, mübtedie müstehâza olarak bûluğa ermiş olur. Dolayısıyla âdeti on gün, temizlik dönemi de yirmi gün olarak kabul edilir.⁶⁶⁴ Mübtedie, hiç sahih bir âdet döngüsü görmeden müstehâza olduğunda on gün âdet, ayın kalan yirmi günü de temizlik dönemi olarak kabul edilmesi mezhepte yaygın olan görüştür. Bununla birlikte müstehâza olan mübtedienin temizlik döneminin on beş gün olarak takdir edildiği de olmuştur.⁶⁶⁵

Hanefiler, ilk defa ve düzensiz âdet döngüsü gördükten sonra sürekli kanaması başlayan mübtedie ile birden fazla sahih âdet ve temizlik dönemi geçirdikten sonra sürekli kanaması başlayan mübtedienin âdetini tespit etmek için bazı çıkarımlarda bulunmuşlardır:

Mübtedienin, âdetin azami süresinden daha uzun süren bir kanama ve tuhrun asgari süresinden daha kısa süren bir temizlik dönemi görmesi hâlinde kesintisiz devam eden kanamayla ilgili hükümler geçerlidir. Örneğin, on dört gün kanamanın ardından on dört gün kanama olmasa, devamında gelen kanama ise kesilmeden devam etse, toplamı yirmi sekiz gün olan bu sürecin ilk on günü âdet, kalan on sekiz günü temizlik dönemidir. Ancak kesintisiz kanamalarda ayın günleri otuz olarak kabul edildiği için, on sekiz günlük temizlik dönemini yirmiye tamamlamak üzere kesilmeyen kanamanın ilk iki günü de temizlik dönemine dâhil edilir.⁶⁶⁶ (14 gün + 14 gün = 28 + x) => [(10 gün + 18 gün) + 2 gün] = 30

Mübtedienin, âdetin azami süresinden daha uzun süren bir kanama ve tuhrun asgari süresi kadar bir temizlik dönemi görmesi hâlinde ihtilaf bulunmaktadır. Örneğin, mübtedie, on bir gün kanamanın ardından on beş gün kanama görmese, devamında ise başlayan kanama kesintisiz devam etse; bir görüşe göre âdeti on gün, temizlik dönemi on altı gün iken diğer görüşe göre ise âdeti on gün, temizlik dönemi yirmi gündür. Dolayısıyla kesintisiz devam eden kanamanın dört günü, on altı temizlik gününe ilave edilerek on günlük âdet dönemiyle birlikte ayın otuz günü tamamlanmış olur. On günlük âdet dönemine bitişik olan kanama, sahih temizlik dönemini fasit hâle getirir.⁶⁶⁷ (11 gün + 15 gün = 26) => (10 gün + 16 gün) / [(10 gün + 16 gün) + 4 gün] = 30

Mübtedienin, âdetin azami süresini geçmeyen bir kanama ve tuhrun asgari süresinden daha kısa süren bir temizlik dönemi görmesi hâlinde ayın otuz gününden âdet kanamasının olduğu gün sayısı çıkarılarak temizlik döneminin süresi elde edilir. Böylece kesintisiz olan kanamanın kaç gününün temizlik dönemine dâhil edileceği de ortaya çıkar. Örneğin, mübtedienin, beş gün kanamanın ardından on dört gün kanaması olmasa devamında ise kanaması kesintisiz devam etse; âdet süresi beş gün,

⁶⁶⁴ İbn Âbidîn, “Menhelü’l-vâridîn”, 132-133.

⁶⁶⁵ Şürûnbülâlî, *İmdâdü’l-fettâh*, 139.

⁶⁶⁶ Ayrıca diğer örnekler için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/150.

⁶⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/151.

temizlik süresi de yirmi beş gün olması gerektiğinden on dördü yirmi beşe tamamlamak üzere kesintisiz kanaması olduğu günlerden on bir gün de temizlik dönemine dâhil edilir.⁶⁶⁸ (5 gün + 14 gün = 19 + x)
=> (5 gün + 14 gün + 11 gün = 30)

Mübtedienin, âdetin azami süresini geçmeyen bir kanama ve görünüşte fasit olmayan bir temizlik dönemi görmesi hâlinde yine ayın otuz gününden âdet süresinin çıkarılmasıyla temizlik süresi elde edilir. Örneğin, mübtedienin, üç gün kanamanın ardından on beş gün kanaması olmasa, devamında bir gün kanama olup iki gün olmasa ve sonrasında ise kesintisiz kanaması başlasa; bu durumda sahih gibi görünen temizlik dönemi fasit olur. On beş gün temizlik süresinden sonra gelen kanama üç gün devam etmediği için müstakil bir âdet olarak da değerlendirilemez. Dolayısıyla ayın otuz gününden üç günlük âdet süresinin çıkarılmasıyla yirmi yedi günlük bir temizlik süresi takdir edilir. Bu sebeple kesintisiz kanamanın ilk dokuz günü de temizlik süresine dâhil edilmiş olur.⁶⁶⁹ [3 gün + (15 gün + 1 gün + 2 gün) + x] = 3 + 18 + 9 = 30

Âdetin azami süresini geçmeyen bir kanamanın ardından on beş gün kanama olmasa, devamında ise aralıklı kanamalar olsa; fasit olmayan bir âdet ve temizlik süresinden sonraki bu dönemin âdet sayılıp sayılmayacağı, kesintili kanamayla ilgili tartışmalar ışığında ele alınmıştır. Buna göre söz konusu dönemi müstakil bir âdet olarak kabul etmeyenlere göre sonuç yukarıdaki gibidir. Ancak müstakil bir âdet dönemi olarak kabul edenlere göre ise mübtedienin âdet ve temizlik süresinin toplamına, ayın otuz gününden geriye kalanı eklemek gerekmez.⁶⁷⁰

Mübtedienin sahih bir âdet ve temizlik dönemiyle, birden fazla âdet döngüsü geçirmiş olması hâlinde ise mesele beş farklı şekilde ele alınmıştır:⁶⁷¹

Mübtedienin, birbiriyle aynı uzunluktaki sahih iki âdet ve iki temizlik dönemi geçirdikten sonra sürekli kanamasının başlaması hâlinde, bu âdet ve temizlik süreleri dikkate alınır. Örneğin, üç gün âdet, on beş gün temizlik dönemi gören ve bu döngüyü ikinci kez aynı şekilde yaşayan mübtedienin, bundan sonra sürekli kanaması başlarsa; âdeti üç gün, temizlik dönemi on beş gün olarak hesaplanır. Bu durumda mübtedie, artık mutadı olan kadın hükmündedir ki bu döngüyü bir kez yaşamış olmasıyla da mutadının olduğu zaten belirtilmişti.⁶⁷² 1. âdet = (3 gün + 15 gün) ⇔ 2. âdet = (3 gün + 15 gün)

⁶⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/151.

⁶⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/151.

⁶⁷⁰ Daha detaylı örnekler için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/151-152.

⁶⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152.

⁶⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152.

Mübtendienin, sahih ancak birbirinden farklı uzunlukta iki âdet ve iki temizlik dönemi geçirmesinin ardından sürekli kanamasının gelmesi hâlinde ihtilaf söz konusudur. Mübtendienin, ilk âdetiyle mutadının oluştuğunu söyleyenlere göre ilk âdet ve temizlik süresi dikkate alınır. İhtiyatlı bir görüş ise bu iki döngüden âdet ve temizlik süresi en kısa olanın dikkate alınması yönündedir. Örneğin, ilk defa üç gün âdet, on beş gün temizlik dönemi gören, sonrasında ise dört gün âdet ve on altı gün temizlik süresi gören mübtendienin, bu iki âdet döngüsünden sonra sürekli kanamasının olması hâlinde her iki görüşe göre de farklı sebeplerle de olsa ilk âdeti esas alınır.⁶⁷³ 1. âdet = (3 gün + 15 gün) / 2. âdet = (4 gün + 16 gün) => (3 gün + 15 gün)

Mübtendienin, sahih ancak birbirinden farklı uzunlukta üç âdet ve üç temizlik dönemi geçirmesinin ardından kanamasının devam etmesi hâlinde de yukarıdaki ihtilafın bir benzeri söz konusudur. Mübtendienin ilk döngüde mutadının oluştuğunu söyleyenlere göre böyle bir durumda orta uzunluktaki âdet döngüsü dikkate alınır. Âdet ve temizlik süresi en kısa olanın dikkate alınması gerektiğini söyleyenlere göre ise bunun seçimi de son iki âdet döngüsü arasından yapılır. Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüş de budur. Çünkü diğer görüşte birbirinden farklı uzunluklardaki üç âdet ve temizlik süresinin hatırlanması gerekir, bu görüşte ise son iki âdet ve temizlik süresinin hatırlanması yeterlidir. Bu da kadınlar için daha kolaydır.⁶⁷⁴

Mübtendienin, sahih ancak birbiriyle aynı uzunluktaki iki âdet ve iki temizlik dönemi geçirdikten sonra farklı uzunlukta üçüncü bir sahih âdet ve temizlik dönemi geçirmesinin ardından sürekli kanamasının olması hâlinde, mutadın tek seferde değişebileceği görüşüne göre üçüncü âdet döngüsü dikkate alınır. Ancak mutadın değişmesi için iki kez tekrar etme şartı arayan fukahaya göre ise ilk iki âdet döngüsü dikkate alınır.⁶⁷⁵

Mübtendienin, sahih bir âdet ve temizlik dönemiyle üç âdet döngüsü geçirmesi, ancak birinci ve üçüncü döngülerde âdet ve temizlik süreleri aynı iken, ikinci döngüdeki âdet ve temizlik süresinin farklı olması hâlinde, üst üste tekrar etmiş olmasa da birinci ve üçüncü döngüdeki süreler dikkate alınır. Örneğin, birinci âdet döngüsünde üç gün âdet on beş gün temizlik, ikinci âdet döngüsünde dört gün âdet on altı gün temizlik, üçüncü âdet döngüsünde ise tekrar üç gün âdet on beş gün temizlik dönemi geçiren ve ardından sürekli kanaması başlayan mübtedie için birinci ve üçüncü âdet döngüsü esas alınır.⁶⁷⁶ 1. âdet = (3 gün + 15 gün) / 2. âdet = (4 gün + 16 gün) / 3. âdet = (3 gün + 15 gün) => (3 gün + 15 gün)

⁶⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152-153.

⁶⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/153-154.

⁶⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/154.

⁶⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/154.

Şâfî mezhebinde âdet sürelerinin tespitinde kanın niteliğindeki değişim de dikkate alındığından, bu değişimlerin, daha önce âdet gören kadınla mübtediede farklı farklı yorumlandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, her ikisi de âdetin en kısa süresi kadar devam eden önce kırmızı, ardından siyah kan gelse ve bu ikisinin toplamı âdetin en uzun süresini geçse; mübtedie için sadece siyah kan âdettir. Bir günden az süren önce sarı, ardından siyah renkteki kanamanın ardından âdet olmaya elverişli bir süre devam eden sarı renkteki kanamalar, daha önce âdet görmüş olan kadınlarda bu özelliklerdeki kanama âdet olabilirken; mübtedie için âdet ya da istihâze değil, hastalık kanıdır.⁶⁷⁷ Ayrıca Şâfî mezhebinde de mübtedienin, ilk âdetinden sonra kanamasının sürekli devam etmesi hâlinde tek seferde gördüğü âdet süresi, onun mutadı hâline gelir.⁶⁷⁸

Mâlikî mezhebinde âdetin en uzun süresi on beş gün olmasına rağmen bu süre dolmadan mübtedienin gördüğü kanamanın, istihâze kanaması olduğu kesin olarak anlaşılırsa on beş gün boyunca kanama olsa da tamamı âdet hükümlerine tabi değildir.⁶⁷⁹

Hanbelî mezhebine göre mübtedie, ilk kanama gördüğünde namazı bırakır ancak âdetin en kısa süresi olan bir gün bir gece geçince ihtiyat gereği gusledip namazlarını kılar. Sonra kanaması devam eder ve on beş gün içinde kesilirse o zaman da gusleder. Bu durum üç ay bu şekilde gerçekleşirse mübtedie mutade hâline gelir.⁶⁸⁰ Mezhepte, mübtedienin mutade olabilmesi için tekrar eden âdetin üç değil iki olduğuna dair bir görüş de vardır. Ayrıca mutade olduğu kesinleşen mübtedie, önceki aylarda varsa tuttuğu farz oruçları kaza eder. Eğer kanaması, âdetin en uzun süresi içerisinde kesilmezse müstehâza hükmüne girer. Kanamanın niteliklerinden âdetin bittiğini fark edebildiği andan itibaren istihâze hükümlerine tabi olur.⁶⁸¹ Ayrıca Hanbelî mezhebine göre kanının nitelikleri de mübtedienin gördüğü kanamaların âdet sayılıp sayılmayacağına belirleyicidir. Fakihler mübtedie için siyah renkteki kanı âdet olarak kabul ederken kırmızı renkteki kanı âdet olmaya elverişli bir süre boyunca gelmesi hâlinde âdetten kabul etmiş, ancak kahverengi/sarı renkteki kanlarda ise ihtilaf etmiştir.⁶⁸²

Tıp literatüründe genç kızların gördüğü ilk âdet, *menarş* olarak isimlendirilir. Menarş, cinsiyet farklılığı karakterlerinin gelişmeye başladığı ve cinsel üreme özelliklerinin kazanıldığı, 4-5 yıl süren pubertal gelişimin bir parçasıdır. Pubertal gelişim, öngörülebilir bir sırayla gerçekleşir. Meme tomurcuklanması, pubik kıllanma ile birlikte maksimum büyüme hızını menarş takip eder. Kızlar,

⁶⁷⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/392-393, 398. Ayrıca bk. "Sufra: Sarı Lekeler" bölümü.

⁶⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/402.

⁶⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/57.

⁶⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/408.

⁶⁸¹ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/242.

⁶⁸² Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/398.

maksimum boy hızına menarştan önce ulaşır. En erken pubertal değişiklikler 10 yaşında başlasa da bu dönemin sınırları çok değişkendir. Belirtilen sıra ya da zamanla ilgili bir sapma, anormal olarak kabul edilmiştir.⁶⁸³ Menarştan önce ve sıklıkla 9 yaşından önce meydana gelen ayrıca meme gelişiminin eşlik etmediği vajinal kanamalar, araştırma konusu olarak değerlendirilmiştir. Prepubertal yaş grubundaki vajinal kanamaların nedeni, tıbben olağan görülen bir durum olabileceği gibi tümörler, ölümcül hastalıklar, üriner sistem hastalıkları, yabancı cisim ya da cinsel istismar olabilir.⁶⁸⁴

Pubertenin başlangıç zamanında başat unsur, genetikdir. Ayrıca genel sağlık durumu, beslenme, coğrafi konum, ışık maruziyeti ve psikolojik durum da pubertenin başlangıç zamanını etkileyen diğer faktörlerdir. Obezitesi olan, kentte, ekvatora yakın bölgelerde ve düşük rakımda yaşayan çocukların menarş yaşı aksi durumda olanlara göre daha erkendir. Görme engelli kızların menarş yaşının diğerlerine göre daha erken olması da ışık maruziyetinin etkisini gösterir niteliktedir. Menarş yaşının gittikçe daha erkene geldiğine dair sonuca varılan çalışmalar, sağlıklı yaşam koşullarının menarş yaşı üzerindeki etkiyi de göstermektedir. Aşırı egzersiz yapan kızlarda menarşın geciktiği de bilinmektedir.⁶⁸⁵

13 yaşına kadar herhangi bir cinsiyet farklılığı karakterinin izlenmemesi, 15 yaşına kadar menarşın görülmemesi, pubertal gelişimin başlamasından itibaren en az 5 yıl geçmesine rağmen menarşın gözlenmediği, pubertal gelişimin normal sırasının dışında seyretmesi, pubertal gelişim bozukluğu olarak kabul edilmektedir.⁶⁸⁶ Menarştan sonraki iki yıl içerisinde âdet döngüsü 21-45 gün aralığında değişebilir. Ancak döngüden döngüye değişkenlik azdır. Kanama süresi de ortalama 4-8 gün arasındadır. Menarştan sonraki ilk yılda âdet döngüsünün aralıkları 90 günün üzerine çıkıyorsa, menarşın üzerinden iki yıl geçmesine rağmen 42 günden uzun 21 günden kısa döngüler ve 7-8 günden uzun kanamalar anormal olarak değerlendirilmiştir.⁶⁸⁷

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun önceki fetvalarında ilk defa kanama gören genç kızların kanamasının durmayıp devam etmesi hâlinde Hanefî mezhebine uygun olarak on gün âdet, yirmi gün de temizlik dönemi takdir edilmesi hükmü vardır.⁶⁸⁸ Ancak güncel fetvalarda diğer mezheplerin görüşlerine de yer

⁶⁸³ Debra A. Taubel - Robert W. Rebar, "Puberte", çev. Özlem Dural - İnci Sema Taş, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 132, 134, 135.

⁶⁸⁴ Paula J. Adams Hillard, "Pediatrik ve Adolesan Jinekoloji", çev. Özlem Dural - İpek Evrûke, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 167, 168, 170, 171, 176.

⁶⁸⁵ Taubel - Rebar, "Puberte", 132-133.

⁶⁸⁶ Taubel - Rebar, "Puberte", 139, 141.

⁶⁸⁷ Adams Hillard, "Pediatrik ve Adolesan Jinekoloji", 177, 178.

⁶⁸⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 106.

verilmiş ve mübtedie için yedi günün âdet süresi olabileceği belirtilmiştir.⁶⁸⁹ Ayrıca âdet görmesi gecikmiş kızlar için mükellefiyetin on beş yaşında başlayacağı görüşü tercih edilmiştir.⁶⁹⁰ Kamerî takvime göre hesaplanacak olan on beş yaş, miladi takvime göre on beş yaşın tam olarak doldurulması gerekmediği sonucuna ulaştırır.

Sonuç olarak; kız çocuklarında dinî sorumluluklar, ilk âdet görme yaşı ile başladığından bu yaşın doğru tespiti oldukça önemlidir. İlk âdet görme yaşı üzerinde fizyolojik ve çevresel pek çok etken bulunmaktadır. Dolayısıyla asgari bir yaş sınırı belirlemek zordur. Günümüzdeki tıbbi gelişmeler sayesinde bir kanamanın âdet olup olmadığı tespit edilebilir. Bu itibarla yukarıdaki bilgilere göre meme tomurcuklanması, pubik kıllanma ile birlikte maksimum boy ve ardından menarş şeklinde olan kız çocuklarında öngörülebilir büyüme sırasının bozulması ya da büyümenin tamamlanmasına rağmen âdetin başlamaması hâlinde doktor muayenesinin sonucuna göre dinî hüküm vermenin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Kız çocuklarında öngörülebilir büyüme sırasının bozularak menarşın erken başlaması hâlinde tıbbi müdahale ile çocuğun âdet görmesi geciktirilebilmektedir. Bu itibarla çocuğun sağlığı açısından gerekli bu müdahale ile dinen de sorumluluğun başlamadığı kabul edilebilir. Zira sorumluluklar için belli bir olgunluk gerektirir. Nitekim Hanefî mezhebinde, dokuz yaşın altında görülen kanamalara âdet hükmü veren fakihler olduğu gibi çok küçük yaşlarda görülen kanamalara âdet hükmü vermeyen fakihler de olmuştur. Çünkü âdet hükmü vermekle kız çocuğu bülüğa ermiş olacağı için küçük yaştaki kız çocuğunun mükellef olması imkânsız kabul edilmiştir. Bazı kaynaklarda ilk âdet görülen asgari yaşın on iki olduğu, çünkü bu hükmün verildiği bölgede kızların on üç-on dört yaşlarında ilk defa âdet gördüğü yazmaktadır.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ “Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?”

Devamlı kanaması olan kadının üç hâli vardır:

a) Bülüğ (ergenlik) yaşından önce kanaması olan ve bülüğa erdikten sonra da kanaması kesintisiz olarak devam eden kızın âdeti, Hanefî mezhebine göre her aydan on gün, temizlik dönemi de yirmi gün kabul edilir. Yani on günü âdet, yirmi günü de istihâze (özür) olarak kabul edilir (İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/286). Diğer bazı fakihlere göre ise yaygın olan âdet süresi altı veya yedi gün olduğundan bu durumdaki kadınlar her ayın yedi günü âdet, kalan günleri ise istihâze (özür) hükümlerine göre amel eder. (Nevevî, el-Mecmû‘, 2/396)...” Bk. DİB, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/> Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?”

⁶⁹⁰ “Âdet görmesi gecikmiş kızlar ne zaman mükellef olurlar?”

Dinî hükümlerle mükellef olma, ergen olmakla başlar. Kızlar âdet görmekle bülüğa ermiş yani ergen sayılırlar. 15 yaşına kadar ergenliğe ulaşmamış bir kız, 15 yaşını bitirdiği tarihten itibaren hükmen ergen ve mükellef sayılır (Mevsîlî, el-İhtiyâr, 2/95; Tahtâvî, Hâşiye, 108; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/408).” Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyaret.gov.tr/> Âdet görmesi gecikmiş kızlar ne zaman mükellef olurlar? (Erişim 27 Ocak 2024).

⁶⁹¹ ‘Âlim b. ‘Alâ, el-Fetâva’t-tatarhâniyye, 1/471-472; İbn Mâze, el-Muhîtu’l-burhânî, 1/211.

3. Menopoz Öncesi Dönemde Âdet

Menopoz yaşının üst sınırıyla ilgili Hanefî fıkıh kaynaklarında elli ve altmış gibi rakamlar olsa da bu görüşlerin ortalaması olan elli beş yaşla fetva verilmiştir.⁶⁹² Âdetin seyrekleşmesi sebebiyle iddetin uzamaması için elli yaşla da fetva verildiği dönemler olmuştur. Ayrıca kadının yaşadığı beldedeki kadınların ya da akrabalarından yaşlılarının durumuna göre de menopoz hükmü değişiklik göstermiştir.⁶⁹³ Ancak bu menopoz yaşından sonra nisaba⁶⁹⁴ ulaşan (3-10 gün arasında devam eden) hâlis kanamalar da âdet olarak kabul edilmiştir.⁶⁹⁵ Nitekim İmam Muhammed'den rivayet edilen bir görüşe göre çok yaşlı olan kadınların gördükleri kanamalar, âdet süresi kadar devam etmesi hâlinde, âdet hükümlerine tabidir. Ancak bu hükmün, ileri yaşa kadar âdetin devam etmesi hâlinde geçerli olacağı da söylenmiştir. Dolayısıyla âdetten kesildiğine hükmedilen kadınların gördükleri kanamalar, âdet süresi kadar devam etse de âdet hükümlerine tabi olmaz.⁶⁹⁶ Bir başka görüşe göre ise, âdet kanı olmaya elverişli sürelerde gelen akıcı nitelikte ve siyah/kırmızı ya da güçlü kan⁶⁹⁷ âdet hükümlerine tabidir. Ancak gelen kanama, hâlis renkte olmayıp kahverengi/bulanık, sarı renkte akıntı ya da az bir ıslaklık şeklinde ise o zaman âdet hükümlerine tabi olmaz; rahim ağzındaki bir hastalıktan kaynaklanmıştır.⁶⁹⁸ Yaşlı kadınlardan siyah ve kırmızı rengin dışında gelen kanamaların, âdetin süresine yakın devam etmesi hâlinde âdet olarak kabul edildiği de olmuştur. Çünkü yaşlı kadınların rahim yapısının bozulması sebebiyle içeride bekleyen kan, farklı renklere dönüşebilir.⁶⁹⁹ Bununla birlikte İbrahim ve Zekeriya peygamberlerin eşlerinde olduğu gibi yaşlı kadınların ancak mucize yoluyla âdet görmesinin mümkün olabileceğinden hareketle ileri yaşlarda gelen kanamaların, âdet hükümlerine tabi olmayacağı da söylenmiştir.⁷⁰⁰ Menopoz yaşı her kadına göre değişebileceğinden bunu belirlemenin zor olduğu da belirtilmiştir. Zira beslenmesi ve refah durumu iyi olan (mün'im) kadınların menopoz yaşı, fakir ve zor şartlar altında yaşayan kadınlara göre daha ileridedir.⁷⁰¹

⁶⁹² İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/212; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/201.

⁶⁹³ 'Âlim b. 'Alâ, *el-Fetâva't-tatarhâniyye*, 1/473.

⁶⁹⁴ "Hayız nisabı" tabirinin kullanıldığı güncel bir ilmihâl için bk. Halil Dülger, *Ana Hatlarıyla Kadın İlmihali* (İstanbul: Mavisu Yayınları, ts.), 25.

⁶⁹⁵ Birgivi, "Zühru'l-mütehhilîn", 72.

⁶⁹⁶ 'Âlim b. 'Alâ, *el-Fetâva't-tatarhâniyye*, 1/472.

⁶⁹⁷ Burhânpûrlu Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-Hindiyye: el-Fetâva'l-'Âlemgîriyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000), 1/41.

⁶⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/193-194; İbn Âbidîn, "Menhelü'l-vâridîn", 122-123, 167.

⁶⁹⁹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 1/202.

⁷⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 3/200.

⁷⁰¹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/212.

Mâlikî mezhebinde menopozy yaşıyla ilgili elli rakamı zikredilse de âdet kanına benzeyen kanamaların hangi yaşta olursa olsun âdetten sayılacağı da söylenmiştir. Ayrıca herhangi bir yaş belirtilmeden âdet olması artık beklenmeyen kadınların menopoza girdiğine de hükmedilmiştir.

Hanbelî mezhebinde ise menopozy yaşı elli olarak belirtilmiştir. Ancak Arap kadınlarının bünyesi güçlü olduğu için onlarda menopozy yaşının altmış olduğuna dair görüş de vardır. Bununla birlikte elli yaşından sonra tekrar eden kanamaların âdet sayılacağı, altmış yaşından sonra ise tekrar etse de âdet sayılmayacağı ifade edilmiştir. Elli yaşından sonra tekrar eden kanamalar yine de şüpheli olduğu için bu durumdaki kadın ihtiyaten namazını kılar, oruçlarını hem tutar hem de kaza eder, cinsel münasebetten uzak durur.⁷⁰²

İbn Teymiyye ise menopozy yaşına bir sınır getirilmesi gerekmediği görüşündedir.⁷⁰³ Nitekim yakın zamanda kaleme alınan fıkhi çalışmalarda da menopozy yaşını belirlemekten ziyade buna etki eden faktörler üzerinde daha çok durulmuş ve ülkelere göre menopozy yaşının değiştiğine dair atıflar yapılmıştır.⁷⁰⁴

Tıbbi olarak menopozy, aslında ardından on iki aylık amenore (âdet görmeme) dönemi izlenen son âdetin adıdır. Son âdetten sonraki sürece ise post menopozy denir. Menopozy yaşı 40-58 arasında değişmekle birlikte ortalama 52 yaşında görülen artık âdet görmeme durumudur. Etnik köken ve menarş yaşından bağımsız olduğu düşünülen menopozy yaşı üzerinde genetik faktörlerin etkisi bulunduğu varsayılmaktadır. Sigara içen ve kemoterapi ve pelvik radyasyona maruz kalan kadınlarda daha erken menopozy görüldüğü tespit edilmiştir. Perimenopozal dönemde olan kadınların %75'inden fazlası sıcak basmaları ve gece terlemeleri gibi semptomları on yıl ve daha uzun süre yaşamaktadır. Bu dönemde uygulanan hormon tedavilerinin anormal vajinal kanamaya sebep olduğu da bildirilmiştir. Menopozy sürecinde overyan yetmezliğe bağlı olarak azalan fertilite (doğurganlık) ile birlikte âdet döngüsünü düzenleyen hormonlardaki değişiklikler âdet düzensizliklerine ardından da amenoreye sebep olur. Erken menopozyda âdet döngüsündeki değişkenlik ortalama yedi gün iken, geç menopozal dönemde ise altmış gündür.⁷⁰⁵

Menopozy öncesi döneminde, anovülatuvar âdet döngülerine bağlı olarak düzensiz âdet döngüleri başlar. Yeterli progesteron hormonu olmadan uzun süre östrojene maruz kalmakla kanser riski artar.

⁷⁰² İbn Müflih, *el-Mübdî*, 1/235-236.

⁷⁰³ Merdâvî, *el-İnsâf*, 2/389.

⁷⁰⁴ Mûsâ Kâmil 'Abbûd, *el-Hayz ve ahkâmühü 'ş-şer 'iyye*, 18-19.

⁷⁰⁵ Jan L. Shifren - Isaac Schiff, "Menopozy", çev. Ayşegül Bestel, *Berek&Novak Jinekoloji*, ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021), 431-432.

Örneğin 52 yaşından sonra doğal menopoza giren kadınlarda, 49 yaşından önce menopoza giren kadınlara göre kanser riski 2.4 kat daha yüksektir. Kadınların çoğunun, menopoz öncesi dönemde anormal kanamanın önemini bilmekte ve üç ay içerisinde sağlık kuruluşuna başvurmakta olduğu tıp kitaplarında yer almıştır.⁷⁰⁶

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında, menopoz sürecinin ve menopoz döneminin farklı ele alındığı; menopoz sürecinde görülen kanamaların âdet olabileceği⁷⁰⁷ ancak bir yıl kesintisiz âdet görülmeyip menopoza girildikten sonra görülen kanamaların istihâze (özür) hükümlerine tabi olduğu görüşü benimsenmiştir.⁷⁰⁸

Sonuç olarak; âdet düzensizlikleri ile karakterize olan menopoza giden süreci doğru yönetme, kadın sağlığı açısından oldukça önem taşır. Bu sebeple kadınlar bazen doktor tavsiyesi bazen de kendi talepleriyle düzenli âdet görmek için hormonal ilaçlar kullanırlar. Bu ilaçların etkisiyle görülen düzenli kanamalar, üst yaş sınırı olmaksızın âdet hükümlerine tabidir. Ayrıca üreme çağının uç noktalarından biri olan menopoz sürecinde herhangi bir patoloji ya da hastalık kaynaklı olmayan sık âdet döngüleri yaşanabilmektedir. Buna göre özellikle 40'lı yaşlarda hastalık ve patolojilerin dışlandığı sık âdet döngüleri, kadının mutadı, kendi kanaati, varsa vücudundaki diğer semptomlarla ve/veya tıbbi muayenenin de bunun desteklemesi hâlinde âdet olarak kabul edilebilir.

⁷⁰⁶ Dowdy vd., “Uterin Kanseri”, 1003, 1006-1007.

⁷⁰⁷ “Menopoza geçiş döneminde kanaması olan bir kadın ibadetlerini nasıl yerine getirir?

Fıkıh kaynaklarında, bir kadının hangi yaşta menopoza gireceği hususu ihtilaflı bir konu olmakla birlikte genel olarak elli beş yaş kabul edilmiş, bu yaşı doldurmadıkça kendisinden gelen kanın âdet olduğu belirtilmiştir. Ancak bu hüküm zamanın tıbbi bilgi ve tecrübelerine dayanmaktadır (İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 3/516).

Menopoz, kadınlarda gebe kalma ve doğurma yetisinin sona ermesiyle âdetten kesilme hâli demektir. Menopoz dönemine geçiş sürecinde âdet düzensizlikleri ve âdet günlerinde değişiklikler meydana gelebilir. Uzmanların belirttiğine göre bir kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise artık menopoza girmiş demektir. Buna göre menopoza geçiş sürecindeki bir kadından gelen kan âdet kanı olarak kabul edilir. Menopoza girmiş bir kadından gelen kan ise özür kanı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla menopoza girdikten sonra görülen kanamalarda özür hükümlerine göre amel edilir.

Menopoza geçiş dönemindeki kadının, bir kadın doğum uzmanına muayene olup, kanamasının âdet kanaması mı yoksa özür mü olduğunu tespit ettirmesi ve ibadetlerini ona göre yapması uygun olur.” Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Menopoza geçiş döneminde kanaması olan bir kadın ibadetlerini nasıl yerine getirir? (Erişim 27 Ocak 2024).

⁷⁰⁸ “Menopoz dönemindeki kanamalarda ibadetler nasıl yerine getirilir?

Uzmanların belirttiğine göre menopoz sürecine giren kadın kesintisiz bir yıl âdet görmez ise menopoza girmiş demektir. Menopoz dönemine giren bir kadından gelen kanamalar, âdet değil istihâze (özür) kanaması olarak kabul edilir (Kâsânî, Bedâi', 3/200). Buna göre, menopoz dönemine girdikten sonra devamlı kanama gören kadın, her namaz vakti için abdest alır, abdest bozan başka bir hâl meydana gelmedikçe, bu abdestle o vakit içerisinde dilediği kadar namaz kılar ve diğer ibadetleri yapar. Namaz vaktinin çıkmasıyla veya başka abdest bozan bir hâlin meydana gelmesiyle abdesti bozulur (Mevsilî, el-İhtiyâr, 1/106-107). Menopoz döneminde görülen kanamanın devamlı olmaması hâlinde ise sadece geldiği anda abdest bozulur.” Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, <https://kurul.diyanet.gov.tr/> Menopoz dönemindeki kanamalarda ibadetler nasıl yerine getirilir? (Erişim 27 Ocak 2024).

SONUÇ

Fakihler, kadınlara özgü hâllerle ilgili dinî hükümleri bilmemenin, diğer meselelere ait hükümleri bilmemekten daha büyük zarara sebep olacağı görüşündedir. Ayrıca bu öğrenme sorumluluğunu sadece kadınlara değil, onların eşleri ve babaları gibi velâyet sahibi akrabalarına da şamil kılmışlardır. İbn Âbidîn, kadının kendisine özgü hâllerle ilgili hükümleri bilmemesi hâlinde, kocasının -biliyorsa- ona öğretmekle ya da öğreneceği yerlere eşini göndermekle yükümlü olduğunu söyler. Bu yükümlülüğün diğer tarafında ise söz konusu hükümleri verenler bulunmaktadır. Nitekim âdet dönemi, dinî sorumlulukların başladığını göstermesinin yanı sıra ibadet ve aile hayatında, ayrıca boşanma süreçlerindeki belirleyici rolü sebebiyle tarih boyunca hem fukaha hem de günümüz araştırmacıları tarafından her zaman inceleme konusu olmuştur.

Tıbbın gelişmesiyle teşhis imkânının artması âdet kanamasını tanımayı kolaylaştırır da bazı tıbbi uygulamalar ve bunların âdet döngüsüne etkisi de bir o kadar zorlaştırmıştır. Hangi kanamanın âdet olduğunu tespit etmede uzman doktorlar çoğu zaman karar verebilir. Ancak özellikle, devam etmeyen kanama/lekenin geçmişe dönük nedenini anlamak zordur. Kaldı ki kadınların anormal her kanama/leke için doktora muayene olma imkânı bulamadığı da izahtan varestedir. O hâlde konuyla ilgili fıkhi mirasın, güncel tıbbi ve sosyal veriler ışığında değerlendirilerek çerçeve hükümler belirlenmesi dinî açıdan bir ihtiyaç halini almıştır.

Hız. Peygamber (s.a.s.), âdet kanamasının, “bilinen/tanınan koyu renkte” ve ortalama süresinin ise 6-7 gün olduğunu beyan etmiştir. Bütün mezheplerde kabul gören bu temel bilgilerin, tıbbi verilerle de uyumlu olması sebebiyle konuyla ilgili sabiteleri oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bunların dışında kalan, âdet kanamasının diğer renkleri, âdet ve temizlik döneminin asgari ve azami süreleri, kesintili kanama vb. konularda sahih bir rivayet ve icma bulunmadığı için fakihlerin, hem bazı zayıf rivayetlerle hükme vardıkları hem de günümüzde sosyal veri olarak kabul edilebilecek, “örf”, “istikrâ” ve “temyiz” gibi yöntemlerle içtihat ettikleri anlaşılmaktadır.

Hanefî mezhebinde özellikle asgari ve azami sürelerle ilgili sahih kabul edilen rivayetler delil olarak sunulmuş ve bu sürelerin dinin takdir ettiği miktarlar olduğu kabul edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin, diğer mezhepler ve hadisçiler tarafından delil olacak kadar sahih bulunmaması, hatta mevzu olarak nitelendirilmesi, Hanefîler dışında kalan fakihlerin kıyasa, kadının kanaatine ve istikrâya yönelmesine neden olmuştur. Âdet döngüsündeki asgari ve azami süreler, hâlâ önemini korusa da âdet döneminde

yaşanan semptomların, günümüzde âdet kanamasının tespitinde daha öncelikli öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Fıkıhta bir âdet döngüsü, otuz gün; yani bir kameri ay süresi içerisinde ele alınmıştır. Bu kabulde, âdet görmeyen kadınların üç kameri ay iddet beklemesine dair hüküm içeren ayet-i kerime ile Hz. Peygamber'in, müstehâza olan bir kadına âdet ve temizlik dönemi takdir etmesi için yaptığı tavsiye belirleyici olmuştur. Ancak ne ilgili âyetle ne de hadiste âdet döngüsünün otuz gün süreceğiyle ilgili tıbbi bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim âdet görmeyen kadınlarda iddetin üç ay olması, kanun koyucu tarafından yapılmış ve ortalamayı esas alan bir takdir gibi gözükmektedir. Yine kanaması hiç kesilmeyen bir kadına, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âdet döngüsündeki süreleri hesaplaması için bir kameri ayı dikkate almasını söylemesi de bir takdir olup başka hadis-i şeriflerde mutat süreler gibi farklı takdirler de bulunmaktadır. Ayrıca her iki hüküm de âdetin hiç olmadığı ya da kanamanın kesilmediği olağanüstü durumlar için beyan edilmiştir. Ayrıca her kameri ay da otuz gün sürmemektedir.

Âdet kanaması, çoğunlukla aynı gün sayısınca; yani düzenli devam eder. Onu “âdet” hâline getiren de bu düzendir. Ancak âdet kanaması üzerinde, fiziksel, çevresel ve psikolojik pek çok etken vardır. Dolayısıyla bazı aylar âdet dönemi, mutat süreden birkaç gün daha uzun sürebilir. Kadının kendi mutadından birkaç gün daha uzun süren kanamalar âdet kabul edilebilirse de bundan daha fazlası ya da mutat sürenin sonunda bitmek üzereyken tekrar şiddetlenen kanamalar, âdet kanamasının dışında değerlendirilmelidir. Bir kanamanın âdet olduğunu tespit etmek üzere her kadın için aynı azami sürenin belirlenmesi doğru değildir. Çünkü bu yöntem, mutadı üç gün olan kadının on güne uzayan kanamasıyla; mutadı sekiz gün olan kadının on güne uzayan kanamasını hükmen eşit hâle getirmektedir. Hâlbuki artık bu durumun, mutadı sekiz gün olan kadın için normal olsa da mutadı üç gün olan kadın için normal olmadığı kadınlar tarafından bilinen bir tecrübedir. Dolayısıyla âdet olunduğuna karar verebilmek için mezhepteki en uzun süreyle birlikte kadının kendi mutadı, kanamanın niteliklerini ayırt edebilmesi, bu döneme özel semptomlar, doktor teşhisi gibi unsurlar da dikkate alınmalıdır. Zira bütün kadınlar için tek bir süre sınırı belirlenmesinin, günümüzde ulaşılan sonuçlar açısından yanıltıcı olacağı ortadadır. Bu açıdan, Hanefiler dışında kalan mezheplerde; bir kanamanın istihâze olduğu anlaşıldıktan sonra azami sürenin beklenmeyeceği ya da Mâlikî mezhebinde yer alan; mutat süreden sonra kanamanın devam etmesi hâlinde bir, iki ya da üç gün beklenip ondan sonra gelen kanamanın istihâze sayılacağına dair hükümler, günümüz tıbbi ve sosyal verilerine daha uygundur.

Âdetin süresi kadar önemli bir diğer husus da temizlik döneminin süresidir. Temizlik döneminin süresini belirleyen en büyük etken ise üreme çağında görülen ovülasyondur. Ovülasyonun âdetin hemen sonunda gerçekleşmesi hâlinde takip eden âdetin başlangıcına kadar tıbbi verilere göre 14 gün vardır. Âdetin bitişini tespitteki bazı küçük hatalar, bu süreyi 13 güne düşürebilir. Kaldı ki tıbbi olarak bu

sürenin en az 14 gün olacağı belirtilse de 7 güne kadar düşebileceği de tespit edilmiştir. Üreme çağının uç noktalarında; ilk âdetten birkaç yıl sonrasına kadar ve menopoz öncesi dönemde, sık, düzensiz ya da uzun süren âdet döngüleri normal kabul edilmiştir. Çünkü bu dönemlerde ovülasyon ya hiç yoktur ya da düzensizdir.

Asgari temizlik süresi, âdet kanamasını tanıyabilmek için bir fikir verse de tek başına yeterli değildir. İki âdet arasındaki asgari temizlik süresinin 15 gün olarak belirlenmesi, sadece düzenli ovülasyonu olan kadınlar için bir ölçüt olabilir. Fıkıhta âdet döngüsüyle ilgili sürelerin, sadece ovülasyonu olan kadınlar için tespit edilmiş olması mümkün değildir. Temizlik döneminin tespitinde sürelerden ziyade vücuttaki diğer semptomlarla birlikte kadının kendi kanaati, mutadı, yaşı ve doktor teşhisi daha öncelikli olmalıdır. Hanbelî mezhebinde asgari temizlik süresi 13 gün olduğu gibi bazı Mâlikî fakihlere göre ise 8-10 gün arası, 8 ve 5 gündür. Bu itibarla, gerek tıbbi muayene gerekse kadının kendi mutadı ve kanaati gibi gerekçelerle âdet olduğu zann-ı gâlip bilinen bir kanamanın, 15 günlük temizlik dönemi tamamlanmış olmasa da âdet sayılmasının önünde fıkhi olarak bir engel bulunmamaktadır.

Âdet döngüsündeki süreler, kadının da çoğu zaman farkında olduğu çeşitli etkenlerle bir seferliğine değişebilirse de bu değişimin takip eden ay/aylarda da devam etmesi mutlaka doktor kontrolü gerektirir. Bu itibarla fıkıhta âdet ya da temizlik süresinin mevcuttan başka sürelerle intikali, ancak doktor teşhisinden sonra söz konusu olabilir. Çünkü bu sürelerdeki ısrarlı değişimin o kadının mutadı olabilmesi için bazı hastalık ve patolojilerin dışlanması gerekir.

Âdet döneminin süresini uzatan, temizlik döneminin süresini kısaltan sebeplerin başlıcaları rahim içi araçlar (RİA) ve doğum kontrol hapları gibi yaygın olarak kullanılan doğum kontrol yöntemleridir. Ayrıca bu yöntemler, bazı hastalıkların tedavisinde de kullanılmaktadır. Ancak her iki yöntemin de en belirgin yan etkisi, düzensiz kanama/lekelerdir. Söz konusu doğum kontrol yöntemlerinin sebep olduğu ve âdetin başında ve sonunda uzun süre devam ederek ortalama âdet süresini uzatan ve/veya âdetin hükmen bittiği onuncu gün civarında aktif kanamaya istihâze hükmü verilmesine sebep olabilecek lekelerin âdetten sayılmaması gerekir. Ayrıca bu durumlarda on beş gün temizlik dönemi geçtiği gerekçesiyle, görülen her kanama/lekenin de âdet sayılması doğru değildir.

Hanefî mezhebi içerisinde âdetten önce başlayan lekelenmelerin âdet sayılıp sayılmayacağı hakkında ihtilaf olup; tarafeyne göre âdetin hemen öncesindeki lekeler âdetten sayılır; İmam Ebû Yûsuf'a göre ise âdetten sayılmaz. Bu ihtilafı, âdet öncesindeki lekelerin niteliğine göre değerlendirmek daha uygun olabilir. Dolayısıyla bir hastalık ya da patoloji sebebiyle gelmeyen, âdetin diğer semptomlarıyla birlikte başlayıp sürekliliği olan ve âdet kanamasının başladığına dair kesin kanaat

oluşturan nitelikteki lekeler, bir iki günü geçmemek kaydıyla âdetten sayılabilir. Hastalık ya da patoloji sebebiyle gelen, âdet kanamasının başladığına dair kesin kanaat oluşturmayan, aralıklı ya da günlerce devam eden lekelerin ise âdetten sayılması doğru değildir. Âdetini sadece kahverengi lekelenme şeklinde gören kadınların durumu ise bu hükümden istisna olarak, kendi içinde ayrıca değerlendirilmelidir.

Âdet döneminin başlangıcını tespit etmede olduğu gibi bitişini tespit etmede de bazı zorluklar vardır. Âdet döneminin bitişini tespit etmede mutlak süre önemli rol oynar. Ancak son gün içerisinde dahi âdetin hangi vakitte bittiğine karar vermek önemli bir sorundur. Kaldı ki bu karardan ya da gusül abdestinden sonra görülen kanama/lekelenmeler, âdet döneminin bitişinin tespitini daha da zorlaştırmaktadır.

Tıbbi verilere göre âdet dönemi bittikten sonra eğer günlük vajinal salgılar başlamış ise o zaman tekrar yeni bir âdet kanaması beklenmez. Fıkıhta “beyaz parça” olarak geçen günlük vajinal salgılarla âdet dönemi bitmiş demektir. Bundan sonra gelen kanama/lekeler, yeni bir âdet kanaması olmadığından günlük vajinal salgılar başladıktan sonra görülen kanama/lekelerin, âdet dönemine dâhil edilmesi doğru değildir. Günlük vajinal salgıların başlamadığı durumlarda âdet döneminin bittiğine “kuruluk” ile karar verilir. Kuruluk, herhangi bir kanama/lekenin görülmemesi hâlidir. Ayrıca beyaz parça ifadesi, akıntıdan farklı olarak vajinaya yerleştirilen beyaz pamuk/bez parçasının yine aynı beyazlıkta çıkması olarak da anlaşılmıştır.

Âdet kanamasının en temel özelliklerinden biri, sürekliliğidir. Âdet döneminin sonuna doğru, miktarı azaldığı için kanamanın dışarıya çıkışı da zorlaşır ve uzun zaman alabilir. Bu sebeple kan, yerinden ayrıldıktan sonra hemen dışarı çıkmazsa oksijenle temas ederek oksitlenir ve kahverengi olarak gözüktür. Yine de normal şartlar altında bir süreklilik söz konusudur. Rahimde âdet kanaması bittiği hâlde en sondaki bazı küçük kanamaların rahimde bulunduğu yerden dışarı çıkması ise birkaç gün alabilir. Tıpta “eski kan” olarak nitelendirilen ve lekelenme şeklinde görülen bu kanamalar, yeni bir âdet kanaması değildir. Dışarıya çıkışı gecikmiş kanamalardır.

Âdet kanamasının sezaryen dikişlerinde kalarak âdet döneminden sonra lekelenme şeklinde dışarı çıkması anlamına gelen ve bir sezaryen skarı olan istmosel, âdet dönemi bittikten birkaç gün sonra gelen lekelerde başat unsurdur. Ülkemizde sezaryen oranının %50 olduğu düşünülecek olursa istmosel sıklığı da nadir bir durum olmaktan çıkmış gözükmektedir. Ayrıca sezaryen dışında normal doğumlarda ya da rahim ameliyatlarında da küçük kanamaların dışarıya çıkma süresini uzatan keselerin oluşması aynı şekilde sonuçlanacaktır.

Âdetin bittiğine kanaat edilmesi/gusûl abdesti alınmasının ardından gelen lekelenmelerin bir diğer sebebi de ovülasyon olabilir. Âdet döneminin bittiğine karar verdikten ya da gusûl abdesti aldıktan sonra gelen kanama/lekelerde ovülasyon ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Kadınlarda ovülasyon dönemi farkındalığının az olması, bu dönemde görülen kanama/lekelerin doğru değerlendirilmesinin önünde bir engeldir.

Âdet döneminin hemen sonrasında kadının kendi mutadını ya da ortalama âdet süresini uzatan, uzun süre ya da aralıklarla devam eden, doğum kontrol yöntemleri/ilaçlar, istmosel, ovülasyon gibi sebebi tahmin edilen lekelenmelerin, mezhepteki âdetin en uzun süresi içerisinde kaldığı gerekçesiyle âdetten sayılmasının isabetli olmayacağı kanaatine ulaşılmıştır. Nitekim Hanefiler dışında kalan mezheplerde kadının kanaatıyla (temyiz) hükmün belirlenmesi mümkün olup Mâlikî ve Hanbelî mezhebindeki bazı fakihlere göre âdet kanamasına bitişik olmayan birkaç damla kan/lekenin guslû değil sadece namaz abdestini bozacağına dair hükümler vardır. Hz. Ali'den gelen bir rivayette âdetinin bitip bitmediği konusunda kadını şüpheye düşüren akıntılar, et ya da balığın atık suyuna/yıkandığı suya, burun kanamasından önce gelen birkaç damla kana benzetilmiş ve kadını ibadetlerinden uzaklaştırmak için şeytanın bir girişi, vesvesesi olarak değerlendirilmiştir.

Tıp literatüründe normal/günlük vajinal salgılar, ince tüysü kıvamda olan beyaz bir akıntı olarak tarif edilmiştir. Normal vajinal salgıların niteliği ve miktarı, âdet döngüsündeki hormonal değişimlere ve hastalıklara göre değişiklik gösterebilmektedir. Günlük vajinal akıntının sarı veya yeşil olması da bir hastalık belirtisi olabilir. Bazı uzmanlar, diğer bulgularla birlikte hastalık olduğundan şüphe edilebilecek sarı akıntı rengi için “koyu” nitelendirmesinde bulunmuşlar ve günlük vajinal salgıların, âdet dönemi yaklaştıkça artan mukus salgısıyla birlikte açık sarı olabileceğini ve başka bir semptom olmaması hâlinde bunun normal olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre âdet kanamasının hemen öncesinde ve sonrasında görülen açık sarı renkteki akıntıların, âdet dönemine dâhil edilmesi isabetli değildir. Koyu sarı akıntılar ise bir hastalık sonucu gelirse, fıkhen özür hükümleri geçerlidir. Bununla birlikte herhangi bir hastalık tespit edilemediği durumlarda ya da kadının mutadı olması hâlinde koyu sarı akıntılar, kahverengi akıntılar gibi değerlendirilerek, ortalama âdet süresi/mutat süre içerisinde süreklilik göstermesi kaydıyla âdet kanaması olarak kabul edilebilir. Burada önemli olan, söz konusu akıntının şüpheye düşürmeyecek şekilde âdet kanı olduğuna dair kesin kanaat oluşturmaktır.

Üreme çağıının uç noktaları olan ilk âdet sonrası, son âdet öncesinde görülen âdet döngüsü, müstakil olarak değerlendirilmelidir. Kız çocuklarında dinî sorumluluklar, ilk âdet görme ile başladığından bunun doğru tespiti oldukça önemlidir. İlk âdet görme yaşı üzerinde fizyolojik ve çevresel pek çok etken bulunmaktadır. Dolayısıyla asgari bir yaş sınırı belirlemek zordur. Günümüzdeki tıbbi gelişmeler sayesinde bir kanamanın âdet olup olmadığı tespit edilebilir. Bu itibarla tıbbi verilere göre meme

tomurcuklanması, pubik kıllanma ile birlikte maksimum boy artış hızı ve ardından menarş (ilk âdet) şeklinde olan kız çocuklarında öngörülebilir büyüme sırasının bozulması ya da büyümenin tamamlanmasına rağmen âdetin başlamaması hâlinde doktor muayenesinin sonucuna göre dinî hüküm vermenin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Âdet düzensizlikleriyle karakterize olan menopoza giden süreci doğru yönetme, kadın sağlığı açısından oldukça önem taşır. Bu sebeple kadınlar bazen doktor tavsiyesi bazen de kendi talepleriyle düzenli âdet görmek için hormonal ilaçlar kullanırlar. Bu ilaçların etkisiyle görülen düzenli kanamalar, üst yaş sınırı olmaksızın âdet hükümlerine tabidir. Ayrıca üreme çağıının uç noktası olan menopoz sürecinde herhangi bir patoloji ya da hastalık kaynaklı olmayan sık âdet döngüleri yaşanabilmektedir. Sürecin normal kabul edilebilecek bu durum, özellikle 40'lı yaşlarda hastalık ve patolojilerin dışlandığı temizlik döneminin 15 günün altında kaldığı sık âdet döngüleri, kadının mutadı, kendi kanaati, varsa vücudundaki diğer semptomlarla veya tıbbi muayenenin de bunu desteklemesi hâlinde âdet olarak kabul edilebilir.

Âdet kanamasının niteliği ve âdet döngüsündeki süreler üzerinde kadının vücut yapısı, yaşı, kilosu, iklim koşulları, seyahat, stres, üzüntü, gıdalar, genetik ve egzersiz, ayrıca polikistik over sendromu, tiroit ve diğer endokrin bozukluklar, beyinde oluşan bazı kist, lezyon ve tümörler, kanser, rahim anatomisinin anomalileri, ilaçlar, doğum kontrol yöntemleri ve bitkisel kürler gibi çok çeşitli etkenler vardır. Bu etkenlerin bilinmesi âdet döngüsünü tespit edebilmek için önemlidir. Bu sebeple, âdet döngüsüne dair dinî sorulara doğru cevap verebilmek için güncel tıbbi ve sosyal verilere hâkim olmak, ayrıca soru soran kadının “âdet döngüsünün öyküsü”nü eksiksiz bir şekilde öğrenmek vazgeçilmez bir hâl almıştır.

Bu çalışma, kadınların ve onların soru yönelttiği kişi/makamların, âdet döngüsünün tespiti hakkında farkındalık sahibi olması ve her kadın için standart süreler üzerinden değil; kadının yaşadığı gerçekliğe uygun hükümler verilmesine katkı sunmak için bir ilk adım çabası olarak kabul edilmelidir. Kendi âdet döngüleri üzerinde karar verebilecek temyiz gücüne sahip olmaları için kadınlara gerekli tıbbi ve fıkhi eğitimler verilmesi, böylece konuyla ilgili tabana yayılan bir farkındalığın oluşmasıyla fıkhnın en zor konularından biri çözüme kavuşmuş olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abalı, Remzi. “Çift Rahim”. <https://bahceci.com>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://bahceci.com/blog/cift-rahim/>
- ‘Abdürrezzâk, Ebû Bekr ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. 10 Cilt. Kâhire: Dâru’t-Te’sîl, 1435/2015.
- ‘Aclûnî, Ebû ‘Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ. *Keşfü’l-hafâ’*. thk. ‘Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî. 2 Cilt. b.y.: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1420/2000.
- Adams Hillard, Paula J. “Pediatrik ve Adolesan Jinekoloji”. çev. Özlem Dural - İpek Evrûke. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Ahmed ‘Abdurrahmân ‘Alî ‘İrfân Barcâ’. *Davâbitu fenni’r-riyâda fî ahkâmî’l-hayz ve’n-nifâs ve’l-istihâza*. Kâhire: Dâru’s-Sâlih, 1437/2017.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. 12 Cilt. b.y.: Cem‘iyyetü’l-Meknez, 1431/2010.
- Aksoy, Müge. “Adet Düzensizliği”. <https://www.mugeaksoy.com>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://www.mugeaksoy.com/adet-duzensizligi>
- Aksoy, Müge. “Hızlı Âdet Söktürücü”. <https://www.mugeaksoy.com>. Erişim 27 Mart 2024. <https://www.mugeaksoy.com/blog/hizli-adet-sokturucu>
- ‘Alî el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûruddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *el-Esrârü’l-merfû’a fî’l-ahbârî’l-mevdû’a el-ma’rûf bi’l-Mevdû’âtî’l-kübrâ*. thk. Muhammed Sabbâğ. Beyrut: Dâru’l-Emâne / Müessesetü’r-Risâle, 1391/1971.
- ‘Alî el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûruddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *el-Masnû’ fî ma’rifeti’l-hadîsi’l-mevdû’*. thk. ‘Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1398/1978.
- ‘Âlim b. ‘Alâ, Ferîduddîn. *el-Fetâva’t-tatarhâniyye*. thk. Şebbir Ahmed el-Kâsimî. 20 Cilt. Diyobend: Mektebetü Zekerîyyâ, 2010.
- Apaydın, Yunus. “İstihâze”. *İlmihal*. 1/257. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Arslan, İkrâm. *Pratik Kadın ve Aile İlmihali*. İstanbul: Nesil Matbaacılık, ts.
- Asımgil, Sevim - Şahin, Merve. *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali*. İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım A.Ş., 2005.
- Asutay, Hasip. *Kadınlara Özel Haller*. İstanbul: Hâceğân, 2003.
- Atar, Fahrettin. “Azil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/azil--gebelik>
- Ateş, Süleyman. *Yeni İslâm İlmihâli*. Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul.
- Aubuchon, Mira vd. “İnfertilite”. çev. Elif Bayraktar - Verda Alpay Türk. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Aydın, Mehdi. *Kadın İlmihali*. İstanbul: Özlem Yayın Dağıtım, 2008.
- Aydoğan, Ayfer - Aydoğan, Sami. *Medical Translation Dictionary (Tıp Çeviri Sözlüğü)*. PDF: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2013. <https://124.im/W9P3C>
- ‘Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye Şerhu’l-hidâye*. thk. Emîn Sâlih Şabân. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1420/2000.

- Babalioğlu, Rabiye. “Müzakere”. *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-V. 452*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Bağbozan Ateşer, Güler - Güzel, Esra. “Türk Kadınlarının Gebelikten Korunma Yöntem Tercihleri”. *Okmeydanı Tıp Dergisi* 33/4 (2017), 241-246. <https://doi.org/doi:10.5222/otd.2017.1094>
- Baker, Valerie L. - Beall, Stephanie A. “Amenore”. çev. Gonca Yetkin Yıldırım. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Baksu, Başak. “Rahim İçi Araç”. <https://basakbaksu.com.tr>. Erişim 29 Şubat 2024. <https://basakbaksu.com.tr/rahim-ici-arac-spiral-2/>
- Balcı, Osman - Çapar, Metin. “Vajinal Enfeksiyonlar”. *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi* 2/5 (2005), 14-20. <https://tjoddergisi.org/archives/archive-detail/article-preview/vajinal-enfeksiyonlar/9604>
- Başaran, Derman. “Artan Rahim Kanamasının Nedenleri”. <https://drdermanbasaran.com>. Erişim 06 Haziran 2022. <https://drdermanbasaran.com/artmis-rahim-kanamasi/>
- Battal, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman er-Rakbî. *en-Nazmü’l-müsta’zeb fî tefsîri garîbi elfâzi’l-mühezzeb*. thk. Mustafâ ‘Abdülhafız Sâlim. 2 Cilt. Mekke: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, 1408/1988.
- Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şti. “YASMIN® 3 mg/30 mcg Film Kaplı Tablet Kullanma Talimatı”. <https://titck.gov.tr>. Erişim 27 Mart 2024. <https://124.im/eF11>
- Bayer Türk Kimya San. Ltd. Şti. “YAZZ® 3 mg/0.02 mg Film Kaplı Tablet Kullanma Talimatı”. <https://titck.gov.tr>. Erişim 02 Nisan 2024. https://titck.gov.tr/storage/Archive/2020/kubKtAttachments/TTCKYAZZUYGUNKT_41a93c6b-a975-4637-b221-ed479d27f646.pdf
- Bayer Türk Kimya Sanayi Limited Şirketi. “PRIMOLUT-N® 5 mg Tablet Kullanma Talimatı”. <https://titck.gov.tr>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://124.im/nzkTF7>
- Bayoğlu, Rumeysa. *Hanımlara Mahsus Hallerin Tıp İlmi ve İslam Hukuku Açısından İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Beşer, Faruk. *Hanımlara Özel Fetvalar*. İstanbul: Nûn Yayıncılık, 2018.
- Beşer, Faruk. *Hanımlara Özel İlmihal*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa’îd (Ebû Muhammed) ‘Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Tuhfetü’l-ebrâr Şerhu mesâbihi’s-sünne*. thk. Nûruddin Tâlib. 3 Cilt. Kuveyt: y.y., 1433/2012.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Alî. *el-Hilâfiyyât beyne’l-İmâmeyn eş-Şâfiî ve Ebî Hanîfe ve Ashâbih*. Kâhire: Şeriketü’r-Ravza, 1436/2015.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Alî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. ‘Abdullâh et-Turkî. 22 Cilt. b.y.: Merkezü Hecer, 1432/2011.
- Bilgin, Hafsa. *Hanımlara -Özel Gün- Defteri*. İstanbul: Tahlil Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Tereke Yayınevi, 2013.
- Birgivi, Mehmet Efendi. “Zühru’l-müteehhilîn”. *Zühru’l-müteehhilîn ve’n-nisâ’ fî ta’rîfi’l-athâr ve’d-dimâ’*. thk. Hidâyet Hartford, Eşref Münib. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1426/2005.
- Boyar, Hakan İbrahim. “Kadın İnfertilitesi ve Endokronolojik Hastalıklar”. *Dicle Tıp Dergisi* 40/4 (2013), 700-703.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi’u’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422H.

- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhuddîn. *Keşşâfû'l-kınâ' 'an metni'l-'iknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.
- Bulut, Kevser. *İslam Hukuku ve Tıpta Kadınlara Özel Haller*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bursalı, Mustafa Necati. *Kadın İlmihali*. İstanbul: Barış Matbaası, 1998.
- Candan, Abdurrahman. *Muhtasar Şâfi İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Cessâs, Ebû Bekr Muhammed b. 'Alî er-Râzî. *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*. thk. 'İsmetullah 'Înâyetullah Muhammed vd. b.y.: Dâru'l-Beşâir, 1431/2010.
- Cürcânî, 'Alî b. Muhammed b. 'Alî eş-Şerîf. *Kitâbü't-ta'rîfât*. thk. İbrâhîm el-Ebyârî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, 1405H.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'âlî Rûknüddîn 'Abdûlmelik b. 'Abdullâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. 'Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1428/2007.
- Çağlar, Gamze. "Polikistik Over Sendromu". <https://www.drgamzeczaglar.com>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://www.drgamzeczaglar.com/polikistik-over-sendromu/>
- Çakın, Kamil. "Kadınlar ile İlgili Bir Hadis ve Değerlendirmesi". *Dini Araştırmalar* 1/1 (Mayıs 1998), 5-30. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/50907>
- Çepni, İsmail. "Lohusalık". <https://ismailcepni.com>. Erişim 19 Mart 2024. <https://ismailcepni.com/services/lohusalik/>
- Çiftçi, Banu. "Doğum Sonrası Kanama". <https://www.drbanuciftci.com>. 22 Şubat 2024. <https://www.drbanuciftci.com/sayfa/dogum-sonrasi-kanama>
- Çoban, Barış. "Tampon Nasıl Takılır Ve Kullanılır?" <https://www.opdrbariscoban.com>. Erişim 24 Ocak 2024. <https://www.opdrbariscoban.com/vajinal-tampon-nasil-takilir-ve-kullanilir/>
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ömer el-Bağdâdî. *Sünenü'd-Dârekutnî*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahmân et-Temîmî. *el-Müsned*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015.
- Demir, Cansun - Gökmen, Oya vd. *Menoraji Tanı ve Tedavi Kılavuzu*. ed. İsmail Mete İtil. PDF: Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği, 2012. <https://l24.im/pyjUK>
- Demirtaş, Gülşah Selvi. "Sezaryen Doğum Sekeli; İstmosel". *Kocatepe Tıp Dergisi* 23/Ocak (2022), 119-124. <https://l24.im/xRU>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". [https://kurul.diyanet.gov.tr/Namazın_gecerliliği_için_vajinal_akıntı_sebebiyle_tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi?](https://kurul.diyanet.gov.tr/Namazın_gecerliliği_için_vajinal_akıntı_sebebiyle_tampon_ped_vb_kullanmak_gerekir_mi?) Erişim 24 Ocak 2024. <https://tls.tc/97IZG>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". [https://kurul.diyanet.gov.tr/Kadınlardan_gelen_beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı?](https://kurul.diyanet.gov.tr/Kadınlardan_gelen_beyaz_ve_kokusuz_akıntı_abdesti_bozar_mı?) Erişim 05 Mart 2024. <https://l24.im/mCY7Ezc>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". [https://kurul.diyanet.gov.tr/Transvajinal_islemler_orucu bozar mı?](https://kurul.diyanet.gov.tr/Transvajinal_islemler_orucu_bozar_mı?) Erişim 13 Mart 2024. <https://l24.im/NUvT>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". [https://kurul.diyanet.gov.tr/Adet_döneminden önce başlayan lekelenmenin hükmü nedir?](https://kurul.diyanet.gov.tr/Adet_döneminden_önce_başlayan_lekelenmenin_hükmü_nedir?) Erişim 23 Ocak 2024. <https://tls.tc/bngJI>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". [https://kurul.diyanet.gov.tr/Normal âdeti bittiği hâlde âdetin azami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını](https://kurul.diyanet.gov.tr/Normal_âdeti_bittiği_hâlde_âdetin_azami_süresi_bitmeden_hac_veya_umre_vazifesini_yapıp_saçını)

- keserek ihramdan çıkan bir kadın daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?* Erişim 01 Şubat 2024. <https://124.im/g6za>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Düzenli-olarak-üç-günden-az-ya-da-on-günden-fazla-kanaması-olan-bir-kadının-âdeti-nasıl-belirlenir?> Erişim 24 Ocak 2024. <https://tls.tc/fZ0nG>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Âdet-kanaması-on-günden-fazla-süren-bir-kadın-ibadetlerini-yerine-getirmede-nasıl-hareket-etmelidir?> Erişim 25 Ocak 2024. <https://tls.tc/1ivHt>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Âdeti-bittikten-sonra-on-beş-gün-geçmeden-yeniden-kanaması-başlayan-bir-kadın-ibadetlerine-devam-edebilir-mi?> Erişim 25 Ocak 2024. <https://tls.tc/Fr5z5>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Hamile-bir-kadıncan-gelen-kanın-hükmü-nedir?Bu-esnada-ibadet-yapılabilir-mi?> Erişim 17 Mart 2024. <https://124.im/qpPj>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Boş-gebelik-sürecinde-ve-bu-gebeliğin-sonlanmasından-sonra-görülen-kanın-hükmü-nedir?> Erişim 04 Mart 2024. <https://124.im/Glajj>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Dış-gebelik-sürecinde-görülen-kanın-hükmü-nedir?> Erişim 04 Mart 2024. <https://124.im/MLKy>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. [https://kurul.diyanet.gov.tr/Mol-gebelik-\(üzüm-gebeliği\)-esnasında-ve-bu-gebeliğin-sonlanmasından-sonra-görülen-kanın-hükmü-nedir?](https://kurul.diyanet.gov.tr/Mol-gebelik-(üzüm-gebeliği)-esnasında-ve-bu-gebeliğin-sonlanmasından-sonra-görülen-kanın-hükmü-nedir?) Erişim 04 Mart 2024. <https://124.im/GZU>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Lohusalık-süresi-ne-kadardır?Bu-sürede-yapılamayan-ibadetlerin-durumu-nedir?> Erişim 17 Mart 2024. <https://124.im/23MJreq>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Dış-gebeliğin-sonlandırılmasının-ardından-görülen-kanın-hükmü-nedir?> Erişim 17 Mart 2024. <https://124.im/bzVD>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Düşük-yapan-bir-kadıncan-gelen-kanın-hükmü-nedir?> Erişim 04 Mart 2024. <https://124.im/OpYoFl>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Doğum-kontrolünün-dinî-hükmü-nedir?> Erişim 26 Ocak 2024. <https://tls.tc/yh8VA>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Spiral-kullanmak-caiz-midir?> Erişim 26 Ocak 2024. <https://tls.tc/H98UV>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Kadınların-hac-veya-umrede-âdet-hâllerini-geciktiren-veya-öne-alan-ilâç-kullanmaları-durumunda-ibadetleri-geçerli-midir?> Erişim 05 Mart 2024. <https://124.im/mrz2>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Ertesi-gün-hapı-ve-doğum-kontrol-hapı-kullanmak-caiz-midir?> Erişim 27 Mart 2024. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/1262/ertesi-gun-hapi-ve-dogum-kontrol-hapi-kullanmak-caiz-midir>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Âdet-geciktirici-hap-kullandığı-hâlde-yine-de-leke-gören-bir-kadın-namaz-oruç-ve-tavaf-gibi-ibadetleri-yapabilir-mi?> Erişim 05 Mart 2024. <https://tls.tc/9HCYU>

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Âdet-geciktirici-ilac-kullanip-kesik-kesik-leke-goren-bir-kadin-âdetli-sayilir-mi?> Erişim 24 Ağustos 2022. <https://tls.tc/loUVV>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Âdeti-bitmeden-Mekke'den-ayrilmak-zorunda-kalan-kadin-bu-hâliyle-ziyaret-veya-umre-tavafini-yapabilir-mi?> Erişim 26 Ocak 2024. <https://tls.tc/P05O1>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Kanamasi-hic-kesilmeyen-bir-kadının-âdet-durumu-nedir?> Erişim 26 Ocak 2024. <https://tls.tc/lkHVL>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Âdet-gormesi-gecikmiş-kizlar-ne-zaman-mükellef-olurlar?> Erişim 27 Ocak 2024. <https://tls.tc/SKTKI>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Menopoza-geçiş-döneminde-kanamasi-olan-bir-kadin-ibadetlerini-nasil-yerine-getirir?> Erişim 27 Ocak 2024. <https://tls.tc/1DFeS>
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Menopoz-dönemindeki-kanamalarda-ibadetler-nasil-yerine-getirilir?> Erişim 27 Ocak 2024. <https://l24.im/ZbVLe0>
- Dikensoy, Ebru. “Vajinal Akıntılar-Vajinal Enfeksiyonlar”. <https://www.ebrudikensoy.com>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://www.ebrudikensoy.com/vajinal-akintilar-vajinal-enfeksiyonlar/>
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. PDF: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018. https://yayin.diyaret.gov.tr/File/Download?path=389_1.pdf&id=389
- Doğan, Halit. *Delilleriyle Tesettür ve Kadın İlmihali*. Ankara: Dolunay Yayınları, 2003.
- Dowdy, Sean C. vd. “Uterin Kanseri”. çev. Nilüfer Çetinkaya Kocadal. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk, 2005.
- Dr. Suat Günsel Girne Üniversitesi Hastanesi. “Vajinal Akıntı”. <https://hospital.kyrenia.edu.tr>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://hospital.kyrenia.edu.tr/vajinal-akinti/>
- Duman, Ayşe. “Doğumdan Sonra Âdet Düzensizliği”. www.ayseduman.com. Erişim 22 Şubat 2024. <https://www.ayseduman.com/dogumdan-sonra-adet-duzensizligi/>
- Duman, Ayşe. “Kahverengi Âdet Kanaması”. [https://www.ayseduman.com](http://www.ayseduman.com). Erişim 23 Ocak 2024. <https://www.ayseduman.com/kahverengi-adet-kanamasi/>
- Duman, Ayşe. “Tampon Kullanımı Zararlı Mı?” [https://www.ayseduman.com](http://www.ayseduman.com). Erişim 24 Ocak 2024. <https://www.ayseduman.com/tampon-kullanimi-zararli-mi/>
- Dülger, Halil. *Ana Hatlarıyla Kadın İlmihali*. İstanbul: Mavisu Yayınları, ts.
- Dündar, Tuğba. *Görme Engelli Kadınlarla Menstrual Kap Kullanımı: Yarı Deneyisel Bir Çalışma*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Dündar, Tuğba - Özsoy, Sevgi. “Menstrual Hijyen Yönetiminde Menstrual Kap Kullanımı”. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi* 6/2 (2020), 14-28.
- Ebû Bekr İbnü'l-‘Arabî, Muhammed b. ‘Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Mesâlik fî Şerhi muvattai Mâlik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1428/2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş‘âs es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. ‘Âdil Muhammed - ‘Ammâr ‘Abbâs. 9 Cilt. Kâhire: Dâru't-te’sîl, 1433/2012.

- Ebû Zûr'a er-Râzî, 'Ubeydullâh b. 'Abdülkerîm el-Mahzûmî. *ed-Du'afâ' ve ecvibetü Ebî Zûr'a 'alâ su'âlâtî'l-Berze'î*. thk. Muhammed b. Ömer el-Ezherî. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2009.
- Efe, Mehmet. *Kadınlarımız ve Özel Halleri*. Ankara: Gaye Matbaacılık, 1983.
- Emanetoğlu, Murat. "Doğumun başladığını nasıl anlarız?" <https://www.emanetoglu.com>. Erişim 22 Şubat 2024. <https://www.emanetoglu.com/dogumun-basladigini-nasil-anlariz/>
- Endometriozis&Adenomyozis Derneği. "Çikolata Kisti Nedir?" www.endometriozis.org. Erişim 02 Nisan 2024. <https://www.endometriozis.org/cikolata-kisti-nedir/>
- Erciyas, Şeyma Kilci. "Üreme Çağındaki Kadınların Menstrüel Kap Kullanımına İlişkin Bilgi ve Tutumları". *Batı Karadeniz Tıp Dergisi* 6/1 (2022), 115-124. <https://doi.org/10.29058/mjwbs.1023079>
- Ergin, Tolga. "Düşükler". <https://drtolgaergin.com>. Erişim 19 Mart 2024. <https://drtolgaergin.com/perinatoloji/dusukler/>
- Eserdağ, Süleyman. "Doğum Sonrası Dönem". <https://www.eserdag.com>. Erişim 22 Şubat 2024. <https://l24.im/6g3B>
- Eskişehirli, Hâce Fatma. *Tam Kadın İlmihali*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1995.
- Esmâ bint. 'Abdurrahmân er-Reşîd. *el-Ahkâmü'l-fıkhiyye li-emrâzi'n-nisâ ve'l-vilâde*. Riyad: Dâru Küñûzi Şbîliyye, 1434/2013.
- Eymen 'Abdülhamîd Bedârîn. *el-Müyyesser fî ahkâmi'l-hayz ve'l-istihâza ve'n-nifâs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1436/2015.
- Fâtıma bint. Sâlih Hâmid. *el-A'zâru'l-hâssa bi'n-nisâ ve ahkâmuhâ fî'l-'ibâdât (dirâsetün fıkhiyyetün mukârane)*. Ürdün: Dârü'n-Nefâis, 1435/2014.
- Fazilet Neşriyat Araştırma Heyeti. *Hanımlara Mahsus İlmihal*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2021.
- Fettenî, Cemâluddîn Muhammed Tâhir b. 'Alî. *Tezkiratü'l-mevdû'ât*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1399H.
- Fok, Wing Kay vd. "Aile Planlaması". çev. Caner Köse. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Gaudet, Tracy W. "Bütünleştirici ve Tamamlayıcı Sağlık Yaklaşımları". çev. Hilal Atılğan. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Goje, Oluwatosin. "Genitoüriner Enfeksiyonlar-Cinsel Yolla Bulaşan Hastalıklar". çev. İpek Betül Özçivit. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Görgülü, Ülfet. "Hac ve Umre Yolculuğunda Âdet Geciktirici İlaç Kullanmanın Sakıncası". *Hac ve Kadın*. 65-66. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Gül, Ayşe. *Kadın İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.
- Hâlid er-Rabât-Seyyid 'İzzet 'İyd. *el-Câmi' li-'ulûmi'l-İmâm Ahmed- 'İlelü'l-hadis*. 14 Cilt. b.y.: Dâru'l-Felâh, 1430/2009.
- Hambeyoğlu, Ümmühan. *Büyük Kadın İlmihali*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2001.
- Hamdemir, Sevtap. "Doğum Sonrası Ne Zaman Âdet Görülür?" Erişim 22 Şubat 2024. <https://sevtaphamdemir.com/dogum-sonrasi-ne-zaman-adet-gorulur/>
- Haraşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. 'Alî el-Mâlikî. *Şerhu muhtasarı Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- Heyle bint. ‘Abdurrahmân. “Ekallü’l-tuhr beyne’l-hayzateyn -ru’yetün fikhiyyetün tibbiyye-”. *Mecelletü mecma’i’l-fikhi’l-İslâmî* 36 (2017), 239-303.
- Hirakî, Ebü’l-Kâsım Ömer b. el-Hüseyn. *Muhtasarü’l-Hirakî*. b.y.: Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, 1413/1993.
- Hocaoğlu (Kaplan), Cemaleddin. *İslam’da Kadın ve Özel Halleri*. 2014: Ümmet Yayınları, İstanbul.
- İbn ‘Abdülber, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. ‘Abdullâh b. Muhammed b. ‘Abdülber en-Nemerî. *et-Temhîd li mâ fi’l-Muvatta’ mine’l-me’ânî ve’l-esânîd*. thk. Mustafâ b. Ahmed el-‘Alevî - Muhammed ‘Abdülkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vezâratü ‘Umûmi’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye, 1387/1967.
- İbn ‘Abdülhâdî, Muhammed b. Ahmed b. ‘Abdülhâdî ed-Dımeşkî. *Tenkîhu’t-tahkîk fî ehâdîsi’t-ta’lîk*. thk. Sâmi b. Muhammed b. Câdullah - ‘Abdülazîz b. Nâsir el-Habbânî. 5 Cilt. Riyad: Dâru’n-Neşr: Edvâû’s-Selef, 1428/2007.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. “Menhelü’l-vâridîn min bihâri’l-feyz ‘alâ zühri’l-müteehhilîn fî mesâilî’l-hayz”. *Zühru’l-müteehhilîn ve’n-nisâ’ fî ta’rîfi’l-athâr ve’d-dimâ’*. thk. Hidâyet Hartford, Eşref Münîb. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1426/2005.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: y.y., 2. Basım, 1412/1992.
- İbn ‘Arefe, Ebü ‘Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. ‘Arefe el-Vergûmî et-Tûnusî. *el-Muhtasarü’l-fikhî*. thk. Hâfiz ‘Abdurrahmân Muhammed Hayr. 10 Cilt. b.y.: Müessesetü Halef Ahmed el-Habtûr li’l-a’mâlî’l-hayriyye, 1435/2014.
- İbn Battâl, Ebü el-Hasan ‘Alî b. Halef b. ‘Abdülmelik. *Şerhu sahîhi’l-Buhârî*. thk. Ebü Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Ebû Zeyd, Ebü Muhammed ‘Abdullâh b. Ebû Zeyd el-Kayravânî. *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât ‘alâ mâ fi’l-Müdevveneti min ğayrihâ mine’l-ümmehât*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1999.
- İbn Fâris, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Hilyetü’l-fukahâ’*. thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdülmuhsin et-Turkî. Beyrut: eş-Şirketü’l-Müttehide li’t-Tevzî’, 1403/1983.
- İbn Hacer, Ebü’l-Fadl Ahmed b. ‘Alî el-‘Askalânî. *et-Telhîsu’l-habîr fî tahrîc ehâdîsi’r-Râfi’iyyi’l-Kebîr*. thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdülmecûd - ‘Alî Muhammed Mu’avviz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1989.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed ‘Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ bi’l-âsâr*. thk. ‘Abdulgaffâr Süleyman el-Bündârî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1424/2002.
- İbn Kayyim, Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye. *el-Menâru’l-münîf fî’s-sahîh ve’d-da’if*. thk. ‘Abdülfettâh Ebû Ğudde. Halep: Mektebetü’l-Matbû’âtî’l-İslâmiyye, 1390/1970.
- İbn Kesîr, ‘İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tuhfetü’t-tâlib bi-ma’rifeti ehâdîsi muhtasari İbni’l-Hâcib*. thk. ‘Abdülganî b. Humeyd b. Mahmûd el-Kübeysî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1416/1996.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn ‘Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ’îlî el-Makdisî. *el-Kâfi fî fikhi’l-İmam Ahmed*. 4 Cilt. b.y.: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414/1994.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn ‘Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâ’îlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. ‘Abdullâh et-Turkî, ‘Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Mâce, Ebü ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru’t-Te’sîl, 1435/2015.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. 'Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî'î. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993.
- İbn Mâze, Ebû Hafs Hüsâmüddîn es-Sadruşşehîd Ömer b. 'Abdülazîz b. Ömer el-Buhârî. *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-fikhi'l-Nu'mânî*. thk. 'Abdülkerîm Sâmî el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdullâh er-Râmînî ed-Dımaşkî. *el-Fürû' ve tashîhu'l-fürû'*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmuhsin et-Turkî. 11 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. 'Abdullâh er-Râmînî ed-Dımaşkî. *el-Mübdî' fî Şerhi'l-mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahru'r-râik Şerhu kenzi'd-dekâik ve minhâtü'l-Hâlik ve tekmiyetü't-Tûrî*. 8 Cilt. Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn 'Abdurrahmân b. Ahmed b. 'Abdurrahmân el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Fethu'l-bârî Şerhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Mu'âz Târık b. 'Avdullah. 6 Cilt. ed-Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421/2000.
- İbn Reslân, Ebû'l-Bekâ 'Alemüddîn Sâlih b. Ömer b. Reslân el-Kinânî. *Şerhu süneni Ebî Davûd*. 20 Cilt. el-Feyyûm: Dâru'l-Felâh, 1437/2016.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.
- İbn Rüşd el-Cedd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî. *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*. thk. Muhammed Huccî. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1408/1988.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasan 'Alî İsmâîl b. Sîde el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. 'Âişe 'Abdurrahmân. 12 Cilt. Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-'Arabîyye, 1424/2003.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Necm el-Cüzâmî. *İkdü'l-cevâhiri's-semîne fî mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. thk. Hamîd b. Muhammed Lahmer. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2003.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-'Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. 'Abdülhalîm b. Mecdiddîn 'Abdüsselâm el-Harrânî. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım. Medine: Mecme'u'l-Melik Fehd, 1416/1995.
- İbn Yûnus, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdullâh b. Yûnus es-Sıkillî. *el-Câmi' li-mesâ'ili'l-Müdevvene*. b.y.: y.y., 1434/2013.
- İbnü'd-Deybâ', Ebû 'Abdullâh (Ebû'l-Ferec, Ebû Muhammed) Vecîhüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî eş-Şeybânî eş-Şâfiî ez-Zebîdî el-'Abderî. *Temyîzü't-tayyib mine'l-habîs mimmâ yedûru 'alâ elsineti'n-nâs mine'l-hadîs*. thk. Cemîl 'Abdullâh 'Uveyda. b.y.: y.y., 1430/2009.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdullâh b. 'Alî. *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye*. thk. İrşâdü'l-Hakkî'l-Eserî. 2 Cilt. Faysalâbâd: İdâretü'l-'Ulûmî'l-Esriye, 1401/1981.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *el-Eddâd*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1407/1987.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *eş-Şâfi fî Şerhi müsnedi's-Şâfiî*. thk. Ahmed b. Süleymân - Ebî Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. 'Abdülvâhid b. 'Abdülhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İpek, Hacer. "Vajinal Akıntı". <https://hacერიpek.com>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://hacერიpek.com/vajinal-akinti>

- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn ‘Abdürrahîm b. el-Hasen b. ‘Alî el-Ümevî. *el-Hidâye ilâ evhâmi’l-kifâye*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Bâslûm. b.y.: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmî, 2009.
- Kâdî ‘Abdülvehhâb, Ebû Muhammed ‘Abdülvehhâb b. ‘Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *el-Ma’ûne ‘alâ mezhebi ‘âlimi’l-Medîne*. thk. Hâmiş ‘Abdülhak. 3 Cilt. b.y.: Mektebetü’l-Mustafâ, 1415/1995.
- Kahraman, Abdullah. *İslâm Hukukunda Değişim ve İbadetler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım., 2012.
- Kara, Ali. *Güncel Konularla Ayet ve Hadisler Işığında Aile İlmihali*. İstanbul: Erhan Yayınları, 2010.
- Karâfî, Ebû’l-‘Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. ‘Abdurrahmân el-Mısırî. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1994.
- Karakış, Lale Susan. “Lekelenme ve Âdet Kanaması Arasındaki Farklar”. <https://bahceci.com>. Erişim 03 Haziran 2022. <https://bahceci.com/blog/lekelenme-ve-adet-kanamasi-arasindaki-farklar/>
- Karamustafaoğlu, Asuman. *Hanımlara Mahsus Fıkhi Hükümler*. İstanbul: Dila Filmcilik Yayıncılık, 2013.
- Kasadar, Mustafa - Akkiraz, Sadık. *Delilleriyle Kadın ve Aile İlmihali*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2014.
- Kâsânî, ‘Alâ’uddîn Ebû bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*. 7 Cilt. b.y.: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1406/1986.
- Kavukci, Ebû’l-Mehâsin Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. İbrâhîm et-Trablusî. *el-Lü’lû’l-mersû’ fî mâ lâ asle lehû ev bi-aslihî mevdû’*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1415/1994.
- Kelvezânî, Ebû’l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Hanbelî. *el-Hidâye ‘alâ mezhebi’l-İmam Ahmed*. thk. ‘Abdüllatîf Hemîm - Mâhir Yâsîn el-Fahl. b.y.: Müessesetü Ğarrâs, 1425/2004.
- Keskin, Mehmet. *Dört Mezhebe Göre İslâm İlmihali*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.
- Kirmânî, Ebû Muhammed Harb b. İsmâîl b. Halef. *Mesâilu Harb b. İsmâîl*. thk. Muhammed b. ‘Abdullâh. Beyrut: Müessesetür’r-Reyyân, 1434/2013.
- Kocaman, Tuğba. *Kadınlar Hakkında “Aklın ve Dinin Noksanlığı” Nitelemesini İçeren Hadisin Tahrîci Tenkidi ve Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Koç, Önder. “Adet Nasıl Geciktirilir?” <https://www.underkoc.com/>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://l24.im/I6vCvg>
- Konevî, Kâsım b. ‘Abdullâh er-Rûmî el-Hanefî. *Enîsü’l-fukahâ’ fî ta’rîfati’l-elfâzi’l-mütedâvile beyne’l-fukahâ’*. thk. Yahyâ Hasan Murâd. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1424/2004.
- Korkmaz, Barış. “Çift Rahim Nedir?” <https://www.drbariskorkmaz.com>. Erişim 30 Mart 2024. <https://www.drbariskorkmaz.com/tr/blog/cift-rahim-hamile-kalmaya-engel-mi>
- Köken, Güleğül. “Müzakere”. *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-V*. 453. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kösmene, Süleyman. *Kadın İlmihali*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2008.
- Kudûrî, Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Serrâc. 12 Cilt. Kâhire: y.y., 1427-2006.
- Kuhistânî, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî. *Câmi’ur-rumûz Şerhu muhtasari’l-vikâye el-müsemma bi’n-Nükâye*. thk. Kebîruddîn Ahmed. Kalkûta: Mazharü’l-‘Acâyib, 1279/1858.
- Lahmî, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed er-Rib’î. *et-Tabsıra*. thk. Ahmed ‘Abdülkerim Necîb. Katar: Vizâratü’l-Evkâf, 1432/2011.

- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed 'Abdülhay b. Muhammed 'Abdülhalîm b. Muhammed Emînüllâh es-Sihâlevî. *'Umdetü'r-ri'âye bi tahşiyeti Şerhi'l-vikâye*. thk. Salâh Muhammed Ebü'l-Hâcc. Ürdün: Merkezü'l-'Ulemâi'l-'Âlemî, ts.
- Mâlik b. Enes, Ebü 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebü 'Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî. 8 Cilt. Ebü Dabî: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1425/2004.
- Martı, Huriye. "Kadının İbadeti: Özel Haller, Özel Yazgı". *Hakları ve Saygınlığıyla İslam'da Kadın*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhi mezhebi İmâmî's-Şâfi'*. thk. 'Alî Muhammed Me'ûd - 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/2000.
- Merdâvî, Ebü'l-Hasen 'Alâüddîn 'Alî b. Süleymân b. Ahmed. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmuhsin et-Turkî - Muhammed el-Hulv. 30 Cilt. Kâhire: y.y., 1415/1995.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Ebûbekr el-Fergânî. *el-Hidâye fî Şerhi'l-bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Tallâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Merverrûzî, Ebü 'Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed. *et-Ta'likât*. thk. 'Alî Ahmed Mu'avviz - Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd. b.y.: y.y., ts.
- Mervezî, Ebü 'Abdullâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ. *İhtilâfû'l-fukahâ*. thk. Muhammed Tâhir Hakîm. Riyad: Mektebetü Edvâi's-Selef, 1420/2000.
- Mevvâk, Ebü 'Abdullâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebü'l-Kâsım el-Abderî el-Gırnâtî. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ li Şerhi muhtasarı Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1416/1994.
- Meyyâre, Ebü 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Fâsî. *ed-Dürrü's-semîn ve'l-mevridü'l-ma'in fî Şerhi'l-mürşidi'l-mu'in*. thk. 'Abdullâh el-Minşâvî. Kâhire: y.y., 1429/2008.
- Mihmanlı, Veli. "Vajinal Kanama (Gebelikte, Postpartum, Post Menopozal ve Diğerleri)". *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum*. PDF: Galenos Yayınevi, 2021. <https://tls.tc/jZh21>
- Mûsâ Kâmil 'Abbûd. *el-Hayz ve ahkâmühü's-şer'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987/1407.
- Münîb, Eşref - Hartford, Hidâyet. "İrşâdû'l-mükellefîn ilâ dekkâiki Zühri'l-müte'ehhilîn". Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1426/2005.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi-nakli'l-'adl 'ani'l-'adl ilâ Rasûlillâh*. 7 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.
- National WomanHood. "Postpartum Bleeding". Erişim 22 Şubat 2024. <https://naturalwomanhood.org/three-stages-of-lochia-is-postpartum-bleeding-normal/>
- Nesâî, Ebü 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horasânî. *es-Sünenü's-suğrâ*. 9 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât 'Abdullâh b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Mervân Muhammed eş-Şi'âr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2005.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' Şerhu'l-muhezzeb*. b.y.: Dâru 'Âlemi'l-Kitâb, 1423/2003.
- Nevevî, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Hulâsatü'l-ahkâm*. thk. Hüseyin İsmâîl el-Cemel. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Ni'me bint. Muhammed Nâsır. *et-Tatbikâtü'l-elektronıyye "APPS" fî ma'rifeti mesâili'l-hayz ve'l-istihâza ve't-tebvîz: Dirâsetün fikhiyyetün tahlîliyye*. Malezya: Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Olive, David L. vd. “Üreme Fizyolojisi”. çev. Abdülkadir Turgut. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Oral, Serkan. “Adet Kanaması Normalde Kaç Gün Sürer?” <https://www.serkanoral.com>. Erişim 01 Mart 2024. <https://tls.tc/JCdcB>
- Oral, Serkan. “Düşüklerden Sonra Ne Yapılmalıdır?” <https://www.serkanoral.com>. Erişim 19 Mart 2024. <https://124.im/P0bnv>
- Oral, Serkan. “Lohusalık Ne Demektir?” <https://www.serkanoral.com>. Erişim 22 Şubat 2024. <https://tls.tc/1L7BN>
- Öğüt, Salim. “İstihâze”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istihaze>
- Öz, Abdürrezzak. *İslam’da Kadının Özel Halleri*. Tarsus: Öğretmen Ofset, 1988.
- Özdaş, Hâşim. “Kur’ân’da Geçen Dahike (ضحك) ile Ekber (أكبر) Lafızlarına Yüklene Hayız Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Eskiye* 42 (Eylül 2020), 985-1005.
- Paksu, Mehmet. *Kadın ve Aile İlmihali*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2014.
- Pars Ağargün, Havva. “Hamileyken Adet Görülür mü?” <https://havvaagargun.com>. Erişim 18 Mart 2024. <https://havvaagargun.com/hamilelikte-adet-regl-gorulur-mu/>
- Pehlivan, Rauf. *Kaynaklarıyla Büyük Kadın İlmihali*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1993.
- Perinatal Tıp. “Dış Gebeliğin İlaç İle Tedavisi”. <https://www.perinatal.org.tr>. Erişim 31 Mart 2024. <https://www.perinatal.org.tr/dis-gebeligin-ilac-ile-tedavisi-medikal-tedavi>
- Peterson, Kurt R. vd. “Endokrin Bozukluklar”. çev. Gonca Yetkin Yıldırım. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Phelan, Sharon T. “Primer Sağlık Hizmetleri”. çev. Hilal Atılğan. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Râfî’î, Ebû’l-Kâsım ‘Abdülkerîm b. Muhammed b. ‘Abdülkerîm el-Kazvînî. *el-‘Azîz Şerhü’l-vecîz*. thk. ‘Ali Muhammed ‘Avd. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1417/1997.
- Rapkin, Andrea J. vd. “Pelvik Ağrı ve Dismenore”. çev. Sebile Güler Çekiç. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Remlî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî. *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ Şerhi’l-minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1424/2003.
- Ru’aynî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü’l-celîl fî Şerhi muhtasari Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992.
- Sağlık Bakanlığı. *Gebe Bilgilendirme Sınıfı Eğitim Kitabı*. PDF: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2014. <https://124.im/EM4SmF>
- Sağlık Bakanlığı. “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü”. <https://hsgm.saglik.gov.tr/> Menstruel Dönem (Adet dönemi). Erişim 17 Mart 2024. <https://124.im/ncfb>
- Sağlık Bakanlığı. “Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü”. <https://tektiklabilgielinde.saglik.gov.tr/> Rahim İçi Araç. Erişim 26 Ocak 2024. <https://124.im/ZEEeX>
- Sahnûn, Ebû Saîd ‘Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1415/1994.
- Se’âlibî, Ebû Mansur ‘Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Fıkhü’l-luğa ve sirru’l-‘Arabiyye*. thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî. b.y.: İhyâu’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1422/2002.
- Selvi, Dilaver. *Delil ve Örnekleriyle Kadın ve Aile İlmihali*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2005.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1421/2000.
- Sevinç, Abdullah. *Sorulu-Cevaplı Kadınlara Ait Özel Haller*. İstanbul: Gonca Yayınevi, ts.
- Shifren, Jan L. - Schiff, Isaac. "Menopoz". çev. Ayşegül Bestel. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Shrestha, Angela Devi - Stotland, Nada Logan. "Genel Psikiyatrik Sorunlar". çev. İpek Betül Özçivit. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Solone, Michelle - Adams Hillard, Paula J. "Erişkin Jinekoloji: Üreme Çağı". çev. Onur Karaaslan. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Suğdî, Ebû'l-Hasen (Hüseyn) 'Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed el-Hanefî. *en-Nutef fi'l-fetvâ*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. Beyrut / Amman: Müessesetü'r-Risâle / Dâru'l-Furkân, 1404/1984.
- Suyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr es-. *el-Müzahir fi 'ulûmi'l-luğa ve envâihâ*. thk. Fu'âd 'Alî Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürerü'l-müntesira fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ*. thk. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Riyad: 'İmâdetü's-Şuûni'l-Mektebât, ts.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-Câmi'u's-sağîr ve ziyâdetuhû*. b.y.: y.y., ts.
- Şâfiî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İdrîs. *el-Müsned*. thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 4 Cilt. Kuveyt: Şeriketü Gırâs, 1425/2004.
- Şah Velîyullâh, Ebû 'Abdülazîz Kutbüddîn Ahmed b. 'Abdurrahîm b. Vec'hiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî. *Huccetü'llâhi'l-bâliğa*. thk. es-Seyyid Sâbık. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1426/2005.
- Şevkânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *ed-Derâri'l-mudiyye Şerhu'd-düreri'l-behiyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987.
- Şevkânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-ehâdisi'l-mevdû'a*. thk. 'Abdurrahmân Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî. b.y.: y.y., ts.
- Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen. *Mesâilü Ahmed b. Hanbel*. Kâhire: Dâru'l-Fârûk, 1434/2013.
- Şeyh Nizâm vd., Burhânpûrlu. *el-Fetâva'l-Hindiyye: el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Şeyhîzâde, 'Abdurrahmân Muhammed b. Süleyman Damad Efendi. *Mecma'u'l-enhur fi Şerhi mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1319H.
- Şimşek, Jale. *Soru ve Cevaplarla Kadın İlmihali*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*. thk. 'Alî Muhammed Mu'avvîz - Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şukfe, Muhammed Beşîr. *Fıkhu ahkâmi'l-hayz ve'n-nifâs fi mezâhibi'l-erbe'a*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1433/2012.
- Şükrü Özen. "Musarrât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musarrat>

- Şürünbülâlî, Ebû'l-İhlâs Hasen b. 'Ammâr b. 'Alî el-Vefâî el-Mısırî. *İmdâdü'l-fettâh Şerhu nûri'l-îzâh ve necâtî'l-ervâh*. thk. Beşşâr Bekrî 'Arabî. Dimaşk: y.y., ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. 'İvadullah b. Muhammed - 'Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1415H.
- Taubel, Debra A. - Rebar, Robert W. "Puberte". çev. Özlem Dural - İnci Sema Taş. *Berek&Novak Jinekoloji*. ed. Jonathan S. Berek - Deborah L. Berek. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Tehânî bint. 'Abdullâh el-Hanînî. *Def'u'l-hayz ve'sticlâbuhû ve'ddirâbâtuhû (dirâsetün fıkhiyye)*. Riyad: Dâru Künûzi İşbiyye, 1441/2020.
- Tevribişti, Ebû 'Abdullâh Fadlullah b. Hasen. *el-Müyesser fî Şerhi mesâbihi's-sünne*. thk. 'Abdülhamîd Hindâvî. b.y.: Mektebetü Nizâr Mustafâ, 1429/2008.
- Tıraş, Bülent. "Sarı Vajinal Akıntı". <https://www.bulenttiras.com>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://www.bulenttiras.com/sari-vajinal-akinti>
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. 5 Cilt. Kâhire: Dâru't-Te'sîl, 1437/2016.
- Tokay Argan, Mehpâre vd. "Türkiye'de Kadınların Menstrüel Kaplara Yönelik Görüşleri". *Sağlık ve Toplum Dergisi* 33/1 (2023), 84-93. <https://ssyv.org.tr/wp-content/uploads/2023/04/10-Turkiyede-Kadinlarin-Menstruel-Kaplara-Yonelik-Gorusleri.pdf>
- Topçu Akduman, Ayşe - Çimen Budur, Oya. "Primer Dismenorede Tedavi Yaklaşımları". *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 21/3 (2016), 235-240. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/220490>
- Topçu, Onur. "İstmosel". Erişim 23 Ocak 2024. <https://www.istmosel.com/>
- Tufan, Kadir. "Hipofiz Tümörleri". <https://www.kadirtufan.com>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://www.kadirtufan.com/hipofiz-tumoreri-hipofiz-adenomlari-1.html>
- Turhan, Nilgün. "Vajinal akıntı nedir?" <https://www.drnilgunturhan.com>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://tls.tc/9N9FD>
- Tuzcular Vural, Zeynep - Işık, Gönenç. "Birinci Basamakta Menstrüel Düzensizliklere Yaklaşım". *The Journal of Turkish Family Physician* 11/1 (Mart 2020), 21-28. <http://turkishfamilyphysician.com/makaleler/derleme/birinci-basamakta-menstruel-duzensizliklere-yaklasim/>
- Türk Arıbaş, Emel. "Toksik Şok Sendromu". *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 2/3 (1995), 23-25. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdutfd/issue/20940/225132>
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 09 Ağustos 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Jinekolojik Onkoloji Derneği. "Endometrial Hiperplazi". <https://trsgo.org>. Erişim 02 Nisan 2024. <https://trsgo.org/files/toplum-icin/endometrial-hiperplazi.pdf>
- Türkiye Nükleer Tıp Derneği. "Hipertiroidi". <https://tsnm.org>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://tsnm.org/halkimiza-yonelik/hipertiroidi/>
- Ulaş, Deniz. "Âdet Dışı Kahverengi Akıntı Normal Midir?" <https://drdenizulas.com>. Erişim 03 Haziran 2022. <https://drdenizulas.com/adet-disi-kahverengi-akinti-normal-midir/>
- Ulaş, Deniz. "Düşükten Sonra Âdet Ne Zaman Olur?" <https://www.drdenizulas.com>. Erişim 19 Mart 2024. <https://www.drdenizulas.com/dusuk-neden-olur-dusuk-cesitleri/#dusukten-sonra-adet-ne-zaman-olur>
- Uludağ Üniversitesi Sağlık Kuruluşları. "Amenore (Adet Görememe)". <https://sakur.uludag.edu.tr>. Erişim 01 Mart 2024. <https://sakur.uludag.edu.tr/dosya/FR-HYE-04-312-01.pdf>

- Usta, Taner. “Sezaryen Doğumun Tanısı Zor ve Geç Konan Yan Etkisi İstmosel”. <https://drtanerusta.com>. Erişim 17 Mart 2024. <https://drtanerusta.com/sezaryen-dogumun-tanisi-istmosel/>
- Uysal, Şule. *Kadın ve Aile İlmihali*. Uysal Yayınevi, 2004.
- Ülkü, Kübra. *Kadın ve Aile İlmihali*. İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.
- Ünlü, Ahmet Mahmut. *Kadın Hâlleri Risâlesi*. İstanbul: Tuana Basın Yayın, 2018.
- Vanhie, Arne - D’Hooghe, Thomas M. “Endometriozis”. çev. Sebile Güler Çekiç. *Berek&Novak Jinekoloji*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2021.
- Yaran, Rahmi. “Doğum Kontrolü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dogum-kontrolu>
- Yaran, Rahmi. “Kadınlardan Gelen Vajinal Akıntının Tâhirliği ve Abdeste Etkisi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Ocak 2013), 5-18. https://isamveri.org/pdf/drg/D00072/2013_44/2013_44_YARANR.pdf
- Yavuz Aşar, Ayşe Filiz. “Kadınlardan Gelen Vajinal Akıntının Tıbbî Keyfiyeti”. *Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-V*. 443-448. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Yazıcı, Mahmut. “Hadis Literatüründe Uydurma Rivayetlerle İlgili Kavramlar”. *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2021), 146-178. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1589942>
- Yıldırım, İsmet. “Adet Öncesi Sarı Akıntı”. <https://www.drismetyildirim.com>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://www.drismetyildirim.com/adet-oncesi-sari-akinti/>
- Yıldırım, İsmet. “Bakireler Âdet Tamponu Kullanabilir mi?” <https://www.drismetyildirim.com>. Erişim 23 Ocak 2024. <https://tls.tc/htJtc>
- Yıldırım, İsmet. “Çift Rahim Nedir? Tedavisi Nasıldır?” <https://www.drismetyildirim.com>. Erişim 31 Aralık 2023. <https://www.drismetyildirim.com/cift-rahim/>
- Yıldız, Celal. *el-Mikbâs fî ahkâmî'l-hayz ve'n-nifâs*. İstanbul: Dâru'l-Edâ, 1415/1995.
- Yıldız, Kemal. *Hanımların Özel Halleri*. İstanbul: Semerkand, 5. Basım, 2006.
- Yunus Vehbi Yavuz. “Hayız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hayiz>
- Yücel, Gamze Sinem. “Hormonlu Spiral”. <https://www.drgamzeczaglar.com>. Erişim 29 Şubat 2024. <https://www.drgamzeczaglar.com/hormonlu-spiral/>
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Tenkîhu't-tahkîk*. thk. Mustafa Ebu'l-Gayt ‘Abdülhayy Âcib. Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1421/2000.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnû's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Ebû ‘Abdullâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. ‘Abdullâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *et-Tezkire fî'l-ehâdisi'l-müştehra = el-Mensûra fî'l-ehâdisi'l-meşhûra*. thk. Mustafâ ‘Abdülkâdir ‘Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Zeyd b. ‘Alî, Ebû'l-Hüseyn Zeyd b. ‘Alî b. el-Hüseyn b. ‘Alî b. Ebû Tâlib. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-Hayât, ts.
- Zeyla'î, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li-ehâdisi'l-hidâyeti me'a hâşiyetihi buğyeti'l-elme'î fî tahrîci'z-Zeyla'î*. thk. Muhammed ‘Avvâme. 4 Cilt. Beyrut /Cidde: Müessesetü'r-Reyyân / Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1418/1997.

- Zülfikaroğlu, Ebru. “Hormonlu Spiral”. <https://www.drebruzulfikaroglu.com>. Erişim 27 Mart 2024. <https://www.drebruzulfikaroglu.com/blog/hormonlu-spiral>
- “Âdet Kanaması Ne Kadar Sürer?” haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir. *YouTube*. Yayın Tarihi 28 Aralık 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=FLgNr9M6v5o>
- “Âdet Kanamasının Uzun Sürmesinin Nedenleri Nedir?” haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir. *YouTube*. Yayın Tarihi 25 Kasım 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=he554T9yASI>
- <https://www.kizlarsoruyor.com>. “Âdet oldum demek yerine halk arasında kullanılan tabirler nelerdir?” Erişim 31 Aralık 2023. <https://tls.tc/fVMSB>
- “Hamileyken Regl Olunur Mu?” haz. Cemal Ünlü. *YouTube*. Yayın Tarihi 26 Mart 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=IfSgjTmC3co>
- “İdeal Âdet Döngüsü Nasıl Olmalıdır?” haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir. *YouTube*. Yayın Tarihi 25 Ocak 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=6SJ070ePrqY>
- “Kahverengi Vajinal Akıntı Neden Olur?” haz. Sağlık Cevap TV - Doç. Dr. Tevfik Yoldemir. *YouTube*. Yayın Tarihi 27 Ocak 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=mIWfQKIE82E>
- Menorajide Güncel Yaklaşımlar Çalıştayı*. PDF: Sağlık Ekonomisi ve Politikası Derneği-Doğasında Doğum Derneği, 2019. <https://124.im/HDbFfwk>
- “Rahim Anomalileri Nedir? Neden Önemlidir?” haz. Prof. Dr. Banu Kumbak Aygün. *YouTube*. Yayın Tarihi 24 Ocak 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=iZGlFOF-Dsw>
- “Vajinal Tampon Mu? Hijyenik Ped Mi?” haz. Prof. Dr. Taner Usta. *YouTube*. Yayın Tarihi 20 Mart 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=FoHFbgIR7eM>